

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

SÜREÇ, YAPILAŞMA VE MODEL BAĞLAMINDA

KUR'AN'DA FİRAVUN TİPOLOJİSİ

Doktora Tezi

Seyyid SANCAK

İstanbul,2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

SÜREÇ, YAPILAŞMA VE MODEL BAĞLAMINDA

KUR'AN'DA FİRAVUN TİPOLOJİSİ

Doktora Tezi

Seyyid SANCAK

Bayraktar BAYRAKLI

İstanbul,2014

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

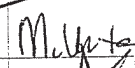

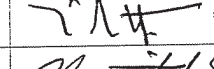
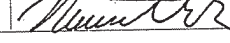
TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN EĞİTİMİ Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi SEYYİD SANCAK'ın SÜREÇ, YAPILAŞMA VE MODEL BAĞLAMINDA KUR'AN'DA FİRAVUN TİPOLOJİSİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.01.2014 tarih ve 2014-4/33 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 25 / 02 / 2014

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Prof. Dr. BAYRAKTAR BAYRAKLI	
2.	Jüri Üyesi Prof. Dr. MUSTAFA USTA	
3.	Jüri Üyesi Prof. Dr. VECDİ AKYÜZ	
4.	Jüri Üyesi Prof. Dr. İRFAN BAŞKURT	
5.	Jüri Üyesi Prof. Dr. HAMİT ER	

ÖZET

Kur'an-ı Kerim'de Firavun kelimesi yetmiş dört yerde geçmekte olup, yüz yetmişin üzerinde ayette Firavun'dan söz edilmektedir. Kur'an'ı Kerim, Firavun'u birçok açıdan ele almış, ona ait pek çok özellikten bahsetmiştir. Onun kişilik yapısını, ülkesinde uyguladığı siyaseti ve siyasetinin özelliklerini, şahsiyet yapısının halkı ile ilişkilerine yansımaları ve halkına karşı uyguladığı bazı politikaları anlatarak, onu olumsuz bir model olarak önümüze koymaktadır.

Allah Teâlâ, bu şekilde Firavun siyaseti örneğiyle günümüzde ve gelecekte siyasetin nasıl olması gerektiğinin ölçüsünü koymakta Firavun tipolojisi bağlamında devleti idare edenlere birtakım mesajlar vererek idarecilerin halkı yönetirken adaleti ayakta tutmalarını, halkı guruplara ayırarak sınıf farkı gözetmemelerini, doğal ve tabii bir hak olan hayat hakkına ve inanç özgürlüğüne engel olmamalarını istemektedir. Ayrıca Firavun tipolojisine sahip devlet başkanlarının neler yapabileceklerine ve bu tip idarecilerle nasıl mücadele edileceğinin metodunu, Hz. Musa örneğiyle de bizlere göstermektedir. Yüce Allah, Hz. Musa'yı, tebliğ vazifesini yerine getirirken nasıl hareket edeceğini ve hangi yöntemleri kullanacağı noktasında bilgilendirmekte, Hz. Musa'nın Firavunla olan mücadelesini örnek vererek, inananların dini tebliğ etmede nasıl hareket edeceklerine dair bir yol haritası çizmektedir. Ayrıca, Allah Teâlâ, Firavun ve kavmine olan tebliğ faaliyeti sürecinde Hz. Musa'nın karşılaştığı olumsuz tepkileri ve din eğitimi engellerini haber vererek muhataplarını uyarmakta ve dikkatli olmaya çağırılmaktadır. Bununla beraber Yüce Allah, bu süreç içerisinde Firavunun ailesinden imanını gizleyen bir adamı, Hz. Musa'ya destek olması için göndermiştir. Bu mü'min kişi, kavmine yapmış olduğu nasihatlerde bir takım konulara öncelik vermekte olup, bu yönüyle din eğitimcilerine önderlik yapmaktadır.

Çalışmamızın son başlığını Firavun' un ahirette ki durumu oluşturmaktadır. Zira Firavun boğularak öleceğini anlayınca iman ettiğini ifade etmiştir. Fakat Yüce Allah, onun son anda yaptığı iman kabul etmemiştir. Firavun' un ölmeden önce son anda iman edip tövbe etmek istemesi ve bunu Allah'ın kabul etmeyişi, tüm insanlara ders olması gereken çok önemli bir konudur.

SUMMARY

The word ‘‘Pharaoh’’ is mentioned in seventy four places in Koran and the Pharaoh is mentioned in more than seventy verses. Koran approached the Pharaoh from many points of view and it referred to many features of him. It tells about his personality structure, the politics he applied in his country and the features of his politics, the reflection of his personality structure to his relations with his people and some politics he applied on his people and it presents him as a negative model.

Allah SWT determines the standards of politics today and in the future with the example of the Pharaoh’s politics this way and he wants the politicians to sustain the justice, not to separate the people into groups and differentiate the social classes and not to hinder the right of life, which is a natural right, and the freedom of belief, giving some messages to the people who rule the state, in the context of the typology of the Pharaoh. Moreover, he shows us what the presidents with the typology of the Pharaoh can do and the method for struggling against these politicians with the examples of Moses. God Almighty instructs Moses about how to act and the methods he will use while he is doing his duty of religious advertising and he determines a road map for the believers to rescript the religion. Moreover, Allah SWT warns the respondents and calls them to be careful, informing about the negative reaction Moses faced and the obstacles for religious education during the process of his activity of religious advertising to the Pharaoh and his nation. Nevertheless, God Almighty sent a man who hides his faith from the family of the Pharaoh to support Moses in this period. This faithful person gives priority to some topics in his advices to his nation and he leads the religious educators with this aspect of his.

The afterdeath situation of the Pharaoh makes the last topic of our study. Because, when the Pharaoh understood he would die by being smothered, he expressed that he had faith in God. However, God Almighty did not accept the faith he had in the last moment. The Pharaoh’s having faith in God and wanting to repent at the last moment before death and God’s not accepting it is very important subjects which should be a lesson for all people.

ÖNSÖZ

Günümüz İslam toplumunun içinde bulunduğu eğitimsel, sosyal, siyasi ve ekonomik sıkıntılarının sebeplerinden biri ve en önemlisi müslümanların akli ve ilahi vahyi hayatlarından çıkarmış olmasıdır. Vahyin yerini insanların beşeri görüşleri almış, müslümanlar vahyin özüne inmekten yoksun kalmıştır. Doğal olarak bu durum, dinin doğru anlaşılmasını da engellemektedir.

Bununla beraber, Kur'an'ı Kerim bize; dengeli, şahsiyetli, kendisiyle barışık bir insan modeli sunmakta, insanın temiz fitratını koruma ya da bozulan fitratını temiz hale döndürmeyi amaç edinmektedir. Bu amaçlar gerçekleştirildiği takdirde, insan, Allah'ın rızasını kazanarak, topluma yararlı hale gelmiş olacaktır. Kur'an, bütün bu amaçları gerçekleştirirken, insan psikolojisini ve biyolojik yapısını göz önünde bulundurarak hareket eder. Zira insanı yaratan Allah, onun en iyi şekilde nasıl terbiye olacağını bilmekte ve terbiyenin metodunu da en büyük eğitici ve terbiyeci olan, rehber kitap Kur'an'ı Kerim'de vermektedir. Kur'an'da farklı surelerde yer yer tekrar edilerek anlatılan ve çalışmamızın ana karakterini teşkil eden Firavun kıssası da bütün bu gayelerin gerçekleştiği kıssalardan biridir.

Bu vesile ile Kur'an'ı Kerim'in doğru anlaşılıp, yanlış anlatılmaması ve tekrardan hayatın merkezinde ki yerini alması için, Kur'an üzerine oldukça fazla çalışılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu düşünceden yola çıkarak, din eğitimine bir nebze katkıda bulunabilmek ve Kur'an'ın din eğitiminin ana kitabı olduğunu vurgulamak için; Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur'an'da Firavun Tipolojisi konusunu ele alarak, din eğitiminin metotları, kapsam ve amaçları hakkında önemli bilgilere ulaşmaya çalıştık.

Araştırmamızın başından sonuna kadar ilgi ve desteklerini esirgemeyen, konunun tespitinde bana rehberlik eden, yazdıklarımı başından sonuna kadar dinleyen, yaptığım birçok hatayı anlayışla karşılayan ve öğrencisi olmakla mutluluk duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı'ya teşekkür ediyorum. Yine çalışmalarımızı yakından takip eden Prof. Dr. Zeki Arslantürk, Prof. Dr. Vecdi Akyüz, Prof. Dr. Mustafa Usta, Prof. Dr. İrfan Başkurt ve Prof. Dr. Hamit Er, hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

SEYYİD SANCAK

İSTANBUL- 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
A- ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	5
1. Araştırmanın Konusu	5
2. Araştırmanın Amacı	6
3. Araştırmanın Metodu	6
B- FİRAVUN KAVRAMI VE ONUNLA BAĞLANTILI DİĞER	
KAVRAMLAR	7
1. Firavun.....	7
2. Haman	8
3. Karun	9
4. Mele'	11
5. Al-i Firavn	13
I. BÖLÜM	
SÜREÇ VE YAPILAŞMA BAĞLAMINDA HZ. MUSA DÖNEMİNDE MISIR	
A- MISIR'IN COĞRAFİ, SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL YAPISI	16
1.Mısır'ın Coğrafi Yapısı	16
2. Mısır'ın Siyasi Yapısı.....	16
3.Mısır'ın Ekonomik Yapısı.....	19
4.Mısır'ın Sosyal Yapısı.....	20
B-YAPILAŞMA VE MODEL BAĞLAMINDA FİRAVUN SİYASETİ	22
1.Firavun Siyaseti	25
2.Firavun Tipolojisinin Halkı İle İlişkileri	27

3.Model Bağlamında Firavun'un Şahsiyet Yapısının Halkı ile İlişkilerine Etkisi.....	27
C-FİRAVUN'UN HALKINA KARŞI UYGULADIĞI POLİTİKALAR	32
1.Baskı ve Korku	32
2.Halkı Gruplara Ayırmak	36
3.Mele'nin Firavun Üzerindeki Psikolojik Etkisi.....	40
3.1. İdeal Yönetim (Tarikatukumü'l Müsle) Anlayışı	44
4.Fesat Çıkarma	48
5.Zulüm	51
II.BÖLÜM	
SÜREÇ İÇERİSİNDE HZ. MUSA'NIN FİRAVUNLA İLİŞKİSİ	
A-HZ. MUSA'NIN FİRAVUNLA İLİŞKİSİ	58
B-HZ. MUSA'NIN TEBLİĞ VAZİFESİ VE KULLANDIĞI ÜSLUP.....	60
C-HZ.MUSA'NIN TEBLİĞ SÜRECİNDE ÖNE ÇIKAN DİN EĞİTİM METODLARI.....	69
1.Allah'ı Zikir ve Yumuşak Söz.....	70
2.Kıssa ile Terbiye ve Örnek Olay Metodu.....	72
3.Soru-Cevap ve Tartışma Metodu	73
4.Uzaktan Yakına Eğitim ve Aklını Kullanma İlkesi.....	78
5.Deney ve Gösteri (Demonstrasyon) Metodu.....	83
6.Dua Metodu	85
D-DİN EĞİTİMİ SÜRECİNDE FİRAVUN VE İLERİ GELENLERİNİN HZ. MUSA'YA GÖSTERDİĞİ OLUMSUZ TEPKİLER	89
1.Mecnunluk/Delilik Suçlaması	89
2.Sihirbazlık İftirası	90
3.Yalancılık	93
4.Tehdit.....	96
5.Nankörlükle Suçlamak	97
6.Tuzak Kurmak	99
7.Fesat Çıkarma İftirası	107

8.Ölüm Tehdidi	108
E-FİRAVUN TİPOLOJİSİ BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİNİN	
ENGELLERİ	109
1.Taklit ve Geleneklere Aşırı Bağlılık	109
2.Korku.....	113
3.Kibir ve Şüphecilik.....	118
4.Gaflet	124
F-SİHİRBAZLARIN FİRAVUN İLE OLAN DİYALOĞU.....	125
G-MÜ'MİN KİŞİNİN KAVMİNE YÖNELİK DİN EĞİTİMİ FAALİYETİ ..	133
1.Din ve İnanç Özgürlüğünün Önemi	134
2.İktidar Zulme Dönüşmemelidir	136
3.Geçmişin Olgularından Ders Almak	139
4.Kıyamet Gününden Korkmak	141
5.Rehberlik Etmek ve İnsanın Tercih Hakkı	142
6.Geçici ve Kalıcı Olan Değerler Arasındaki Fark	144
7.Mükafat ve Ceza.....	146
8.Şirk Kavramını Anlatarak Tevhid İncasına Çağırarak.....	148
9.İfrattan Uzak Durma Bilinci Oluşturmak	149
10.Tevekkül Bilinci	151
H-MODEL EŞ OLARAK FİRAVUN'UN HANIMI VE DUASI	153
III.BÖLÜM	
DÜNYA VE AHİRETTE FİRAVUN'A VERİLEN VE VERİLECEK OLAN	
CEZALAR	
A-FİRAVUN TİPOLOJİSİ VE NANKÖRLÜK	157
1.Firavun ve Nankörlük Kavramı.....	157
2.Din Eğitimi Açısından Firavun ve Kavminin Allah Tarafından	
Cezalandırılması	161
2.1.Gıdadan Mahrum Bırakma	162
2.2.Tufan, Çekirge, Haşere, Kurbağa ve Kan Gönderilmesi	165

<i>2.3.Firavun ve Askerlerinin Suda Boğulması .....</i>	<i>167</i>
<i>2.4.İbret Amacıyla Firavun'un Bedeninin Kurtarılması .....</i>	<i>169</i>
<i>2.5.İsrailoğullarının Mısır Mülküne Mirasçı Kılınması.....</i>	<i>170</i>
B-FİRAVUN'UN AHİRETTEKİ DURUMU	172
SONUÇ.....	177
KAYNAKÇA	190

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

as : Aleyhisselam

A.Ü.İ.F.D: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Bkz: Bakınız

C: Cilt

CC: Celle calaluhü

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DEM: Değerler Eğitimi Merkezi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

EÜİFD: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

HÜİFD: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Hız: Hazreti

MÜİFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

Md: Madde

Mtb: Matbaa

S: Sayı

s: Sayfa

Tercm: Tercüme

t.s: Tarihsiz

Vs: Ve saire

GİRİŞ

Kur'an; tarihi olayları anlatırken, bir tarih kitabı gibi belirli olayları aktarma amacıyla değil; aksine insanları uyarma, düşündürme ve evrensel gerçekleri kavratma amaçlarını da konu edinir. Kuran'da farklı surelerde yer alan ve çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Firavun kıssası bütün bu amaçların gerçekleştirildiği en kapsamlı kıssalardan biridir.

İnsan gerek yaratılışından kaynaklanan hamlık, gerekse tarihi seyir içinde ve değişik coğrafyalarda ortaya çıkan farklılıklar sebebiyle zamanla ilahi menşeli ilkeleri unutmuş yahut çarpıtmış ve her defasında elçiler aracılığıyla bu ilkeler hatırlatılmıştır.¹ Hz. Musa'nın Firavun ile olan mücadelesi de ilahi menşeli ilkelerin hatırlatıldığı kıssalardan biridir.

Kur'an-ı Kerim'de Firavun kelimesi yetmiş dört yerde geçmekte olup, yüz yetmişin üzerinde ayette Firavun'dan söz edilmektedir. Başta A'raf, Ta'ha ve Şu'ara surelerinde olmak üzere, Bakara, Al-i İmran, Enfal, Yunus, İbrahim, İsra, Mü'minun, Naml, Kasas, Ankebut, Sad, Mü'min, Zuhuruf, Duhan, Kaf, Zariyat, Kamer, Tahrim, Hakka, Müzzemmil, Naziat, Buruc ve Fecr surelerinde, Firavun anlatılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim Firavun kıssası ile inananların imanını güçlendirme, tebliğe karşı çıkan müşrikleri uyarma gibi amaçların yanı sıra, İslam dışı toplumsal yapıların, yönetim biçimlerinin ve Firavuni toplumların değişmeyen özelliklerini de ortaya koymayı amaç edinir. Firavun ve onun temsil ettiği siyasal sistemi ortaya koyarak, bu sistemle şekillendirilen topluma ait inanç ve düşünce yapılarını açıklar.

Firavunluk her zaman ve her yerde var olabilir. Her hangi bir zaman dilimiyle sınırlı olmadığı gibi yeryüzünün herhangi bir bölgesine de özgü değildir. Firavun; siyasal ve toplumsal yapısıyla, ahlakı ve şahsiyetiyle, Kur'an'ın olumsuz bir model olarak mü'minlere ibret olsun diye ortaya koyduğu bir yaşam tarzıdır, diyebiliriz.

---

¹Harman, Ömer Faruk, "İslam'a Göre İnsanın Tanrıya Karşı Görevi", *Tanrı ile İnsan Arasındaki İlişki Konulu Sempozyum*, Ekim-2004, İstanbul, s.98.

Yüce Allah, Hz. Musa'yı, İsrailoğullarını özgürlüğüne kavuşturmanın yanı sıra, siyasal ve toplumsal yapısıyla, ahlaki ve karakteriyle, ekonomik ve hukuk sistemleriyle Kur'an'ın olumsuz bir model olarak ortaya koyduğu Firavun ve toplumunu, tevhid inancı doğrultusunda değiştirmesi için göndermiştir. Bu açıdan bakınca, Hz. Musa Eski Mısır toplumunda sosyal bir değişim meydana getirmekle görevlendirilmiştir, diyebiliriz. Sosyal değişim, zaman içerisinde bir toplumun yapısında ve bu yapının çeşitli fonksiyonların da ve bireylerin üstlendiği toplumsal rollerde, yani toplumdaki ilişkiler sisteminde, toplumsal kurumlarda ve bireylerin davranışlarında meydana gelen değişimler olarak tanımlanabilir.² Yüce Allah, başta Firavun olmak üzere, Firavun'un ileri gelenlerini ve halkını bir peygamber vasıtasıyla, iyiye yönelik değişimini istiyordu. Kur'an-ı Kerim'de farklı ayetlerde şöyle buyrulur: "*Rabb'in Mûsâ'ya: 'O zâlimler topluluğuna, Firavun'un kavmine git. Hâlâ sakınmayacaklar mı onlar?' diye seslenmişti.*"³ Bir başka ayette ise "...*Firavun'a git, çünkü o gerçekten azmıştır. Ona deki: "Arınmak istemez misin? Sana Rabbine giden yolu göstereceğim, böylece saygı duyarsın.*"⁴ "*Firavun'a gidin, doğrusu o azmıştır.*"⁵

Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere, Yüce Allah, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'a azgınlıkla ve zulümle mücadeleyi hedef olarak göstermiştir. Hz. Musa bu amaçla süreç içerisinde Firavun'a karşı tevhid mücadelesi vererek, bireylerin davranışlarında ve toplumdaki ilişkiler sisteminde, tek Allah inancına dayalı bir değişim meydana getirebilmek için çabalamıştır.

Değişim insanlık için vazgeçilmezdir. Bu nedenle hiçbir toplum durağan değildir. Her toplum daimi surette az veya çok bir değişimle karşı karşıyadır. Bu değişimi bazen de din faktörü etkiler.⁶ Yüce Allah'ın Firavun ve toplumunu doğru yola döndürmek için Hz. Musa'yı görevlendirmesi örneğinde olduğu gibi.

---

² Coşkun, Ali, *Sosyal Değişim ve Dini Normlar*, Dem Yayınları, İstanbul,2005, s.52

³ Şu'ara 26/10-11

⁴ Nazi'at 79/16-19

⁵ Ta'ha 20/43

⁶ Coşkun, a.g.e., s.54.

Karmaşık bir süreç olan sosyal değişme olgusu toplumda birçok direnişleri de beraberinde getirmektedir. Çünkü insanların hayat düzenlerini özellikle yerleşmiş davranış alışkanlıklarını değiştirmeleri hiçte kolay değildir. Nitekim gelenek dediğimiz sosyal olgu toplum hayatını dengede tutmaya yönelik tipik bir sosyal gerçekliktir.⁷ Bu nedenle, Firavun ve avanesi, Yüce Allah'ın Hz. Musa vasıtasıyla meydana getirmek istediği değişime direnmiştir. Tevhid inancına yönelik değişimin önüne geçebilmek ve kendi alıştıkları hayat düzenini terk etmemek için mücadele etmişlerdir. Dolayısıyla, Firavun ve ileri gelenlerinin iman etmemesi bu alışkanlığın neticesidir, diyebiliriz. Firavun ve seçkinlerinin geçmişin yanlış uygulama ve davranışlarına olan bağlılıklarını Kur'an şöyle ifade eder:

"Musa onlara apaçık mucizelerimizle geldiği zaman" bu sadece uydurma bir sihirdir. Önceki atalarımızdan, böylesini işitmemiştik" dediler.⁸"Onlar: 'Babalarımızı üzerinde bulduğumuzdan bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Biz size inanacak değiliz' dediler."⁹Bir başka ayette ise; "Onlara: 'Allah'ın indirdiğine uyun', dediği zaman onlar: 'Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız' derler."¹⁰

"Babalarımızı bu yolda bulduk" ifadesi günümüzde de yaşamakta, gelecekte de yaşayacağına benzemekte, insanın atılımına, ufuktan ufka sıçramasına, yenileşip değişmesine ve gelişmesine mani olmaktadır. Günümüzün problemlerini çözen ve bizi geleceğe taşıyan geçmişin kültürüne evet; ama bizi geri götüren, toplumu çürüten, geri bırakan, medeniyet yansını kaybettiren, nesillerin zamana göre yetişmesine müsaade etmeyen geçmişin sahte tanrısına hayır.¹¹ Kur'an, Firavun tipolojisinin en büyük özelliği olan, geçmişe kayıtsız bağlılığı bu ayetler vasıtasıyla eleştirmektedir. Yanlış ve hataları için de bulunduran gelenek, Kur'an'ın ifadesiyle tevhid inancı yolunda ki değişimin önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Allah

---

⁷ Coşkun, a.g.e., s.6.

⁸ Kasas 28/36

⁹ Yunus 10/78

¹⁰ Bakara 2/170

¹¹ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul,2008, C.9, s.49.

Teâlâ,bu şekilde, Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla insanlığı eğiterek geçmişi geleceğe taşıırken, yanlış ve hataların geride bırakılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

İnsanın inanç dünyası ve davranışlarında değişim ve gelişimin olması için ise, zamana ihtiyaç vardır. İnsana ve toplumlara yeni alışkanlıklar, davranışlar ve yeni hayat tarzı yavaş yavaş, tedricen kazandırılmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Firavun Tipolojisi ve toplumunun değişim sürecine baktığımızda, Hz. Musa'nın tevhid inancını tebliğde aşama aşama ilerlediği, karşılaştığı engeller karşısında yılmadığı, davetini tekrarladığı, özellikle Firavun'un kendisine yöneltmiş olduğu sorulara, sabırla cevap verdiği anlaşılmaktadır. Zira insan ve toplumun değişmesi, eğitilmesi bir anda olacak iş değildir. Bu değişim bir zaman meselesidir. Bu nedenle eğitim ve öğretim de bu değişim süreci, tedricilik olarak ifade edilip, bir metot olarak kullanılmaktadır.

Tedricilik, vereceğimiz müfredatı, yapacağımız bir uygulamayı muhatabın durumuna göre belli bir zaman içinde vermek ve yapmak demektir.¹² Öğretimde sonda gösterilmesi gereken konular öğrenciye başta verilirse, bu durumda o, anlamaktan ve bellemekten aciz ve onun için hazırlıklı olmaktan uzak bulunacağından zihni körelir. O bunu ilmin kendisinde var olan zorluktan ileri geldiğini sanarak tembelleşir, ondan yüz çevirir, sürekli olarak onu terk eder. Görülüyor ki öğretimde tedricilik kuralını göz ardı etmenin doğurduğu sonuçlar, anlamayı güçleştirmekten ibaret kalmıyor, daha da kötüsü zihne bıkkınlık getirmesine, körelmesine, ilimden büsbütün uzaklaşmasına ve onu terk etmesine de sebep oluyor.¹³ Bu nedenle din eğitimcileri bu kurala dikkat etmelidirler.

Kur'an'da Firavun tipolojisine ve Hz. Musa'nın Firavunla olan mücadelesine baktığımızda, Hz. Musa'yı tedricilik metodunu kullanmaya zorlayan bir takım sebepler vardır, bunların önde gelenleri; insanın kapasitesi, olayların ortaya çıkışı ve onların doğurduğu ihtiyaçlardır. Eğitimci bu ve benzeri faktörleri dikkate almak zorundadır.¹⁴ Hz. Musa'nın Firavunla olan mücadelesi ve özellikle, Kur'an'ın yirmi

¹² Fersahoğlu, Yaşar, *İslam Eğitime Giriş*, Marifet Yayınları, İstanbul,2003, s.141.

¹³ Uludağ, Süleyman, *İbn-i Haldun Üzerine Araştırmalar*, Dergâh Yayınları, İstanbul,2001, s.312.

¹⁴ Fersahoğlu, a.g.e., s.141,142.

üç senede inmiş olması, tedricilik ve süreç kavramının eğitimde ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermektedir.

A- ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu: Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur'an'da Firavun tipolojisidir. Çalışmamız Kur'an-ı Kerim, Firavun, Hz. Musa ve eğitim kavramlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu nedenle, Firavun Tipolojisi; ilgili ayetler ve din eğitimi ilkeleri doğrultusunda ele alınmıştır. Kur'an'da, Hz. Musa ile ilgili farklı konulara değinen bir çok ayet bulunmasına rağmen, biz sadece Hz. Musa'nın Firavun ile ilişkisini ortaya koyan ayetleri inceleyerek, konunun sınırlarını muhafaza etmeye çalıştık. Çalışmamız, Kur'an'da Firavun tipolojisini içerdiği için, Kur'an ayetleri dışında; Firavun ve Hz. Musa ile ilgili hadis kitaplarında geçen bilgilere değinilmemiştir.

Çalışmamız bir giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölüm; Eski Mısır'ın coğrafi, siyasi, sosyal ve ekonomik yapısıyla beraber; Firavun'un siyaseti ana başlığı altında; Firavun'un halkı ile olan ilişkileri, zulmü, toplumu ikiye bölmesi, fesat çıkarması, maddelerinden oluşmaktadır.

İkinci bölüm; Hz. Musa ile Firavun'un ilişkisi ana başlığı altında; Hz. Musa'nın tebliğ vazifesi ve bu vazifeyi yerine getirirken kullandığı üslub ve din eğitimi metotlarıyla beraber, tebliğ sürecinde Hz. Musa'ya gösterilen olumsuz tepkiler, din eğitiminin engelleri, sihirbazların Firavun ile olan diyalogu, iman eden kişinin konuşması, bir eş olarak Firavun'un hanımı ve duası maddelerinden oluşmaktadır.

Üçüncü bölüm ise; Dünya ve ahirette Firavun'a verilen ve verilecek olan cezalar ana başlığı altında; nankörlük, Firavun'un Allah tarafından cezalandırılması ve ahiretteki durumu maddelerinden oluşmakta ve sonuç bölümüyle son bulmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı

Kur'an'da Firavun tipolojisi çalışmasıyla amacımız, Firavun'un yaşadığı Mısır'ın siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını inceleyerek bir takım bilgiler elde etmek.

Bununla beraber, din eğitimi açısından Kur'an'ın nasıl bir Firavun modeli ortaya koyduğu ve bu modelin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak; Firavun tipolojisiyle nasıl mücadele edileceğinin yollarını araştırmak, onun siyasetini, karakterini ve yaşantısını inceleyerek analoji yoluyla günümüze getirerek, bir takım genellemeler yapmak ve bu vesileyle din eğitimi açısından bir takım çıkarımlarda bulunmaktır.

Ayrıca, Hz. Musa'nın bir eğitim faaliyeti olan tebliğ sürecini, metotlarıyla beraber ortaya koyarak, bu bağlamda din eğitiminin engelleri ve tebliğ sürecinde karşılaşılan olumsuz durumları din eğitimi açısından belirlemek.

3. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızda öncelikli olarak dökümantasyon metodu kullanılmıştır.¹⁵ Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de yer alan, Firavun ve onunla bağlantılı olan ayetler tek tek tespit edilerek, fişlenmiş ve içerik bakımından sınıflandırılmıştır. Çalışmamızda sade bir dil kullanmaya çalışmakla beraber, gereksiz bilgi ve tekrarlardan uzak durulmuştur; ancak bazı ayetlerin birden çok farklı noktaya işaret etmesi nedeniyle, aynı veya benzer ayetler, yeri geldiğinde tekrar olarak gündeme getirilmiştir.

Kur'an'da Firavun kavramını tez konusu olarak incelerken ilgili ayetleri ve ayetlerin yorumlanmasın da kaynak tefsir olarak; Prof. Dr. Bayraktar BAYRAKLI'nın *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* isimli eserini temel aldık. Özellikle bu tefsirde, Firavunla ilgili ayetler yorumlanırken yapılan eğitimsel ve sosyolojik açıklamalar, çalışmamızın ana iskeletini oluşturmakta büyük fayda sağlamıştır. Ayrıca, Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'an Dili*, Razi'nin *Mefatihü'l Gayb'ı* gibi tefsirlerde faydalandığımız birkaç tefsirden biridir. Çalışmamızın bir din eğitimi

---

¹⁵ Arslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2004, s.80.

çalışması olması sebebiyle, ayetleri açıklarken başta din eğitimi, sosyoloji, psikoloji ve tarihi kaynaklardan da faydalandık. Özellikle; William H. Mc Neill'in *Dünya Tarihi* adıyla dilimize çevrilen ve Taberi'nin *Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk'u*, tarih eseri olarak yararlandığımız kitaplardan bazılarıdır.

"Firavun" kavramı başta olmak üzere açıkladığımız kavram ve kelimelerde en başta, Rağıb el-İsfehani'nin *El-Müfredat* isimli *Kur'an Istılahları Sözlüğü* olmak üzere, farklı sözlüklerden ve *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nin ilgili maddelerinden faydalandık.

B-FİRAVUN KAVRAMI VE ONUNLA BAĞLANTILI DİĞER KAVRAMLAR

1. Firavun

Firavun kelimesi Eski Mısır'da; uzun süre hâkimiyet süren, Mısır krallarına verilen bir unvanıdır. Eski Mısır dilinde "Büyük ev" anlamında ki "per'aodan" gelmektedir. Günümüz batı dilinde ise "pharaoh" şeklinde kullanılmaktadır. Fir'avun kelimesinin çoğulu "feraine" kelimesidir ki Arapçaya İbranice veya Süryanice 'den geçtiği ileri sürülmektedir.¹⁶ Kelime olarak "Fer'ane" kibirlendi, "tefer'ane" ise nebat için uzadı, kuvvetlendi, manasındadır. "Tefer'ane fulanün Aleyna" "azdı, zorbalı" anlamındadır.¹⁷

Fir'avun; A'cemi (Arapça kökenli olmayan) bir isimdir. Bu ismin kötülük anlamı düşünülerek, Firavun'un yaptığını yapan kişiye "tefer'ane fulanun" falan kişi Firavunlaştı, denir. Bu anlamda azgın kişilere "Feraine" denir.¹⁸ Sonuç olarak, Firavun için azgın, zorba ve kibirli insan¹⁹ diyebiliriz. İsrailoğullarına baskı uygulayan ve Hz. Musa dünyaya geldiğinde tahtta bulunan Mısır Kralı, II.

¹⁶ Harman, Ömer Faruk, "Firavun" Md., *DİA*, C.13, s.118.

¹⁷ El-Muncid, et-Tullab, Beyrut, Daru'l meşrik, 2008, s.578.

¹⁸ El-İsfehani, Rağıp, *Kur'an Istılahları Sözlüğü* (Tercim: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul,2006, C.2, s.323.

¹⁹ Erkan, Arif, *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, Huzur Yayınları, İstanbul,2006, s.833.

Ramses'tir. Ayrıca, Kur'an-ı Kerimde geçen Firavun kelimesi sadece Hz. Musa döneminde ki Mısır Kralını ifade etmektedir.²⁰

Kur'an-ı Kerimde Firavun; ailesi (al-i-Fir'avn), avanesi (mele'), kavmi ve askerleriyle (cünud) birlikte anılmaktadır, bu sebeple Firavun'un gücü ferdi değil, ekibiyle birlikte oluşan bir güçtür diyebiliriz.

2. Haman

Yüce Allah, Kur'an'da Haman isminden şöyle bahseder: "*Karun'u, Firavun'u ve Haman'ı da helak ettik. Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslayıp, kabul etmediler. Oysa bizden kaçıp kurtulamazlardı.*"²¹ Bu ayetten de anlaşılacağı üzere Yüce Allah, Hz. Musa'yı Mucizeler ve delillerle Firavun, Karun ve Haman'a göndermiştir.

Peki, kimdir Haman? Haman Hz. Musa'nın muhatap alıp, mücadele ettiği, Firavunun veziri veya onun sarayında ki önemli şahsiyetlerden biri ya da Amon kültürünün Başrahibi olmalıdır. Amon XVIII-XX sülaleler döneminde Mısır'ın en önemli ilahıdır. Bu ilahın adı aman, Haman, Hammon gibi değişik şekillerde söylenmekte, onu temsil ettiği kabul edilen başrahip de tanrının müşahhaslaştırılmış şekli olarak düşünüldüğünden aynı isimle yani Amon rahibi olarak anılıyordu.²² Bununla beraber, Amon rahipleri Mısır'da din alanında uzun süre hâkim olmuş din adamı sınıfıdır.²³ Amon rahibinin Mısır'da inşaat işlerinden sorumlu kişi olması, diğer taraftan Firavun'un Haman'dan bir kule yapmasını istemesi,²⁴ Haman'ın Mısır yönetiminde, Firavundan sonra gelen, ona çok yakın bir kişi olup, Amon başrahibi de olabileceği anlamına gelebilir. Özellikle, Firavun'un Haman'dan kule inşa etmesini istemesi, devlete ait her türlü inşaat işlerinin ve Tanrılara yapılan binaların yapımının da Haman'ın kontrolünde bulunduğunu göstermektedir.²⁵

Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

²⁰ Harman, Ömer Faruk, "Firavun" Md., *DİA*, C.13, s.119.

²¹ Ankebut 29/39

²² Harman, Ömer Faruk, "Haman" Md., *DİA*, C.15, s.437.

²³ Sayı, Ali, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, İz Yayıncılık, İstanbul,1992, s.146.

²⁴ Akyüz, Vecdi, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*, Kitabevi, İstanbul,1998, s.441,442.

²⁵ Harman, Ömer Faruk, "Haman" Md., *DİA*, C.15, s.437.

“Firavun şöyle dedi: Ey Hâmân! Bana bir kule yap. Belki yolları bulabilirim, göklerin yollarını.”²⁶

Kral tarafından seçilen Amon başrahibi sadece dini bir reis olmayıp, aynı zamanda siyasi bir rolde oynuyordu. Mısır kralları ilahın onayını başrahipten alırlardı. Bu yüzden devlet idaresi için, daima başrahibin yardımına ihtiyaç duyarlardı. Ayrıca Amon rahiplerine tahsis edilen vergi ve kralın bizzat hediyeleriyle gittikçe zenginleşen mabet gelirleri, bu kuruluşa maddi güçte kazandırmıştır.²⁷ Ayrıca, Mısır’da Amon kültü hâkim olduğuna göre, bu kültü temsil eden en yüksek dereceli rahibin de, yönetimde Firavun’dan sonra ikinci adam olması muhtemeldir. Şu halde Firavun yönetiminin dayandığı temellerden biride din alanında uzun süre hâkimiyet kurmuş olan din adamları sınıfıdır, diyebiliriz.²⁸

Sonuç olarak, Haman’ın Firavun’a yakınlığından dolayı onun baş vezir olduğu ileri sürülmüşse de Kur’an’da onun vezirliğinden söz edilmemektedir. Kur’an’ı Kerim’de yer alan Haman bir şahıs adı veya Amon rahiplerinin kullandığı bir unvandır ve inşaat işlerinden sorumlu en üst düzeydeki yetkiliyi ifade eder ki, Mısır tarihinde bu görevin Amon rahibine ait olduğunu söyleyebiliriz.²⁹

Bu alıntıları doğru kabul etmekle beraber bizim içimizde metodik bir şüphe vardır. Çünkü Firavun kendisini tanrı kabul etmiştir. Tanrı ise, herhangi bir din adamından emir almaz. Tanrı veya o din adamlarına danışmaz; bu nedenle, bize göre Haman Firavun’un baş mimarıydı. Bunun böyle anlaşılmasında yarar görüyoruz.

3. Karun

Karun, Hz. Musa’nın kavminden olup, Firavun tarafından yönetici tayin edilip, zenginliğiyle tanınan bir kişidir. Bir rivayete göre Karun Mısır’da Firavun’un hazinedarı idi ve öylesine büyük bir serveti yapmıştı ki hazinelerinin anahtarlarını ancak üç yüz katır taşıyabiliyordu.³⁰ Konu ile ilgili olarak ayette: “*Karun Musa’nın*

---

²⁶ Mü’min 40/36

²⁷ Akyüz, a.g.e., s.440.

²⁸ Akyüz, a.g.e., s.440.

²⁹ Harman, Ömer Faruk, “Haman” Md., *DİA*, C.15, s.437.

³⁰ Harman, Ömer Faruk, “Karun” Md., *DİA*, C.24, s.519,520.

kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarlarını güçlü, kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: “Şımarma! Bil ki Allah şımaranları sevmez.” şeklinde anlatılır. Daha öncede söylediğimiz gibi Firavun’un gücü ferdi olmaktan ziyade ekibiyle oluşan bir güçtü; işte bu gücün ekonomi yani para ile ilgili kısmını, bu ayete göre, Karun oluşturmaktadır.

Başka ayetlerde Karun şöyle anlatılır: “Karun’u, Firavun’u ve Haman’ı da helak ettik. Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslayıp, kabul etmediler. Oysa bizden kaçıp kurtulamazlardı.”³¹ “And olsun biz, Musa’yı mucizelerimizle ve apaçık delille Firavun, Haman ve Karun’a gönderdik. Onlar bu yalancı bir büyücüdür dediler.”³²

Yüce Allah bu ayetlerle çok zengin bir kişinin psikolojisini ve halka karşı olan tutumunu bir ibret tablosu olarak ortaya koymaktadır. Ayetlerde üç mesele dile getirilmektedir: Birincisi; Karun’un çok zengin bir insan olması, ikincisi halka zulmetmesi, üçüncüsü, şımarması. Ayete göre, mal ile gururlanmak, servete güvenmek, ekonomik güce aldanarak böbürlenmek, kişiyi şımarıklığa sevk eder. Kendisini mal, mülk ve zenginliğe kaptırıp, kafasını ve kalbini bununla meşgul eden kimsenin diğer fakir insanlara karşı kuruntu yaparak şımarması mümkündür.³³ Karun’u bu şımarıklığından dolayı kavmi onu uyarılmış, Yüce Allah’ın şımaranları sevmediğini dile getirerek, onun bu davranışını eleştirmişlerdir.

Bu hususta ayette şöyle buyrulur: “Allah’ın sana verdiği mallar konusunda ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma; Allah sana iyilik ettiyse sende öyle iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuk yapmak isteme, Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”³⁴

Ayete göre zenginlerin fakirlere iyilik yapmaması, onları gözetmemesi, yeryüzünde fesat çıkaracaktır. Toplumda birbirinden uzaklaşan sınıflar meydana

---

³¹ Ankebut 29/39

³² Mü’min 40/24

³³ Bayraklı, *Ayetlerin Işığında İman İbadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s.71.

³⁴ Kasas 28/77

getirecektir. Ancak Karun, bu uyarıyı dikkate almamış, malını kendi bilgisi ile kazandığını iddia etmiştir. "*O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi...*"³⁵ Karun bu ifadesiyle nimetin kaynağını görmezden gelmiş, sahip olduğu servet onu sarhoş ederek, gururlanmıştır. Bu durum ise onda merhamet duygusunu ortadan kaldırmıştır. Günümüzde Karun gibi nice insanlar vardır ki, servetinin kaynağına kendi zekâ, bilgi ve gücünü koyarak, gerçek kaynağı unutmışlardır. Dinimiz şahsi mülkiyete önem verir, insana meşru yoldan zengin olma hürriyetini verirken, ona servetini harcarken de bir takım sorumluluklar yükler. Mü'min ne israf eder, ne de cimri olur. İkisinin ortası bir yol tutar. Kur'an, Karun örneğiyle inanlara bu mesajları vermektedir.³⁶

Yüce Allah Karun'u bu şekilde anlatarak, zenginliğin gerçek sahibini anlatmaktadır. Bunun farkında olmayan Karun örneğini vererek, insanları uyarmaktadır. Zenginliğin geliş kaynağını unutmanın merhamet duygusunu ortadan kaldırdığına dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak; İnsan kazanırken başkalarına zarar vermemeyi, harcarken de fakirin hakkını gözetmeyi ilke olarak benimsemelidir. Din eğitimcileri Karun örneğini iyi idrak edip, her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğu bilincini öğrencilerine kazandırmalıdır. Kur'an'ın olumsuz bir model olarak ortaya koyduğu Karun örneğinden gerekli dersleri çıkararak, zenginleri fakirleri gözetmeye çağırılmalıdır, aksi bir durum yeryüzünde fesat çıkmasına vesile olacaktır. Kişi elde edilen maldan ve bu malı nereye harcadığından hesaba çekileceğini bilmelidir. Bu bilinçli düşünce yapısı yerleştiği takdirde, insan hastalığı olan ve büyük zararlara yol açan haset ve kıskançlığın etkisi en aza inecek, toplumların ve halkların kaynaşması sağlanacaktır.

4. Mele'

Mele' kelimesi Kur'an'ın pek çok ayetinde geçen, siyaset ve sosyoloji ilimleri açısından çok dikkat çekici bir kelimedir. Kur'an'da Mele' kelimesi hep olumsuz karakterde tanımlanmıştır. Bu bakımdan Mele'i mü'minlerin ileri gelenleri

---

³⁵ Kasas 28/78

³⁶ Bayraklı, *Ayetlerin Işığında İman ibadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, s.73.

ile karıştırmamak gerekir. Dört halife, aşere-i mübeşşere vs. bu Mele' tabiri içine girmemektedir.³⁷

Tefsir âlimleri bu kelimeyi ileri gelenler ve eşraf anlamıyla tefsir ederler. Fakat maksadın, ileri gelenlerin ve eşrafın ferdiyetleri bakımından olmayıp, onların cemiyetleri ve hükmi şahsiyetleri bakımından önemli olduğunun ve zaten önde gelmenin ve şerefin sosyal bir anlam ifade ettiğinin gözden kaçırılmaması lazım gelir.³⁸ Mele kelimesi sözlükte ise; dolmak, doldurmak,³⁹ yayı şiddetle germek, birine yardım edip, destek olmak ve işgal etmek anlamlarına gelmektedir.⁴⁰

Mele bir görüş üzerine bir araya gelenlerdir. Gözleri, görüş ve duruşları itibariyle, kalpleri saygınlık ve heybet yönünden dolduran, ileri gelen topluluk demektir.⁴¹ İsim kalıbı, topluluk, kavim seçkinleri, huy, ahlak ve meşveret, manalarını da ifade etmektedir. Sonuç olarak Mele'; sözü dinlenen heyet, seçkinler, temsilci heyeti, danışma meclisi,⁴² ileri gelenler, kralın yanında bulunan ve ona her şeyde yardım eden kimseler anlamına gelmektedir,⁴³ diyebiliriz.

Zamanımızda bu kelimenin manası grup anlamında değerlendirilebilir. Mesela bir dernek, bir kabine ve bir parlamento, bir ordu ve her hangi bir toplumun bütünü adına söz söylemeye yetkili kişilerin bir araya gelip bir heyet teşkil etmesi, hep birer Mele'yi ifade etmektedir.⁴⁴ Bu nedenle Mele' aynı zamanda toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal güç merkezlerini elinde tutan katı ve gelenekçi bir gruptur,⁴⁵ diyebiliriz. Mele'nin devlet yönetimindeki etkisine ve özellikle Firavun'a yakınlığına bakıldığı zaman devlet idaresinde güç merkezi oldukları anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili olarak ayetlerde şöyle buyrulur:

---

³⁷ Sezen, Yumni, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yayıncılık, İstanbul,2004, s.124.

³⁸ Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Tercm: İsmail Karaçam ve dğr., C.4, s.90.

³⁹ Akyüz, a.g.e., s.190.

⁴⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.44.

⁴¹ El-İsfehani, a.g.e., C.2, s.626.

⁴² Yazır, a.g.e., C.4, s.90.

⁴³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.44.

⁴⁴ Yazır, a.g.e., C.4, s.91.

⁴⁵ Akyüz, a.g.e., s.191.

“Firavun çevresindeki ileri gelenlere, “Bu çok bilgili bir sihirbazdır.” dedi. “Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?”⁴⁶ Bir başka ayette ise; “İleri gelenler dediler ki, “onu ve kardeşini alıkoy! Şehirlere haberciler sal. Bütün usta büyücülerini çağırırlar.”⁴⁷ şeklinde ifade edilir.

Ayetlere baktığımızda Hz. Musa'nın Firavun ile konuşup, mucize göstermesinin ardından ileri gelenler olarak ifade edilen bir grup ya da topluluk Hz. Musa'nın bir sihirbaz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Ve bir takım tedbirler alması hususunda Firavun'u uyarılmışlardır. İleri gelenler olarak ifade edilen kişilerin Firavun'un yanında önemli bir mevkide buldukları, seçkin ve önde kimseler oldukları, Firavunla rahat bir iletişim kurup, onu yönlendirmelerinden de anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın geneline bakıldığında peygamberlere toplumun ileri gelenlerinin karşı çıktığı görülecektir. Bu sebeple, Yüce Allah bu topluluğu "Mele'" yani ileri gelenler olarak zikretmektedir. Mele' kelimesi bize göstermektedir ki; o dönemde bile toplumlarda sosyal tabakalaşma oluşmuştur. Sosyal tabakalaşmanın en üstünde olanlarına, "Mele" ileri gelenler⁴⁸ denmektedir.⁴⁹

Mele "ileri gelenler" in Firavun ve kavmi üzerinde ki etki ve durumuna, Kur'an'ın bu topluluk ile ilgili uyarılarına; "Mele'nin Firavun üzerindeki psikolojik etkisi" başlığı altında değineceğiz.

5. Al-i Firavn

"Al" anlamca çoğul, görünüşçe tek kelimedir. Ehl sözcüğünden bozmadır. "Ale-yeulu" sözcüğünden türemiştir.⁵⁰ "Alu" kelimesinin aslı şahıs ismidir. "Uveylün" şeklinde tasgiri yapılır ve insana akrabalık yakınlığı veya "muvalat" ile özel bir bağı olan kişiler için kullanılır.⁵¹ "Ale" kan yakınlığı, görüş, vb. ile ilgili

---

⁴⁶ Şu'ara 26/34-35

⁴⁷ Şu'ara 26/36

⁴⁸ Razi, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, Tercm: Suat Yıldırım ve dğr., Huzur Yayınevi, İstanbul,2008, C.10, s.541.

⁴⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.186.

⁵⁰ Akyüz, a.g.e., s.157.

⁵¹ İsfehani, a.g.e., s.96.

olmak demektir. Kavim kelimesi, "Al" kavramından daha geneldir. Kur'an'da bu kavram "Destekçi ve yandaş, "Firavun Aline (erkânına) uyarıcılar geldi..."⁵², soy, "Ali İmran"⁵³, aile, "Alu Musa"⁵⁴ Şeklinde üç manada kullanılır.⁵⁵

Bu konu ile ilgili olarak ayetlerde şöyle buyrulur:

*"Hani Musa Kavmine; Allah'ın size olan nimetini anın. Hani o sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştı. Onlar sizi işkencenin en ağırına uğrattıyorlar..."*⁵⁶ bir başka ayette ise; *"Bizde Firavun al'ini (çevresini)ders alsınlar diye, yıllarca kuraklığa ve ürün kıtlığına uğrattık."*⁵⁷

Bu ayetlerde "Al" kelimesi, destekçi, yandaş, kavim, taife ve çevre anlamında kullanılmıştır. Bir anlamda Mele' kavramıyla sıkı bir benzerlik ifade etmektedir, diyebiliriz.

---

⁵² Kamer 54/41-42

⁵³ Ali İmran 3/33-34

⁵⁴ Bakara 2/48

⁵⁵ Akyüz, a.g.e., s.157.

⁵⁶ İbrahim 14/6

⁵⁷ Araf 7/130

1.BÖLÜM

SÜREÇ VE YAPILAŞMA BAĞLAMINDA HZ.MUSA DÖNEMİNDE MISIR

A- MISIR'IN COĞRAFI, SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL YAPISI

1. Mısır'ın Coğrafi Yapısı

Mısır; haritaya baktığımızda bir Afrika ülkesi olup, Nil nehri, Mısır'ı kaplayan çölü ikiye ayırmaktadır. Batıda Libya çölü, doğuda Arab çölü vardır. Asya kısmında kalan Sina yarımadası da çöllerle kaplıdır. Mısır'ın tarıma elverişli tek bölgesi Nil nehri çevresidir. Ülkeyi kuzey-güney doğrultusunda keserek Akdeniz'e dökülen bu ırmağın hiç kolu yoktur. Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de Mısır'ın nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yer Nil nehri civarındır.⁵⁸ Burada Nil nehrine ayrıca bir dikkat çekmek istiyoruz, zira Nil eski Mısır medeniyetinin oluşumunda çok önemli bir role sahiptir. Firavunlar sülalesinin uzun süre Mısır'da hüküm sürmelerinin sebeplerinden biri Nil nehrinin varlığıdır.⁵⁹ Buda bize coğrafyanın tarihi olayları anlamada ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Nil nehrinin eski Mısır'daki rolüne ilerleyen sayfalarda değineceğiz.

2. Mısır'ın Siyasi Yapısı

Eski Mısır'ın siyasi yapısına baktığımızda merkezi bir devlet anlayışı olup, bu devletin başında da Firavun bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerimde Firavun; ailesi (al-i-Fir'avn), avanesi (mele'), kavmi ve askerleriyle (cünud) birlikte anılmaktadır, bu sebeple Firavun'un gücü ferdi değil, ekibiyle birlikte oluşan bir güçtür, diyebiliriz. Buradaki ekipten kastımız Kur'an'ın "Mele" olarak ifade ettiği bizim de "danışma meclisi" ya da "ileri gelenler" olarak manalandırdığımız, Firavun'a yakın olan, yönetim ve işleri yürütme yetkisine sahip topluluktur.⁶⁰

Bu hususta ayette şöyle buyrulur: *"Firavun kavmi içinden o mele firavunun danışma meclisi olan topluluk özel heyet, bu herhalde çok bilgiç, çok mahir bir sihirbazdır, sizi yerinizden yurdunuzdan çıkarmak istiyor ne emredersiniz"* dediler.⁶¹ Şu'ara suresinde bu "ne emredersiniz" sözünü Firavun'un söylediği ifade

⁵⁸ Kaçar, Galip, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa ve Firavun*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, 1992, s.5

⁵⁹ Sayı, a.g.e., s.16.

⁶⁰ Yazır, a.g.e., C.4, s.93.

⁶¹ Araf 7/109,110,111.

olunmaktadır. Demek ki Firavun'un danışma meclisi onun görüş ve tekliflerini tasdik edip destekleyerek, gereğini müzakereye sunduklarından dolayı, bu söz yalnızca başkanın sözü değil, aynı zamanda cemiyetin sözünü de oluşturur. Burada "siz ne teklif ediyorsunuz" yerine "ne emredersiniz" denilmiş olması çok dikkat çekicidir. Dış görünüşüyle bu deyim, Firavun hükümetinin yönetim ve işleri yürütme yetkisinin bu danışma meclisinin elinde bulunduğunu gösterir. Ayetin devamındaki "onu ve kardeşini beklet" cevabı bizzat Firavun'a hitap olarak söylenmiştir. Bu ise, muhatapların Firavun ile doğrudan doğruya konuşabilir bir mevkide olduklarını gösterir. Meselenin heyetin istişaresine sunulduğu ve bunlara da "siz ne emredersiniz" denildiği kesindir. Böyle demek ise o cemiyet ya da heyetin Firavun hükümetinde karar yetkisine sahip olduğunu itiraf etmek demektir. Bu durum Firavun'un siyasi gücünün tek başına olmadığını, aksine daha öncede ifade ettiğimiz gibi, ekibiyle oluşan bir güç olduğunu bizlere göstermektedir. Bu nedenle, Firavun siyasetini anlamak için, onun siyasetinin bir parçası olan danışma meclisini, kavminden ileri gelenlerinin siyasetteki konumunu ifade etmemiz son derece önemlidir.⁶² Kur'an'da; Firavun'un siyasette ki konumu, bir başka ayette şöyle ifade edilir: "*Saltanat sahibi Firavun'a.*"⁶³

Bu ayetten, Firavun'un ülkesinde saltanat sahibi bir kral olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple, bütün krallıklarda olduğu gibi, ülke topraklarının büyük bölümü Firavun'un mülkü olup, Firavun'un iradesi üzerinde bir irade söz konusu değildi. Kur'an'ı Kerim'de yer alan Firavun'un şu ifadesi de açıklamamızı desteklemektedir: "*Ey kavmim, Mısır'ın mülkü ve altında akıp giden şu nehirler benim değil mi; hala görmüyor musunuz.*"⁶⁴

Burada ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki; Firavun'un devlet başkanlığının yanı sıra tanrısal bir boyutu da vardır. Zira mısırlılar krallarının tanrı olduğunu ilan ettiler, onlara göre Firavun tanrı kraldır ve her şey onun etrafında, çevresinde

---

⁶² Yazır, a.g.e., C.4, s.93,94.

⁶³ Fecr 89/10

⁶⁴ Zuhruf 43/51

odaklaşmıştır.⁶⁵ Halkın inancına göre Firavun, kendisini ölümsüz gördüğü gibi diğer insanlara da ölümsüzlük bağışlayabilirdi. Bu inancın altında Firavun'a boyun eğilmesini sağlayacak güçlü bir güdüleme yatar. Çünkü değer bilir bir tanrı kraldan bu dünyada kendisine iyi hizmet etmiş olanları, kendi tanrısal ölümsüzlüğü sırasında, sadık hizmetçileri olarak yanında bulunmalarına izin vererek ödüllendirilmesi umulabilir. Öte yandan Firavun'a karşı çıkmanın cezası, öteki dünya yaşamına ilişkin, tüm umutların yitirilmesi anlamına gelecektir.⁶⁶ Ayrıca Firavun'un halkı tarafından tanrı olarak ilan edilmesi ve kabul görmesinin yanında bizzat kendisinin de ilahlık iddiasında bulunduğunu Kur'an-ı Kerim bize haber vermektedir. Konu ile ilgili olarak, ayette şöyle buyrulur: *“Ey ileri gelenler, benden başka hiçbir ilah bilmiyorum.”*⁶⁷, *“Ben sizin en büyük rabbinizim.”*⁶⁸

Bu arada merkezi bir siyasi yapılanmadan bahsederken, merkezi bir devletin oluşumunda Nil nehrinin son derece etkili olduğunu da söylemeliyiz. Nil nehri ve etrafı kabarık alçalan sularıyla, çöl toprağını sulayarak, zengin ürünlerin üretildiği bereketli bir alandır. Mısır'da Nil'in birçok koluyla sulanan verimli bir delta vardır. Eski Mısır'da Nil nehri sayesinde insan yerleşik hayata geçmiştir.⁶⁹ Ayrıca Nil'in akışı kayıkları kolaylıkla kuzeye taşırken, dönüş yolculuğu, kuzey-kuzeydoğu yönünde neredeyse durmaksızın esen rüzgârlardan yararlanmayı sağlayan yelkenlerin çekilmesiyle, hemen aynı kolaylıkla yapılabiliyordu. Bu durum ticareti de geliştirmiştir. Nil üzerinde aşağıya ve yukarıya her iki yöndeki su ulaştırması öylesine kolaydı ki tüm öteki ulaştırma biçimlerini gölgede bırakmıştır. Verimli toprakların hiç birisi ırmak kıyısından uzakta değildi ve bir gemi ırmağın ağzındaki bataklık deltadan ve yol boyunca hemen her yerden alabileceği insanları ve malları ırmağın akıntısı yönünde ya da akıntıya karşı yönde taşıyabilirdi. Bu koşullarda ırmak üzerindeki gemiciliği denetlemek tüm ülkenin denetimini elde tutmak demektir. Tanrısal kral Firavun, ırmak boyunca belli aralarla yerleştirdiği az sayıda kendine

---

⁶⁵ Neill, William H. Mc, *Dünya Tarihi*, Tercm: Alaeddin Şenel, İmge Kitapevi Yayınları, İstanbul,200,4 s.55.

⁶⁶ Neill, William H. Mc, a.g.e, s.55.

⁶⁷ Kasas 28/38

⁶⁸ Nazi'at 79/24

⁶⁹ Hornung, Erik, *Mısır Tarihi*, Tercm: Zehra, Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul,2004, s.9.

sadık ve çalışkan hizmetçileriyle tüm ülkeye kolayca egemen olabildiği.⁷⁰ Firavun bu şekilde, Nil nehrinin bu birleştiriciliğinden de faydalanarak saltanatını ve mevcut siyasi yapıyı koruyarak kurmuş olduğu düzenin devamını sağlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Mısır'ın siyasi yapısının yanında, bu yapının askeri yönüne de işaret edilmektedir. Ki siyasi yapının devamını sağlayan önemli güçlerden biride askeri güçtür. Firavun bu askeri gücünü kendi halkına karşı da kullanmıştır. Firavun'un bir askeri gücü olduğunu, "...Firavun'a Haman'a ve askerlerine ezdikleri gruptan koktukları şeyleri gösterelim"⁷¹ ve "...Firavun, Haman ve askerleri hata ediyorlardı(yanıılıyorlardı)⁷² "Firavun şehirlere toplayıcılar gönderdi"⁷³ ayetleri ifade etmektedir.

3. Mısır'ın Ekonomik Yapısı

Eski Mısır'da ekonomik hayat da siyasi hayat gibi merkezi idi. Tüm toprakların mülkiyet hakkı Firavun'a aitti. "*Ey kavmim, Mısır'ın mülkü ve altında akıp giden şu nehirler benim değil mi; hala görmüyor musunuz*"⁷⁴ ayeti açıklamamıza delildir.

Bununla beraber, Eski Mısır'da yerleşimin ağırlıklı olarak Nil çevresinde olması ve Kur'an'da İsrailoğullarının: "*Ey Musa hep aynı şeyi yemeye katlanamayız, bizim için rabbine dua et de bize yerin bitirdiği şeylerden; sebze, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarırsın, demiştiniz...*"⁷⁵ ayeti, Hz. Musa'dan men ve selva ile beslenirken, sebze, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan istemeleri, Mısır ekonomisinin toprağa bağlı olduğunun bir göstergesidir.⁷⁶ Aynı zamanda Mısır'da bağ, bahçe ve konakların da bulunduğunu "*Onlar arkalarında ne*

⁷⁰ Neill, William H. Mc, a.g.e., s.55,56.

⁷¹ Kasas 28/6

⁷² Kasas 28/8

⁷³ Şu'ara 26/53

⁷⁴ Zuhruf 43/51

⁷⁵ Bakara 2/61

⁷⁶ Sayı, a.g.e., s.17

bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, zevk ve safasını sürdükleri nice nimetler bırakmışlardı.”⁷⁷ ayeti açıkça ifade etmektedir.

Eski Mısır da ekonomik hayatın içerisinde köleliğin olduğunu ve bahsedilen toprakların işletilmesi ve hizmet sınıfının yükünü İsrailoğullarının çektiğini söyleyebiliriz. Firavun israiloğullarını köle haline getirerek çalıştırmıştır.⁷⁸ Kur’an da geçen “...İsrailoğullarını kendine köle yapman yüzünden”⁷⁹, “Bu iki adamın kavimleri bize kölelik ederken”⁸⁰ ifadeleri açıklamamızı desteklemektedir.

İsrailoğullarının köle yapılması; devlet yönetiminde ileri gelen kişilerin Firavun’a, İsrailoğullarının Mısır’ın üretim ve hizmet yükünü çeken sınıf olduğuna ve çocuklarının boğazlanması sonucunda, ileride işleri görece kimsenin kalmayacağı, çocukların boğazlanması işinin bir yıl arayla yapılması hususunun bildirmesinden de anlaşılmaktadır.⁸¹

4. Mısır’ın Sosyal Yapısı

Siyasi ve ekonomik olarak merkezi bir yapılanmanın söz konusu olduğu Eski Mısır’da, siyasi ve ekonomik yapının başında olduğu gibi, toplumsal yapının başında da Firavun yer alır. Ülkesindeki toplumsal yapıyı eşitlikçi olmayan bir toplum yapısı diyebileceğimiz şekilde kurmuştur. Halkını gruplara ayırmış, onlardan bir sınıfı zayıflatıcı politikalar yürütmüştür. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

“Firavun, Mısır ülkesinde zorbalığa kalktı,, halkını çeşitli guruplara ayırdı. Onlardan bir gurubu zayıflatıyor, oğullarını kestiriyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardandı.”⁸²

Firavun’un bu politikasının bir sonucu olarak, sosyal yapının bir bölümünü de köleler oluşturmaktaydı ve bu köleler özellikle İsrailoğullarından seçilmekteydi.⁸³

---

⁷⁷ Duhan 44/25-27

⁷⁸ Sayı, a.g.e., s.19.

⁷⁹ Şu’ara 26/22

⁸⁰ Mü’minun 23/47

⁸¹ Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu’l-Ümem ve’l-Müluk, Tarih-i Taberi*, Terçm: M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınları, İstanbul, C.I, s.359.

⁸² Kasas 28/4

⁸³ Şu’ara 26/22, Mü’minun 23/47

Kölelik sistemi tüm geleneksel sosyal tabakalaşma tarzları içinde, sosyal eşitsizliğin en aşırı boyutlarda tezahür ettiği bir yapılanma olarak görülebilir.⁸⁴

Eski Mısır'da sosyal yapı içinde Eski Mısır'ın merkezi yönetiminde yer alıp, ayrıcalıklı olan, Firavun'a yakın yöneticiler, yani bürokratik sınıf diyebileceğimiz bir topluluk da vardır ki; O da, daha önce de ifade ettiğimiz Mele' denen topluluktur. Bu topluluğun en önde gelen temsilcileri olarak yukarıda bahsettiğimiz, Karun ve Haman'ı görebiliriz. Sosyal yapı içerisinde zenginlik ve refahı elinde tutan bu iki kişidir.

Eski Mısır'ın sosyal yapısında, Firavun ve bürokratik yapının dışında sihirbazlardan da ayrı bir sınıf olarak bahsetmemiz gerekmektedir. Firavun sihirbazları yanına almış, onları iktidarının devamını sağlamak için bir diğer araç olarak kullanarak, onları yaptıkları hizmetler karşılığında ödüllendirmiştir. Kur'an'da; sihirbazların Firavun'dan gelecek nimetlere hevesli oldukları ve onun tarafından da değer kazanmak istedikleri açıkça belirtilir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *“Sihirbazlar geldiklerinde, Firavun'a “biz üstün gelirsek, bize ödül vereceksin değil mi?” dediler. Firavun, “evet o takdirde sizde gözde kimselerden olacaksınız dedi.”*⁸⁵ Zira Firavun'a yakın olmak zenginlik ve refaha yakın olmak demektir. Ayrıca sihirbazlar Firavun'a son derece bağlıdırlar. Sihirbazların Firavun'a bağlılıkları, sihir iplerini *“Firavun'un onuru için”*⁸⁶ diyerek atmalarından açıkça anlaşılmaktadır.

Sihirbazlarla beraber bu sosyal yapı içerisinde kâhinler de bulunmaktadır. Nitekim bu kâhinler verdikleri tavsiyelerle Firavun'u yönlendirmişlerdir. Firavun'un gördüğü bir rüyayı yorumlayıp, kehanette bulunmuşlardır. Bu rüyaya göre İsrailoğullarından bir çocuk gelip, Firavunun saltanatını yıkacaktır. Kâhinlerin yaptıkları kehanet sonucunda da, Firavun ve yönetimi İsrailoğullarına nüfus politikası uygulayıp, doğan erkek çocukları öldürerek, zulmetmiştir.⁸⁷

---

⁸⁴ Arslantürk, Zeki, Amman, M. Tayfun, *Sosyoloji*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2008, s.364.

⁸⁵ Şu'ara 26/41-42

⁸⁶ Şu'ara 26/44

⁸⁷ Sayı, a.g.e., s.14, Taberi, a.g.e., C.I, s.350, 351, 358.

Bu açıklamalardan sihirbazlık ve kâhinliğin siyasi otoritenin devamı için ne kadar önemli olduğunu anlamaktayız. Sihirbazların ve kâhinlerin halk üzerindeki etkisinden dolayı, siyasi otorite onlara değer vermiş, kurdukları sistem ve düzenin devamı için onlardan daima faydalanmıştır. Günümüzde de benzer bir şekilde devlet adamları, siyasetçiler; din adamı ya da bir lider etrafında toplanan dini gruplara yanaşarak mevcut iktidarlarını sürdürmek istemektedirler.

Bununla beraber, Eski Mısır'da sosyal yapı içerisinde çok tanrılı bir yapı olduğundan da bahsedebiliriz. Zira Firavun, Hz. Musa'ya "*Benden başka ilah edinirsen seni hapse koyarım*"⁸⁸ "*Ey ileri gelenler benden başka hiçbir ilah bilmiyorum.*"⁸⁹ Derken, diğer yandan Firavun'un kavminden ileri gelen bir topluluk Firavun'a şöyle diyordu: "*Musa'yı ve kavmini seni ve ilahlarını terk etsinler, yeryüzünde fesat çıkarsınlar diye mi serbest bırakacaksın*"⁹⁰ dolayısıyla bu ayetlerden Firavun'un ilahlara taptığı, halkının da hem ilahlara hem de kendine tapmasını istediği anlaşılmaktadır.

Bunun yanında son olarak, sosyal yapı içerisinde toplum düzenini askerler sağlıyordu.⁹¹ Askerler devletin önemli bir gücünü oluşturuyordu ki, Eski Mısır'da askerlerin çeşitli şehirlerde buldukları,⁹² gerektiğinde sefer için toplandıkları,⁹³ buldukları yerlerde bu savaşçılara belirli miktarda toprak verildiği, bu savaşçılardan her yıl biner kişinin kralın korumasında yer almak için merkeze geldiği ve buradan da kendilerine tayinler çıkarıldığı bilinmektedir.⁹⁴

B-YAPILAŞMA VE MODEL BAĞLAMINDA FİRAVUN SİYASETİ

Siyaseti kısaca, yönetmeye ilişkin her şey olarak tarif edersek, bu tarifin dışında bir insan düşünmek mümkün değildir. Bir insan ya yönetendir ya da yönetilen; Âmâ çoğunlukla her ikisidir. Yani hem yöneten hem de yönetilendir. Bu

---

⁸⁸ Şu'ara 26/29

⁸⁹ Kasas 28/38

⁹⁰ A'raf 7/127

⁹¹ Kasas 28/6,8

⁹² Şu'ara 26/53

⁹³ Karaman, Hayrettin ve dğr. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,2008, C.4, s.153.

⁹⁴ Sayı, a.g.e., s.15.

anlamıyla her insanın bir yönetme, sevk ve idare etme üslubu vardır. İşte bu üsluba o insanın siyaseti denir. Her siyaset bir takım kurallara dayanır. Bu kurallar bütününe o kuralları koyanın şeriatı denir. Firavun' un şeriatı / hukuku gibi.⁹⁵ Bununla beraber Kur'an'ı Kerim'de Müslümanlar için ilahi mukaddes bir biçimde belirlenmiş ve konulmuş denebilecek tarzda bir yönetim sistemi belirlenmediğini açıklamakta fayda vardır. Zira Kur'an, siyasi manada bir yönetim sisteminin şeklini ele almaz, ancak Firavun siyaseti örneğinde olduğu gibi, geçmiş milletlerin yaşayış tarzını ele alarak, Allah'ın belirlediği yoldan sapmanın iktidar ve gücü kaybetme sebebi olacağı, açıklamasında bulunur. Bu durum Kur'an'da yer alan birçok kıssada görülmektedir. Öyleyse İslami yönetim sisteminin şeklini ve yapısını Kur'an'da aramamalıdır. Ancak böyle bir araştırma, sistemi, Allah'ın yöntem ve hukukuna uygun duruma getiren prensip ve esaslar çerçevesinde yapılmalıdır. Bu prensipleri ise, adalet, eşitlik, emaneti üstlenme, ehliyet ve emanetin ehline verilmesi şeklinde sıralayabiliriz.⁹⁶ Bu nedenle, Yüce Allah, Kur'an'da farklı surelerde, Firavun 'un siyaset üslubunu ortaya koyarak idareci ve yöneticilere, aynı zamanda da yönetilenlere bir takım dersler vermekte, siyasetin nasıl olacağını ve temel prensiplerini açıklamaktadır. Yöneticilerin yapmaması gereken hataları, idarecinin vasıflarını ve idarecilerin halka karşı sorumluluklarını; Firavun siyasetini anlatarak tek tek açıklamaktadır.

Firavun'un, Hz. Musa ile olan sorunu sadece bir tapınma ve takdim problemi değildir. Bu sorun siyaset ve iktidar ile de alakalı bir sorundur. Zira Hz. Musa ile gönderilen mesaj sadece dini alanla ilgili değil, aynı zamanda siyasette de Allah'ın hâkimiyetini içermektedir. Bu nedenle Firavun "âlemlerin rabbi"⁹⁷ ifadesine karşı çıkmıştır. Hz. Musa'nın kendisini; "Âlemlerin Rabbinin bir temsilcisi" olarak sunması ve Firavun'a kendisinin bir anlamda ikinci derecede bir hükümdar olduğu mesajını verip, gerçek üstün otorite olan Allah'a iman ve itaat etmesini istemesi, onu rahatsız etmiştir. Çünkü Firavun ve bu tipolojideki idareciler; bir başka siyasal ve yasal otorite kabul etmeye ve tebaasından birinin hâkimiyet sahibi hükümdar

---

⁹⁵ İslamoğlu, Mustafa, *İmamlar ve Sultanlar*, Denge Yayınları, s.239.

⁹⁶ Mustafa, Nevin Abdulhalık, *İslam Düşüncesinde Muhalefet*, Tercm: Vecdi Akyüz, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001, s.113.

⁹⁷ Ta'ha 20/49

olmasını istemez ve buna izin vermez.⁹⁸ Özellikle Firavun "*ben sizin en yüce Rabbinizim*"⁹⁹ diyerek kendisini mutlak Rab ve hükümdar olarak kabul etmiştir. Onun bu anlayışla kurduğu siyasi yapıyı, tevhid inancından yana değiştirerek, Allah'ın hükümdarlığını kabul etmesi çok zor bir durumdur.

Bununla beraber, insanın arzularıyla davranışları arasında bir denge olmalıdır. Beslenme ve tedavide denge, vücudun sıhhatini ifade eder. Beslenme ve tedavide orta yolu ve itidali tespit edene ise doktor denir. Onun sanatına da tıp denir. Ahlak ve davranışlarda orta yolu ve itidali, yani dengeyi tespit eden de devletin idarecisi ve meliktir. Bu dengeyi tespit sanatı da siyaset ve meliklik sanatıdır. Farabi'ye göre siyaset ilmi, dengeyi bulunca faydalı, herhangi bir sebeple dengeyi bozan veya onu dikkate almayan siyaset ise zararlı olacaktır.¹⁰⁰ Firavun'da dengeyi bozarak siyaset sanatını becerememiştir. Kendisine ve halkına zulmetmiş ve zararlı olmuştur.

Firavun siyasetinin temel özelliği, her zaman dünya işlerinde, mutlak otoritenin yalnızca kendilerine ait olduğu ve hiçbir ilahın kendilerinin koyduğu kanuna ve çizdikleri politikaya karışma hakkının bulunmadığı düşüncesidir. Peygamberler ve izleyicileriyle, dünyevi hükümdarlar ve yönetimler arasındaki çatışmanın gerçek nedeni hep bu olagelmıştır. Peygamberler dünyevi hükümdarların âlemlerin rabbinin hâkimiyetini kabul etmeleri için ellerinden geleni yaparken, hükümdarlar; hâkimiyet ve hak iddiasında bulunmuş, kendi bozuk yönetimlerini "ideal yönetim"¹⁰¹ olarak ifade etmekle kalmamış, peygamberleri siyasal ve yasal alanda, bir başka ilah kabul eden bir suçlu, bir asi saymışlardır.¹⁰²

Şimdi, Kur'an'ın ortaya koyduğu ve eleştirdiği Firavun tipolojisinin siyaset anlayışını tüm yönleriyle açıklamaya çalışalım:

---

⁹⁸ Mevdudi, Ebu'l Al'a, *Tefhimu'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, Tercm: Muhammed Han Kayani ve dğr., İnsan Yayınları, İstanbul,1995, C.4, s.21.

⁹⁹ Nazi'at79/23-24

¹⁰⁰ Bayraklı, *Farabi'de devlet Felsefesi*, Doğu Yayınları, İstanbul,1983, s.17.

¹⁰¹ Ta'ha 20/63

¹⁰² Mevdudi, a.g.e., C.4, s.20.

1. Firavun Siyaseti

Firavun, yeryüzünde tanrılık iddiasında bulunmuş bir kraldır. Bu şekilde sahip olduğu iktidarı kutsallaştırarak gücünü ve hâkimiyetini arttırmış, bu güç ve hâkimiyeti çevresindeki ileri gelenlerle paylaşarak, ülkesindeki siyaset anlayışını buna göre düzenlemiştir.

Firavun'un liderlik anlayışı sosyolojideki liderlik çeşitlerinden, otoriter liderlik ve geleneksel otorite içerisine girmektedir. Zira bu liderlik tarzı genelde, geleneksel toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Eski geleneklerin kutsal niteliği ve gelenek tarafından otoriteyi kullanmaya çağrılanların meşru olduğu inancına dayanır. Emretme gücünü kullananlar, genellikle kalıtımla elde ettikleri statü nedeniyle, kişisel otoriteye sahip olunan efendilerdir. Böyle bir sistemde kanunlara değil, geleneklerin tayin ettiği efendilere itaat edilir.¹⁰³ Bu geleneksel yapıda verilen emirlere "sadakat duygusu" ile itaat edilir. Firavun' un liderlik anlayışına, bu liderlikte etkili olan kalıtıma ve toplumunun geleneklere olan bağlılığını Kur'an, "*Saltanat sahibi Firavun'a.*"¹⁰⁴ ve bir diğer ayet "*Musa onlara apaçık mucizelerimizle geldiği zaman, bu sadece uydurma bir sihirdir. Önceki atalarımızdan, böylesini işitmemiştik*" dediler."¹⁰⁵ ayetleriyle açıklar. Yüce Allah, Firavun'un toplum üzerindeki etkisini bildiği için Hz. Musa'dan önce Firavun'u uyarmasını istemiştir.¹⁰⁶ Lidere kayıtsız itaat anlayışı gereği, Firavun'un iman etmesi demek, halkın iman etmesi demektir.

Firavuni düzenler, yapıları gereği varlıklarını ancak zulüm ve zorbalıkla devam ettirebilirler.¹⁰⁷ Adalet, eşitlik, hak ve özgürlük gibi kavramlar bu tür baskıcı düzenler için bir anlam ifade etmez. Toplumda her şey mevcut bozuk ve çarpık olan düzenin korunmasına ve yaşatılmasına yönelik düzenlenir. Firavuni düşüncenin hakim olduğu toplumlar, güçlünün haklı olması kriterine göre yapılanmış

---

¹⁰³ Arslantürk, Zeki, Amman, M. Tayfun, *Sosyoloji*, s.177.

¹⁰⁴ Fecr 89/10

¹⁰⁵ Kasas 28/36

¹⁰⁶ Ta'ha 20/43,44

¹⁰⁷ Bakara 2/49

topluluklardır. Bu tür toplumlarda eşitlikçi ve hakka dayalı bir yapılanmadan bahsedilemez.

Firavun kurduğu düzeni sürdürebilmek için, ülkesinde çeşitli siyaset şekilleri uygulamıştır. Firavun siyasetin de, toplum; çeşitli sınıflara bölünür, özellikle düzen için tehlikeli görülen unsurlar baskı ve zulümlerle zayıf düşürülür; gerektiğinde çocukların öldürülmesi için nüfus planlaması¹⁰⁸ gibi yöntemlere de başvurulabilir. Firavun' un bu siyaset anlayışını tek başına uygulaması da mümkün değildir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim, Firavun ile birlikte ileri gelenler olarak zikrettiği işbirlikçilerine de dikkat çeker.

İleri gelenler olarak ifade ettiğimiz bu grubu siyaset kurumu için büyük önem arz eden baskı grubu olarak tanımlayabiliriz. Siyasette baskı grupları, siyasi iktidarı doğrudan ele geçirmek için değil, siyasi iktidar üzerinde etkili olmak, görüşleri doğrultusunda kararlar alınmasını ve uygulamalar yapılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş gruplardır. Mele'nin Firavun'u yönlendirmesi, Firavun'a kendi fikirleri doğrultusunda kararlar aldirmaları¹⁰⁹ onların birer baskı grubu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.¹¹⁰

İleri gelenlerin günümüzde ki karşılığı ise; büyük sermaye sahipleri, üst düzey bürokratlar, halkı Eski Mısır'da ki sihirbazlar gibi etkileme ve yönlendirme gücüne sahip; gazeteci, yazar, sanatçılar, din adamı ve benzeri kişilerden oluşan topluluklardır. Bunlar Firavun'un ve Firavuni düzenlerin kendilerine sağladığı çıkarlar karşılığında, onun hâkimiyetini sürdürmesine yardımcı olurlar. Bu Firavun tipolojisinin ve bu tipolojiye sahip toplumların en dikkat çekici özelliğidir.

Sonuç olarak, Firavun siyasetine göre, peygamber ya da onların takipçisi diyebileceğimiz Mü'minler tarafından tevhid inancına yönelik, adalet, hak, özgürlük insanca yaşama ve eşitlikçi bir yapılanma adına yapılan her çağrı, Firavun ve ileri gelenleri için mülk, saltanat ve hâkimiyetlerine yönelik bir saldırı anlamına gelebileceğinden, baskı grupları tarafından hemen susturulmaya çalışılır. İnananlar

---

¹⁰⁸ A'raf 7/127

¹⁰⁹ A'raf 7/127

¹¹⁰ Arslantürk, Zeki, Amman, M.Tayfun, *Sosyoloji*, s.326.

Kur'an'ın ortaya koyduğu bu baskı gruplarına karşı dikkatli olmalı, her çağda ve zaman da, bu ve benzeri yapılanmaların tevhid inancı, hak ve adalet karşısında siyasi iktidarları yönlendirmeye çalışabileceklerinin bilincinde olarak, ona göre hareket etmelidirler.

2. Firavun Tipolojisinin Halkı İle İlişkileri

Kur'an-ı Kerim, Firavun'un halkı ile olan ilişkilerine, birçok ayette, farklı açılardan dikkat çekmektedir. Bu noktada, Firavun'un halkı ile olan ilişkilerini ayetler ışığında ele almamız, onun siyasetini tam manasıyla ortaya koymamız açısından son derece önemlidir. Allah Teâlâ Kur'an'ı Kerim'de, onun şahsiyet yapısının temel özelliklerini ortaya koyarak, halkına karşı uyguladığı bazı politikalara dikkat çeker ve bu politikaların uygulanmasında Mele denen topluluğun etkisi üzerinde durarak önemli bilgiler verir. Şimdi Firavun'un halkına uyguladığı politikalara geçmeden önce, kişilik ve benlik kavramları hakkında da bilgiler vererek, model bağlamında Firavun şahsiyet yapısının halkı ile ilişkilerine etkisini açıklayabiliriz.

3. Model Bağlamında Firavun'un Şahsiyet Yapısının Halkı İle İlişkilerine Etkisi

İnsan birçok unsurdan meydana gelmiş, ahenkli ve parçalanmaz bir bütündür ve her insanın, diğerlerinden farklı olarak kendine has bir takım özellikleri vardır. İşte insanları birbirlerinden ayıran, her insanın kendine mahsus bedeni ve ruhi özelliklerinin tümüne şahsiyet (kişilik) denir. Şahsiyet, insanın bütün duygularını, düşüncelerini, ilgilerini, tutumlarını, yeteneklerini, ihtiyaçlarını, isteklerini alışkanlıklarını ve bütün davranış özelliklerini kapsar.¹¹¹ Benlik ise; kişiliğin öznel yanını ve özünü oluşturur. İnsanın kendini tanıma ve değerlendirme biçimidir. Kişinin içinde kendisini gözetleyen, yargılayan, değerlendiren ve davranışlarını düzene koyup onu yöneten bir güçtür. Genellikle insan nasıl düşünüyorsa öyle

---

¹¹¹ Peker, Hüseyin, *Din psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2003, s.142. Bkz: Ergin Hatice ve dğr., *Gelişim Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,2010, s.192.

davranır. Her kişi ve çevreyi kendi görüş algısına göre algılar. Bu nedenle benlik; kişinin davranışlarının temeli ve belirleyicisidir.¹¹²

Bütün bu tanımlardan sonra Firavun için, aşkınla ve kutsalla ilişkisini kopararak dünyevileşmiş bir benliğe ya da kişilik yapısına sahiptir, diyebiliriz. Günümüz modern bireyinde de bu tip oldukça yaygınlaşmıştır. Zira insanın dünyevileşmesi, aynı zamanda ruh köküne, yani kutsala ve öteye yabancılaşmasıdır. Allah'a yabancılaşma, kişilik ve kimlik krizini de beraberinde getirir. Yani bir anlamda günümüz de modern bireyde de kendini gösteren Firavun tipolojisi, kimlik ve kişilik erozyonuna uğrayanlar bir şahsiyettir.¹¹³ Firavun tipolojisini de ülkesinde azmaya ve ululanmaya götüren bu şahsiyetsiz yapıdır. Dolayısıyla bu yapı, Firavun'un halkıyla ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

"Mısır mülkü ve altından akıp giden şu ırmaklar benim değil mi?"¹¹⁴ "Ben sizin en yüce rabbinizim!"¹¹⁵ "Firavun'a gidin, doğrusu o azmıştır."¹¹⁶ "Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve etrafındaki seçkinlere dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! Onlara bu nimetleri, insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler diye mi verdin? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver."¹¹⁷

Yukarıdaki Ayet-i Kerimelere baktığımız da, Firavun'un bu ifadeleri onun içerisinde bulunduğu ruh halini ve onun ne kadar dünyevileştiğini bizlere göstermektedir. Bu dünyevileşme onun, halkına kibir ve gurur penceresinden bakarak, sahip olduğu nimetler, zenginlik ve güçlü ordusu, Firavun ve çevresinin şaşalı bir hayat sürmesine ve kendilerini çok güçlü, çok akıllı, çok becerikli görmelerine sebep olmuştur. Hatta nefsindeki gurur ve kibirden dolayı ilahlık

---

¹¹² Kaya, Mevlüt, "Ailede anne-Babanın Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:9, Samsun,1997, s.194, 195.

¹¹³ İslamoğlu, *Eğitim Yazıları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul,2010, s.55.

¹¹⁴ Zuhruf 43/51

¹¹⁵ Nazi'at79/23-24

¹¹⁶ Ta'ha 20/43

¹¹⁷ Yunus 10/88

iddiasında bulunmaktan bile çekinmemiştir. Halkı da kendisiyle ilgili bu düşünceleri kabule zorlayarak, onları hak yolundan saptırmış ve iman etmelerini engellemiştir.

Unutulmamalıdır ki dünya sevgisine, mal ve mevki isteklerine kendisini kaptıranlar, sarhoşluk içerisinde; mala, makam ve mevkie, dünyaya âşık olan kimseler hayatın manasını, kendilerini unuturlar, o âşık olduklarının esaretine girmişlerdir. Bu tip insanlara tevhid inancı doğrultusunda en anlamlı sözler bile tesir etmez.¹¹⁸ Peki, insan ne zaman azgınlaşır? Diye bir soru sorarsak, insan hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı ve kendi kendine yeterli olduğunu görünce azar, diye cevaplandırabiliriz. Zira azgınlığın davranışlardaki belirtilerinden biri de kimseye ihtiyaç hissetmemektir.¹¹⁹ Bu yüzden Firavun "*Ben sizin en yüce rabbinizim!*"¹²⁰ demiştir. Zira hiç bir şeye ihtiyacı olmayan sadece Rab olabilir. Burada muhtaç olmama düşüncesi sebep; ilahlık iddiasında bulunmak ise sonuç olmaktadır.

Allah'a bağlanamayan ve onu unutan bir birey, dünyanın fiziksel ve ahlaki kısırtıcılığına kendi kaynakları ile direnemez. Bunu yapabilmek için onu kitlelerin içinde boğulmaktan koruyan içsel ve fizikötesi bir deneyimin varlığına ihtiyacı vardır.¹²¹ Bu ihtiyacı da ancak tevhid inancı, Allah'a olan bağlılık giderebilir. Zira Allah'a olan bağlılık insandaki ego ve enaniyeti kontrol altında tutarak kişiyi şirkten koruyacaktır. Yüce Allah kendisini unutanı Kur'an-ı Kerim'de "sapmış olanlar" olarak ifade etmektedir. Ayette şöyle buyrulur: "Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Çünkü onlar gerçekten sapmış olanlardır."¹²² Bu nedenle, insan kendisini Allah'ı unutturacak her türlü eylemden uzak tutmalıdır.

Firavun'un şahsiyet yapısına baktığımız da kendi iç âleminde ruhsal dengesini kuramadığını görmekteyiz. Bu durum onun benlik çukuruna düşüp, gerçek yaratıcıyı görmesini engellemiştir. Firavun her şeye ben merkezli yaklaşması onda şükür ya da tevekkül gibi kavramların olmadığını göstermektedir. Bu nedendir ki

---

¹¹⁸ Çamdibi, Mahmut, "Mevlana'da Öğüt, Sevgi ve İletişim", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2007, Sayı:18, s.13.

¹¹⁹ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, İstanbul, 2002, s.124, 125.

¹²⁰ Nazi'at79/23-24

¹²¹ Ayhan, Halis ve dğr, *Din ve Ahlak Eğitime Yeni Yaklaşımlar*, Dem Yayınları, İstanbul,2004, s.17.

¹²² Haşr 59/19

din eğitimcileri çocuk eğitimin de çocukların özgüvenlerini arttırmak isterken egolarını yükseltmemeye dikkat etmelidirler. Her şeyin tek bir sahibi olduğu bilinci eğitimde öğrenciye verilmelidir. Çocukların kendi kabiliyet ve yetenekleri eğitim yolu ile keşf edilirken, bu kabiliyet ve yeteneklerin sınırlı olduğu, karşısında aciz kalınan bir yaratıcının varlığı öğretilmelidir. Şükür ve tevekkül etme kavramları öğrencilere öğretilerek, onlara; enaniyet, kibir ve gururun götürdüğü şirkten korunma bilinci kazandırılmalıdır.

Firavun şahsiyet yapısının bir diğer özelliği ise; kendi düşünce ve ideolojisini mutlak doğru ve her zaman geçerli olarak kabul görmesidir. Ulaştığı bilinç düzeyini en mükemmel olarak görür ya da öteki bilinçlerin kendi bilinci gibi olası bilinçlerden biri olduğunu, bilincin kişisel bir inşa olduğunu keşfedemez. Kendi kognisyonlarına dört elle sarılır. Evrenin değişen olduğunu, onu değişimi içinde anlamak gerektiği gerçeğini anlamak istemez.¹²³ Özellikle Hz. Musa ile girdiği soru cevaplı diyaloglardan¹²⁴ da anlaşılacağı üzere, karşısındaki insanların düşüncelerine en küçük bir değer vermez. Bu onun kişilik yapısının dışı olan yansımasıdır.

Firavun'un bu durumu, din eğitimi kişilik ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde Firavun dogmatik biri olarak ifade edilebilir. Dogmatik, bir görüş ya da öğretiyi, mutlak bir kendine güven ve otoriteyle iddia eden başka insanların görüşlerine en küçük bir değer vermeyen ve genel olarak belli bir takım ilkeleri, tezleri, düşünce, kuram ve ideolojileri mutlak olarak doğru ve her zaman geçerli diye kabul eden anlayıştır. Görüşlerini tartışmaya yer vermez biçimde öne sürer. Bu açıdan dogmatik kişi hoşgörüsüz, dar kafalı, eleştiri ve kuşkuya tahammülsüz olan biridir. Rokeach; Dogmatizmi, bir tür dar kafalılık veya kişinin yeni fikirlere kapalı olması şeklinde tanımlar.¹²⁵

Dogmatik insan karşılaşılan yeni durumların neler getirebileceğini kestiremediği için belirsizliğe tahammül edemez ve hemen mevcut yapıyı korumaya

---

¹²³ Gürses, İbrahim, "Din Eğitimi Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, C.16, Sayı:2, s.88.

¹²⁴ Ta'ha 20/49,50,51,52; Şu'ara 26/ 24,26,27,28; Yunus 10/78

¹²⁵ Gürses, a.g.e., s.86.

yönelir ve kendi üstüne kapanır.¹²⁶ Firavun dogmatik yapısı nedeniyle karşılaştığı yeni durumu özümseyememiş, kavrayamamıştır. Hz. Musa ile başlayan yeni sürecin neler getireceğini öngörememiştir. Özellikle Firavun'un Hz. Musa'yı nankörlükle suçlaması,¹²⁷ getirilen mucizeleri sihir olarak değerlendirip,¹²⁸ Hz. Musa'yı delilikle suçlaması;¹²⁹ mevcut yapıyı korumaya yönelip, kendi üstüne kapandığının bir göstergesidir. Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili olarak: *"Andolsun Musa'yı da ayetlerimizle ve açık bir kanıtla Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Ama onlar Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri doğru değildi."*¹³⁰ Buyrulmaktadır.

Firavun'un ilahi davet karşısındaki tutumu ve statükoyu koruma çabası, onun değişime kapalı, dünyevi nimetlerin esaretine girmiş başarısız bir devlet başkanı olduğunu göstermektedir. İktidarın el değiştirmesine yönelik yaşadığı korku¹³¹ onun şahsiyetine de yansımış, o her zaman sert bir karaktere sahip, insanlara ürperti veren, kalplere korku salan, tehditler savurup, kan döken bir şahsiyet olmuştur.¹³² Hâlbuki ideal bir devlette devlet başkanı, duysal hazları ve malı tutku derecesinde sevmeyen ve onlara sırtını dönen biri olmalı. Çünkü bir şeyi tutku derecesinde seven kişi, nefesine, hoşlandığı şeyler karşısında egemen olamaz. Zira bütün arzuların temelinde duysal hazlara olan sevgi vardır ve bu devleti idare edenlere yakışmaz.¹³³ Devlet başkanları ya da idareciler; dünyevileşmekten uzak durarak, iyiden yana olan her değişimi desteklemeli, yerine göre yumuşak bir karakter sergileyip, her türlü fikre açık olmalıdırlar.

Yüce Allah; bu şekilde, Kur'an'da Firavun'u anlatarak, şahsiyet eğitimi yapmakta, bozuk şahsiyetin özelliklerini ve bozuk şahsiyete götüren sebepleri ortaya koyarak; olumlu bir benlik geliştirmenin ve istediği şahsiyet bütünlüğünün nasıl

---

¹²⁶ Gürses, a.g.e., s.88

¹²⁷ Şu'ara 26/18,19

¹²⁸ Yunus 10/76

¹²⁹ Şu'ara 26/27

¹³⁰ Hud 11/96-97

¹³¹ Kasas 28/6

¹³² Kasapoğlu, Abdurrahman, "Hz. Musa Kıssasında Korku Fenomeni", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, C.VIII, Sayı:1, s.111

¹³³ Şulul, Cevher, *İbn Rüşdün Siyaset Felsefesi*, İnsan Yayınları, 2009, s.187.

sağlanacağıının yolunu göstermekte, bir devlet adamında olmaması gereken vasıfları ortaya koymaktadır.

C- FİRAVUN'UN HALKINA KARŞI UYGULADIĞI POLİTİKALAR

Firavunun halkı ile ilişkilerinde belirleyici olan altı temel politikası vardır. Bunlar; baskı ve korku politikası, halkı gruplara ayırma, Mele'nin Firavun üzerinde ki psikolojik etkisi, fesat çıkarma ve zulüm politikasıdır. Şimdi sırasıyla bu hususları açıklamaya çalışalım.

1. Baskı ve Korku

Kur'an'ın ortaya koyduğu Firavun tiplemesinin ülkesinde uyguladığı politikaların ilki, halkı üzerinde oluşturduğu korku psikolojisidir. Özgürlükçü olmayan yönetimlerde kamu düzeni belli kişi ya da gurupların etkinliğine ve üstünlüğüne göre kurulur. Bu tür toplumlarda yetkiyi elinde bulunduranlar iktidarlarını sürdürmek için gücü; saldırganlık, şiddet, öldürmek ve yakıp yıkmaktan alırlar. İktidarın devamı için, toplumun susturulması, duyarsız ve tepkisiz hale getirilmesi gerekir. Amaç, halkın, Firavun ve seçkinlerinin egemenliklerini yıkmak ve üstünlüğüne son vermek için bir araya gelip örgütlenmesini engellemektir.¹³⁴ Bu nedenle Firavuni sistemler, İktidarın mazlumlar lehine el değiştirmesinden korktukları için, halkı ile ilişkilerini özgürlük üzerine değil de, baskı ve korkutma üzerine kurarlar. Firavuni sistemlerde halk daima bu sistemlerin oluşturmuş olduğu ideolojilere inanmalıdır. Firavun ideolojisinin tek tip anlayışına ters düşen inanç ve düşünceler yasaktır. Aksi bir durum mevcut otoriteye başkaldırı anlamına gelecektir. Firavun 'un halkına uyguladığı baskı ve korku politikasının temeli bu anlayışa dayanır. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"Ve onları o yerde hâkim kılalım, Firavun'a, Haman'a ve askerlerine, onlardan korktukları şeyi gösterelim."*¹³⁵

¹³⁴ Kasapoğlu, "Hz. Musa Kıssasında Korku Fenomeni", a.g.e., s.110,111.

¹³⁵ Kasas 28/6

Allah Teâlâ bu ayetle, Firavun ve ileri gelenlerinin korktukları şeyin onların başına geleceğini, iktidarlarının son bulacağını ve hüküm sürdükleri yerlere İsrailoğullarını varis kılacağını açıklamıştır. Bununla beraber, Firavun ve ileri gelenlerinin baskı ve korku politikalarında başarılı oldukları da söylenebilir, zira halk, gerçek manada Firavun ve onun etrafındaki seçkinlerden korkmaktaydı ki bu korkuları kendilerinin iman etmesini de engellemekteydi. Bu husus ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulmaktadır:

"Firavun ve etrafındaki seçkinlerin, kendilerine işkence etmesinden korkuya düştüklerinden dolayı halktan bir grup gençten başka kimse Musa 'ya iman etmedi. Çünkü Firavun ülkesinde ululuk taslayan (bir diktatör) ve haddi aşanlardan biri idi."¹³⁶

Bu ayetten de anlaşılacağı üzere Firavun öyle bir diktatördü ki, halkın içindeki bir grup genç hariç; geri kalanlar, Firavun'un baskı ve korkusundan iman edemiyordu. Yüce Allah bu ayetle, imana engel olan korku psikolojisini gündeme getirerek, korkunun kişinin iman etmesini engelleyebileceğini haber vermekte ve inanç özgürlüğünün önemine dikkat çekmektedir. Halkın korkudan iman edememesi; inanç özgürlüğünün olmadığını bir göstergesidir. Yüce Allah bu şekilde iradeye yapılan baskı ve özgürlük kavramlarını gündeme getirerek, Firavun siyasetinin özelliklerini ortaya koymaktadır.

Firavun siyasetinin inanç ve insanların bu yöndeki tercihlerinin üzerine yaptığı baskı politikasının aksine; İslam dini insanları İslam'a girmek için zorlamamış, kimseye de böyle bir hak tanımamıştır. Bir deyişle dinde zorlama yoktur. Bir kimseyi herhangi bir dini kabule zorlamak din ve vicdan hürriyetine aykırıdır.¹³⁷ Yüce Allah insanları inanç noktasında serbest bırakmıştır.

Zamanımızda, demokrasi olduğu için devleti idare edenlerin böyle bir etkinliği ortadan kalkmıştır. Ancak, günümüz de işkence korkusunun yerini başka korkular almıştır; kitap ehlinde olan nice ilim ve din adamı; Kur'an'ın hak kitap olduğunu anladıkları ve inandıkları halde imanlarını, buldukları sosyal statüyü ve

---

¹³⁶ Yunus 10/83

¹³⁷ Armağan, a.g.e, s.130.

çevreyi kaybederiz diye, açığa vuramamaktadırlar. Eski Mısır'da Firavun ve çevresindeki seçkinlerin ağır baskısı vardı; şimdi de sosyal, kültürel ve statü baskısı onun yerini almıştır. Günümüz de halk inancını ve dinini serbestçe değiştirebilmesine rağmen, iman ve din değişiminde sosyal baskı hala devam etmektedir.¹³⁸

Firavun'un özgürlük ve iradeye uyguladığı baskı siyasetinin aksine, toplumu yöneten Müslüman liderler, halka sürü muamelesi yapmamalıdır. Halkın özgürlüğüne anarşiye dönüşmediği müddetçe müdahale etmemeli, iradelerine baskı yapmamalı, inisiyatiflerini köreltmemeli, özgür düşünme ve özgürce ifade etme haklarına dokunmamalıdır. Halkın ancak kendini özgür hissettiğinde, özgürce davrandığında, inisiyatif kullandığında kendini mutlu hissedeceğini yöneticiler bilmeli ve buna yürekten inanmalıdırlar.¹³⁹

Ayetin devamının da iman eden bir grup gençten bahsedilmektedir. Firavun'un baskı ve işkencelerine rağmen bir grup genç iman etmiştir. Bu sebeptendir ki gençlik kavramı üzerinde önemle durulmalıdır. Bilindiği gibi insan ömrünün çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık olmak üzere dört önemli devresi vardır. Bunlar tamamen birbirinden bağımsız olmamakla beraber, gençlik çağı ön plana çıkmaktadır. Çünkü o Allah tarafından insana verilmiş en bereketli bir nimettir. Milletlerin hayatını süsleyen zaferler, başarılar ve üstün kabiliyetler hep bu güzel nimetin eseridir.¹⁴⁰ Gençlik çağındaki insan zihni, bir bilgiyi veya inancı almadan önce üzerinde hiçbir şey olmayan beyaz bir kâğıt gibidir. Nasıl ki bunun üzerine doğru veya yanlış bir şey yazıldığında bu yer dolmuş olur ve artık yazılan şeyi silmek ya da onun üzerine başka bir şey yazmak güç olursa; zihinlerde doğru veya yanlış bir takım bilgiler, inançlar veya alışkanlıklarla doldurulduğunda bunları söküp atmak veya yok etmek de öylesine zordur. Bu nedenle yanlış fikirler, kötü alışkanlıklar ve hırçın bir karakter edinmiş yaşlılarla uğraşmamalı, tüm bilgi ve dikkat gençliğe yönetilmelidir.¹⁴¹

---

¹³⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.55.

¹³⁹ Bayraklı, *Kur'an'a Göre Müslüman Şahsiyeti*, Bayraklı Yayınları, İstanbul,2012, s.141.

¹⁴⁰ Karaman, Fikret, *Din ve Sosyal Hayat*, D.İ.B Yayınları, İstanbul,2011, s.160.

¹⁴¹ Koç, Ahmet, *İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi*, İFAV, İstanbul,1999, s.88.

Nitekim Kur'an-ı Kerim, genç nesli bozmak ve zayıflatmak isteyenleri kınamıştır. Ayette şöyle buyrulur: "*İş başına geçtiğinde yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için didinir. Allah da bozgunculuğu sevmez.*"¹⁴² İnanan kimselerin ailelerine, çocuklarına sahip çıkarak onların yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten korunması istenmiştir. Bu husustaki ayet din eğitiminin amacını ve görevini de bizlere özetlemektedir. Ayette şöyle buyrulur: "*Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.*"¹⁴³

Yüce Allah, Yunus 83. Ayette gençleri zikrederek, Firavun gibi zalimlere karşı mücadelede muzaffer olmanın yollarından birini bizlere göstermektedir. Gençler; Firavun ve onun gibi diktatörlerin sonunu getirecek güçlerden biridir. Zira hiçbir korku onların iman etmesini engellememiştir. Ayrıca "Ne varsa gençlerde vardır" tekerlemesinin o dönemde de işlemekte olduğunu görüyoruz. Yüce Allah o gençlik grubunu Kur'an'da anmakla onlara nasıl bir değer verdiğini anlatmakta, diğer taraftan da, iyiden yana devrimleri gençlerin yapacağına işaret etmektedir.¹⁴⁴ Zira doğaları gereği gençler aksiyondan soyutlanamazlar. Hangi toplumda bir aksiyon ve ıslah hareketi gerçekleşmişse mutlaka bu aksiyon ve ıslah cereyanının için de genç nesil vardır. Uzak ve yakın tarihte bunun pek çok örneğini görmek mümkündür. Zira genç insanı olmayan bir davanın ayakta durması mümkün değildir.¹⁴⁵ Hz. Peygamber döneminde de ilk önce Müslümanlık gizliden gizliye yayılıyor, sokağa bile çıkılamıyordu. Açığa çıkmak için Hz. Ömer'in Müslüman olması yeterli oldu. İslâm için Hz. Ömer ne idiye, Hz. Musa için de o gençlik grubu o olmuştu.¹⁴⁶

---

¹⁴² Bakara 2/205

¹⁴³ Tahrim 66/6

¹⁴⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.56

¹⁴⁵ Karacelil, Süleyman, "Ashab-ı Kehf Kıssası Bağlamında Gençlik ve Değerler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:21, s.209,210.

¹⁴⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.56.

Din eğitiminde de durum bundan farklı değildir. İslam terbiyecilerine göre, İlim tahsilinin en verimli çağı da gençlik yıllarıdır.¹⁴⁷ Bu nedenle eğitimciler, gençlerin eğitimine ayrı bir önem vermelidirler. Eğitimciler, öğrencilerini sürü gibi gütmemeli; onları, inisiyatif kullanan, kendi başına ayakta duran, kendini özgürce ifade eden bireyler olarak yetiştirmelidirler. Özellikle üniversite gençliğine, sorgulamasını, doğru düşünme sanatını, gönlünü insanlığa açmasını, aklını kullanmasını öğretmeli, özgürlük havasını zihin ve gönüllerine yerleştirmelidir.¹⁴⁸

Din eğitimcileri, gençlere manevi idealler kazandırmanın onların ruh sağlığı, huzur ve mutlulukları açısından ne kadar önemli olduğunun bilincinde hareket etmelidir. Zira manevi idealler onlara hayatta karşılaşılabilecek olumsuzluklarla baş edebilme gücü verecektir. Din eğitiminin hedefi; Hz. İbrahim gibi babasını dahi karşısına alarak puta tapan kavmine tek başına meydan okuyan, Hz. Yusuf gibi nefsinin arzusuna engel olabilen, Hz. Musa gibi iffetli davranan gençler yetiştirmek olmalıdır.¹⁴⁹

2. Halkı Gruplara Ayırmak

Firavun' un ülkesinde iktidarını sürdürmek için halkına uyguladığı diğer bir politika ise toplumu gruplara ayırması, bir grubu zayıflatarak başka bir grubu tutması; zayıflatmak istediği grubun erkek çocuklarını öldürüp, kadınlarını sağ bırakmasıdır. Bu noktada Firavun'un; erkek çocukları öldürüp, kadınları sağ bırakması olayını bir nüfus politikası olarak değerlendirebiliriz. Ayette bu durum şöyle ifade edilir:

"Firavun orada zorbalığa kalktı, halkını çeşitli gruplara ayırdı. Onlardan bir grubu zayıflatıyor, oğullarını kestiriyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı."¹⁵⁰

¹⁴⁷ Zernuci, Burhaneddin, *Talimü'l Müteallim, İslam'da Eğitim-Öğretim Metodu*, Tercm: Yunus Vehbi Yavuz, Feyiz Yayınları, İstanbul,2010, s.114.

¹⁴⁸ Bayraklı, *Kur'an'a Göre Müslüman Şahsiyeti*, s.142.

¹⁴⁹ Karacelil, a.g.e., s.211.

¹⁵⁰ Kasas 28/4

Bu ayete göre Firavun, inanç özgürlüğüne zincir vurmanın ötesinde, halkı gruplara ayırıp, birini tutup diğerini ezmek gibi bir zulmü de işliyordu. Firavun ve yönetimi İsrailoğullarına köle, halkın geri kalanına efendi olarak bakıyordu. Halkın bir araya gelerek, bir kuvvet oluşturulmaması için sınıf farkı gözetiyordu. Halkın birlik ve beraberliğini bozarak, kendi saltanatını ve iktidarını devam ettiriyordu.

Firavun' un erkek çocukları öldürüp, kadınları sağ bırakmasında ki temel mantık, İsrailoğullarının çoğalmasını engelleyerek, mevcut yönetime karşı ayaklanmalarını engellemektir. Bu durum, otoriter eğilimli kişi veya kişilerin, özgürlüğü ve çoğulculuğu bir tehdit olarak algılamasından kaynaklanır. Bu algılamının etkisiyle kişi, kimseye güvenmemeye başlayarak, suçluları şiddetle cezalandırır, denetimleri aşırı biçimde arttırır, özgürlükleri olabildiğince kısıtlar, toplumu sınıflara ayırarak zayıflatır.¹⁵¹

Bununla beraber, Kasas Suresi 4. Ayette; Firavun ve toplumunu çöküşe götüren şeyin, bölünmüşlük olduğu ifade edilmektedir. Yüce Allah Firavun tiplemesinin uyguladığı bu bölme ve gruplara ayırma siyasetini gündeme getirerek, birlik ve beraberliğin önemine dikkat çekmektedir. Medenî ve çağdaş toplumlarda halkın inanç ve özgürlüğüne mani olmak, halkı gruplara ayırarak eşit davranmayıp bir grubu ezip diğerini tutmak diktatörlerin siyaset anlayışı olup, insanlığı geri götürmekten başka bir şey değildir.¹⁵²

Yüce Allah, bu ayetle fırsat eşitliğine de dikkat çekmektedir. "Fırsat eşitliği modern hukukun ortaya çıkardığı zannedilirse de, çok önceleri İslam Hukuku'nun kaynaklarında yer aldığını görmek mümkündür. Firavun' un halkına yaptığının aksine, "fırsat eşitliği" hiçbir kimseye, aileye, zümreye ve sınıfa imtiyaz tanımadan ve öncelik hakkı vermeden, devletin sunduğu imkânlarla halkın eşit olarak kavuşabilmesi demektir.¹⁵³ Yüce Allah bu şekilde Firavun siyasetini eleştirerek, siyaset eğitimi yapmaktadır. Devlet eşit imkânlar hazırlayıp, halkın bu imkânlarla ulaşabilmesi için eşit fırsatları sağlamalıdır.

---

¹⁵¹ Kasapoğlu, "Hz. Musa Kıssasında Korku Fenomeni", a.g.e., s.111,112.

¹⁵² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.57.

¹⁵³ Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB Yayınları, Ankara,2006, s.44.

Yüce Allah'ın, Kur'an'a bütün olarak baktığımızda, insana fırsat eşitliği verdiğini görmekteyiz. Allah Teâlâ'nın emirler ve yasaklar, mükâfat ve cezalar hususunda kadın erkek farkı gözetmediğini ve her birine her iyi işten aynı sevap ve her kötü hareketten aynı cezayı verdiği dikkatlerden kaçmamaktadır.¹⁵⁴ Bu durum Yüce Allah'ın insanlar arasında adalet, eşitlik ve kulları arasında fırsat eşitliğini gözettiğini bizlere göstermektedir.

Her alanda olduğu gibi eğitimde de fırsat eşitliği büyük bir önem arz eder. Toplumun her bireyi eğitimin imkânlarından eşit bir şekilde faydalanabilmelidir. Eğitim ve öğretim de imkânların sınırlı olduğu, gelişmekte olan toplumlarda eleme sistemi adalet ölçülerine riayet ederek gerçekleştirilmelidir. Üstün yaratılışla, zeki çocuklar toplumların en değerli hazinelerinin başında gelir. Çağdaş okulun en önemli görevlerinden biride bu nedenle elemeldir. Eleme sözcüğü çocuğun öğretim basamaklarında yeteneklerine göre yükselebilmesi üstün yaradılışlı, zeki olanların aradan süzülerek en üst düzeyde eğitim görmelerinin sağlanması ve yeteneklerinden toplumca mümkün olan en yüksek yarar elde edebilecek biçimde hazırlanması sürecini akla getirir.¹⁵⁵

Eğitimde fırsat eşitliği günümüzde dönüp dolaşıp üniversiteye girişte düğümlenmektedir. Bütün istekleri karşılayacak sayıda üniversite bulunmaması eğitimde eşitliğin ve adaletli bir eleme sisteminin önemini daha da arttırmaktadır. Bir hak olmaktan da öte, yeteneğin iyi seçilmesi, hiçbir şeyle yeri doldurulamayan bu metanın boşa harcanmaması bakımından, bu gün her toplumda eğitimde eşitlik büyük önem kazanmıştır.¹⁵⁶ Yüce Allah, bu ayetler vasıtasıyla, Firavun' un halkına karşı uyguladığı eşitsizliği gündeme getirerek, her alanda fırsat eşitliğine dikkat çekmekte, bu hususta devleti idare edenleri din eğitimine tabi tutmaktadır.

Yüce Allah; Firavun tipolojisinin halkı ile olan ilişkileri noktasında onlara uyguladığı bölme siyasetine dikkat çekerek, zamanla siyasete atılıp devleti yönetecek idarecilere, birlik ve beraberliğin önemini hatırlatırken, bu beraberliği sağlayacak

---

¹⁵⁴ Atay, Hüseyin, "Kur'an'da İnsan Problemi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1995, Sayı:6, s.5.

¹⁵⁵ Akdeniz, Sabri, *Eğitim sosyolojisi*, MÜİFAV, İstanbul,1994, s.263.

¹⁵⁶ Akdeniz, a.g.e., s.265.

akıl denen değerin işlevini de öğretmektedir. Firavuni siyasetin aksine, aklın üzerine oturan siyaset, bölünmüşlüğün getirdiği sancıları giderecek, toplumun seviyesini yükseltecek ve toplumu bölünmüşlükten kurtaracaktır. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılınz. Tefrikaya düşmeyiniz. Allah'ın size olan nimetini hatırlayınız. Hani siz birbirinize düşman kişilerdiniz de gönüllerinizi kaynaştırmıştı ve O'nun nimeti sayesinde kardeşler olmuşunuz. Yine siz bir ateş çukurunun kenarındayken o sizi kurtarmıştı..."*¹⁵⁷

Bu ayetten yola çıkarak; siyasette halkı gruplara ayırmak en büyük sosyal zulümdür ve Allah (cc) bölünmüşlüğe cehennem demektedir. Ateşin odunu yakıp kül ettiği gibi, tefrikada toplumu ve onu ayakta tutan değerleri yakıp kül eder. Onun içindir ki, ayette "tefrika" ateş olarak, ifade edilmektedir.¹⁵⁸ Eğer toplumlar Allah'ın ipine, yani akıl ve Kur'an'a sarılır, birlik ve beraberliği sağlarsa, ateş çukurundan kurtulacaklardır. Bu nedenle tevhid inancındaki birlik ve beraberliği sağlamak din eğitimcilerinin görevidir. Din eğitimi; bilgi, değer ve tecrübe bütünlüğü içerisinde tasarlanıp ortak bir anlayışla sunulmalıdır.

Din eğitimi farklı kişilerin farklı din anlayışlarına göre değil, Kur'an'ı temel alan, Kur'an etrafında birlik ve beraberlik içeren bir din eğitimi anlayışına göre oluşturulmalıdır. Devlet din eğitimini okullarda ihtiyacı giderecek şekilde halka sunmalıdır. Aksi bir durumda, kendi dini inanç ve değerlerini okulda elde edemeyen gençlerin ve onların ailelerinin tatmin edici bir din eğitimi için arayış içine girmeleri, okul dışı kaynaklara yönelmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Bunun sonucunda, din eğitimi ve öğretimi, bazı dini grup ve cemaatlerin müdahalesine açık ve bağımlı duruma gelmektedir. Böylece toplumda, birbiriyle uzlaşması son derece zor gözükken, birçok farklı din anlayış ve yönelişler, çoğu zaman, istismara elverişli ortamlarda üretilip, yaygınlık kazanabilme imkânı bulabilmektedir.¹⁵⁹ Bu durum da birlik ve beraberliği ortadan kaldırıp, tefrikayı beraberinde getirmektedir. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de birlik ve beraberliğin önemini vurgulayarak, tefrikaya düşmememiz konusunda bizleri uyarmaktadır.

---

¹⁵⁷ A'li İmran 3/103

¹⁵⁸ Bayraklı, *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, İşaret Yayınları, İstanbul,2000, s.184.

¹⁵⁹ Ayhan, Halis ve dğr., a.g.e., s.18,19.

3. Mele'nin Firavun Üzerindeki Psikolojik Etkisi

Firavun'un halkı ile olan ilişkisini ele alırken, bu arada, Eski Mısır'ın bürokratik sınıfını temsil edenlerin, Firavunla olan ilişkisinden de bahsetmek; Firavun tipolojisini ortaya koymamız ve onun halkı ile olan ilişkisinin temel dinamiklerini anlamamız açısından oldukça faydalı olacaktır. Zira Firavun'a yakınlığıyla bilinen bu kişiler, Firavun'u yurdundan çıkarılmak ve iktidarının yok olması gibi sözlerle korkutarak, bazı kararları alması hususunda etkilemiş ve yönlendirmişlerdir. Özellikle, Firavun'un; halkına ve inanlara zulmetmeyi bir siyaset ve politika haline getirmesinde, bürokratik sınıfta yer alıp, merkezi yönetimde olmanın nimetlerinden faydalanan kişilerin, sahip oldukları zenginlik ve refahı kaybetmemek için Firavun'u yönlendirmesinin etkisi büyüktür. Buda bize zalim diktatörlerin yanlarında muhakkak onları yönlendiren, onlara akıl veren ve telkinde bulunan dalkavukların olacağı gerçeğini göstermektedir.

Çağımızda Mele'ye benzer bazı çıkar ve baskı grupları yer almaktadır. Bunlar siyaset alanında faaliyet gösterdikleri gibi, bazı siyasal kararların alınmasında da rol oynamaktadır. Mele'nin Firavun'u yönlendirmesi gibi¹⁶⁰ siyaseti yönlendirmek istemektedirler. Bu baskı grupları ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde doğrudan ya da dolaylı yoldan etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplardır.¹⁶¹ Yüce Allah bu durumu aşağıda ki ayetlerde şöyle ifade etmektedir:

“And olsun Musa'yı da ayetlerimizle ve açık bir kanıtla Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Ama onlar Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri doğru değildi.”¹⁶² “Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: Musa'yı ve kavmini, seni ve tanrılarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar diye (mi bırakacaksın?) Firavun: ‘Biz onların erkeklerini öldürüp kadınlarını sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz, dedi.”¹⁶³

---

¹⁶⁰ Araf 7/127

¹⁶¹ Fedayi, Cemal, *Siyaset Bilimi*, Kadim Yayınları, Kasım,2011, s.65.

¹⁶² Hud 11/96-97

¹⁶³ A'raf 7/127

Allah Teâlâ; Hz. Musa'yı mucizelerle Firavun ve ileri gelenlerine göndermiş fakat ileri gelenler yanlış olduğu halde Firavun'un emrine uymuşlardı. Sahip olunan makam, mevki ve zenginlik insanın yanlış olanı görmesini engellemektedir. İnsanın dünyaya yönelik bir takım menfaatleri, istek ve arzuları, kişinin doğruyu bırakıp yanlışın peşine takılmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayıdır ki ileri gelenler, mevcut düzenin Hz. Musa tarafından yıkılmasından korktukları için, Firavun'a; seni ve tanrılarını bırakıp, fesat çıkarmaları için onları serbest mi bırakacaksın sorusunu sorarak, onu yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu yönlendirme faaliyeti, baskı ve çıkar gruplarının siyasi yönetimi bazen istifade edilebilecek bir kaynak, olarak¹⁶⁴ görmelerinden kaynaklanmaktadır.

Ayetin devamında Firavun halkına gücünü göstermek için, Hz. Musa ve kavmini aczinden ve korkusundan dolayı bırakmadığını, istediği zaman onu ve kavmini yakalayıp cezalandırabileceği mesajını vermek istemektedir. Ancak biz ayetten Hz. Musa'nın mucizesi olan asadan korktuğunu, sihirleri yuttuğu gibi kendisini de yutma ihtimalinin olabileceğini düşünüp onları serbest bıraktığını da düşünüyoruz. Eğer Firavun, Hz. Musa ve onun kavminin üzerine o anda gidebilecek cesareti olsaydı, derhal gidecekti. Firavun, Müslüman olan sihirbazları korkusundan dolayı öldürmemiştir. Fakat taraftarlarını eski inançlarında tutmak için tehdit savurmaktan da geri durmadı. "Erkeklerini öldürür, kadınlarını bırakırız, biz onları ezip geçeriz" ifadeleri, korkudan dolayı o andaki duruma müdahale ettirmemesini göstermektedir. Biraz daha yarıya devam etse, ya da ceza vermeye kalksa, bütün taraftarlarını kaybedecekti.¹⁶⁵

İleri gelenlerin Firavun'un emrine uymaları, insanın özgür düşünmesinin önünde ki en büyük engellerden biri olan taassubu akla getirmektedir. Taassup, insanın yanlış olanın peşinden gitmesinin sebeplerinden biridir. Taassup, peşin hükümle başkasının ortaya attığı bir düşünceye bağlanmak, herhangi bir düşünceyi gözü kapalı olarak kabul etmekten ibarettir. Taassup sahibi kişilerin ve toplumların düşünce üretmeleri mümkün değildir.¹⁶⁶ İleri gelenlerin, Firavun'un emrine yanlış

---

¹⁶⁴ Fedayi, a.g.e., s.66

¹⁶⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.282.

¹⁶⁶ Yavuz, *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, Sahaflar Kitap Sarayı, s.41.

olduğu halde uymaları, onun peşinden gitmeleri, Firavun'a körü körüne ne kadar bağlı olduklarını göstermektedir. Yüce Allah, ileri gelenlerin bu durumunu anlatarak insanın düşünmesine engel olan taassuptan uzak durmaları konusunda uyarılmaktadır. Din eğitimcileri özgür düşünmeyi halka anlatmalı, özgür düşüncenin önündeki engelleri kaldırmayla mücadele etmelidir.

Günümüzde menfaat birilerini tanrı, birilerini de kul haline getirmektedir. İnsanlık bunu geçmişte Firavun ve ileri gelenleri örneğinde yaşadığı gibi günümüzde de yaşamaktadır. "Menfaat" Firavun tipolojisine sahip insanların mabedi olmakta, orada menfaati temin eden veya edenlere tapılmaktadırlar. O menfaat mabedinin kapısında "hazır ol" vaziyetinde beklemektedirler. Hem mabedi koruyorlar hem de mabetteki tanrı veya tanrıları.¹⁶⁷ Ayette bu durum şöyle ifade edilir: *"Tanrıları onlara yardım edemezler, aksine onlar tanrılarının "hazır ol" vaziyetindeki askerleridir."*¹⁶⁸

İşte Kur'an, bu şekil de ileri gelenler olarak ifade ettiğimiz kimselerin şahsiyet yapılarını ortaya koyarak Müslümanları uyarılmaktadır. Müslüman şahsiyet ne menfaat tanrısı olur, ne de o menfaat tanrısının bir askeri. Müslüman menfaat uğruna özgürlüğünden, inancından ve haktan yana taviz vermez. Taassuptan uzak durur, özgürce düşünür.

Ayette geçen "fesat çıkarmak" ifadesi, insanların çok tanrılı dinlerini bırakıp tek tanrılı inancı benimsemiş olmaları anlamına gelmektedir. Onlar da fesadın ne olduğunu biliyorlardı; yanlış bile olsa, kurulu inanç sistemine karşı çıkmayı fesat kavramıyla karşılıyorlardı. Yerleşik düzen kötü bile olsa, ona karşı çıkanlar bozgunculukla itham edilmekteydi.¹⁶⁹ Konu ile ilgili olarak ayetlerde şöyle buyrulur:

*"Onlar şöyle dediler: Mûsâ ve kardeşi kesinlikle büyücüdürler. Büyüleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak, sizin ideal yönetiminizi ortadan kaldırmak istiyorlar."*¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.143.

¹⁶⁸ Yasin 36/75

¹⁶⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.282.

¹⁷⁰ Ta'ha 20/63

Yüce Allah bu ayetle, bürokratik sınıf diyebileceğimiz zümrenin Firavun ile olan ilişkilerini ortaya koymaya devam etmektedir. Daha henüz iman etmemiş olan sihirbazlar, kendileri büyücü olduğu için; her şeye büyücü gözü ile bakıyor ve baktığı yerde de her şeyi büyü olarak görüyorlardı, sihirbazlar bu kötü davranışı, Hz. Musa ve kardeşine iftira ederek yakıştırmaya çalışıyorlardı. Onlar demek istiyorlardı ki, “Hz. Musa ve kardeşi, zamanla topluma hâkim olacaklar, kendilerinden olmayanları yerlerinden edecekler.”dir.¹⁷¹ Bu ayet bize; Firavun gibi olan zalim diktatörlerin en büyük korkularının neler olduğunu öğretmektedir. Firavun gibi haddi aşan yöneticilerin en büyük korkuları; kurmuş oldukları sistemin, düzenin yıkılması ve yurtlarından çıkarılma korkularıdır ki, Firavun ’un yaptığı zulüm, yaşadığı korkunun göstergesidir. Ayrıca Sihirbazların "sizin ideal yönetiminizi ortadan kaldırmak istiyorlar" ifadesi siyasi bir değişimin başladığının göstergesidir. Hz. Musa ile kardeşi siyasi değişimin önderliğini yapmaktaydılar ve Sihirbazlar da bu değişimin olacağını fark etmişlerdi ki Firavuna "sizin ideal yönetiminizi ortadan kaldırmak istiyorlar" diye uyarıda bulunuyorlardı.

Allah (cc), değişim konusunda ki isteğini Kur’an’da şöyle beyan etmektedir: *“Biz de istiyorduk ki, o yerde ezilenlere lütfedelim, onları önderler yapalım ve onları ötekilerin mülküne mirasçı yapalım”*¹⁷² Bu ayetten sihirbazların ideal yönetim olarak ifade ettiklerinin aksine, Firavun yönetiminin gerçekten sihirbazların söylediği gibi olmadığı ve değişimin vazgeçilmez olduğu anlaşılmaktadır.

Burada değişimin temel sebebi Firavun’un halkı ile ilişkilerini zulüm üzerine oluşturmuş olmasıdır. Zulüm olumsuz manada değişimin, ama mazlumlar bakımından olumlu değişimin sebebi/dinamiği olmaktadır. Zulüm, siyasi erkin binasını yıkan depremi meydana getirmektedir. Ölçeği yüksek olan bu depremin enkazı altında zalimler kalmaktadır. Daha sonra iktidara gelen mazlumlar, bu enkazı temizleyip yeni bir hayatı başlatmaktadırlar.¹⁷³

Sihirbazların; Firavun’un halkına yaptıklarına rağmen onun yönetimini ideal olarak değerlendirmeleri, onların Firavun’a son derece bağlı olup, kendi menfaatleri

¹⁷¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.287.

¹⁷² Kasas 28/5

¹⁷³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.288.

için gerçeği ve hakkı gizlediklerinin apaçık bir göstergesidir. Zira zulüm ile ayakta duran bir yönetimin ideal olmayacağı açıktır. Kur'an-ı Kerim Firavun'un yaptıklarını, halkı ile olan ilişkilerini anlattıktan sonra, ideal yönetim kavramını zikrederek, aslında, ideal bir yönetimin nasıl olması gerektiğinin bilgisini vermektedir. Kur'an-ı Kerim bir taraftan ideal bir yönetim de, Firavun örneği zikrederek; yapılmaması gerekenlerin mesajını verirken, bir taraftan da dolaylı yoldan ideal bir yönetim de nelerin olması gerektiğini anlatmaktadır. Şimdi, ideal yönetim "Tarikatukumü'l müsle" kavramını açıklayalım.

3.1. *İdeal Yönetim (Tarikatukumü'l Müsle) Anlayışı*

Bu bölüm de, "Tarikatukumü'l müsle" kelimesini özellikle açıklayabiliriz; çünkü sihirbazlar Firavun'un yönetimini "Tarikatukumü'l müsle" kelimesiyle ifade etmişlerdir. Gerçekten de Firavun'un oluşturduğu yönetim bu kavramla ifade edilebilir mi? Yüce Allah bu kavram üzerinden nasıl bir mesaj vermekte, nasıl bir yönetim modeli ortaya koymaktadır? Bu kavramı açıklamamız, Yüce Allah'ın vermiş olduğu mesajı anlamamızı kolaylaştıracaktır. Bu hususta ayette şöyle buyrulur:

*"Onlar şöyle dediler: Mûsâ ve kardeşi kesinlikle büyücüdürler. Büyüleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak, sizin ideal yönetiminizi ortadan kaldırmak istiyorlar."*¹⁷⁴

Ayette geçen tarikat kelimesi, "gidiş yolu, yaşam tarzı" anlamına geldiği gibi, siyasette "yönetim biçimi" anlamına da gelebilir. Bu söz topluma karşı konuşulduğu zaman "geleneksel hayat tarzı,¹⁷⁵ anlayış biçimi" demek olur ama devleti idare edenlere söylendiğinde, yani siyasette "yönetim şekli" anlamına gelebilir. El-müslâ kelimesi tarikatın sıfatı durumundadır. "Hakka, doğruya ve gerçeğe en yakın olan, benzeyen" anlamına geldiği gibi bu kelime, "daha açık, daha net, yani ideal olan manasını da ifade etmektedir."¹⁷⁶

Peki; gerçek bir ideal yönetim nasıl olmalıdır? İdeal yönetim demek, Firavun'un yaptığı gibi; halkını gruplara ayırmak ve aralarında ayrımcılık yapmak

---

¹⁷⁴ Ta'ha 20/63

¹⁷⁵ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, s.630.

¹⁷⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.287,288.

mıdır, inanç özgürlüğünü engelleyip, insanları korku psikolojisine sokmak mıdır, erkek çocuklarını öldürüp kadınları sağ bırakmak mıdır ya da ülkenin maddi imkânlarından sadece bir kişi veya onun etrafındaki bir zümrenin faydalanması mıdır? Hayır, tabi ki değildir. Nisa suresi 169. ayette "Tarik" kavramı cehenneme çıkan yol ifadesiyle anlatılmaktadır.¹⁷⁷ Yüce Allah bu ayetle, kendilerine Firavun siyasetini ideal yol olarak seçenlere, bu yolun sonunun insanı cehenneme çıkaracağı mesajını vermektedir.

Kur'an'a baktığımız da Firavun siyaseti, idealden uzak olan ve siyaset felsefesinde tiranlık, oligarşi ya da bozuk ve kusurlu¹⁷⁸ yönetim olarak ifade edilen yönetim şekillerine benzemektedir. Oligarşi, tiranlık ya da bozuk ve kusurlu yönetim şekillerinde; idare azınlığın elinde olup, yönetim mal ve servet üzerine kuruludur. Tiranlık ise; baskı ve zorba bir devlet demektir. Egemenliği elde etmek için üyelerinin işbirliği yaptığı şehirdir. Tiranlığın hâkim olduğu toplumun bireyleri yetkinleşmeye gayret ederken, sadece tiranın isteklerine hizmet etmeyi gaye edinirler. Bu tip yönetimler de yönetici yardımcılarında aldığı destekle halkın üzerindeki istibdadını yaygınlaştırır. Halk yönetime katılma fırsatını elde edemez. Bu türden bir devlet bütünüyle zorbadır. Muhtemelen bazı destekçiler bu tür yönetimlerde bir takım avantajlar elde ederler. Ancak elde ettikleri menfaatler yönetime yaptıkları katkıyla orantılıdır.¹⁷⁹ Özellikle sihirbazların Hz. Musa'yı yendikleri takdirde Firavun'dan bir ödül istemeleri ve Firavun'un da mükâfat olarak bana yakın kimselerden olacaksınız¹⁸⁰ ifadesi tiran yönetiminde "destekçilerin elde ettikleri menfaatlerin yönetime yaptıkları katkıyla doğru orantılıdır" ifadesi ile sıkı bir benzerlik arz etmektedir. Firavun'a yapılacak olan bir katkı, bir destek, sihirbazların da devlet yönetimin de bir takım menfaatler elde etmesine vesile olacaktı.

Yüce Allah, bu şekilde, ideal yönetimin nasıl olması gerektiğini anlatırken farklı ayetlerde, ideal yönetimin lideri konumunda ki kişi veya kişilerin nelere dikkat

---

¹⁷⁷ Başkurt, İrfan, "Kur'an'da Eğitim Açısından Tarik Kavramı", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2000, Sayı:7, s.353.

¹⁷⁸ Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s.73,74.

¹⁷⁹ Şulul, a.g.e., s.206, 211, 212.

¹⁸⁰ Şu'ara 26/41,42

etmesi gerektiğini de açıklamakta, devlet başkanının görev ve sorumluluklarını izah etmektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: “*Firavun, toplumunu saptırdı ve onlara doğru yolu göstermedi.*”¹⁸¹ “*Firavun kavmini aldattı; onlar da kendisine boyun eğdiler. Onlar yoldan çıkmış bir kavim idiler.*”¹⁸²

Yüce Allah Firavun’a “Fasık” sıfatını vererek onun halkı ile olan ilişkisine yeni bir boyut getirmekte, bir anlamda Firavun’un Halkı ile ilişkilerini; yalan, aldatma üzerine kurmuş bir devlet başkanı olduğu mesajı verilerek, halkını saptırdığı ve doğruya engel olduğu bilgisi verilmektedir. Hâlbuki Kur’an’a göre; bir devlet başkanı halkının eğitim ve öğretimine önem vererek, adaleti ve adalet ehlini, aynı zaman da doğru ve doğru kişileri sevmelidir. Yalan ve yalancılara buğz ederek, zulüm ve zalimlerden nefret etmelidir.¹⁸³ Halkını kandırmamalı, halkını aldatarak doğruya engel olmamalıdır. Siyasi erki elinde bulunduran kişi veya kişilerin önde gelen görevlerinden biri, halkına erdemleri kazandırmaktır. Siyaset, halka erdemleri kazandırma sanatıdır ve bu iş de eğitim vasıtasıyla yapılacaktır. Siyaset, halka erdemini yollarını öğretecek, onları kötülüklerden uzak tutacaktır.

Yüce Allah, ilahi mesajın aksine hareket eden, halkını aldatan ve onlara doğru yolu göstermeyen devlet yöneticilerinin ahirette ki durumunu, ayette şöyle ifade eder: “*Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler. Ey Rabbimiz! Onlara iki kat azap ve onları büyük bir lanetle rahmetinden kov.*”¹⁸⁴ İşte halkını yoldan çıkaran insanlar, Mahşer ‘de böyle şikâyet edileceklerdir. Bu ayetler, halkı idare edenlere şunu sesleniyor: Mahşer ‘de Allah’a şikâyet edilmeyecek, erdemli bir siyaset uygulayın, halkı ile ilişkilerinizi sağlam ve doğruluk üzerine kurun, halkı yoldan çıkarma yerine onları doğru yola götürün. Aksi takdirde hem dünyada toplumunuzu helâke götürür hem de ahiretinizi yıkarsınız.¹⁸⁵

---

¹⁸¹ Ta’ha 20/79

¹⁸² Zuhuf 43/54

¹⁸³ Bayraklı, *Farabi’de Devlet Felsefesi*, s.123.

¹⁸⁴ Ahzab 33/67,68

¹⁸⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.308, 309.

Bu ayetler vasıtasıyla devlet başkanının önde gelen görevlerini öğreniyor ve bir toplumu helâke ve çöküşe götüren dinamiklerin neler olduğunu tespit ediyoruz: “Balık baştan kokar” tekerlemesi gereği, toplumun çöküşünün, siyasi erki elinde bulunduranlardan başladığı ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁶ Siyasiler toplumu etkileyip yönlendirdiği için toplumun çöküşü, devleti idare edenlerden başlamaktadır. “*Firavun kavmini aldattı ve kavmi de ona boyun eğdi, ona itaat etti.*” ayeti bu durumu ifade etmektedir.

Bu noktada şu soruyu sorabiliriz: Neden o toplum aldandı ve Firavun'a boyun eğdi? Sorunun cevabını ayetin devamı vermektedir. “*Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavimdi*”, yani aldatılmış, ayartılmış, şahsiyetleri olmayan, aklını kullanamayan ve sürü niteliğinde bir halk kitlesi idiler. Böylece Yüce Allah “fâsık” kavramına da bir tanım getirmektedir. “Aldatılan, kandırılan ve itaat edilmeyecek olana itaat eden” e fâsık denmektedir.¹⁸⁷ Firavun’un kavmi cehalet ve taassupları yüzünden Firavun’a kanmış, ona uymuş ve doğru yoldan çıkmışlardır. Siyasi ve dini taassupları onların Allah tarafından “Fasık” sıfatıyla vasıflanmalarına yol açmıştır.

Allah (cc) bu ayetler aracılığıyla şahsiyeti sağlam olmayan, cahil ve sürü niteliğindeki toplumların aldatılabileceğini, boyun eğdirileceğini söylemekle bizlerin sürü psikolojisine sahip bir toplum olmamamızı öngörmektedir. Yüce Allah Bakara 104’de: “Ey iman edenler! Bizi güt demeyin” buyururken bunu ifade etmektedir. Müslüman güdülecek bir sürü olmamalıdır. Mısır ülkesinin halkı Firavun tarafından nasıl sürü gibi güdüldüyse, bu ümmetin de aynı şekilde güdülmeleri uyarısında bulunmaktadır. O dönemin siyasi yapısında tek kişinin toplumu nasıl güttüğünü, onların özgürlüklerini ellerinden nasıl aldığını anlatarak, özgür insanların ve iki ayağı üzerinde dimdik duran nesillerin yetişmesini işaret etmektedir. Yüce Allah, kandırılan, alaya alınan, küçümsenen, ahmaklaştırılan halkın veya toplumların şahsiyetlerinin, kimliklerinin olamayacağını vurgulayarak, bir şahsiyet eğitimi yapmaktadır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.308.

¹⁸⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.17, s.338.

¹⁸⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.17, s.339.

4. Fesat Çıkarma

Kur'an'ın bize anlattığı Firavun tiplemesinin ülkesinde uyguladığı siyasetin bir özelliği de fesat çıkarması, ülkesinde bozgunculuk yapmasıdır. F-s-d kökünden türeyen Fesad sözcüğü, az ya da çok itidalden çıkmak, denge durumunun değişmesi anlamına gelir. Fesad, insan nefsinde olabileceği gibi dış dünya da ve bedende de olabilir. Ve bir bozulmayı ve kötüye doğru nitelik değiştirmeyi de ifade eder.¹⁸⁹ Kur'an'ı Kerim, Firavun ve kavminde olan inkârcılık mantığının, hem bireylerin ruhlarını ve ameli hayatlarını hem de toplumsal düzeni ve değerler dünyasını fesada uğratan en büyük bozgunculuk olduğuna işaret etmektedir.¹⁹⁰ Bu konu ile ilgili olarak, Yüce Allah şöyle buyurur: *“Onlardan sonra, Musa'yı mucizelerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına gönderdik. Ayetlerimize haksızlık ettiler. Fakat Bak! Nasıl olmuştur bozguncuların sonu?”*¹⁹¹

Peki, Yüce Allah neden bu ayette, Firavun ve ileri gelenlerini "Müfsid" yani bozgunculuk kavramıyla zikrediyordu? Firavun ve ileri gelen adamlarına neden "bozguncu" anlamına gelen müfsid sıfatının verildiği, Kasas Suresi'nin 4. ayetiyle açıklanabilir: *"Firavun, ülkesinde gerçekten azmış ve halkını gruplara ayırmıştı. Onlardan bir grubu horlayıp eziyordu. Bu grubun erkek çocuklarını doğruyor, kadınların hayatta bırakıyordu. O gerçekten bozgunculuk yapanlardandı."* Bir devlet başkanı, halkını gruplara ayırıp birilerine zulmedip diğerlerini tutamaz. Birilerini horlayıp ezemez. Bunu yaparsa, zalim ve bozguncu olur.¹⁹² Bir başka ayette ise *"Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve etrafındaki seçkinlere dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! Onlara bu nimetleri, insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler diye mi verdin? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver."*¹⁹³ Bu ayete göre ise sahip olduğu zenginliği, insanları yoldan çıkarmak ve iman etmelerine engel olmak için kullanmış ve böylece fesat çıkararak bozgunculuk yapmıştır.

---

¹⁸⁹ Akyüz, a.g.e., s.339,343.

¹⁹⁰ Karaman ve dğr. a.g.e., C.II, s.565.

¹⁹¹ A'raf 7 /103

¹⁹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.255.

¹⁹³ Yunus 10/88

Bu ayette, Firavun ve onun ileri gelen adamlarının bir sembol olarak yer aldığı farkındayız, arka planda bütün toplum kastedilmektedir. "Parçayı anarak bütünü kastetmek" şeklindeki kural burada kendini göstermektedir. O dönemde toplumun bütün dengelerini alt-üst edenler, Firavun ve adamları olduğu için onların eğitilmeleri gerekiyordu. Firavun ve adamlarının mesajı kabul edip, tevhîdi benimsemeleri, toplumun siyasal, sosyal, ekonomik ve ahlâkî dengelerini kökünden değiştirecek bir özelliğe sahipti. Firavun toplumunu etkili ve süratli bir şekilde eğitmenin yolu, Firavun ve adamlarının köklü değişiminden geçmekteydi. Devletin başından başlamak bu işi kolaylaştıracaktı.¹⁹⁴

Ayette geçen "*Elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler, diye mi verdin?*" ifadesinde ise, insanların dünyaya ve zenginliğe olan aşırı sevgisinin imanın önünde bir engel olabileceği ve ölüm gelinceye kadar da bu durumun devam edebileceği vurgulanmaktadır. Din eğitimcileri için Yunus 88.ayet çok önemli bir ilkeyi ortaya koymaktadır. O da; bütün çabalara rağmen eğitimden etkilenmeyecek insanların olabileceği gerçeğidir. Bu nedenle; din adamı ve âlimleri, insanların tamamı iman edecekmiş gibi yola çıkarlar, ama doğal olarak hedef kitle içerisinde iman etmeyenlerde olacaktır. Bu duruma karşı hazırlıklı olunmalıdır. Yunus 88.ayette geçen "*ziynet ve mallar*" ifadesi ekonomik imkânların insanın doğru yolu bulup, iman etmesi üzerinde ki etkisine de işaret etmektedir. Hz. Musa'nın ayetteki duasından; onun, asırlar önce paranın kötüye kullanıldığında insanları yoldan çıkarıcı gücünü gördüğünü ifade etmektedir. Günümüzde de insanların para ile yoldan çıkarıldığını görüyoruz. Paranın açmadığı kapı kalmamıştır. Para bütün değerlerin önüne geçmiş durumdadır. Özellikle ekonomik değere sahip olan milletler ve gruplar kendi inanç ve kültürlerini başka millet ve gruplara ihraç etme imkânına sahip oluyorlar.¹⁹⁵

Başta TV olmak üzere kitle iletişim araçlarında, yazılı ve görsel basın ya da internet vasıtasıyla ahlâk dışı ilişkiler ve insanın onurunu zedeleyen müstehcen yayınlar, saldırganlık yüklü programlar, insanların ruhsal yapısını etkileyip, onları manen yoldan çıkarmakta, kişilik yapılarında sapmalar ve saplantıya, olumsuz

¹⁹⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.255.

¹⁹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.63,64.

özdeşleşmelere ve şiddet eğilimlerine yol açmaktadır.¹⁹⁶ Zira kitle iletişim araçları vasıtasıyla herhangi bir bilgi kısa bir süre içerisinde insanlar arasında yayılabilmekte, insan ve toplumların günlük yaşantısını derinden etkilemektedir.¹⁹⁷ Kitle haberleşme vasıtaları dünyayı küçültmüş durumdadır. İlkel çağlarda kötülükler mahalli kalırken, günümüzde medyanın gelişmesi, işi çığırından çıkarmış, insanların ruhsal yapısını bozmuş ve kirletmiş durumdadır. Bu yayınları yapacak ekonomik güce sahip olanlar, insanları yoldan çıkarmaktadırlar.¹⁹⁸

Günümüzde; insanların ruhsal yapısını ve toplumları fesata uğratmak için kullanılan kitle iletişim araçlarından özellikle görsel ve işitsel olanlarının, dış müdahaleye daha açık olan, gençler ve çocuklar üzerinde, oldukça büyük etkisi vardır.¹⁹⁹ Bu kitle iletişim araçları iyi amaçlar uğruna kullanılabilirdi gibi, kötü amaçlar içinde kullanılabilir. Bu noktada din eğitimcileri modern iletişim araçlarından göze kulağa hitap edenlerini; insanların ahlaki yapılarını, inanç ve değerlerini geliştirmeleri yönünde, aktif biçimde kullanarak daha geniş kitlelere ulaşabilirler. Bu da sahip olunan ekonomik gücün medya aracılığıyla iyiye yönelik kullanılması şeklinde olacaktır.

Benzer bir şekilde eğitimin gücü de ekonomik imkânlarla paralellik arz eder. Güçlü eğitim, güçlü ekonomik yatırımların üstünde boy atar. Zira ekonomisi güçlü olmayan toplumlar, eğitime yeteri kadar pay ayıramayacaklarından dolayı, ciddi ve ekonomik imkân isteyen araştırmalara girişemezler. Günümüz ve geleceğin dünyasında ekonomik gücü fazla olan ve bu imkânı eğitimde kullanan milletler, eğitime yaptıkları yatırımın tekrar kendilerine ekonomik değer olarak döndüğünü görecektir. Bu sefer eğitime yapılan yatırımın aynı zamanda ekonomiye yatırım olduğunun farkına varacaklardır. Din eğitimine sarf edilen ekonomik değer o millete manevi değer getireceğini, zenginliğin ihtiyaç duyacağı manevi destek ve mutluluğu bu yatırımla elde edeceğini, hatta elde ettiğini anlayacak ve bu manevî

---

¹⁹⁶ Bahadır, Abdülkerim, “Günümüz Kitle İletişim Araçlarının, Ruhsal ve Toplumsal Hayatımız Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Korunma Yolları”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, Sayı: 7, s.475.

¹⁹⁷ Turam, Emir, *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul,1994, s.45.

¹⁹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.63,64.

¹⁹⁹ Zılhoğlu, Z. Merih, “Sinematografik Bilim-Kurgu Yayınlarının Çocukların Dünya Görüşünün Oluşumu Üzerindeki Etkileri”, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları,1986, s.1.

mutluluğu başka milletlere ihraç edecek, o manevi değerleri başka milletlerin hizmetine sunarken yine ekonomik imkâna ihtiyacı olduğunu da görecek, böylece ekonomik değeri manevi değere çeviren din eğitiminin, ne denli önemli bir yere sahip olduğunu fark edecektir.²⁰⁰

İslam eğitimcileri de ekonomik imkânların ya da mali imkânlara sahip olmanın üzerinde durmuş ve mali imkânların genişliğinin ilim sahibi olma yolunda büyük bir avantaj sağladığını beyan etmişlerdir. Öğrenci mali imkânlara sahip olmalıdır. Gerçek anlamda ilim adamlarının yetişmesi toplumun gayretine ve toplum içindeki özellikle maddi imkânlara sahip zengin Müslümanların cömertliğine bağlıdır. Yapılan iyilik şahsın kendisi için değil, toplum için düşünülürse o takdirde hem Allah rızası kazanılmış olur, hem de gerçek ilim adamlarının yetişmesi sağlanmış olur. Unutulmamalıdır ki ilim çok ağır bir yükür. Büyük çapta maddi manevi destek ve teşvik görmeden onu tek başına kişilerin kaldırması mümkün değildir. Bu durumda ilim yolcularını mali yoldan desteklemek Müslüman zenginlere düşen bir görevdir. Aksi halde mali imkânsızlıklardan dolayı ilim adamı yetişmemesinden bu varlık sahibi Müslümanlar sorumlu olacaklardır.²⁰¹ Ayrıca bu nokta da devlet üzerine düşen görevi yapmalı, eğitime ekonomiden ayrılan payı arttırarak, ilim adamlarının yetişmesi için çabalamalıdır.

5. Zulüm

Firavun; zulmü, siyasi iktidarının devamı için, bir araç olarak kullanmıştır. Halkını gruplara ayırmış, İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürmüş, kadınlarını ise sağ bırakmıştır. İnanç özgürlüğünü halkının ellerinden alarak, onlara baskı politikası yürütmüştür. Bu davranışlarıyla adaletten uzaklaşmış, toplumunu karanlığa sürüklemiş, onlara eziyet ve işkence yapmıştır. Allah Teâlâ, Firavun' un neden zulme başvurduğunu ve bu davranışının bilinçaltında yatan nedenlerini anlatarak; şimdiki ve gelecekteki insanların bu örnekten ibret alarak, dersler çıkarmasını istemekte ve Firavun tipolojisine sahip iktidarlara nasıl mücadele edileceğinin yollarını göstermektedir.

²⁰⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.63.

²⁰¹ Yavuz, *Talimü'l Müteallim (İslam'da Eğitim-Öğretim Metodu)*, s.137,138.

Zulüm, Kur'an'da en çok kullanılan kavramlardan biridir. Z-l-m kökünden türeyen zulüm, bir şeyi kendine ait olmayan yere koymak, azaltarak veya fazlasıyla vaktini veya yerini gözetmeden yerine getirmek, vakitli vakitsiz, yerli yersiz yapmak demektir. Zulüm karanlık anlamında olan zalam'dan türeyen bir kelimedir. İnsanları karanlığa düşüren, onları karanlık içinde işkenceye, eziyete ve zarara sokandır.²⁰²Zulmün zıttı adalettir. Zulüm niteliği taşıyan tutum ve davranışları ilahi hak ihlalleri, insan hakları ihlalleri ve ahlaki ihlaller biçiminde sınıflandırabiliriz.²⁰³

İnsan; yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Allah'ın halifesi olmanın şartlarından biride adaletle çalışmak ve iş görmektir. İnsan bu nedendir ki çalışmalarında ve idaresinde, yöneticiliğinde adil olmak zorundadır. Zira toplumları yıkan, tahrip eden ve felakete, hiçliğe sürükleyen, karanlık ve yokluk çukuruna iten adaletsizliktir. Kur'an-ı Kerim'de Firavun'un zulmü şöyle anlatılır:

"Firavun orada zorbalığa kalktı, halkını çeşitli gruplara ayırdı. Onlardan bir grubu zayıflatıyor, oğullarını kestiriyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı."²⁰⁴ Benzer bir ayette ise; "İşte Mûsâ, tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: 'Onunla beraber iman edenlerin erkek çocuklarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın!' dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar."²⁰⁵

Ayetleri incelediğimiz de bazı önemli hususlar göze çarpmaktadır. Dikkat edilirse Allah Teâlâ Mü'min-25'te gönderdiği mesaja "hak" demektir. Bu ifadeyle din eğitimcilerine: "insanları doğru yola ancak Allah'tan gelen vahiy ile çağırabiliriz. Çünkü Allah katından gelmeyen bir bilgi manzumesine din denemez" mesajı verilmektedir.²⁰⁶ Bu şekilde Firavun tipolojisine sahip iktidarlara karşı ne ile mücadele edileceğinin bilgisi verilmektedir. O da Allah'ın bizlere hak olarak gönderdiği vahyidir.

Firavun'un Hz. Musa ve inanlara neden zulmettiğini yukarıda ki ayetlere baktığımızda anlamaktayız. Yüce Allah, Hz. Musa ile hakkı gönderince, Firavun,

---

²⁰² Atay, a.g.e., s.6.

²⁰³ Akyüz, a.g.e., s.235.

²⁰⁴ Kasas 28/4

²⁰⁵ Mü'min 40/25

²⁰⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.506.

gönderilen bu mesajdan rahatsız olmuştur. Zira Hakk'ın gelmesi Firavun'un iktidarının son bulması anlamına gelmekteydi, iktidarın değişimini engellemek için Firavun, halkına karşı katliamlar yürüterek, zulüm kararı almıştır. İşte insanlık tarihinde ikinci cahiliyet çağının başlangıç noktası bu kararlarla tespit edilmiş oldu. Erkek çocuklarının öldürüldüğü, kız çocuklarının bırakıldığı cahiliyet dönemi. Arapların cahiliyetinde ise kız çocukları öldürülüyor, erkek çocukları bırakılıyordu. Her iki dönemde cahiliyet dönemi olarak insanlık tarihinde yerini almıştır.²⁰⁷

Firavun iktidarının sahip olduğu gücü kaybetmemek için, haksız yere insanların canına kıyması şahsi hürriyetlerden yaşama hakkına yani kişi dokunulmazlığına aykırıdır. Allah Teâlâ; Kur'an'da, Firavun' un yaptığı zulmü anlatarak, insan olmanın en temel hakkı olan hayat hakkını, kendi halkından haksız yere aldığı haber vermektedir. Bu konuya dikkat çekerek hayat hakkının en temel hak olduğunu, bu hakka tecavüz edenlerin, Firavun siyasetini uygulamış olacakları uyarısında bulunmaktadır.

Günümüz modern hukukunda, insanın maddi manevi hayatının dokunulmazlığı konusunda ilk hatıra gelen “Yaşama Hakkı’dır. Her şahsın yaşama hakkı vardır. Kişiler veya devlet organları şahsın varlığına ve hürriyetine dokunamazlar. Onun maddi ve manevi şahsiyetinin gelişmesine ve hürriyetine müdahale edemezler. Hiç kimse bir diğer insanı öldüremez.²⁰⁸ İnsanın insan olması hasebiyle, bu hürriyetlere sahip olması ve onlardan istifade etmesi gerekir. Çünkü bu hürriyetler kişinin maddi ve manevi varlığı ile birinci derecede ilgilidir; şahsiyetin gelişmesine yardımcı olur, ona kendi varlığını hissetme, koruma ve emin yaşama garantisi sağlar.²⁰⁹ Ancak bu noktada şu açıklamayı da yapmamızda fayda vardır: Her ne kadar zaman içerisinde temel hak ve hürriyetler konusunda ciddi mesafeler alınsa da günümüz dünyasında hayat hakkı da dâhil olmak üzere birçok hak ve özgürlükler çeşitli bahane ve haksızlıklarla insanların elinden alınmaktadır. Yüce Allah, modern hukukun yeni ortaya koyduğu temel hak ve hürriyetlere yüzyıllar

---

²⁰⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.506.

²⁰⁸ Armağan, a.g.e., s.97.

²⁰⁹ Armağan, a.g.e., s.97.

öncesinden Kur'an-ı Kerim'de yer vererek, gönderdiği vahyin insanlık için ne kadar önemli rehber bir kitap olduğunu ortaya koymuştur.

Firavun sadece İsrailoğullarına zulmetmekle kalmamış, tebliğ vazifesinin liderliğini yapan Hz. Musa'yı da kendisinden başka tanrı edinmesi halinde hapsedeceği ve Musa ile yarışan sihirbazların yarışmanın sonucunda iman etmesi üzerine onları döneklikle suçlayarak, ellerini ve ayaklarını doğrayacağını ve hepsini asacağı tehditlerinde bulunmuştur. Yüce Allah, Firavun'un bu tehditlerini Araf-124, Ta'ha-71, Şu'ara-49 gibi farklı surelerde benzer şekillerde ifade ederek, Firavun gibi zalimlerin, zulüm konusunda ne kadar ileri gidebilecekleri göstermektedir. Ayetlerde şöyle buyrulur:

*"Firavun: 'Eğer benden başka tanrı ediniyorsan, seni kesinlikle hapsederim' dedi."*²¹⁰ *"Firavun: 'Ben size izin vermeden ona inanıyorsunuz, öyle mi?' diye çıkıştı. 'Doğrusu o, size sihri öğreten büyüğünüzdür. And olsun, yakında bileceksiniz, dönekliğiniz yüzünden ellerinizi ve ayaklarınızı doğrayacağım, hepinizi asacağım' dedi."*²¹¹

Ayette geçen, "Demek ben size izin vermeden ona inandınız ha!" ifadesi; Firavun'un halkı nazarında ki otoritesinin sarsıldığını ve Firavun'dan sonra gelecek devlet başkanlarına, zorla insanların gönlüne hükmedilemeyeceğini de göstermektedir.

Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere; Firavun; insanların neye inanacaklarını kendisinden izin almak suretiyle belirleyeceklerini söyleyerek; batılı, şirki, yanlış ve kötüyü savunan, ama siyasi güce sahip olanın; hakkı, gerçeği, tevhid inancını, iyiyi savunana karşı baskı yapma, güç kullanma suretiyle, susturma ve engel olma alanına gelmiş olduğunu göstermektedir. Bırakınız başkasının tanrısı olmayı, Firavun, peygamberin bile tanrısı olma cesaretini göstermişti. Yüce Allah'ın tanrılığını öğretene, kendi tanrılığını kabul ettirmeye kalkmıştı. İşte Firavun'un ayetteki ifadesi, kendini Rabb veya ilâh gören insanın psikolojisinin ne kadar hastalıklı bir psikoloji

---

²¹⁰ Şu'ara 26/29

²¹¹ Şu'ara 26/49

olduğunu ortaya koymaktadır.²¹² Yüce Allah, Firavun' un bu ruh halini örnek vererek, günümüzde ve gelecekte, kendisine resmen tanrı demese bile, kendini tanrı yerine koyan zalimler gelmiş, geliyor ve gelecektir mesajını vermektedir. Dine ve onu öğretenlere hakaretler yapılabileceği, önlerine hukuki barikatlar konulup, iftiralar atılabileceğine dikkat çekilmektedir.

Firavun'un halkına yaptığı bir diğer zulüm ise; toplumunu saptırıp, onlara doğru yolu göstermemesidir. Ayette şöyle buyrulur: "*Firavun, toplumunu saptırdı ve onlara doğru yolu göstermedi.*"²¹³ Ayet-i Kerim'e Firavun'un halkına karşı nasıl bir tutum içerisinde olduğunu ve bozuk şahsiyet yapısına sahip idarecilerin toplumla ilişkileri bağlamında, halka ne gibi zararlar verdiğinin apaçık bir göstergesidir. Bozuk şahsiyet yapısı kişinin kendisini saptırdığı gibi, eğer bu kişi bir de idareci ise, toplumu da etkilemekte, onları da sapıttırarak, doğru yolu bulmalarına engel olmaktadır. Bu da en büyük zulüm olmaktadır. Toplumların en temel haklarından biri en güzeli, en doğruyu, en iyiyi öğrenme hakkıdır. Bir topluma yapılabilecek en büyük zulüm, ona doğruyu değil de yanlış öğretmektir. Benzer şekilde, din adına halka yanlış öğretmek de en büyük zulümdür.²¹⁴ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: "Allah adına yalan uydurandan ya da kendisine hiçbir vahiy indirilmediği halde, "Bana vahiy geldi" diyenden veya "Ben de Allah'ın indirdiği ayetlere benzer ayetler indireceğim " diye ortaya çıkandan daha zalim kim olabilir?"²¹⁵

Yüce Allah bu şekilde, Firavun tiplemesinin bir vasfı olan zulüm kavramını zikrederek din adamlarına da seslenmektedir. Din adamlarının halka hurafeleri, yanlışları ve dinle alakası olmayan şeyleri din diye öğretmeleri, zulümlerin en büyüğüdür. Çünkü onlar dinin doğrusunu öğrenme hakkına sahip olan halkın, zihnini ve gönülünü saptırmış ve böylece onların haklarını çiğnemiş olmaktadır. Yine aynı şekilde öğretmenler halkın çocuklarına kendi ideolojilerini aşlamak yerine doğru olan bilimsel bilgiyi öğretmelidir. Öğrencilere yanlış bilgi vermek; onların haklarını ihlal edip, zihinlerini ve gönüllerini katletmektir. Yazdıkları kitap ve makalelerle halkın doğruya ulaşmasına engel olan, akılları ve gönülleri kirleten yazarlar, günah

²¹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.53.

²¹³ Zuhuruf 43/54

²¹⁴ Bayraklı, *Kadın-Sevgi ve Temel Haklar*, s.178.

²¹⁵ En'am 6/93

işlemektedirler. Firavun gibi topluma tefrika sokan, düşmanlık duygularını kabartan, sevgi duygusunu öldüren bu insanlar, çağımızın en büyük zalimleri olmaktadır. Firavuni bir toplum olmamak için, din adamı, öğretmen, siyasetçi ve yazarıyla bütün sorumluluk sahipleri, toplumu saptırmaktan ve yanılmaktan vazgeçilmelidir.²¹⁶

Bununla beraber, din eğitimcileri muhataplarını her türlü grupçuluk ve tarafgirlikten uzak tutmalıdır. Bir grubu tutmak ya da bir gruba körü körüne bağlı olarak her düşünülenin doğru olduğunu kabul etmek ve adaletten uzaklaşmak Firavun'un bir vasfıdır. Zira tarafgirlik bir meslek veya meşrebe taassup derecesinde bağlılık, dünyamız ve dinimizle ilgili herhangi bir konuda düşünce üretmeye engel teşkil eden hususlardandır. Siyasi ve gayr-i siyasi dünyevi ya da dini bir hizbe taassup derecesinde bağlı olmak o gurup mensuplarına sevgi ile bağlanmayı ve her türlü düşündüklerinin doğru olduğunu vehmettirir. Böyle bir ortamda bulunan kişinin serbest düşünmesi imkânsız olur.²¹⁷ Düşünce üretmek isteyenler düşünmenin önündeki engellerden biri olan, Firavun tipolojisinin bir vasfı olarak da zikrettiğimiz, insanı zulme götüren, taassup ve grupçuluktan uzak durmalıdırlar

---

²¹⁶ Bayraklı, *Kadın-Sevgi ve Temel Haklar*, s.178.

²¹⁷ Yavuz, *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, s.46.

II. BÖLÜM

SÜREÇ İÇERİSİNDE HZ.MUSA'NIN FİRAVUNLA İLİŞKİSİ

A- HZ. MUSA'NIN FİRAVUNLA İLİŞKİSİ

İsrailoğulları, Hz. Yakup'un on iki oğlunun neslinden gelenlerin tümüne verilen ortak addır. İsrailoğullarından Mısır'a ilk yerleşen Hz. Yusuf'tur. Kardeşlerinin kıskançlık ve ihaneti sebebiyle Hz. Yusuf'un, esaretle başlayıp Mısır hükümetinde bakanlığa kadar varan serüveni sonucunda Filistin'de çıkan bir kıtlık nedeniyle 70 kişilik bir kabileyle Mısır'a gelip yerleştiler. Mısır'a hicretten sonra aradan geçen 4-5 yüzyıl içerisinde Mısır'da uğradıkları her türlü zulüm ve işkenceye rağmen İslam akidesini muhafaza ettiler. Mısır'ın inkârcı yönetimine karşı inançlarını korumada hassas davrandılar. Onların inançlarında ısrarı İslam düşmanı Firavun yönetimini ciddi biçimde endişelendiriyordu. Bu durum Firavun'u etnik temizlik yapmaya itti. O kadar ki kabilenin erkek çocuklarını daha doğar doğmaz boğazlayarak, bilinçli bir etnik temizlik politikası uyguladı.²¹⁸ Bu ortamda Allah bir çocuğu soykırımdan kurtardı ve Firavunun eliyle onu büyüterek kendisine peygamberlik verdi. O, Hz. Musa idi. Allah, Hz. Musa'yı iki görevle göndermişti.

1.İsrailoğullarına mensup Müslümanlara zulmeden azgın Mısır firavununu İslam'a davet etmek için.

2.Müslüman İsrailoğullarını firavunun zulmünden kurtarmak için.²¹⁹

Bu şekilde; Firavun'un İsrailoğullarına zulmettiği bir ortamda Allah baskı ve zulmü ortadan kaldıracak, insanlara tevhid inancına çağırarak ve İsrailoğullarını esaretten kurtaracak bir peygamber, Hz. Musa'yı göndermiştir.

Hız. Musa bir anlamda Firavun ve kavmini doğru yola çağırarak ve onlardan "bezm-i eleste" verdikleri söze sadık kalmalarını isteyecekti. İslam inancına göre insanın eğitilip, öğretilmesini gerekli kılan sebepler, onun "bezm-i elest"te ki ahbine²²⁰ sadık kalmasına ve fitratının bozulmamasına yöneliktir. İnsan sadece kendisine kul ve sadece kendisini rab kabul edeceğine dair Allah'a söz vermiştir. İnsan usulüne uygun bir eğitim ve öğretime tabi tutulmadığı takdirde bu ahbinden

²¹⁸ İslamoğlu, *Yahudileşme Temayülü*, Denge Yayınları, 1998, s.73.

²¹⁹ İslamoğlu, a.g.e., s.74.

²²⁰ Araf 7/172, 173.

dönebilir ve asıl fitratından uzaklaşabilir. En güzel şekilde yaratılıp da sonradan aşağıların aşağısına indirilen²²¹ insanın nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu nedenledir ki; insanın yaratılış güzelliğini koruyacak en önemli tedbir eğitim ve öğretimdir.²²² Bu amaçlar uğruna; Hz. Musa'nın Firavun ve ileri gelenleriyle olan mücadelesinin bir süreç içerisinde tedricen anlatılması, eğitimin bir süreç ve sabır işi olduğunu ispatlamaktadır.²²³

Kur'an; insanları eğitirken daima tedrici bir yol takip etmiş, emirler ve yasaklar koyarken insanların bunlara intibak edebilmeleri için zamana ihtiyaçları olduğu gerçeğine işaret ederek, bu davranış şeklini insanlara da tavsiye etmiştir.²²⁴ Tedrici eğitim başarılı bir eğitim için gerekli olan temel ilkelerden biridir. Bu metot, insan zihninin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Zira İslam eğitimi insanın zihnindeki esnekliğe dikkat ederek, bilgileri bir anda değil tedrici olarak vermeye çalışır.²²⁵ Bu sebeple din eğitimcileri insanı eğitirken bu metodu özenle kullanmalı, insanın zihin yapısını dikkate almalıdırlar.

Bununla beraber, Hz. Musa'nın Firavunla olan mücadelesi, Hz. Peygamber ve Mü'minler için de bir ümit ve cesaret kaynağı olmaktadır. Zira bulunduğu ortam ve dini tebliğle görevli olduğu muhatapları bakımından Hz. Musa'nın durumu bir yönüyle Hz. Muhammed'in durumundan daha çetindi; çünkü Musa(as) köle muamelesi gören bir kavme mensup olduğu halde bölgenin güçlü hükümdarı Firavun ve kavmini İslam'a davetle görevlendirilmiştir. Hz. Peygamber ise, sosyal statü bakımından muhataplarıyla aynı seviyede bulunuyordu. Öte yandan Mekkeli müşrikler Arap yarımadasının hatırı sayılır kabilesi olmakla birlikte, Firavun ve adamları kadar güçlü değillerdi. Bu nedenle, Hz. Musa'nın Firavunla mücadelesini anlatan ayetler, o zor şartlarda Hz. Musa nasıl başarılı olduysa, Hz. Peygamber'in de aynı şekilde başarılı olacağına işaret etmekte, Mü'minlere ümit ve cesaret

---

²²¹ Tin 95/4,5

²²² Fersahoğlu, "Din Eğitimi ve Öğretiminde İnsanı Tanımanın Önemi", *İlam Araştırma Dergisi*, Sayı:2, Temmuz-Aralık,1997, s.171,172.

²²³ Dodurgalı, *İbn-i Sina Felsefesinde Eğitim*, İFAV, İstanbul,1995, s.175.

²²⁴ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din eğitimi*, İFAV, İstanbul, 1998, s.31.

²²⁵ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s.227.

vermektedir.²²⁶ Şimdi Hz. Musa'nın tebliğ vazifesini ve bu vazifeyi yerine getirirken kullandığı üslubu inceleyebiliriz.

B- HZ. MUSA'NIN TEBLİĞ VAZİFESİ VE KULLANDIĞI ÜSLUP

Öncelikle belirtmek gerekir ki; davet ya da tebliğ kelimesi, eğitim ve öğretimi de içine alan bir terimdir. Tebliğ aynı zamanda bir iletişimdir. Kur'an sadece tebliğ etmekle yükümlü bulunduğu ve bunu mutlaka yapmak mecburiyetinde olduğunu bildirdiği peygamberi, bir öğretici ve eğitici olarak nitelendirmekte, onun yaptığı işin bir öğretim ve eğitim faaliyeti olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Konu ile ilgili olarak ayette : *"Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi arındıran, size kitabı ve hikmeti öğreten, size bilmediklerini öğreten bir peygamber gönderdik."*²²⁷ buyrulmaktadır. Bu ayet peygamberlerin tebliğ görevinin tamamen bir eğitim ve öğretim görevi olduğunu; tebliğci peygamberin de, aynı zamanda eğitici bir peygamber anlamına geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.²²⁸ Peygamberlerin tebliğ görevlerinin ortak amacı, aslında, İslam eğitiminin de genel amacını ortaya koymaktadır. İslam eğitimi ve daveti nihai hedef olarak insanı ıslah ederek, insanın dünya ve ahiret saadetini, huzurunu sağlamayı, kâmil, iyi, takva, erdem ve istikamet sahibi insan yetiştirmeyi amaçlar.²²⁹ Bu hedefler aynı zamanda peygamber tebliğlerinin ortak hedefleridir.

Yüce Allah, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'u bu amaçlarla beraber aynı zamanda, tüm Mısır'ın tartışılmaz hâkimi olan, kendisini ilahlaştıran ve halkında kendisine ilah derecesinde itaat ettiği Firavun'a, yanlış yolda olduğunu açıkça söylemesi, köle konumunda olan israiloğullarını hür bırakması ve onları kendileri ile göndermesini istemeleri hususlarında, tebliğ vazifesi ile görevlendirmiştir. Bu görevlendirme ilahi vahyin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Gönderilen vahiy her zaman ilk önce muhatap aldığı toplumların özelliklerini dikkate alır. Bundan kasıt onun, ilk planda, toplumların ilahi hedeflerden saptıkları noktaları tespit edip,

²²⁶ Karaman ve dğr. a.g.e., C.4, s.149.

²²⁷ Bakara 2/151

²²⁸ Koçak, Süleyman, "İbrahim Suresinde Eğitim ve Davet Motifleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Diyarbakır,2008, s.55, 56.

²²⁹ Koçak, a.g.e., s.56.

öncelikli olarak o noktaları ıslah etmeyi hedeflemesidir.²³⁰ Nihai hedef ise bundan sonra gelir. Buradan yola çıkarak din eğitiminin kısa ve uzun vadeli hedefleri olmalıdır, diyebiliriz.

Tebliğ vazifesi yerine getirilirken kullanılacak en önemli araç dildir. Dilde iletişimin en önemli aracıdır. Dil bir kültür varlığı olarak insanın yarattığı en önemli iletişim aracıdır. Üretilen düşünceler, kelimeler halinde dile yansır.²³¹ İletişim de kullanılacak olan dil ve sözcükler çok önemli olduğu içindir ki, Yüce Allah; Hz. Musa'ya Firavun'a karşı "Yumuşak söz" kullanmasını emretmiştir.²³²

İletişimin dört ögesi vardır. Bunlar mesajı veren(mesajın kaynağı), mesajı alan, mesaj kendisi, iletişim ortamı ve geri bildirimdir. Burada etkileyen(kaynak)ve etkilenen(alıcı)iletişim sürecinin iki tarafıdır. İletişimde amaç, mesajın alıcıya ulaştırılmasıdır. Bu nedenle mesaj, iletişimin en önemli ögesidir. Mesajın ifade aracında, yukarıda da söylediğimiz gibi, dildir.²³³

Hız. Musa'nın Firavunla olan iletişimde kendisi kaynağı, Allah'tan alıp Firavun ve halkına ulaştırmakla sorumlu olduğu emirler mesajı, Firavun ve halkı mesajı alanı, kullandığı metotlar mesajı ulaştırdığı araçları, özellikle Firavun ve ileri gelenlerinin ona gösterdiği tepkilerde, geri bildirimini oluşturur. Bu unsurların tamamı Hız. Musa ile Firavun arasında ki ilişkiyi ve iletişimi bir süreç haline getirmektedir. İşte Hız. Musa, Allah'tan aldığı emirler doğrultusunda, Firavun ve ileri gelenleriyle bu iletişim sürecini başlatmıştır. Yüce Allah, gönderilecek mesajın içeriğini aşağıdaki ayetlerde şöyle açıklar:

*"Firavun'a gidiniz: 'Biz âlemlerin Rabbinin elçileriyiz; İsrâiloğullarını bizimle beraber gönder' deyiniz."*²³⁴ Bir başka ayette ise *"Ona gidin ve şöyle söyleyin: Doğrusu, biz, senin Rabbinin peygamberleriyiz. İsrâiloğullarını bizimle beraber gönder, anlara eziyet etme! Rabbinden sana bir ayet getirdik. Rahmet doğru*

---

²³⁰ Koçak, a.g.e., s.56.

²³¹ Usta, Mustafa, *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları*, MÜİFAV, İstanbul,2001, s.52.

²³² Ta'ha 20/43,44

²³³ Usta, a.g.e., s.53.

²³⁴ Şu'ara 26/16,17

yolda gidene olsun.”²³⁵“Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabbinizden açık bir delil getirdim; artık İsrâiloğulları'nı benimle gönder!”²³⁶

Bu ayetler vasıtasıyla, Allah Teâlâ, iki kardeş peygamberden, öncelikle Firavun'a görevlerinin ne olduğunu açıklamalarını söylemiştir. Çünkü hangi sıfatla onun karşısına çıktıklarını belirtmeleri gerekiyordu; yani her ikisinin de Allah tarafından görevlendirildiğinin güvenlik mektubunu sunmaları gerekiyordu. "Elçiye zeval yoktur" ilkesinden hareketle, bu görevi kendiliklerinden yapmadıklarının teminatını vermeleri zorunlu idi.²³⁷ Hz. Musa'nın "ben âlemlerin Rabbinin peygamberiyim" ifadesi, tevhid inancına dayalı bir sistemin, Firavun ve erkânına karşı bir isyan, bir ihtilal ve bir inkılap mahiyetinde olup, Firavun' un devletine, nizamına ve idaresine karşı direnme manasına gelmektedir.²³⁸

Hz. Musa'nın âlemlerin Rabbi tarafından elçi olarak gönderildiği meselesinde doğru konuştuğunu ispat etmek için "Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur." İfadesinde şu eğitim ilkesini çıkarıyoruz: Herkes, özellikle din âlimi ve görevlileri Allah hakkında konuşurlarken, gerçeği söylemekle yükümlüdürler; bu, onların üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek bir tercih değil, bir zorunluluktur. Bu görev insanlara dinî, ilmî ve ahlâkî bir ilke olarak öğretilmelidir. Hz. Musa'nın peygamberliği, insanlara vurulan esaret zincirini kırıp, onları hürriyetlerine kavuşturmakla öne çıkmaktadır.²³⁹ Zaten kendisi de esaret zincirine vurulmuş bir aile ortamında dünyaya gelmişti. Yüce Allah, Hz. Musa'yı düşmanının sarayında büyütmeyle, köle ruhlu insanlardan peygamber olamayacağını Hz. Musa örneğiyle göstermektedir.²⁴⁰

---

²³⁵ Ta'ha 20/47

²³⁶ Araf 7/105

²³⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.269.

²³⁸ Kutub, Seyyid, *Fi Zilali'l- Kur'an (Kur'an'ın Gölgesinde)*, Tercm: Saraç, Emin ve dğr. Hikmet Yayınları, İstanbul,1973, C.6, s.200.

²³⁹ Aynı vazifenin Hz. Peygamber'e de verilmiş olduğunu A'raf suresinin 157. ayeti şöyle ifade eder: "...sırtlarındaki ağırlıklarını indirir; üzerlerinde ki zincirleri, bağları söküp atar..."

²⁴⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.259,260.

Dönemin koşulları düşünüldüğünde tebliğ vazifesinin son derece tehlikeli bir iş olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Peygamberlik görevi, eylem ister, gayret ister ve emek sarf etmek ister. Bu görev ihmal, tembellik ve hareketsizlik görevi değildir. Peygamberlik, çürümekte, ölmekte, yıkılmakta ve dengeleri bozulmakta olan topluma can verme faaliyetini zorunlu kılan bir görevdir.²⁴¹

Tebliğ vazifesinin zorluğundan dolayı ve bu zorluğa bağlı olarak, Hz. Musa kendisinde oluşabilecek birtakım fiziksel ve psikolojik değişimleri önceden tahmin etmekteydi. Kur'an, Hz. Musa'da meydana gelebilecek bu değişimi "içinin daralması, dilin dönmemesi" şeklinde ifade etmektedir. Bu sebeplerden dolayı Hz. Musa, Yüce Allah'tan kardeşi Hz. Harun'un kendisine yardımcı olarak, Firavun'a karşı beraberinde göndermesini istemiştir. Hz. Musa'nın bu duası kabul olmuş, Hz. Harun, kendisine yardımcı olarak görevlendirilmiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

" Bu durumda, iğim daralır, dilim dönmez. Onun için Harun'a peygamberlik ver." ²⁴² "Sen ve kardeşin, ayetlerimizi götürün..."²⁴³ "Senin pazunu kardeşinle güçlendireceğiz/seni kardeşinle destekleyeceğiz..."²⁴⁴

Hz. Musa'nın içinin daralıp, dilinin dönmemesi durumu, bizlere din eğitimi açısından, eğitimcide bulunması gereken özelliklerden biri olan güzel ses ve ifadeye sahip olmak maddesini akla getirmektedir. Din eğitiminde güzel bir ses, güzel bir ifade yeteneğine sahip olmak eğitimcinin işini oldukça kolaylaştırır.²⁴⁵ Zira tebliğ vazifesinin bir anlamda eğitim sürecinin iyi ilerlemesi ve başarıya ulaşabilmesi, bu görevi yürüten kişilerin heyecanlanmadan dillerini iyi kullanabilmesine bağlıdır.

Konuşma kaygısı ve korkusu iletişimi engelleyen unsurlardandır. Kaygı bilinmeyen ya da belirli olmayan olayların sonucuna karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış hissi bir durumdur. Kaygı durumunda, düşünme çoğunlukla engellenir ve karar verme yeteneği dumura uğrar. Bu nedenle etkili bir iletişim için, kaygı

²⁴¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.263.

²⁴² Şu'ara 26/13

²⁴³ Ta'ha 20/42

²⁴⁴ Kasas 28/35

²⁴⁵ Fersahoğlu, *İslam Eğitime Giriş*, s.31.

giderilmelidir.²⁴⁶ Yüce Allah; Hz. Harun’u, Hz. Musa’ya yardımcı olarak görevlendirmiş ve Hz. Musa ile beraber olduğunu ona haber vererek bu kaygıyı gidermiştir. Din eğitimcileri tebliğ sürecinde karşılaştıkları kaygı gibi sıkıntı anlarında, Allah’ın kendileriyle beraber olduğunu akıllarına getirmeli ve tevekkül etmelidirler.

Ta’ha 42. ayette geçen “ayetlerimizi götürün” ifadesinden peygamberler, görevlerini yerine getirirken Allah’ın mesajlarını duyuracaklardır; kendi fikirlerini ve görüşlerini değil, anlamı çıkmaktadır.²⁴⁷ Yüce Allah bu ifadeyle günümüz din âlimlerine ve İslam’ı tebliğ edenlere; dini anlatma hususunda Allah’ın ayetlerini açıklamalarını isteyerek, kendi görüş ve düşüncelerini Allah’ın ayetiymiş gibi kullanmamalarını istemektedir.

Hz. Musa ve Hz. Harun’un, Firavun ve toplumuna tebliğ vazifesi ile görevlendirilmesi ile ilgili olarak, Kur’an’ı Kerim’de farklı ayetlerde şöyle buyrulur:

*“Rabb’in Mûsâ’ya: ‘O zalimler topluluğuna, Firavun’un kavmine git. Hâlâ sakınmayacaklar mı onlar?’ diye seslenmişti.”*²⁴⁸ Bir başka ayette ise *“...Firavun’a git, çünkü o gerçekten azmıştır. Ona deki: ‘Arınmak istemez misin? Sana Rabbine giden yolu göstereceğim, böylece saygı duyarsın.”*²⁴⁹, *“Firavun’a gidin, doğrusu o azmıştır.”*²⁵⁰

Ta’ha 43. ayette geçen “Firavun’a gidin, doğrusu o azmıştır” emri ile Hz. Musa ve kardeşi Harun’a, tebliğ işine, devleti yöneten ve azgınlık yapan kişi olan Firavun’dan başlamaları emredilmektedir. “Doğrusu azmıştır” ifadesinde yer alan “azmak” eyleminin ne olduğu sorusuna *“Firavun, ülkesinde gerçekten azmış, halkını çeşitli gruplara ayırmıştı. Onlardan bir grubu güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı.”*²⁵¹ ayetiyle cevap vermemiz mümkündür. Bu ayet bize göstermektedir ki; eğer bir ülkeye

²⁴⁶ Köylü, Mustafa, *Psiko-Sosyal Açıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu, Ankara,2011, s.57.

²⁴⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.263.

²⁴⁸ Şu’ara 26/10-11

²⁴⁹ Naziat 79/16-19

²⁵⁰ Ta’ha 20/43

²⁵¹ Kasas 28/4

peygamber gönderiliyorsa, orada büyük yanlışlar, zulüm ve fesat yapılıyor, demektir. Peygamberler, zulümle, fesatla, azgınlıklarla, hakların çiğnenmesi ile mücadele etmek ve iyinin, güzelin, doğrunun, hakkın bayrağını dikmek ve onları yaymak için gönderilmiştir. İnsanların önlemekte aciz kaldıkları anda, Yüce Allah, peygamberleri ile o kötülöklere müdahale etmektedir. Böylece Yüce Allah, Hz. Musa ile kardeşi Harun'a, azgınlıkla ve zulümle mücadeleyi hedef göstermektedir.²⁵²

Allah Teâlâ bu ayetler vasıtasıyla; Hz. Peygamber'e, kâfirlerin ve müşriklerin gösterdiği olumsuz tepkinin daha önceleri de diğer peygamberlere gösterildiğini ve bunun bir süreç olduğunu açıklamaktadır. Kâfirler, Hz. Peygamber'e gelen mesajdan yüz çevirdiler, onu yalanlayıp alaya aldılar, ona inanmadılar. "Ama geçmişte de böyle olmuştur" diyerek, Yüce Allah, Hz. Peygamber'e psikolojik, yani manevi destek ve moral vermektedir.²⁵³

Şu'ara 10. ayette geçen "zalimler topluluğu" ifadesini bir sonraki ayette Firavun' un kavmi şeklinde manalandırarak "zalimler topluluğu" nun "Firavun' un topluluğu" olduğuna işaret edilmektedir. O zaman şu soruyu sorabiliriz: Neden önce zalimler topluluğu deyip, ardından o topluluğun Firavun' un kavmi olduğu söylenmiştir? Bize göre, "zalimler topluluğu" ifadesi ile geneli, yani kıyamete kadar gelecek olan zalimler topluluğunu, diğeri ise özel anlamda Firavun' un topluluğunu ifade etmektedir. Burada "genelden özele giden bir anlatım" şekli vardır.²⁵⁴ Günümüz din eğitiminde genelden özele giden anlatım şekli tündengelim olarak da ifade edilmektedir. Bu metotta; önce bir genelleme ele alınır, sonra buradan yola çıkılarak özele inilir ve yeni bir yargıya varılır.²⁵⁵

Ayetlere baktığımız da Yüce Allah, Hz. Musa'yı Firavun'a göndermeden önce, Hz. Musa'ya, Firavun' un karakter yapısını, kişiliğini, yaptığı kötü davranışları, ülkesinde işlediği zulmü ve siyasetini anlatmaktadır. Bir anlamda Hz. Musa'ya, gönderilecek mesajın muhatabı olan Firavun' un, çok yönlü analizini

---

²⁵² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.264.

²⁵³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.24.

²⁵⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.34.

²⁵⁵ Aydın, M. Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,2009, s.35.

yapmaktadır. Zira bu tip analizler etkili ve başarılı bir iletişim için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

İletişim’de amaç bilgi vermek ya da muhatabı bir şekilde etkilemekse, o zaman alıcı durumunda olan kişileri analiz etmek, iletişimin en önemli ögesini oluşturmaktadır. Zira dinleyici hesaba katılmaksızın konuşma yapılırsa, konuşmacının anlaşılma ya da desteklenme şansı oldukça düşüktür. Oysa bunun yerine; Dinleyiciler kimlerdir? Ben ve mesajım hakkında ne düşünüyorlar? gibi sorulara cevap aranırsa, kullanılacak dil de yürütülecek tartışma da oluşturulacak atmosfer de getirilecek kanıt ve yapılacak izahlar da daha başarılı olacaktır.²⁵⁶ Hz. Musa’nın etkili bir iletişimin gereği olan, dinleyicileri hesaba katma ve dinleyicilerin gönderilen mesaj hakkındaki olası düşünceleri neler olabilir? şeklindeki sorularla ilgili olarak bir düşünce ve endişe taşıdığı “*Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz*”²⁵⁷ ayetinden anlaşılmaktadır. Çünkü insanın fitratına uygun olmayan hiçbir uygulamadan sonuç almak mümkün değildir. Bu sebeple insan, öncelikli olarak, iyi bir şekilde tahlil edilmeli, insanın farklı yetenek ve özelliklerinin nelerden ibaret olduğu tespit edilmelidir. Onun eğilimleri, inançları arzuları, istekleri, şehvet ve gazabı gibi her türlü yönü belirlenmeli ve eğitim bu yapı üzerine oturtulmalıdır. Dengeli ve kendi içinde tutarlı birey ve toplumların yetiştirilmesi, eğitimin bu esasları dikkate almasına bağlıdır.²⁵⁸

Benzer bir durum eğitimde de söz konusudur. Eğitime tabi tutulan insanın bedeni, zihni ve ahlaki tabiatına uygun yolları kullanabilmek için, o tabiatın çok iyi tanınması gereklidir. Öğrencinin özelliklerini dikkate almayan, onun kapasite, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun düşmeyen eğitim-öğretim çalışmaları, diğer yönlerden ne kadar mükemmel olursa olsun sonuçsuz kalır. Böyle bir başarısızlığa düşmemek için çocuğu (insanı) çok iyi tanımak, onun yeteneklerine, kişilik ve karakterine, gelişim düzeyine, ilgi ve ihtiyaçlarına, öğrenmeye hazır bulunuşluk seviyesine vakıf olmak

---

²⁵⁶ Köylü, “Dini İletişimde Hedef Kitle Sorunu”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Sayı:1, s.113.

²⁵⁷ Ta’ha 20/45

²⁵⁸ Başkurt, “Kur’an’da Eğitim Açısından Tarik Kavramı”, a.g.e., s.372.

lazımdır.²⁵⁹ Bu nedendir ki Yüce Allah, yaratmış olduğu insanı tanıdığı, bildiği için, Hz. Musa'ya, Firavun'a karşı yumuşak söz kullanmasını emretmektedir. Bu şekilde eğitimcilere insanoğlunu eğitmenin yollarından birini öğretmektedir.

Yüce Allah tebliğ vazifesinde Hz. Musa'ya “git” demekle, mesajı zalimler topluluğunun yanına göndermektedir. Bu, bir bakıma, öğretmenin öğrencilerin ayağına gitmesi, sınıfa gitmesi anlamına gelmektedir. Yüce Allah, bir öğretici olarak öğretmen Hz. Musa'yı, öğrencilerinin yanına göndermektedir. Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'yı peygamber olarak Firavun ve toplumuna göndermesinden, zalim toplumu, bilgilendirmeden, onlara hakikati anlatmadan, tevhid inancını ve insanların haklarına saygı duymayı öğretmeden, cezalandırmadığı gerçeğini anlamaktayız. Demek ki önce öğretim, beraberinde eğitim, sonra da hukuk yani ceza ve mükâfat gelmektedir.²⁶⁰

Hz. Musa'nın, Firavun ve kavmine gönderilmesi; insanın bir rehber, bir peygambere, bir öğreticiye ihtiyaç duyduğunun göstergesidir. Zira yaratılıştan gelen fitri ahlakın tadil (düzeltme) ve tağyire (değişme) kabiliyetli olduğu açıktır. Çünkü insan, ahlakla halden hale geçerek onu güzelleştirebilecek, ilim ve hikmetle noksanlarını tamamlayabilecek bir istidatta yaratılmıştır. İnsanın peygambere olan ihtiyacı da buradan kaynaklanmaktadır. Eğer insanın ıslahı mümkün olmasaydı, dine ve yönetilmeye ihtiyacı olmazdı. İnsan her ne kadar tabiat yönüyle, peşin ve hazır faydalara meyilli ise de eğitimle ona bazı erdemli davranışlar kazandırmak mümkündür.²⁶¹

Bununla beraber, yapılan her eğitim faaliyetinde, her tebliğde, muhatabın kendisini tamamen değiştirmesi ya da tam manasıyla istenilen sonuca ulaşmak mümkün olmayabilir. Yapılan tebliğ faaliyeti sonucunda birileri iman ederken birileri de inkâr edecektir. Eğitim faaliyeti, bireyin öğrenme isteğiyle sınırlı bir nitelik arz eder.²⁶² Din eğitimcileri bu ihtimali göz ardı etmemelidirler. Bunun

²⁵⁹ Fersahoğlu, “Din Eğitimi ve Öğretiminde İnsanı Tanımanın Önemi”, a.g.e.,s.173.

²⁶⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.24. Din eğitiminde mükâfat ve ceza ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ay, Mehmet Emin, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, Gülyurdu Yayınları, İzmir, 2012.

²⁶¹ Koç, a.g.e., s.90.

²⁶² Özoğlu, Süleyman Çetin, *Eğitimde Rehberlik*, Ankara, 1973, s.13.

sebebi; eşya ve hadiseler üzerine düşünmeyen, bir şeyi araştırmadan kabul veya reddeden, kendi fikrinde körü körüne ısrar eden, öğretmene karşı kibirlenen, kötü adet ve alışkanlıklara bağlanıp kalan cahil insanlardır. Bu insanlar eğitimi kabul etme hususunda hayvandan daha aşağıdadır.²⁶³ Zira hayvanlara birtakım alışkanlıkları eğitim yoluyla kazandırmak mümkündür.²⁶⁴

İnsanın tebliğe, yani eğitime karşı olan negatif ve inatçı duruşu, Kur'an'ın ifadesiyle kişiyi kör, sağır ve dilsiz yaparak, hayvandan daha da aşağı bir duruma sokmaktadır. Yüce Allah bir ayette: *“Yoksa sen onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetini dinleyeceğini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun?”*²⁶⁵ buyurarak mevcut durumu açıklamakta, eğitim ve tebliğ sürecinin olumlu ve olumsuz muhtemel sonuçlarına karşı bizleri eğitmektedir.

İslam peygamberi, Allah'tan aldığı vahiyleri ulaştırabildiği herkesin inanmasını, bütün kalbi ile isteyerek, bütün gücü ile çabaladığı zaman, Kur'an-ı Kerim'in ayetleri onu teselli etmiştir. Şüphe yok ki Allah, sapıklıkta bırakacağı kimseleri doğru yola erdirmeyecektir.²⁶⁶ Bu, Allah Teâlâ'nın mühürlenmiş bir kalbi açmaya, eğilip bükülmez bir iradeyi yumuşatmaya gücü yetmeyeceğinden değil, kendi koyduğu kanunları kendisi bozmayacağı, bozmak istemediği içindir. Eğer o isteseydi, bütün insanları toptan hidayete erdirirdi.²⁶⁷ Fakat o zaman bu, insanın bilinçli olarak inanması değil, inanmaktan başka bir şeye gücü yetmeyeceği için inanması olurdu. Bu şekilde de insanın iradesinin bir değeri kalmazdı. Bütün insanların hidayete erdiği, tek yolda birleştiği, aralarında hiçbir anlaşmazlık kalmadığı bir dünyada ise içinde yaşadığımız anlamda bir hayattan söz edilemezdi.²⁶⁸

Hız. Musa ile Firavun arasındaki ilişki incelendiğinde bu ilişkinin, eğitim ve öğretim açısından son derece önemli bilgilerle dolu olduğu fark edilir. Hız. Musa'nın Firavun ile olan mücadelesi, başarılı bir eğitim ve öğretim faaliyetinin temel

---

²⁶³ A'raf 7/179, Furkan 25/44

²⁶⁴ Koç, a.g.e., s.91.

²⁶⁵ Furkan 25/44

²⁶⁶ Nahl 16/37

²⁶⁷ Nahl 16/9

²⁶⁸ Bilgin, Beyza, “Eğitimin imkânı ve Sınırları Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Yayınları*, Ankara,1980, Sayı:4, s.216, 217.

unsurlarını ve ipuçlarını bizlere vermektedir. Bu nedenle, şimdi Hz. Musa'nın Firavun ve kavmine yaptığı din eğitimi faaliyetinin dayandığı, eğitim metotlarını inceleyebiliriz.

C- HZ. MUSA'NIN TEBLİĞ SÜRECİNDE ÖNE ÇIKAN DİN EĞİTİMİ METOTLARI

Peygamberler ilahi rahmetin birer eseri olarak gönderilmişlerdir. Her vazifenin bir ölçü, sınır ve kuralı vardır. Bu nedenle, peygamberler ve onun varisleri belli bir metot ile hareket etmelidirler. Tebliğ vazifesi, belli bir metot içerisinde yerine getirildiği sürece muhterem ve faydalıdır. Bu çerçevenin dışına çıkmadığı takdirde, gönülleri fethedeceği yerde nefrete yol açabilir.²⁶⁹

Benzer bir durum din eğitiminde de söz konusudur. Din eğitim ve öğretimi hiç şüphesiz genel eğitim ve öğretimin içinde yer almakta ve onun bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle onu genel eğitim ve öğretimden ayrı düşünmek mümkün değildir. Genel eğitim ve öğretim için söz konusu olan metotlar, din eğitimi ve öğretimi içinde geçerli bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de genel eğitim için söz konusu olan bu metotlar, din eğitimi için kullanılmakta ve tavsiye edilmektedir. Bu metotların kullanılış şekli ve şartları, Kur'an bu açıdan incelendiği zaman ortaya çıkacaktır. Kur'an'ın bu açıdan incelenmesinde ve yorumlanmasında zaruret vardır. Bu sayede; Kur'an'ın eğitim ve öğretim metotlarına bakış açısı ve bu konudaki tavsiyeleri de ortaya çıkmış olacaktır.²⁷⁰

Bu yaptığımız açıklamayla birlikte, süreç içerisinde Hz. Musa'nın Firavun ile olan ilişkisine baktığımızda, Hz. Musa'nın Firavun'a yönelik tebliğ vazifesini yürütürken birtakım metot ve ilkelere başvurduğunu görmekteyiz. Yüce Allah; Hz. Musa'nın Firavun ve kavmine olan tebliğ sürecini anlatarak insanları eğitirken, bir yandan da bu süreç içerisinde hangi yöntemleri kullanacakları noktasında eğitimcileri bilgilendirmektedir. Sözlükte, "usul, yol, yöntem, tarz" gibi anlamlara gelen metot kelimesi, "araştırma yoluyla bulunup ortaya konabilecek müşahhas sebep-sonuç

²⁶⁹ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul,1991, C.1, s.331.

²⁷⁰ Kırcı, Celal, "Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Metotları", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri,1988, Sayı:5, s.102, 103.

ilişkilerini, mümkün olduğu takdirde bu ilişkilerin temelinde yer alan ilmi kanunları, dayandıkları değişmez sebep-sonuç münasebetlerini tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol” anlamına gelir.²⁷¹ Bir anlamda metot bilinmeyen bir şeyi bulmak ya da bilinen bir şeyi başkasına ispatlamak için takip edilen en makul ve kısa yoldur.²⁷² Kur’an’da Firavun tipolojisi ve Hz. Musa’nın Firavunla olan mücadelesine baktığımız da Hz. Musa’nın Firavun ve halkını eğitirken bazı eğitim metotlarından istifade ettiği ve bu metotların iç içe geçtiği görülür. Din eğitimcileri de bu metotlardan faydalanmalıdırlar. Şimdi sırasıyla bu metotları açıklayalım.

1. Allah’ı Zikir ve Yumuşak Söz

Yüce Allah Hz. Musa ve Harun’a Firavun’a gitmelerini emrettikten sonra bu vazife yerine getirilirken iki önemli hususa dikkat çekmektedir. Bunlar tebliğ esnasında Allah’ı zikir ve yumuşak söz kullanmaktır. Allah Teâlâ bu şekilde tebliğ vazifesinde kullanılacak yöntemi de belirlemektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*“Sen ve kardeşin, ayetlerimizi götürün, beni anmakta gevşek davranmayın.”*²⁷³ *“Firavun’a gidin; doğrusu o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin; belki düşünür veya saygı duyar.”*²⁷⁴

Allah adına bir görevi yerine getirirken veya herhangi bir iş yaparken daima Allah’ı anmak ve hatırlamak gerekiyor. Her amel, Allah rızası için yapıldığında zikir olmaktadır. Bu nedenle, Hz. Musa ile kardeşi Hz. Harun’un, risaletlerini Firavun’a gidip tebliğ etmeleri ve onun yanında Allah’ı anmaları da bir zikir olacaktır.²⁷⁵ Ayrıca Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun’un Firavunla karşılaştıklarında, Allah’ı anmakta gevşeklik göstermemeleri, onlar için Firavun karşısında bir yardım, bir güç, bir kuvvet olmaktadır.²⁷⁶

²⁷¹ Bilgiseven, Amiran Kurktan, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul,1978, s.3.

²⁷² Pazarlı, Osman, *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metotlar*, İstanbul,1967, s.4.

²⁷³ Ta’ha 20/42

²⁷⁴ Ta’ha 20/43,44

²⁷⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.263,264.

²⁷⁶ Sabuni, a.g.e, C.4, s.30.

Ta’ha 44. ayette dikkat çekildiği gibi yumuşak söz söylemek, tevhid inancının tebliğ edilmesinde büyük bir önem arz etmektedir. Kur’an’da yer alan birçok ayette sözün güzel olanının seçilmesi şöyle emredilir: “*Sen rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!*”²⁷⁷ Bu durum bize, dini tebliğ etmede güzel üslubun tercih edilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ayrıca ayette geçen yumuşak söz söyleme emri, bize eğitimle ilgili çok önemli bir metot ve ilkeyi de öğretmektedir. Eğitimde muhatapı ikna etmek için yumuşak ve nazik tavırlar büyük önem arz eder. Eğitimci, eğitilen ile münasebetlerini nezaket tabanına oturtmalıdır. Muhataba hitap tarzı çok nazik olmalı, ona gönül okşayışı sözlerle hitap etmelidir. Eğitimcinin kelimeleri sevgi ve incelik yüklü kelimeler olmalıdır. Bununla beraber ses tonuna da dikkat etmelidir. Konu ile ilgili olarak ayette: *Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamberin sesinden daha fazla yükseltmeyiniz. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygambere yüksek sesle bağırmanız.*²⁷⁸ buyrulmaktadır. Bu ve benzeri ayetler din eğitiminde alçak ve hafif bir ses tonunun tercih edilmesinin Kur’ani bir yöntem olduğunu göstermektedir. Çünkü sert ve yüksek tondan söylenen sözlere karşı, daima olumsuz tepkiler oluşur. Nitekim lokman suresinde Lokman (as) oğluna öğüt verirken “Yavrucuğum” hitabını kullanmakta,²⁷⁹ sesini yükseltmemesi hususunda evladını uyarmaktadır.²⁸⁰

Tatlı dil, düşündürür ya da saygı duymaya sevk eder. Dini tebliğ ederken ve öğretirken öncelikle insanın düşüncesini harekete geçirmek ya da muhatapın o konuya saygı duymasını temin etmek gerekir. Düşünme aklın eylemi, saygı duymak da gönlün eylemidir. Her ikisi veya en azından onlardan biri hedef alınmalıdır. Bu hedefe “ yumuşak söz söyleme metodu” ulaştıracaktır. Burada genel anlamda yumuşak sözün, azgınlığı, zulmü ortadan kaldırıp insanın, insan olma onurunu öne çıkartacak güçte olduğuna da dikkat çekilmektedir. Yumuşak söz, düşüncüyü harekete geçirecek, düşünce de azgınlıkla mücadele verecektir. Demek ki, zulme dönüşen siyasi erkin uygulamaları ile ancak eğitimle mücadele verilebilecektir. Önemli olan, zulmü meydana getirenin iç âleminde süreç içerisinde manevi bir

---

²⁷⁷ Nahl 14/125

²⁷⁸ Hucurat 49/2

²⁷⁹ Dodurgalı, Abdurrahman, *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, İFAV, İstanbul,1995, s.174.

²⁸⁰ Lokman 31/19

devrim meydana getirmektir. Bu devrim de, akli harekete geçirip onun düşünce üretmesini temin etmekle gerçekleşecektir.²⁸¹ Bu uyarılar dikkate alınırsa eğitim sürecinde; yumuşak davranmanın hatırlatıcı, düşündürücü, toparlayıcı ve birleştirici olduğu görülecektir.²⁸²

Bu ve benzeri ayetler din öğretiminde din âlimi ve görevlilerinin nasıl davranacağına metodunu da ortaya koymaktadır. Din âlimi ve görevlileri dini anlatırken yumuşak konuşmalıdırlar.²⁸³ Özellikle yaygın din eğitiminde önemli bir yeri olan vaizlik müessesesi, vaizleri camiler de veya farklı mekânlar da yumuşak söz ve güzel üslup kullanmaya özen göstermeleri hususunda dikkatli olmaya davet etmelidir. Vaiz, vaaz esansında sükûnetle konuşmalı, ses tonunu iyi ayarlamalıdır. Bu şekilde yapılan din eğitiminin başarılı olacağı açıktır. Nitekim “güzel sözde bir çekicilik, bir büyüleme vardır” denmiştir.²⁸⁴ Yine Hz. Musa’nın “*Rabbim göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki sözümü iyi anlasınlar.*”²⁸⁵ şeklinde dua ettiğini Kur’an bizlere haber vermektedir. Yapılan bu dua örneği; eğitim faaliyetinin başarıya ulaşması için gerekli olan şeylerden birinin de dua metodu olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Kıssa ile Terbiye ve Örnek Olay Metodu

Hz. Musa ile Firavun arasında geçen diyalogları incelediğimiz de kıssa yolu ile terbiye ve örnek olay incelemesi metotları başta olmak üzere, eğitim dünyasında kullanılan bazı genel öğretim yöntemleri de dikkatimizi çekmektedir.

Yüce Allah’ın Firavun ile Hz. Musa arasında geçen konuşmalara yer vermesi yukarıda da bahsettiğimiz gibi kıssa ile terbiye ve örnek olay metotlarına birer örnektir. Bu metotların Kur’an’da kullanılan eğitim ve öğretim metotları arasında önemli bir yeri vardır. Özellikle kıssa yolu ile terbiye metodu ile mazide ki önemli hadiseler bir ahenk içinde ortaya konur. Zira İnsan yakın ve uzak tarihi bilmek zorundadır. Çünkü tarih geçmişten geleceğe akan bir nehirdir. Tarihi iyi bilen,

²⁸¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.265.

²⁸² Bayraktar, a.g.e., s.77.

²⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.265.

²⁸⁴ Bayraktar, M. Faruk, *Türkiye’de Vaizlik*, İFAV, İstanbul,2009, s.76-77.

²⁸⁵ Ta’Ha 20/25,28

istikbale güvenle yönelir.²⁸⁶ Bu sebeptendir ki, Kur'an bizlere Firavun'u anlatmakta, Firavun ile Hz. Musa arasında ki diyaloglara yer vermektedir. Amaç; insanın, geçmişte yapılan hataları tekrarlamamasıdır. Bu metodu, Hz. Peygamberde, ashabını eğitmek için kullanmıştır. Hz. Peygamber çoğu kez Kur'an'da yer alan geçmiş ümmetlerin kıssalarını ve olaylarını anlatmak suretiyle ashabını eğitip öğretirdi.²⁸⁷ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in öğretim metotlarından biri de, kıssalar ve geçmiş ümmetlerden haberler vererek öğretmesidir.

Kıssa ile terbiye metoduna paralellik arz eden bir diğer yöntem ise yukarıda da zikrettiğimiz gibi; örnek olay incelemesidir. Bu yöntemde; Yüce Allah'ın İnsanlardan Kur'an'da yer alan kıssaları incelemelerini, değerlendirip analiz etmelerini, üzerinde düşünüp, bir sonuca vararak dersler çıkarmalarını ister. Benzer şekilde genel eğitimde de; öğrenciler, olayı anlatan ve gerekli verileri kapsayan bir rapor üzerinde çalışır, olayı öğrenir, verileri analiz eder, sorunu değerlendirirler. Tartışarak olayın nedenlerine ya da çözümüne ilişkin öneriler getirirler.²⁸⁸ Hz. Musa'nın Firavun ile olan diyalogları din eğitiminde örnek olay şeklinde ele alınıp, incelenerek sınıf ortamında tartışılırsa, birçok bilgi elde edilebilir. Kur'an, bünyesinde birçok yaşanmış örnek olayları haber vererek, insanların gerekli dersleri almasını amaçlar. Dolayısıyla din eğitimcileri, Kur'ani bir metot olan örnek olay metodunu, öğrencide bir takım davranışları; geliştirmek veya değiştirmek için aktif olarak kullanmalıdırlar.

3. Soru-Cevap ve Tartışma Metodu

Hz. Musa ile Firavun arasında geçen diyaloglara baktığımızda hem soru-cevap hem de bir tartışma havası vardır. Ve bu iki Metot; tartışma ve soru-cevap, Kur'an'ın da başvurduğu din eğitiminin metotlarındanıdır. Tartışma metodu, soru-cevap yöntemiyle iç içe kullanılır.

---

²⁸⁶ Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İFAV, İstanbul,2010, s.48.

²⁸⁷ Ebu Gudde, Abdulfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodu*, Tercim: Enbiya Yıldırım, Yasin Yayınevi, İstanbul,2001, s.151.

²⁸⁸ Küçükahmet, Leyla, *Öğretim 'de Planlama ve Değerlendirme*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.71.

Din eğitiminde eğitimciler, ilmi konuların sadece ezberlemekle, anlamak ve bellemekle hâsıl olmayacağını, ilmi konularda tam bir öğrenme olması için, o ilmi konular üzerine de konuşma, tartışma ve fikir alışverişinde bulunma seviyesine (müzakere, münazara, diyalog) gelinmesini şart koşmaktadır. Ezberden ziyade eğitimde ve ilimde tartışma ve diyalogun lüzumunu dile getirmektedirler.²⁸⁹ Bu durum tartışma metoduna ayrı bir önem katmaktadır. Firavun 'un Hz. Musa ile olan diyaloglarına baktığımızda tartışma, konuşma ve fikir alışverişi hepsi bulunmaktadır. Bu sebeple Kur'an-i olan bu metodu eğitimciler, aktif olarak kullanmalıdırlar. Kur'an-ı Kerim, Hz. Musa ve Firavun arasındaki diyaloglardan şu şekilde bahseder:

*Firavun: "Ey Mûsâ! Sizin Rabbiniz de kim? Dedi."*²⁹⁰

Aynı soru şekli az bir farklılıkla Şu'arâ 23'te sorulmaktadır. "*Firavun şöyle dedi: Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?*" Firavun, Tâha 49'da "men" soru edatını kullanırken tanrıyı canlı bir varlık, Şu'arâ 23'te de "ma" soru edatı kullanarak cansız varlık olarak düşünmüş olmalıdır. Çünkü kullanılan edatlar bunu ifade etmektedir. Aslında bu soru öğrenmek için değil de, alay etmek için sorulmaktadır. Kendisini insanların rabbi olarak gören birinin, başkasını Rabb olarak kabul etmesi mümkün değildir. "*Ben sizin en yüce rabbinizim!*"²⁹¹ diyen kişi, elbette böyle alaycı sorular soracaktır. Kendini rab olarak görene başkasına ait rab kavramını anlatmaktan daha zor ne olabilir?²⁹²

*"Mûsâ: 'Rabbimiz, her şeyi yaratan, sonra ona doğru yolu gösterendir' dedi."*²⁹³

"Rabb" kelimesinin manaları içinde yaratmak da vardır. Yaratma, yani Haliklik sıfatı ile Yüce Allah'ı tanıtmak en önde gelen bir öğretim ve tebliğ metodudur. Çünkü insanın en çok âciz kaldığı eylemlerden biri de yaratmaktır. Hz. Mûsâ'nın, Yüce Allah'ın yaratma sıfatını gündeme getirip her şeyi yarattığını söylemesi, Firavun'un kendisini O'nun yarattığına işaret etmektir. "Her şeyi"

---

²⁸⁹ Uludağ, a.g.e., s.315.

²⁹⁰ Ta'ha 20/49

²⁹¹ Nâzi'at 79/24

²⁹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.272.

²⁹³ Ta'ha 20/50

ifadesinin kapsamına Firavun da girmektedir. Mademki Firavun yaratılmıştır, yaratılmış olan da yaratamayacağına göre Rabb de olamayacaktır. Bunun anlamı şudur: Rab sıfatının manaları içinde doğru yolu göstermek, yani hidayet etmek de vardır. Biz bu iki sıfatın ilişkisinden, yani yaratma ile doğru yolu gösterme gibi ilâhî eylemlerden şunu çıkartıyoruz: Yüce Allah, yarattığı varlığı başıboş bırakmıyor, ona hayatında ilerleyeceği yolu da gösteriyor ve onu o yola götürüyor. Yüce Allah, yarattığını başıboş bırakmadığı gibi insan da doğurduğunu başıboş sokağa bırakmamalıdır. Onun için doğurmak maharet değildir; maharet doğurduğunu en iyi bir şekilde yetiştirmektir.²⁹⁴

Aynı soruya, yani Şu‘arâ 23’teki soruya Hz. Musa daha geniş anlamda “Yüce Allah’ın, göklerin, yerin ve arasındakilerin, kendilerinin ve eski babalarının, doğunun, batının ve arasındakilerin Rabbi, yani yaratana, sahibi ve besleyip büyüteni olduğunu” ifade ederek cevap vermiştir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*“Mûsâ cevap verdi: Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız, O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabb’idir.”*²⁹⁵

Hz. Mûsâ, Firavun’un sorusun ciddiye alarak “eserden müessire”, “yaratılmıştan yaratana giden bir metot” ile cevabını verip onların “düşünüp anlama” yetilerini harekete geçirmek istemektedir. İfadesine şu manalar verilebilir: “İşin gerçeğini düşünüp anlayanlar iseniz”; “hakikati bilmeye yatkın kimselerseniz”, “eğer gerçekten öğrenmek ve yürekte benimsemek istiyorsanız.” Rabb, sadece “yaratmak” anlamına gelmiyor, “sahip çıkmak”, canlılar için “yol göstermek ve besleyip büyütmek”, evren için de “nizamını korumak” anlamını da taşımaktadır. Böylece Hz. Mûsâ, Firavun’un sorduğu “Rab” kavramını, aynı kavramın manası ve eylemleri ile anlatmıştır. Soru neyi soruyorsa, tam onun cevabını vermiştir.²⁹⁶

Hz. Musa’nın Rab kavramını Firavun’a öğretmesi aynı zaman da İslam eğitiminin amaçlarından birini de bizlere özetlemektedir. Terbiye kavramından yola çıkarsak ki Kur’an’da terbiye insanın hayatında takip edeceği yolu, nazari olarak

²⁹⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.273.

²⁹⁵ Şu‘ara 26/24

²⁹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.14, s.38.

çizip hayata uygulamak ve ona nasıl hareket edeceğini göstermektir, İslam eğitimi insanı Allah'a yaraşır bir kul olmak için hazırlama, yönlendirme ve yetiştirme faaliyetidir. İnsanı doğuştan alıp ölümüne kadar istikamet üzere tutmak, dış çevrenin olumsuzluklarından etkilenmeden doğru yolda yürüyebilmesi için onu yeterli kılmaktır.²⁹⁷ Yüce Allah bu ayetler vasıtasıyla, Hz. Musa aracılığıyla Firavun'a ve sonraki nesillere, Rab kavramını öğretirken, diğer yandan da İslam eğitiminin amacını bu kavram üzerinden din eğitimcilerine anlatmaktadır.

Firavun ile Hz. Musa arasında ki soru-cevaplı diyalog din eğitimin de kullanılabilir yöntemlerden bir diğeri olan soru-cevap metoduna kaynaklık teşkil etmektedir. Hz. Musa sorulan sorulara verdiği cevaplarla bir anlamda Firavun ve ileri gelenlerini din eğitimine tabi tutmakta, onlara karşı kendisine verilen tebliğ görevini yerine getirmektedir. Kur'an'ın soru ve cevaplardan oluşan bu diyaloga yer vermesi elbette eğitimciler için oldukça dikkat çekicidir. Eğitimciler benzer şekilde öğrencilerine sorular sorarak ya da sorulan sorulara cevaplar vererek Kur'an'ın bünyesinde bizlere örnek olarak gösterdiği soru-cevap yöntemini, din eğitimin de kullanmalıdırlar. Hz. Peygamberin hayatına baktığımızda, soru cevap yöntemini ashabını eğitmek için kullandığını görüyoruz. Hz. Peygamber, ashabına, zekâlarını açmak ve sahip oldukları bilgiyi ortaya çıkarmak için sorular sorardı.²⁹⁸ Ne olduğunu dinleyenlerin düşünüp ortaya çıkarması için bazı şeyleri müphem söylerdi.²⁹⁹

Öğretmenin formüle ettiği soruları, öğrencilerin sözel olarak cevaplamalarına dayanan bu yöntem de amaç; analitik düşünceleri uyarma, kavramları açıklama, düşünceye özel bir yön verme, sonuçların nedenlerini açıklamaktır.³⁰⁰ Özellikle bir konu hakkında özel olarak formüle edilmiş sorular ortaya konularak, cevapların muhataplarla birlikte aranması, öğrenme işlemini aktif hale getirir.³⁰¹

Bu yöntem uygulanırken hem öğrenciye hem de öğretmene karşı sorulacak sorular, anlatılacak konuyu geliştirmekte ve verimliliştirmektedir. Öğrencinin

---

²⁹⁷ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s.105.

²⁹⁸ Ebu Gudde, a.g.e., s.87.

²⁹⁹ Ebu Gudde, a.g.e., s.141.

³⁰⁰ Küçükahmet, a.g.e., s.58.

³⁰¹ Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara,2005, s.64.

dikkatini sürekli tetikte tutan bu metot, bir taraftan öğrencinin soru sorma yeteneğini arttırırken, diğer taraftan da öğretmenin bilgisini sürekli geliştirmesi için de önemli bir yöntemdir.³⁰² Firavun; Hz. Musa'ya aklındaki soruları sormaya devam ederek;

“Firavun: ‘Öyleyse önceki nesillerin durumu nedir? Dedi.’”³⁰³

Firavun' un bu sorusu Tâhâ 48'de Hz. Mûsâ ve kardeşi Harun'un söylediği şu söze karşılık sorulmuştur: “Doğrusu bize, ‘yalanlayıp sırt çevirene azap edileceği’ vahyolundu.” Bu açıklamanın üzerine Firavun, önceki nesillerin durumunu sormuştur. Demek istemiştir ki, geçmiş nesillerden öylesine inkârcılar, yalanlayıcılar ve hakikate sırtını dönenlere ne olmuştur? Hz. Musa'nın söylediği bu azap şeklinin onların başına gelip gelmediğini sormaktadır.³⁰⁴ Hz. Musa bu soruya: “(Mûsâ): ‘Onların bilgisi Rabbimin katında bir kitaptadır. Rabbim yanılmaz ve unutmaz’”³⁰⁵ diyerek cevap vermiştir.

Hz. Mûsâ bu cevabı ile şunu kastetmiştir: Toplumların hayatlarını sürdürürken bağlı oldukları sosyal yasaların örgüsünü ancak Allah bilir, çünkü onları o koymuştur. Hangi davranışları ve hangi inanış şekilleri nedeniyle cezalandırılmışlardır, yani cezalandırıp cezalandırılmadıklarını sadece Allah bilmektedir. Ayette geçen kitap “yasa” anlamına gelmektedir. Onların hayatları Allah katındaki sosyal yasalara göre devam etmiştir. Hz. Musa, “onlar hakkında yapılacak olan sosyal analizi ben yapamam. Çünkü hangi olayların ceza, hangilerinin imtihan niteliği taşıdığını ben bilmem, ancak Allah bilir” demek istemiştir. Onun için geçmişe yönelik analizlere değil, yaşadığımız şu andaki hayata bakmalı ve onun hakkında analizler, değerlendirmeler yapmalıyız. Çünkü bir peygamber kendinden önce geçmiş nesillerin peygamberi değil, yaşadığı asrın ve geleceğin peygamberi olmaktadır. Her şeyin açıklaması o kitap denen yasadadır.³⁰⁶

³⁰² Kayadibi, Fahri, *Din Eğitimi Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:4679, İstanbul,2006, s.71.

³⁰³ Ta'ha 20/51

³⁰⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.274.

³⁰⁵ Ta'ha 20/52

³⁰⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.274, 275.

4. Uzaktan Yakına Eğitim ve Aklını Kullanma İlkesi

Hız. Musa Firavun' un "Rabbin de kim?" diye sorduğu suale daha özele inerek cevap vermektedir.

"Mûsâ: 'O, sizin ve evvelki atalarınızın da Rabb'idir' dedi." ³⁰⁷

Bu sefer Hız. Musa, şu metodu kullanarak cevabını sürdürmektedir: Göklerden, yerden ve arasındakilerden³⁰⁸ kendilerine ve atalarına gelmesi, "uzaktan yakına" ismini verdiğimiz öğretim metodunu kullanması demektir.³⁰⁹ Sizin ve atalarınızın Rabb'i, onların yaratını, yol göstereni, besleyip büyüteni demektir. Önceki cevabında tüm kâinatla olan ilişkisini, burada ise özel anlamda kendileri ve ataları ile olan ilişkisini ele almaktadır. Ayrıca bu açıklama tarzına "genelden özele metodu" da diyebiliyoruz.³¹⁰ İnsanın yakın çevresinde bulunan nesnelere bilinen, somut, hayati ve aktüeldir.³¹¹ Etkileşimde yakın çevre, ön sırayı alır. Bu nedenle eğitimde; öğretmeye, öğrencinin yakınında olan eşya, olay ve varlıklardan başlamak gerekir.³¹² Din eğitimcileri bu metodu göz ardı etmemeli, eğitim faaliyetine yakın çevrelerinden başlayarak, gittikçe genişleyen bir yöntem benimsemelidirler.

Hız. Musa'nın göklerden, yerden ve arasındakilerinden aynı zamanda yaratma fiilini gündeme getirerek, bunların bir yaratıcısının olduğundan bahsetmesi, tanrının varlığının delillerinden kozmolojik delili akla getirmektedir. Bu delil kozmozdan yani âlemden tanrının varlığına gitmeye çalışan bir delildir.³¹³

Bir başka ayette ise Hız. Musa, akla vurgu yaparak; Firavun' un sorusuna şöyle cevap vermektedir: *"O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabb'idir, eğer düşünüp anlarsanız"*³¹⁴

³⁰⁷ şu'ara 26/ 26

³⁰⁸ şu'ara 26/24

³⁰⁹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s.17.

³¹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.39.

³¹¹ Önder, N. Kemal, *Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, İstanbul,1992, s.53.

³¹² Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s.17,18.

³¹³ Aydın, S. Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir,2001, s.41.

³¹⁴ şu'ara 26/28

Bu sefer de Hz. Mûsâ, “düşünüp anlıyorsanız”, “aklediyorsanız” ve “aklınızı kullanıyorsanız” diyerek akıllarına hitap etmek istemektedir. Zira Kur’an’ın tavsiye ettiği ve onayladığı bir imanın oluşumu ve devamında aklın her zaman belirli bir rolü vardır.³¹⁵ Yukarıdaki ayet ile; akılla hareket ederseniz, aklınızı kullanırsanız, hislerinizden sıyrılıp saf aklınızla düşünürseniz ve objektif olmayı becerebilerseniz, Rabb’in bu özelliğini anlamış olursunuz, mesajı verilmektedir. Çünkü akıl, bağımsız ve özgür kalınca Allah’a varacak özelliği kendinde taşımaktadır, öylesine programlanmıştır.³¹⁶

Hz. Musa, Firavun’ un “Ey Mûsâ! Sizin Rabbiniz de kim?” sorusuna verdiği: “O her şeyi yaratandır...”³¹⁷ “...Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi’dir.”³¹⁸ “Doğunun, batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbi’dir. Eğer düşünüp anlarsanız...”³¹⁹ “O sizin ve evvelki atalarımızın da rabbi’dir.”³²⁰ Şeklinde ki cevapları Firavun’u derin bir düşünceye, tefekküre sokup, tevhid inancını kabullenmesi içindir.

Tefekkür, insanın kendini, kâinattaki yerini varlıkları ve bu varlıkların niteliklerini, yaratılışını, buradan da bütün bunların yaratıcısını tanımak için sarf ettiği çabadır. Ben kimim? Niçin yaratıldım? Sorularına cevap vermek için insanın gösterdiği çaba, doğru bir hayat felsefesine ulaşırsa, fertte, kendini tanıma ve kendine hâkim olma gelişir; aksi halde sıkıntı, kaygı ve endişeler artar.³²¹

İnsanların pek çoğunun bakışı; ince ve derin düşünmeksizin bir bakıştır. Bu bakış şekli insandan başka varlıklarda da vardır. Oysa dıştan gördüğü şeylerin içlerini, manalarını, neden ve niçinlerini, sırlarını sormak insandan beklenen ve ona yakışan bir davranıştır.³²² Bu nedenle insanoğluna yakışan edindiği bilgiler üzerine düşünmesidir. Düşündürmeyen bilgi, kısır bir sevdadır. Bazıları çok bilgi sahibidir, ayaklı kütüphaneye benzerler. Sanki kafaları sınırsız bir ummandır. Lakin hiç

³¹⁵ Alper, Hülya, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul,2002, s.182.

³¹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.14, s.40.

³¹⁷ Ta’ha 20/50

³¹⁸ Şu’ara 26/24

³¹⁹ Şu’ara 26/28

³²⁰ Şu’ara 26/26

³²¹ Çamdibi, *Din Eğitiminin de İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2003, s.49.

³²² Çamdibi, *Din Eğitiminin de İnsan ve Hayat*, s.49.

düşünmezler. Yaratıcılıkları yoktur. Dışarıdan ve kitaplardan aldıklarını hafızalarının ambarına istif etmişlerdir. Orada ne arasanız bulunur. Yalnız kafaları işlemez. En basit meselelerde çocuk gibi düşündükleri görülür. Bunlar kilitlenmiş beyinlerdir.³²³ Firavun da benzer şekilde kafasını işletememiştir. Firavun tipolojisinin en büyük özelliği derin düşünememedir. Zira Firavun bazı konularda bilgi sahibi olmasına rağmen düşünmediği, akl etmediği için sahip olduğu bilgi kendisini tevhid inancına, gerçek yaratıcıya ulaşmasını engellemiştir. Hz. Musa'ya Rab kavramını, önceki nesillerin durumunu sormuş ve bu hususta gerekli cevapları alarak bilgi sahibi olmuştur. Lakin aldığı cevaplar üzerine derin bir tefekkür de bulunmadığı için elde ettiği bilgi ona fayda sağlamamıştır. Bu nedenle insan önce düşünmeli, sonra da düşünceler ve gerçeklerle bağlantı kurarak; düşündüklerini mantıksal boyutta değerlendirmelidir.³²⁴

Unutulmamalıdır ki; zekâ bir ambar değil, durmadan işleyen bir makinedir. Bilgiler onun ham maddeleridir. Onları işler, mamul eşya gibi fikirler haline koyar. Düşünmek hatırlamak değil, yaratmaktır. Din eğitimcileri şunu bilmelidirler ki çok bilgi düşünce yaratmaz. İşleyen ve düşünen dimağları daha geniş daha engin ufuklara götürücü kuvvet sağlar. Düşünen kafa için çok bilgi, mahir bir makineye koyulan bol hammaddeler gibidir. Onu daha genişliğine çalıştırmaya yarar. Düşünmeyen bir kafaya doldurulan bilgiler ne kadar çok olursa olsun o kadar zarar getirir. Onlar üst üste yığılan durgun sular gibi, yosunlu ve küflüdürler.³²⁵

Müslüman olduğunu iddia eden ama Firavuni düşünce yapısını da olup, onun gibi yaşayan bu durumun farkında olmayan ve Allah'ın ayetlerini gerçek manada düşünüp hakikati idrak edemeyen müminlerin oluşturduğu İslam dünyasının geri kalış sebebi, düşünmeyi bırakıp, hakikat diye kalıplaşmış düşüncelere bağlanmalarıdır. Düşünmeyen ve sade kelimelerin manasına bağlanan bilgi insanı papağan yapar, eşyanın yüzden görünen tarafını aydınlatır, içindekini tanıtmaz. Mananın hayatını canlandırmaz. Bu durum Kur'an'ın ruhundaki manayı da gömer.

---

³²³ Topçu, Nurettin, *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, Dergâh Yayınları, s.42.

³²⁴ Okumuşlar, Muhiddin, *Fıtrattan Dine*, Yediveren Yayınları, 2002, s.101,102.

³²⁵ Topçu, a.g.e., s.43,44.

Müslümanlar bu şekilde Kur'an-ı kendi hayat sahnelerine irca ettiler. Gerçekte Kur'an-ı ilahi kitap olmaktan çıkardılar.³²⁶

Bununla beraber düşünmeyi geliştirmek ve derinleştirmek, çocukluk yıllarından gerekli bir süreçtir. Bu alışkanlık çocukluk çağından başlayarak geliştirilmezse; her şeye faydacılık ve bencillik açısından bakan, derin düşünmeksizin yaşayan ve böylece “adam” olmayan yaratıklar yetiştirilmiş olacaktır. Kur'an-ı Kerim bunları “dört ayaklılar gibi, belki onlardan da şaşkın”³²⁷ olarak tarif eder. Düşünce ufukları geliştirilmemiş bu kimseler, ileri de menfaatlerine uygun olarak benimseyecekleri davalara öylece körü körüne bağlanacaklar ve başkasına zarar vermekten çekinmeyeceklerdir.³²⁸ Yüce Allah menfaatlere körü körüne bağlanma ve akl etmemenin ne gibi sonuçlara sebebiyet vereceğini Kur'an'da Firavun örneği ile anlatmaktadır. Firavun ve ileri gelenleri kendi çıkar ve menfaatlerine körü körüne bağlanmış ve akıllarını devre dışı bırakmışlardır. Bu uğurda İsrailoğullarına zarar vermekten çekinmemişlerdir. Onların erkek çocuklarını öldürmüş, kızlarını ise sağ bırakmışlardır. İsrailoğullarını köle yaparak en ağır işlerde çalıştırmışlardır. Halkı gruplara ayırarak; bir gurubu güçlendirirken, diğer bir gurubu ise zayıflatarak zulüm yapmışlardır. Bütün bu yapılanların psikolojik alt yapısını Kur'an'ın da ifade ettiği gibi, derin düşünmeme, bencillik, kibir, kendi varlığının kaynağını ve kâinatın yaratılışını idrak edememe oluşturmaktadır. Bu nedendir ki; din eğitimcileri tefekkür etme ve derin düşünme alışkanlığını daha ilk baştan çocuklara kazandırmaya çalışmalıdırlar.

Yüce Allah tefekkür etmenin önemine binaen farklı ayetler “*O Allah yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.*”³²⁹ “*Yiyiniz, hayvanlarınızı otlatınız şüphesiz bunda akıl sahipleri için işaretler vardır.*”³³⁰ “*Sizi topraktan yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi oradan çıkaracağız.*”³³¹ buyurmaktadır.

---

³²⁶ Topçu, a.g.e., s.45.

³²⁷ Araf 7/179

³²⁸ Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, s.50.

³²⁹ Ta'ha 20/53

³³⁰ Ta'ha 20/54

³³¹ Ta'ha 20/55

Yüce Allah bu ayetler de görüldüğü üzere insana akıl edebileceği şekilde hitap etmekte ve onların zihinlerinde mantıksal bütünlük sağlamak istemektedir. Zihin süreci içerisinde düşündüklerini akıl edebilen insan, sonunda bunları inançlara dönüştürürse, bilgileri tutum ve davranış haline gelir.³³² Allah Teâlâ burada özellikle Ta'ha 54.ayette aklın bir çeşitlerinden biri diyebileceğimiz "nuha" denen akıl gündeme getirmektedir. "Nuha" denen akıl çeşidi; tabiat olaylarından senteze gidip dersler çıkararak, tabiat kanunlarını bulan zihinsel gücü ifade etmektedir. Böylece yüce Allah tabiatta cereyan eden olaylara ve önüne konan sofraya "nuha" denen akıl ile yaklaşılmasını istemektedir. "Nuha" denen akıl tabiat olaylarından hareket ederek tevhid inancına giderken, diğer taraftan sosyal olgulardan hareket ederek sosyal bunalımlara çözümler getirmektedir. Geçmişteki milletlerin başına gelen olguları iyi okuyarak, sorgulayarak, irdeleyerek çareler, çözümler çıkararak yaşanmakta olan hayata ışık tutmaktadır. Burada müstağnilik, kibir, şirk ve zulümle kirlenen Firavun'un gönlünü temizlemenin yolu "nuha" denen aklın çalışması ile olacaktır. Gönül kirliliğini temizlemek, gidermek onunla baş etmek ancak aklın çeşitli faaliyetlerini yerine getirmekle mümkündür. İşte "nuha" denen aklın bu görevleri eğitime kalite getireceği için yüce Allah Taha Suresi'nde bu akla yer vermekte, onu bu kadar önemseyişine dikkat çekmektedir.³³³

Sonuç olarak; aklın temelleri üzerine kurulmayan bir öğretiyi, depreme açık fay hattı üzerinde kurulmuş demektir. Aklın temellerinde fay hattı olmadığından depremi olması mümkün değildir. Hz. Musa, öğretisini aklın temelleri üzerine oturtmak istediğinden bu ifadeye yer vermiştir. Bu ayetler, Allah'ı tanıtırken hangi konuların gündeme getirileceğini de öğretmektedir. Onun içindir ki kutsal kitaplarda, ilâhî vahiyde "yaratma" konusu ilk sırayı almaktadır. Kur'an'da ilk inen ayetlerde de "Yaratan Rabb" ibaresi yer almaktadır. Çünkü kâinatın yaratılışı, Yüce Allah'ın varlığına ve birliğine en büyük delili teşkil etmektedir.³³⁴ Bu nedenle din eğitimcileri eğitim sürecinde "yaratma" fiilini ilk sıraya koyarak, bu süreci aklın temelleri üzerine oturtmalıdırlar.

---

³³² Okumuşlar, a.g.e., s.102.

³³³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.278,279.

³³⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.274.

5. Deneysel ve Gösteri (Demonstrasyon) Metodu

Hz. Musa, nazari anlatımın bir işe yaramadığını, onların akıl ve gönüllerini harekete geçirmede, tam tersine düşmanlıklarını artırdığını fark etti. Bu sefer de, deneysel uygulamaya başvurmayı ön gördü. Bizim mucize olarak inandığımız uygulamalar, Yüce Allah'ın deneyi olmaktadır.³³⁵ Deneysel, araştırmayı zevkli hale getirirken, hem bilgiyi keskinleştirmekte hem de insanı tatmin etmektedir.³³⁶ Firavun'un huzurunda Hz. Musa ile sihirbazlar arasında ki yarışmanın dikkat çeken diğer bir yönü ise göze ve kulağa hitap etmesidir. Bu nedenle yarışmanın bir gösteri boyutu da vardır diyebiliriz. Bu da bize din eğitimin de kullanabileceğimiz metotlardan bir diğeri olan gösteri metodunu³³⁷ akla getirmektedir.

Gösteri metoduna "Demonstrasyon" metodu da denilmektedir. Bu kelime ispat, beyan, gösteri anlamlarına gelir.³³⁸ Hz. Musa Firavun'a hizmet eden sihirbazlara karşı yaptığı gösteri ile hakkı ve tevhid inancının gerçekliğini ispatlamış, tüm halka bu gerçeği gösteri yolu ile beyan etmiştir. Bu metot öğretmenin veya öğrencilerin herhangi bir konuyu sınıfta, laboratuvarlarda veya atölyelerde öğrenciler huzurunda fiilen yaparak, yaşayarak, deneyerek veya araç ve gereç kullanarak ve göstererek anlatmaları şeklinde gerçekleştirilen metottur.³³⁹

Hz. Musa, Firavun ve ileri gelenlerine halkın huzurunda bayram günü tevhid inancını ve Allah'ın varlığı konusunu, değneğini bir araç olarak kullanarak, mucize yolu ile anlatmıştır.³⁴⁰ Bir nevi Firavun başta olmak üzere, oradaki halkı gösteri yolu ile din eğitimine tabi tutmuştur. Bu metotta gösteri esnasında yapılacak birtakım hareketler, kullanılan araç ve gereçler öğrencilerin ilgisini çeker. Bunun için bu metotta öğrenim daha canlı olur. Öğrencilerin kısa zaman da dikkatleri dağılmaz. Gördükleri şeyler, yalnızca dinledikleri veya okuduklarına göre akılda daha uzun

³³⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.42.

³³⁶ Bayraklı, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, Sidre Yayıncılık, İstanbul,2002, s.233.

³³⁷ Aydın, a.g.e., s.258.

³³⁸ Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s.224.

³³⁹ Öcal, a.g.e., s.224.

³⁴⁰ Ta'ha 20/59, Araf 7/117, 118, 119

süre kalıcı olur ve iz bırakır.³⁴¹ Zira deney ve gösteri metodunun eğitim öğretimde birden çok duyuya hitap ederek duyuları harekete geçirir, çünkü bu metotta sıklıkla kullanılan görme duyusu çok faaldır.³⁴² Hz. Musa'nın asasının sihirbazların yaptıklarını bir yılan olup yutması olayının, izleyicilerde kalıcı etki ve iz bırakması örneğinde olduğu gibi. Öyle ki Firavun'un emrindeki sihirbazlar bu mucizenin etkinliğinden dolayı iman etmiş ve secdeye kapanmışlardır.³⁴³ Hz. Musa'nın Firavun'a gösterdiği mucizeler ayetlerde şöyle anlatılır: “*Mûsâ: (Firavun'a) ‘Sana apaçık bir mucize getirirsem de mi?’ dedi.*”³⁴⁴ “*Firavun: ‘Eğer doğru söylüyorsan haydi getir onu!’ dedi.*”³⁴⁵ “*Bunun üzerine Mûsâ asasını yere attı. Bir de ne görsünler, asa apaçık, koca bir yılan oluverdi.*”³⁴⁶ “*Elini çıkardı, bir de ne görsünler, bembeyaz olmuş.*”³⁴⁷

Bize göre ayette yer alan asa mucizesi ilâhî deneyi; elin parlaması da ilâhî vahyin bilgisini temsil etmektedir. Çünkü bilgi nurdur; ışıktır, aydınlıktır. “El” in; kudreti ve gücü ifade ettiğini düşünürsek, burada bilginin gücüne işaret vardır, diyebiliriz.³⁴⁸ Bu ayetler; eğitim teknolojisinin iletişim yöntem ve araçlarından, göze ve kulağa hitap eden ürünlerinin kullanılması, din eğitim ve öğretiminin etkinliğini ve kalitesini artıran faktörlerden biri olduğuna kaynaklık etmektedir.³⁴⁹

Günümüzde görsel iletişim yöntem ve araçları, insanların dış dünyayla kurdukları ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Zira yapılan araştırmalar, bu araçların yoğun kullanımının sonucunda izleyicilerin hayata yaklaşımlarını değiştirebilecek seviyede uzun süreli etkilerde bulunabildiğini göstermektedir.³⁵⁰ Özellikle televizyon, yoğun izlenirliği, aktarılmak istenen konuyu görsel sunum teknikleriyle birleştirerek çok geniş bir izleyici kesimine sunabilmesi ve bir hikâye kurgusu içerisinde eğlendirirken öğretebilmesi gibi özelliklerinden

---

³⁴¹ Öcal, a.g.e., s.224.

³⁴² Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul,2006, s.112.

³⁴³ Şu'ara 26/46-48

³⁴⁴ Şu'ara 26/30

³⁴⁵ Şu'ara 26/31

³⁴⁶ Şu'ara 26/32

³⁴⁷ Şu'ara 26/33

³⁴⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.42,43.

³⁴⁹ Usta, a.g.e., s.59.

³⁵⁰ Furat, Ayşe Zişan, "Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişimi Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, Sayı:19, s.38.

dolayı diğer iletişim araçlarından daha fazla ön plana çıkmaktadır.³⁵¹ Bu nedenle, yaygın din eğitiminde, Hz. Musa'nın elindeki asasını bir ders aracı olarak kullanması örneğinde olduğu gibi, din eğitimcileri medya ve özellikle televizyonu aktif bir şekilde kullanabilmelidirler.

Böylece Yüce Allah, Hz. Mûsâ vasıtasıyla, dersini mucize ve ders aletleriyle vermektedir. Yüce Allah, insanların gerçeğe gelmeleri, onu kabullenmeleri, ona iman etmeleri için öğretimin, eğitimin bütün metotlarını kullanmakta ve her çareye başvurmaktadır. Amacı, kullarının cehennem ateşini yakıp kendilerini içine atmalarını engellemektir. Din âlimi ve görevlileri mucize gösteremeyeceklerdir ama bilimin bulgularını, deneysel bilgiyi ve kitle iletişim araçlarını kullanarak eğitim ve öğretimlerine devam edeceklerdir.³⁵² Özellikle resimler, slaytlar maketler gibi göze hitap eden materyaller, din eğitimi ve öğretiminde aktif olarak kullanarak muhataplarının konu hakkındaki düşünce ve fikirlerini netleştireceklerdir.³⁵³

6. Dua Metodu

Dua; Allah ile doğrudan ilişkidir ve insanın kendisini aşmasının başlangıcıdır.³⁵⁴ Allah ile insan arasındaki iletişim iki yönlüdür. Allah'ın insana doğru olan iletişimi ve insandan Allah'a doğru olan iletişimidir. Buda dua ve ibadetle yapılır. Yani duada birey Allah'a yönelerek onunla iletişim kurmakta, isteklerini ve taleplerini ona arz etmektedir.³⁵⁵ Dua, sadece insanın Allah karşısındaki aczi yetini ifade etmez, aynı zamanda diğer mahlûkat karşısındaki izzetini de ifade eder. Çünkü dua istemektir. Ne isteyeceğini bilmeyen dua edemez. İrade ve idrak sahibi olmayan ne istediğini bilemez. İstemek şuur sahibi olmaktır. İstemek insan olmaktır. Ve dua bu yüzden bir ayrıcalıktır. Duanın bir zamanı ve mekânı yoktur. Her yerde ve her zaman dua kabul edilir. Her hal ve şartta dua edilir.³⁵⁶ Eş olarak Firavun hanımının

---

³⁵¹ Furat, "Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişimi Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği" a.g.e., s.56.

³⁵² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.43.

³⁵³ Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Talim ve Terbiyede İnkılap*, M.E.B Yayınları, İstanbul,1995, s.114.

³⁵⁴ Bilgin, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", *A.Ü.İ.F.D.*, C.24, s.481.

³⁵⁵ Peker, a.g.e., s.123,124.

³⁵⁶ İslamoğlu, *Âlemlerin Rabbi Allah (cc) Bilmek-Tanımak-Anlamak*, Denge Yayınları, İstanbul, 2006, s.143,144.

duası,³⁵⁷ iman eden sihirbazların ve Hz. Musa'nın duası,³⁵⁸ duanın insana verdiği ayrıcalığı ve güveni en iyi şekilde anlatmaktadır. "İster ferdi, ister içtimai olsun, dua, kâinatın dehşet verici sessizliği içinde, insanoğlunun kendisine bir cevap bulabilmek için hissettiği derin haşyetin ifadesidir."³⁵⁹

Kur'an ayetleri incelendiğinde duanın bir metot olarak kullanıldığı görülür. Bu durumun sebebi eğitim faaliyetinin sınırlılığında kaynaklanmaktadır, diyebiliriz. Özellikle peygamberler, bir eğitim faaliyeti olarak ifade edebileceğimiz tebliğ vazifelerini yerine getirirken bu metodu sıklıkla kullanmışlardır. Unutulmamalıdır ki eğitimin imkânları sınırsız değildir. Onun bir başarı alanı ve belli bir gücü vardır. Eğitimin insanları istendiği anda istenilen şekle sokması mümkün değildir. Bu nedendir ki ilahî müdahalenin devreye girmesi zorunludur. Bu müdahale kendiliğinden olmayacağına göre insan dua ile bunu temin etmeye çalışmalıdır.³⁶⁰

Benzer şekilde Hz. Musa'nın ekonomik imkânsızlıkları tebliğ vazifesini zayıflatıyordu. Bu ekonomik imkânsızlığın düzelmesi ancak ilahi müdahaleyle mümkündü ki Hz. Musa bu durumu fark etti ve duasını yaptı. Hz. Musa'nın ayette geçen duası; duanın eğitimde ki önemini bizlere göstermektedir.

*"Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve etrafındaki seçkinlere dünya hayatında zîynet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! Onlara bu nimetleri, insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler diye mi verdin? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver."*³⁶¹

Hz. Musa'nın Allah'tan; Firavun ve etrafındaki seçkinlerin sahip oldukları zîynet ve malları yok etmesini istemesi ekonomik imkânların tebliğ vazifesinin yerine getirilmesinde ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermektedir. Zira ayetten Firavunun ve etrafındaki seçkin kimselerin ellerindeki zenginliği insanları hak

---

³⁵⁷ Tahrir 66/11

³⁵⁸ Yunus 10/88

³⁵⁹ İkbâl, Muhammed, *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, Tercm: Sofi Huri, Çeltüt Mtb, İstanbul,1994, s.109.

³⁶⁰ Usta, *Divan-ı Kebir`de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*, İFAV, İstanbul,1995, s.219.

³⁶¹ Yunus 10/88

yolundan saptırmak ve iman etmelerine engel olmak için kullandıkları anlaşılmaktadır.

Bireyin Allah'tan istekleri birçok çeşitlilik gösterir. İnsan Allah'tan çevresini saran binlerce zorluklara, onu tehdit eden tehlikelere, afet ve musibetlere karşı korumasını, bu zorluklara, engellere karşı koymak, başarılı işler yapmak için yardımını, kuvvet ve kudret ihsan etmesini bekler.³⁶² Özellikle Firavun ve etrafındaki seçkinlerin sahip olduğu servet Hz. Musa'nın önüne büyük bir engel olarak çıkmıştı. Kendisinin ekonomik imkânsızlıkları da tebliğ vazifesinde ki gücünü azaltıyordu. Böylece zenginlerin toplumdaki baskınlığını fark etti ve duasını yaptı. Hz. Musa, kendisi için dua ediyordu ama bu duası Firavun ve etrafındaki seçkinler için beddua oluyordu. Mallarını yok etmek, dışarıdan gerçekleştirilen bir müdahale olurken, kalplerini sıkmak da içten bir operasyonu gerçekleştirmektir. Yani Hz. Musa Yüce Allah'tan hem dıştan hem de içten onlara müdahale etmesini istemektedir. Çünkü Firavun ve çevresindeki seçkinler servetlerini kullanarak insanların gönülleri ile oynuyorlardı. Hatta öyle ki sahip oldukları servet kendi imanlarını da engelliyordu.³⁶³

Ayrıca, Hz. Musa ile yarışan ve sonun da mucizenin farkına vararak iman eden sihirbazlar da Firavun' un verdiği ceza karşısında Allah'a yaptıkları dua ile din eğitiminde duanın yerinin ne kadar önemli olduğunu bir kere daha bizlere göstermişlerdir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

"Firavun: "döneklüğünüzden dolayı Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim, sonrada hepimizi asacağım." "Onlar: "Biz zaten rabbimize döneceğiz. Sen sadece Rabbimizin ayetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey rabbimiz! Bize bol bol sabır ver, Müslüman olarak canımızı al dediler."³⁶⁴ Bir başka ayette ise; "İnanan sihirbazlar: "Zararı yok, biz elbette

---

³⁶² Peker, a.g.e., s.125.

³⁶³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.62,65.

³⁶⁴ Araf 7/125,126

*rabbimize döneceğiz, inananların ilki olmamızdan dolayı rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını umarız,” dediler.*³⁶⁵

Yüce Allah, Müslümanlığı tercih eden sihirbazların bu ifadelerini bize nakletmekle, tevhîd inancının önemini ve bu konuda yapılan değişimin yüceliğini anlatmakta ve ondan fedakârlık yapılamayacağını vurgulamaktadır. Firavun kesip doğramaktan ve idamdan bahsettiği halde, öbürleri Allah'a kavuşmayı konu edinmektedir.³⁶⁶ Sihirbazların bu ifadeleri onların Allah'a olan teslimiyetlerinin de bir göstergesidir. Bu teslimiyet; dua sırasında bireyde meydana gelen psikolojik değişimlerden biridir. Burada sihirbazlar Firavun' un tehditlerine karşı, Allah'a teslim olmuş, onun sonsuz merhametine ve kudretine sığınmışlardır. Allah'a tabi olduklarını ve onun her şeye gücünün yettiğini sözlü olarak ifade etmektedirler.³⁶⁷

Müslümanlığı seçen sihirbazlar, Firavun' un önünde ölüme meydan okudular. Allah uğrunda ölmenin önemini biliyorlardı. Onlar Firavun' un değil de canlarını Allah'ın alması için dua etmekteydiler; ölümü Allah'tan bekliyorlardı. Allah'a teslim olarak canlarının alınmasını istemeleri, Al-i İmran Suresi'nin 102. ayetindeki emre uygun düşmektedir: "*Ancak Müslümanlar olarak can veriniz.*" İnsanın dünyasını değiştirirken Allah'a bağlılığını koruması, çok önemli bir manevi seviyeyi teşkil etmektedir. Bu seviyeyi muhafaza etmek, insanın iradesini aşmakta olduğundan, sihirbazlar Allah'tan yardım istemektedirler.³⁶⁸

Bununla beraber ilim yolunda ilerlemekte birçok zorluğu içinde barındırmaktadır. Hz. Musa'nın tebliğ sürecinde karşılaştığı zorlukları aşmak için duayı bir metot olarak kullanması örneğinde olduğu gibi, öğrencilerde ilim yolundaki zorluklar ve meşakkatler karşısında duaya yönelmelidirler. Gayret vermesi için öğrenci, Allah'a dua etmeli, ona yalvarmalıdır.³⁶⁹

---

³⁶⁵ Şu'ara 26/50,51

³⁶⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.277.

³⁶⁷ Peker, a.g.e., s.124.

³⁶⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.280.

³⁶⁹ Yavuz, *Talimu'l Mûteallim (İslam'da öğretmen öğrenci münasebetleri)*, s.128.

D- DİN EĞİTİMİ SÜRECİNDE FİRAVUN VE İLERİ GELENLERİNİN HZ. MUSA'YA GÖSTERDİĞİ OLUMSUZ TEPKİLER

Yüce Allah, Kur'an'da, Firavun'u anlatırken vermek istediği mesajlardan biri de, eğitim sürecinde ki zorluklar karşısında göstermemiz gereken azim, kararlılık ve sabırdır. Hz. Mûsâ, Tevhid inancını tebliğ ederken birçok olumsuz tepkiyle karşılaşmıştır. Bu gösterilen olumsuz tepkilere, ayetlere baktığımız da inanılmaz bir sabır göstermektedir. Kendisine yapılan ağır hakaretlere rağmen, durumunu hiç bozmadan tebliğine devam etmektedir. Zira imanın başı sayılan sabır; sonunun iyi olması umulan şeylerde bezginlik göstermemek, bela ve musibetler karşısında sebat göstermektir.³⁷⁰ Din eğitiminin de eğitimcide aranan özelliklerden biride sabretmektir. Eğitim çalışması yaparken eğitimciler, insan ruhuna şekil vermek için uğraştıklarını unutmamalıdır. İnsan denen yaratığın eğitim esansında göstereceği tepkileri düşünerek azimli ve kararlı olmalıyız. Öyle zamanlar olur ki karşımızda bulunan kimseye, eğitim süreci içerisinde, dünyanın en geçerli metotlarını uygular ve bir sonuç alamayabiliriz, sürecin yorgunluğundan ayakta duracak halimiz kalmayabilir ancak bütün zorluklara rağmen mutlaka başaracağımıza inanarak sabretmeliyiz.³⁷¹

Bu bölümde de, Hz. Musa'ya gösterilen olumsuz tepkileri ortaya koyarken, din eğitimcileri bu ve benzeri tepkilerle her zaman ve her yerde karşı karşıya kalabileceklerinin farkında olmalı ve bunun bir süreç olduğunu bilmelidirler. Yüce Allah, bu olumsuz tepkileri zikrederek inanları dikkatli ve sabırlı olmaya çağırmaktadır. Şimdi Hz. Musa'ya tebliğ faaliyetinde gösterilen olumsuz tepkileri sırasıyla açıklayalım.

1. Mecnunluk/Delilik Suçlaması

Firavun; Hz. Musa ile girdiği diyalog ve tartışmada başarısız olunca Hz. Musa'yı iftiralarla yıldırmaya çalışmıştır. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

---

³⁷⁰ Koç, a.g.e., s.147.

³⁷¹ Fersahoğlu, *İslam Eğitime Giriş*, s.48,49.

“Firavun; Size gönderilen peygamberiniz kesinlikle delidir dedi.”³⁷²

Bu ifadesi ve değerlendirmesi ile Firavun, hakaretinin şiddetini artırıyor ve onur kırıcı ifadelere yer vermeğe başlıyor. Sanki Hz. Musa’ya sorduğu soruya cevap vermiyor, veremiyor gibi davranarak; hakaretin, alayın, küçümsemenin dozunu artırıyor. Bunun anlamı, “ben ne soruyorum o ne cevap veriyor?” demektir. Mecnun, “kaçık, cin çarpmış ve deli”³⁷³ anlamlarına gelmektedir. İşte gerçeği söyleyenlere deli demenin tarihinin ne kadar eskilere dayandığı ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan ayette kullanılan bu ifade, Firavun’ un Rabb olmadığını ve Rabb olmanın aksine güçsüzlüğünü ifade etmektedir. Evvelki ataları zamanında hayatta olmayan, kendisi yokken gökler, yer ve arasındakiler var olan varlıkları nasıl yaratmış olabilir? İşte halkın bunu anlaması onun Rabb’liğinin sonu olacağı için hakaret etmekten başka bir çıkar yol bulamıyordu.³⁷⁴

2. Sihirbazlık İftirası

Hz. Musa (as) vasıtasıyla Allah'ın iki büyük mucizesini gören Firavun ve çevresi duydukları sözlere ve gördükleri mucizelere rağmen, büyük bir akılsızlık yaparak bunların ancak bir büyü vasıtasıyla yapıldığını düşündüler. Bu durum ayetlerde şöyle anlatılır: *"Katımızdan onlara hak gelince: 'Bu elbette apaçık bir sihirdir' dediler."*³⁷⁵ *"Musa: 'Size hak geldiğinde onun için böyle mi dersiniz? Bu bir sihir midir? Hâlbuki sihirbazlar iflah olmazlar' dedi."*³⁷⁶

"Hak" kavramım birinci manadan alınca, Firavun ve çevresindeki seçkinlerin, Hz. Musa'nın mucizelerini sihir olarak değerlendirdikleri neticesine varabiliriz. Günümüzde bilimsel araştırmalara tepki gösterenleri aynı sınıfın içine koyabileceğimiz gibi; ilâhî vahyi küçümseyen ve ona çöl kanunu niteliği verenleri de

---

³⁷² Şu'ara 26/27

³⁷³ El-İsfehâni, a.g.e., s.264.

³⁷⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.39.

³⁷⁵ Yunus 10/76

³⁷⁶ Yunus 10/77

aynı gruptan sayabiliriz. Bundan şuna ulaşırız: Hakkın hak olduğunu, ona gösterilen tepkiden anlayabiliriz.³⁷⁷

Ayrıca, bu ayet vasıtasıyla hakkın karşıtı olarak sihrin kullanıldığına şahit oluyoruz. Demek ki sihir, "asılsız, sahte ve bătıl şey" anlamına gelmektedir. "Hak" gerçek olduğuna göre, sihir de gerçek olmayan şey anlamını ifade etmektedir. Sihrin, "aldatmak, hile yapmak, aklım çelmek, uzaklaşmak, cadılık etmek ve alıkoymak" anlamlarına geldiğini düşünür ve bunu bu ayete uygularsak, Firavun ve çevresindeki seçkinlerin, Allah'ın "hak" olarak gönderdiği mucizeleri aldatıcı bulduğu, insanı doğrudan uzaklaştırıcı olarak gördüğü ve doğru yoldan alıkoyucu olarak nitelendirdikleri anlaşılmiş olur. Hakkı sihir, yani aldatıcı olarak değerlendiren bir olumsuz tepkiye işaret eden ayet, günümüzde Kur'an'a karşı takınılan olumsuz tavır ve gösterilen olumsuz tepkilerin içyüzünü gösterir durumdadır. Diğer taraftan geçmişte ilâhî mucizelere, vahye ve peygamberlere hangi kavramlar kullanılarak tepki gösterildiğini bu ayet bize öğretmektedir. Hz. Musa, onların her zaman hakkı böyle değerlendirip değerlendirmediklerini sormaktadır. Soru, geçmişte böyle bir davranış şekillerinin olup olmadığını araştırmacı niteliktedir. "Hakk"a sihir, yani aldatıcı demenin onlarda bir ahlâk ve bir âdet halini aldığını göstermektedir. Burada doğru olan her yeni şeye olumsuz tavır takınıp tepki koymanın geleneksel köklerine işaret edilmektedir.³⁷⁸

Firavun, Hz. Mûsâ ile konuşmasının ve mucize gösteriminin ardından yanındaki ileri gelenlere, Hz. Mûsâ'nın bir sihirbaz olduğunu söyleyerek, böyle bir değerlendirme yapmasının kaynağında, o zaman sihrin ve sihirbazlığın çok ilerde olması vardır. Sihirbazların dereceleri birbirinden farklı idi. Sihirbazlar arasında bu ilimde zirveye çıkmış ve sona ulaşmış kimseler de bulunuyordu.³⁷⁹ Bu nedenle Firavun, Hz. Mûsâ'ya sadece sihirbaz dememiş, bilgili bir sihirbaz olduğunu ifade etmiştir. A □râf 109'da: "Firavun' un kavminden ileri gelenler dediler ki: Bu çok bilgili bir sihirbazdır." İfadesiyle bu sefer, Firavun' un değerlendirmesinin ardından, ileri gelenler, aynı söylevi halka tekrar etmişlerdir. Firavun Şu'ara 49.ayette ise,

³⁷⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.47.

³⁷⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.47.

³⁷⁹ Razi, a.g.e., C.10, s.540.

“size sihri öğreten büyüğünüzmüş o” demektedir. Firavun, sihrin etkisini daha uzaklara taşıyarak, ileri gelenlere Hz. Mûsâ’nın, sihri ile onları yurtlarından çıkaracağını söylemiştir. Hatta ne buyuracaklarını da sormuştur. Firavun’ un bu sözünden anlıyoruz ki, o devirde insanları yurtlarından zorla çıkarmak, çok uygulanan bir eylemdi.³⁸⁰ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

“Firavun çevresindeki ileri gelenlere, “Bu çok bilgili bir sihirbazdır.” dedi. “Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?”³⁸¹ “(Firavun) dedi ki: Bizi, yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin ey Mûsâ?”³⁸²

"Sizi ülkenizden sihri ile çıkarmak istiyor" ifadesi ile halka korku salmak ve korku vasıtasıyla Hz. Musa'ya karşı tepki uyandırmak istenmektedir. Bu tarz korkuları halka salarak rakiplerini karalayan nice siyaset adamları gelip, geçmiştir.

Firavun, yurdundan çıkarılma gibi ya yersiz bir endişeye kapılmış ya da kasti iftirada bulunmuştur. Psikolojide buna paranoya denmektedir. Olmayan şeyleri olmuş gibi düşünmek ve bu nedenle korkuya kapılıp, iftirada bulunmak bizlere sağlıksız bir ruh halini göstermektedir. Yüce Allah’ın, Firavun’ un gösterdiği olumsuz tepkinin ardındaki, sağlıksız ruh halini bize anlatmasının sebebi ne olabilir? Günümüz dünyasında milletler arasında, aynı millet içindeki siyasilerin arasında bu şekilde sağlıksız psikolojik yapıya sahip olanların bulunduğu, bulunacağına dikkat çekilmek istenmektedir. “Bulduğum makamı benden alır” diye güçlü rakiplerine ağır entrikalar yapanlar bu gruba girmektedir. Kendi makamını, bulunduğu seviyeyi koruma uğruna kapıldığı yersiz korkular nedeniyle nice güçlü insanlar devre dışı bırakılmış, hatta ölümüne kadar gidilmiştir. Bu durum geçmişte olmuş, günümüzde oluyor, gelecekte de olacaktır. Bu durumu anlatmak için Yüce Allah Firavun örneğini kullanmaktadır.³⁸³

Peki, Kur’an’da bu ayetin yer almasının eğitim açısından amacı ne olabilir? Şöyle ki, rakiplerini devre dışı bırakmak için insanları kamplara ayırıp onlara iftira

---

³⁸⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.14, s.44.

³⁸¹ Şu’ara 26/34,35

³⁸² Ta’ha 20/57

³⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.283,284.

ederek halka korku salmanın ve iftirada bulunmanın ne kötü bir uygulama ya da siyaset olduğu anlatılmaktadır. Özellikle peygamberler bu iftira ve karalamalara uğradığına göre, din âlimi ve görevlilerin de kıyamete kadar bu muameleye maruz kalacaklarına işaret edilmektedir. Müşrik bir topluma tevhd inancını yerleştirmeye çalışan, zalim idarecilere yanlış yaptıklarını söyleyen din bilginleri, hep böyle tepki ve iftiralarla karşı karşıya kalacaklardır. Din eğitimcileri bu yaşanabilecek olayları eğitim sürecinin zorlukları olarak kabul ederek, olumsuz her türlü tepkiye rağmen din eğitimi faaliyetine devam edeceklerdir.

3. Yalancılık

Firavun' un Hz. Musa'ya gösterdiği olumsuz bir diğer tepki ise onu yalancılıkla itham etmektir. Hakikati kabule yanaşmayanların peygamberlere gösterdikleri en alışılmış tepkilerden biri de, onları yalanlamak olmuştur. Kur'an, peygamberlerin kavimleri tarafından yalanlanmalarını sıkça konu edinir. Bununla birlikte onlara gösterilen bu olumsuz tepkinin aslında şahıslarına değil de getirdikleri ilahi mesaja olduğuna da vurgu yapar.³⁸⁴ Yine Kur'an'dan öğrendiğimize göre peygamberlerin getirdiği mesajı yalanlamak, yalnızca tarihin belli bir dönemine has bir mesele olmayıp bir süreci ifade etmektedir. Peygamberler zincirinin her bir üyesi bu tepkiyle karşılaşmış, onunla mücadele etmek zorunda kalmıştır.³⁸⁵ Hz. Musa'nın yalancılıkla itham edilmesi Kur'an'ı Kerim'de şöyle anlatılır:

“Firavun şöyle dedi: Ey Hâmân! Bana bir kule yap. Belki göklerin yollarını bulabilirim.”³⁸⁶ “Böylece Mûsâ'nın tanrısını görürüm! Ben, Mûsâ'nın kesinlikle yalancı olduğunu santıyorum, dedi. İşte Firavun'a, yaptığı kötülük süslü gösterildi ve doğru yoldan alıkonuldu. Firavun' un tuzağı tamamen boşa çıktı.”³⁸⁷

Ayete baktığımızda, Firavun, Hz. Musa'nın yalancı olduğu iftirasını atarken aslında o bu ifadeleriyle kendisi yalan söylemekte, yapılacak olan kule vasıtasıyla Hz. Musa'nın rabbini görebileceği yalanını söyleyerek, halkı arasında yalan haber

---

³⁸⁴ En'am 6/33,34

³⁸⁵ Gürel, Ramazan, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (a.s)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2013, s.75.

³⁸⁶ Mü'min 40/36

³⁸⁷ Mü'min 40/37

yaymaktadır. Bu davranışıyla Firavun, yalan ve boş söz yayarak insanları tahrik etmekte, inananların moralini bozarak, onları kuşkuya düşürüp üzüntüye sevk etmeyi amaçlamaktadır. Kur'an'da yalan haber yayma "murcifun" kelimesi ile ifade edilirken bu kelime aynı zamanda münafık-yalan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Bu nedenle Firavun'un bir vasfı olan yalancılık aynı zamanda münafıkların da bir vasfıdır. Kur'an'da bu durum şöyle anlatılır: "And olsun ikiyüzlüler, kalplerinde hastalık bulunanlar, şehirde kötü haberler yayalar..." "Racfe" kelimesinin bir manası da "deprem"dir. İşte topluma kötü haber yayanlar (murcifun), bu fiilleriyle toplumda sosyal bir deprem meydana getirmektedir. Deprem nasıl her şeyi alt üst ediyorsa sahte, yalan ve kötü haberler de toplumda sosyal bir deprem meydana getirmektedir. Bu vesile ile ayete sosyolojik bir açılım getirilmiştir.³⁸⁸ Yüce Allah, bu ayetler vasıtasıyla mü'minleri bu tip insanlara karşı uyarmaktadır.

Bu sözlerden şunu anlıyoruz: Firavun' un dini kültürü çok zayıf olduğu için Allah'ın göklerde olduğunu zannediyordu. Daha doğrusu kendisini tanrı olarak gördüğünden Hz. Mûsâ'nın tebliğ ettiği tek Allah'ı alaylı bir şekilde orada bulacağını söylüyordu.³⁸⁹ Firavun' un bu kule yapma talebi, bir anlamda, onun Hz. Musa'nın tanrı anlayışıyla alay etmek ve Hz. Musa'nın tebliğ görevindeki etkisini azaltmak istediğini göstermektedir.³⁹⁰

Firavun, yapılacak ihtişamlı bir kuleyi, Allah'a, yani Mûsâ'nın tanrısına ulaşma aracı olarak görmekle de çocukluk psikolojisine bürünmektedir. Bununla beraber, bizce Firavun' un yapılan davete bu denli tepki göstermesinin sebeplerinden biri, kendi tanrılığına eş kabul etmemesindedir. Aslında Firavun' un şuur altında güçlü bir "tanrılık" fikri vardı. Şuur altındaki bu güçlü tanrı fikri, şuur alanına çıkamadığı için orada kompleks halini aldı ve bu sefer kendini tanrı olarak görmeye ve: "Ben sizin en yüce Rabbinizim"³⁹¹ demeye başladı. Kur'an'da Firavun ile ilgili ayetleri okuyup analizini yaptığınızda, onun bu psikolojik yapısını yakalamanız mümkün olacaktır. Firavun, Allah'a gidilecek yolları maddi yollar olarak arıyordu.

---

³⁸⁸ Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Münafıklık Kavramı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.120,121.

³⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.523.

³⁹⁰ Karaman ve dğr. a.g.e., C.4, s.661.

³⁹¹ Nâzi'ât 79/24

Hâlbuki Allah'a gidilecek yolların manevî olduğunu bilseydi ve bu ona çocukluk yıllarında öğretilseydi, göklere tırmanmakla bu işin olamayacağını bilir ve şirke sapmazdı.³⁹²

Firavun, kule ile göklere tırmanacak ve Hz. Mûsâ'nın tanrısını görecek, yani O'na ulaşacak. İşte koca bir devleti yöneten bir kişinin tevhid inancına olan düşmanlığı sebebiyle, ne denli normal dışı harekette bulunduğu örneğini bu olayda buluyoruz. Hz. Mûsâ'nın yalancı olduğunu söyleyerek, Hz. Mûsâ'nın haber verdiği böyle bir tanrının olduğunu reddetmektedir.³⁹³

Din eğitimi açısından olaya bakacak olursak, yalan din eğitiminde öğretmende bulunmaması gereken vasıflardandır. Öğretmen yalan ve kaba söz gibi olumsuz vasıflardan kaçınmalıdır. Zira bunlar kötü ve kötülüklerin sebebidir.³⁹⁴ Peygamberler getirdikleri vahy ile doğruluğun örneği ve modeli olmuşlardır. Doğruluk ve dürüstlükleri ile insanları doğru yola çağırılmışlardır. Zira yalancı bir insanın sözüne kimse güvenmeyeceği aşikârdır. İnsanlar sözleriyle doğru oldukları kadar davranışlarıyla da doğru olmalıdırlar. Söz ve davranış uyumu eğitimde son derece önemlidir. Yalan söz ve davranışlardan eğitimci kaçınmalıdır.

Kendisini halka dinde önder tayin eden kimsenin, önce, kendine öğretmekten başlaması ve kendi yaşayışını, görüşünü ve konuşmasını düzeltmesi lazımdır. Zira bir insanın, davranışları ile öğretmesi, lisan ile öğretmesinden çok daha tesirlidir.³⁹⁵

Sonuç olarak, getirilen yeni mesaja karşı insanların tepki göstermesi, bunu ahlâk haline getirmeleri bir sürecin sonucu olup nerede bir yenilik, iyi bir değişim ve gelişim görülürse, Firavun gibi dar kafalılar tarafından olumsuz tepki ile karşılanmış ve yalanlanmıştı. Din eğitimcileri, bunun bir süreç olduğunu unutmamalıdır. İlahi

---

³⁹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.524.

³⁹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.44.

³⁹⁴ Bayraktar, *İbn-i Cemaal'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, İFAV, İstanbul,2006, s.15.

³⁹⁵ Çelebi, Ahmet, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, Tercim: Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul,1998, s.207.

vahyi inkâr eden, yalanlayan insanlar her dönemde var olacağı için sabırla hareket etme, bu yoldaki en güzel kılavuz olacaktır.³⁹⁶

4. Tehdit

Firavun şiddet uygulayarak ve tehditler savurarak insanları korkutan, onlarda güvensizlik ve çaresizlik yaratan, böylece kendisine itaat etmelerini, bağlılık göstermelerini isteyen bir idarecidir. Hz. Musa ile yaptığı tartışmada başarılı olamayan ve sonuç alamayacağını anlayan Firavun çareyi tehditler savurmakta bulmuştur. Tehdit yolu ile Hz. Musa'yı korkutmayı ve etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştır.³⁹⁷ Burada hemen belirtelim ki, tehdit edilmek peygamberlerin ortak kaderidir. Yüce Allah Hz. Musa'nın Firavunla olan mücadelesinde uğradığı tehdidi bir kez daha gündeme getirerek, eğitim sürecinde yaşanabilecek sıkıntılara karşı inananları eğitmektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*“Firavun: ‘Benden başkasını tanrı edinirsen, and olsun ki seni hapistekilerden ederim!’ dedi.”*³⁹⁸

Firavun önceki ayetlerde Hz. Musa'ya hakaretlerde bulunmuş onu mecnunlukla itham etmişti; fakat hakaret ve iftiralar işe yaramayınca, işi biraz daha ileri götürerek, hapsedme eylemine vardırdı. Böylece inanç özgürlüğüne, bildiğini ifade etme ve öğretme özgürlüğüne zincir vurulma safhasına ve siyasi gücün özgürlüklerle amansız çatışma merhalesine varılmış oldu. Bâtılı, şirki, yanlış ve kötüyü savunan, ama siyasi güce sahip olanın, hakkı, gerçeği, tevhid inancını, iyiyi savunana karşı baskı yapma, güç kullanma suretiyle susturma ve engel olma alanına gelinmiş oldu. Günümüzde ve gelecekte, kendisine resmen tanrı demese bile, kendini tanrı yerine koyan zalimler gelmiş, geliyor ve gelecektir. Onun için İslam, yani Kur'ân özgürlükler uğruna yapılan yatırımları ibadet kabul etmektedir.(Bakara 2/177; Tevbe 9/60; Beled 90/12). İnsanlar hak ve özgürlükler uğruna mücadele verdikleri müddetçe, bu zalim tanrılar yok olup gidecek, en azından faaliyet alanları

³⁹⁶ Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (a.s)*, s.75.

³⁹⁷ Kasapoğlu, "Hz. Musa Kıssasında Korku Fenomeni," a.g.e., s.131.

³⁹⁸ Şu'ara 26/29

daralacaktır.³⁹⁹ Din eğitimcileri tebliğ vazifesini yerine getirirken benzeri tehditlere mahsur kalabilirler, Yüce Allah Hz. Musa'nın yaşadığı tehdidi örnek vererek, eğitimcileri uyarmakta ve onları bilinçlendirmektedir.

5. Nankörlükle Suçlamak

Firavun; Hz. Musa'nın *Size Rabbinizden açık bir delil getirdim; artık İsrâiloğullarını benimle gönder!*⁴⁰⁰ Talebine karşılık, Hz. Musa'ya kendi sarayında büyüdüğünü hatırlatarak, onu küçük düşürüp, minnet altına sokmaya çalışmıştır. Dahası Hz. Musa'nın daha önceden yanlışlıkla öldürdüğü adam konusunu da gündeme getirerek, onu kendi aklınca zor duruma düşürmek istemiştir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*“Firavun dedi ki: Seni küçükken elimizde büyütmedik mi? Yanımızda yıllarca kalmadın mı? Oysa sen sonunda yapacağını yaptın. Sen nankörlerdensin.”*⁴⁰¹
*“Mûsâ: O fiili daha ne yaptığım bilmez biriyken işledim. Bu yüzden sizden korkup kaçtım; sonra, Rabb'im bana ilim ve hikmet verip, beni peygamberlerden kıldı. Başıma kaktığın bu nimet, İsrâiloğullarını kendine köle yapmandan dolaydır” dedi.*⁴⁰²

Hz Mûsâ kendisinin âlemlerin Rabb'inin elçisi olduğunu ve İsrâiloğullarını kendisi ile beraber göndermesi isteğini bildirince, Firavun ona daha önce yaptığı iyilikleri hatırlatarak başa kaktı ve onu minnet altında bıraktı: Onu büyütmesini ve yanında yıllarca kalmasını ona hatırlattı. Diğer taraftan Kasas 15'te geçen, Firavun'un kabilesinden bir kişiyi öldürmesini de gündeme getirdi. “Yapacağını yaptın” derken bu öldürme olayını işaret etti ve sonra bu olayı, nankörlükle değerlendirdi. Firavun, besleyip büyütmenin bir nimet olduğunu, insan öldürmenin ne denli suç olduğunu ve nankörlük kavramını biliyordu ama kendisini yaratan ve besleyip büyüten Allah'a karşı nankörce davranıp kendisini O'na eş koşuyordu. Kendi yaptıklarını Hz. Mûsâ'da görüyor ve söylediğini yapmıyordu.⁴⁰³ Yüce Allah, Firavun

³⁹⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.41.

⁴⁰⁰ Araf 7/105

⁴⁰¹ Şu'ara 26/18,19

⁴⁰² Şu'ara 26/20,22

⁴⁰³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.35.

tipolojisinin bu nankör tutumunu zikrederek, eleştirmektedir. Firavun aslında gerçek nankör kendisiyken, Hz. Musa'yı nankörlükle suçlayarak gerçeği hakkı görmezden gelmeye çalışmıştır.

Nankörlük kavramı bize bu kavramın karşıtı olan şükür kavramını hatırlatmaktadır. Din eğitimcileri bu iki kavramı aralarındaki farkı muhataplarına öğretmelidirler. İnsanın Allah'a şükretmesi gibi, öğrencide öğretmenine teşekkür etmelidir. Öğrenci, bilgi verdiği ve yeri geldiğinde kendisini ikaz ettiği için öğretmene yakın ilgisinden dolayı candan teşekkür etmelidir.⁴⁰⁴ Şükreden insana Allah yaklaşır. Benzer şekilde teşekkür edip, nankörlük yapmamakta; öğretmenin öğrenciye daha yakın olmasını sağlayacaktır.

Ayete baktığımız da Hz. Mûsâ, öldürme fiilini “şaşkın ve ne yaptığını bilmez” olduğu zamanlarda işlediğini itiraf etmiştir. Buradaki ed-dâllin kelimesini “cahillerden” anlamında değerlendirip cümleyi “o fiili, cahillerden olduğum dönemde işledim” manasına almak gerekiyor. Burada önemli olan nokta, öldürme fiilini işlediğini itiraf etmesidir. Kendisi bile olsa doğruyu söyledi ve Nisâ 135. ayetteki hükmü adeta daha o zamanda bizzat kendisi yaşayarak göstermiş oldu. Diğer taraftan Hz. Mûsâ, Firavun'dan korkup kaçtığını da itiraf etmiştir. Firavun'dan kaçması, bilmeyerek işlediği suçtan dolayı daha ağır bir ceza verileceği endişesine dayanmaktadır. Hâlbuki suçunu itiraf eden kişinin çekeceği kadar bir ceza söz konusu olmalıydı. Bundan anlıyoruz ki, istemeyerek, kasıtlı olmayan, tamamen tesadüfe dayanan ölüm olaylarında ceza hafif tutulmalıdır. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: insan öldürmesi, onun peygamber olmasını engellememiştir. Geçmişinde hata işleyen bir insan, hayatında ciddî değişimler meydana geldikten sonra mükemmel bir insan olabilir.⁴⁰⁵

Bununla beraber; Yüce Allah'ın Hz. Musa'yı onun sarayında büyütmesi, kendisine ilim ve hikmet verip peygamber olarak görevlendirmesi, bizlere din eğitiminde zamanlama ve hazır bulunuşluk ilkesini hatırlatmaktadır. Eğitimde zamanlama, eğitilecek kişiye yönelik eğitim faaliyetinin onun için ne zaman en

⁴⁰⁴ Bayraktar, *İbn-i Cemaadan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, s.82.

⁴⁰⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.36.

uygun olduğunun tespitidir. Hazır bulunuşluk ise, bireyin bir işi yapabilmesi için olgunlaşmaya erişmesinin gerekliliği yanında bu iş için gereken ön bilgi, beceri ve tutumu da kazanmış olmasıdır. Bu nedenledir ki hazır bulunuşluk, hem olgunlaşma kavramını hem de bir iş için gerekli olan ön yeterliliği kapsamaktadır.⁴⁰⁶ Yüce Allah Hz. Musa'yı Firavun' un sarayında yetiştirerek ilk önce ona gerekli bilgi, beceri ve donanımı kazandırmış ardından onu Firavun'a peygamber olarak göndermiştir. Bu sebepledir ki din eğitimcileri, eğitim sürecini; zamanlama ve bireyin hazır bulunuşluk durumunu dikkate alarak yürütmelidirler. İnsan; hayatının her döneminde, her eğitim faaliyetine olumlu cevap veremeyeceği gibi, bazen de eğitim faaliyetini anlayacak ve uygulayacak biyolojik ve psikolojik gelişimini gerçekleştirememiş olabilir.⁴⁰⁷

6. Tuzak Kurmak

Firavun ve ileri gelenleri girdikleri tartışmaları kaybetmiş ve yapılan tehditlere rağmen Hz. Musa'nın tebliğ görevini engelleyememişlerdir. Bunun üzerine, Hz. Musa'nın tebliğ faaliyetini engellemek için birtakım tuzaklar kurmuşlardır. Hz. Musa (as)'a karşı mücadele etmeleri için Mısır'ın dört bir yanından sihirbazlar toplanmıştır. Firavun ve yandaşlarının amaçları, sihirbazlar vasıtasıyla, Hz. Musa karşısında galip gelerek onu halkın huzurunda küçük düşürmektir. Firavun kendisinin mutlaka üstün geleceğini zannediyordu. Firavun ve çevresi plan yaparken, tuzakları boşa çıkaranların⁴⁰⁸ en büyüğünün ve en hayırlısının Allah olduğunu tamamen göz ardı etmişlerdir. Oysa Allah, inkâr edenlerin tüm tuzaklarını bozandır ve sonunda üstün gelenler sadece mü'minlerdir. Kur'an, Firavun 'un tuzağını şöyle anlatır:

“İleri gelenler dediler ki: “Onu ve kardeşini alıkoy! Şehirlere haberciler sal! Bütün usta büyücülerini çağırınlar.”⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁶ Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,2005, s.36.

⁴⁰⁷ Dodurgalı, *Din Eğitim ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İFAV Yayınları, İstanbul,1999, s.179.

⁴⁰⁸ A'1-i İmran 3/54, Enfal 8/30, Neml 27/50

⁴⁰⁹ Şu'ara 26/36-38

İleri gelenler, Hz. Musa'nın mucizelerine, onlara göre sihrine, sihirle cevap verilebileceği görüşünü ileri sürdüler. O devirde, Firavun' un ülkesinde çok sihirbaz vardı. Bilgin olanlarının bir araya getirilip, Hz. Musa'nın mucizelerini yok etmeyi ve en azından onu mağlup edip engellemeyi düşündüler. Bunu yapabilmesi için de Firavun'a "onu oyala", "onu alıkoy" dediler; sihirbazların toplanma anına kadar gitmemesini temin etmesini istediler. Bu şekilde mucizeye sihir ile karşı koyacaklardı. Biz mevcut bu durumdan şu sonucu çıkarıyoruz: Fikre fikirle, delile delille, eyleme eylemle karşı koymak en iyi metottur. Fikre eylemle karşılık vermek doğru bir metot değildir. İleri gelenlerin teklifi kabul edildi, şehirlere toplayıcılar gönderildi ve belirlenen bir günde büyücüler bir aya getirildi. Farkında olmayarak yapılan ileri gelenlerin teklifi, Hz. Musa'ya yarayacaktı. Onlar çare yerine, çaresizlik ürettiler. Zaten mucizeye karşı çare bulmak da mümkün değildir.⁴¹⁰

Firavun ve ileri gelenleri kendilerinden öyle emindiler ki, buluşma yerinin ve zamanının da Hz. Musa tarafından seçilmesine izin verdiler. Bu hususta ayette şöyle buyrulur: *"Biz de kesinlikle sana benzeri bir büyü getireceğiz. Bizim de sizin de anlayacağımız uygun bir yerde buluşmamız için bir vakit belirle, dediler."*⁴¹¹ *"(Mûsâ): 'Buluşma vaktiniz, bayram günü olsun; insanlar kuşluk vaktinde toplansınlar' dedi."*⁴¹²

Ayette geçen, süs günü "yevmü'z-zîne", yani "bayram günü" anlamına gelmektedir. Bundan anlıyoruz ki, Hz. Musa, bayram günü, kuşluk vaktinde halkın toplanmasını, mucizelerle büyüünün çatışmasını seyretmelerini istedi.⁴¹³ Böylece insanlar mucizeler vasıtasıyla batılın yok olup, hakkın ortaya çıkmasına şahit olabilecek ve bu vesile ile Firavun'un tuzağı boşa çıkmış olacaktı.⁴¹⁴ Hz. Musa'nın teklif ettiği buluşma zamanını Firavun 'da kabul etti.

Bununla beraber, Hz. Musa doğru yolu bulurlar ümidiyle yarışmaya başlamadan önce sihirbazlara nasihat etti ve uyardı. Hz. Musa'nın bu nasihatı etkili

---

⁴¹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.45,46.

⁴¹¹ Ta'ha 20/58

⁴¹² Ta'ha 20/59

⁴¹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.284.

⁴¹⁴ Sabuni, a.g.e., C.4, s.32.

olmuş olacak ki, devam eden ayette, onların Hz. Musa'nın bu nasihati üzerine aralarında tartışıp, gizlice konuştukları haber verilmektedir.⁴¹⁵ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

“Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Büyücülerini toplayıp geldi.”⁴¹⁶ “(Mûsâ) büyüçülere: ‘Size yazıklar olsun! Allah’a karşı yalan uydurmayın. Çünkü Allah sizi azapla helâk eder. Kuşkusuz kim Allah’a iftira etmiş ise kaybetmiştir’ dedi.”⁴¹⁷ “Büyücüler yapacakları işlerini aralarında tartıştılar ve birbirleriyle gizlice konuştular.”⁴¹⁸

Hz. Musa, onların mucizelere karşı savaşmak için Firavun'un etkisi altında kalmalarının kınamıştı. Demek ki sihir, “Allah’a karşı bir yalan uydurmaktır.” Bu sözü ile Hz. Musa, sihire bir tanım getirmiştir. O zaman dilinin gelişi güzel söylemesi ile dinde “bu helaldir, şu haramdır” deyip fetva veren adamın yaptığı da Allah’a iftira niteliği taşımaktadır.⁴¹⁹ Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Musa özelden genele giden bir metotla durumlarını anlatmakta ve uyarıda bulunmaktadır.⁴²⁰ Din eğitimi yöntemlerinde; özelden genele gidiş, tek tek olaylardan yola çıkılarak, bir genelleme yapılmaya çalışılması anlamına gelmekte olup, tümevarım yöntemiyle de ifade edilmektedir.⁴²¹

Bununla beraber, insanlar, dışarıda cereyan eden olay veya olguları kendi psikolojik durumlarına göre değerlendirmektedirler. İnkâr eden Firavun' un, Allah'ın mucizelerini büyü olarak değerlendirmesi bunun en güzel delili olmaktadır. Firavun, mucizeleri sihir sandığı için meydan okuyarak kendi sihirbazları ile Hz. Musa'nın yarışmasını istedi; yer ve zamanını tespit etmeyi ise Hz. Musa'ya bıraktı. Aslında kurulan bu tuzak, bu meydan okuma, kötünün iyiye ve hakka meydan okuması idi. Bu olgunun, günümüze ışık tutabilmesi için, onu iyi ile kötünün mücadelesi olarak almak gerekiyor. İyi ile kötü, güzel ile çirkin, doğru ile yanlış, hak ile bâtil her zaman

---

⁴¹⁵ Sabuni, a.g.e., C.4, s.33.

⁴¹⁶ Ta'ha 20/60

⁴¹⁷ Ta'ha 20/61

⁴¹⁸ Ta'ha 20/62

⁴¹⁹ Nahl 16/116

⁴²⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.286.

⁴²¹ Kayadibi, a.g.e., s.72.

beyin, gönül ve nefis alanlarında mücadele etmektedir. Artık kötü; insanın gönlünü çelen, yoldan çıkararak felsefeler, insanları kötünün tuzağına düşüren çeşitli etkiler büyü halini almıştır. Kötülükler, iyiliklere meydan okumakta, bu meydan okuyuşları beyin, gönül ve nefis alanında yarışmaya dönüşmektedir.⁴²²

Firavun'un Hz. Musa'ya kurduğu tuzak, devam eden ayette: *"Büyü ile ilgili bütün hünerlerinizi birleştirin, sonra birlik halinde karşularına gelin. Bugün üstün gelen istediğini elde edecektir."*⁴²³ şeklinde anlatılır.

Ayette geçen keyd kelimesi, "tuzak" anlamına gelmektedir. Buradaki "tuzak", büyü ile yapılmaktadır. Her sihirbaz yapabileceği büyüü getirip, diğerlerinin büyüü ile birleştirecekti. Sonra saf, yani birlik halinde yarışma meydanına çıkacaklardı. Toplu halde meydana gelip Hz. Musa ile kardeşi Harun'un önüne ve Firavun'un huzuruna ihtişamla çıkmaları psikolojik olarak ezici bir hava verecekti.⁴²⁴ Büyücüler ise bu mücadeleyi kazanırlarsa Firavun'dan nasıl bir armağana ulaşacaklarını merak ediyorlardı: *"Sihirbazlar Firavun'a geldi ve: "Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir ödül var mı?" dediler. Firavun: "Evet, hem de siz mutlaka yakınlarımdan olacaksınız." dedi.*⁴²⁵ Firavun yakınlarımdan olacaksınız derken büyücülere, kendilerine vaat ettiği büyük nimetler ile bol hediyeleri elde etmeyi ve onların kendisine yakın olup ikrama kavuşmalarını kastetmektedir.⁴²⁶

Yüce Allah sihirbazların bu isteğini zikrederek aslında iki farklı karakter yapısını ortaya koyarak, insan şahsiyet yapısına dikkat çekip, karakter eğitimi yapmaktadır. Şöyle ki; bir tarafta, hiçbir menfaat gözetmeden; alemlerin Rabbi tarafından gönderildiğini açıklamak için Firavun sarayına giden, İsrailoğullarının serbest bırakılmasını isteyen, Firavunla yüz yüze tartışmaya girme cesaretini göstererek tebliğ vazifesini yerine getirmeye çalışan Hz. Musa; karşı tarafta ise; Firavun tarafından atalarının dinini kurtarmak için çağrılmış oldukları halde,

---

⁴²² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.284-285.

⁴²³ Ta'ha 20/64

⁴²⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.288.

⁴²⁵ Araf 7/113,114

⁴²⁶ Sabuni, a.g.e., C.4, s.33.

hizmetlerinin karşılığında mükâfat dilenen, ahlak ve maneviyattan nasipsiz, kendilerine mükâfatlandırılmakla kalmayıp, sarayın önde gelen kimselerinden olacakları söylendiğinde büyük bir sevince kapılan sihirbazlar bulunmaktadır. Bu iki karakter türü; bir peygamberin yüce kişiliği ile bir sihirbazın zavallı kişiliği arasındaki farkı ortaya koymaktadır.⁴²⁷ Bu iki karakter yapısına bakarak insan kendi şahsiyet yapısına çeki düzen vermeli, eksik ve hatalarını gidermelidir.

Ayrıca Firavun ve sihirbazların içinde buldukları bu durum, onların akıllarını ve düşüncelerini kısıtlamalarından kaynaklanmaktadır. Menfaat beklentisi insan düşüncesini kısıtlamaktadır. Zira bir olayda ve bir konuda menfaati olan kişi, o menfaatine en yakın olan düşünceyi savunup, karşı düşünceleri dışlayabilir. Menfaatini gözetmek, insana her türlü kötülüğü işlettirir, her türlü yola başvurmasını sağlar.⁴²⁸ Bu nedenle din eğitimcileri sihirbazların menfaat beklentisini ifade eden ayetleri iyi anlamalıdır. Menfaat duygusunun insanda meydana getirebileceği tahribatın farkında olarak, bu düşünce yapısıyla mücadele etmelidirler. Hiç bir maddi menfaat beklentisi içerisinde olmayan Hz. Musa örneğini muhataplarına anlatarak ondaki şuuru mü'minlerde oluşturmak için çabalamalıdır.

Burada başka bir noktaya daha dikkat çekmek istiyoruz ki; o da, sihirbazların Firavun tarafından kurulan tuzağın başarıya ulaşması halinde ödül istemeleridir. Bu durum bizlere din eğitiminde eğitim sürecinin olumlu sonuçlanması için ödüllendirmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Zira insan tabiatı gereği genellikle yaptığı bir işin veya davranışın karşılığını almak ister. Menfaatin olmadığı bir durumda teşebbüs de yoktur. Bu menfaat maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. İnsanı hem dünya hem de ahirette mutluluğa ulaştırmak hedefini güden Kur'an'a baktığımız zaman da yarattığı kulunun bu özelliğini en iyi bilen Allah Teâlâ'nın, belli davranışları yapması için insana, hem maddi hem de manevi birçok ödül koyduğunu görmekteyiz. Bu ödüller insanın çeşitli arzularına ve ihtiyaçlarına

---

⁴²⁷ Mevdudi, a.g.e., C.4, s.25.

⁴²⁸ Yavuz, *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, s.89.

hitap etmekte, bu doğrultuda onu motive etmektedir.⁴²⁹ İyiler Allah'ın ödülünü beklerken, kötüler de kötülüğün egemenlerinin ödülünü beklemektedir.⁴³⁰

Bununla beraber, araştırmalar neticesinde ödüllendirmenin cezaya nispetle daha etkili bir motiv olduğu tespit edilmiştir. Eğitim sürecinde ödül hakkında dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Eğitim sürecinde ödülün birey için bir amaç haline gelmesi ihtimaline karşı duyarlı olmaktır. Zira aksi halde karşılığını almadan bir şeyler yapma hasletinin gelişmesi oldukça güçleşecektir. Aynı zamanda manevi yapıda olan ödüllerin motiv olarak kullanılması ve kişilerin bu doğrultuda hedeflere yönlendirilmesi, olumlu ve nitelikli kişilik yapılarının oluşmasında etkili olacaktır. Ayrıca ödül başarıya ve ihtiyaca uygun olmazsa, kişiyi motive etmekten uzak demektir. Ödülün kişinin böbürlenmesine ve üstünlük duygusuna kapılmasına veya bilhassa okul ortamında diğer öğrencilerin kıskanmalarına yol açmamasına dikkat edilmelidir.⁴³¹ Din eğitimcisi Kur'an'ın da sık sık başvurduğu ödüllendirme motivlerini örnek alarak eğitim sürecinde ödüllendirme motivlerinden faydalanmalıdır. Ancak yukarıda zikrettiğimiz söz konusu hususlara da dikkat etmelidirler.

Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'de Firavun'un Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'a kurduğu tuzağı anlatmaya devam etmektedir. Firavun ve sihirbazlar kazanacaklarından emin oldukları için yarışmaya önce kimin başlayacağına Hz. Musa'nın karar vermesini istediler. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

“Ey Musa! Hünerini ya sen ortaya koy ya da önce biz koyalım, dediler.”⁴³²
“(Musa): ‘Hayır siz koyun dedi. Hemen büyülenmiş değnekleri ve ipleri, sihirleri yüzünden, Musa’ya sanki yürüyorlarmış gibi geldi.”⁴³³ *“Onlar da iplerini ve*

---

⁴²⁹ Gürer, "Banu, İnsan Davranışlarını Yönlendirmede Ödüllendirme Motivleri," *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, s.142.

⁴³⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.289.

⁴³¹ Gürer, a.g.e., s.113,114.

⁴³² Ta'ha 20/65

⁴³³ Ta'ha 20/66

*değneklerini attular ve: Firavun ‘un onuru için elbette bizler galip geleceğiz’ dediler.*⁴³⁴

Çağımızda, Firavun’un sihir yolu ile inanlara kurduğu tuzağın yerini, insanları yoldan çıkarmak için birer araç olarak kullanılan kitaplar, medya ve yanlış felsefeler almıştır. Kötünün kullandığı aletler değişmiş, alanı çok genişlemiş, uzaklara uzanır olmuş, mücadelesi çetinleşmiş, köleleri çoğalmış, beyin ve gönüllere ta uzaklardan zincir vurabilir duruma gelmiştir. Bu nedenle insanların aklını, gönlünü çelen uzun kollu modern sihir tuzağına karşı, akıl ve bilgi ile insanlık arenasında çarpışmak gerekiyor. İşte bu ayetler bize, Hz. Musa ile o devrin sihirbazlarının mücadelesinin bir süreç olarak devam ettiğini anlatmaktadır.⁴³⁵ Bununla beraber, büyücülerin yaptıkları gösteriler hileli bile olsa görenlerden bazılarını etkiliyordu. Allah, korkmaması için Hz. Musa (as)'a hatırlatmada bulundu:

“Bu yüzden Mûsâ, içinde bir korku hissetti.”⁴³⁶ “Korkma, sen elbette daha üstünsün, dedik.”⁴³⁷ “Sağ elindeki at da onların yaptıklarını yutsun; yaptıkları sadece büyücü düzenidir. Büyücü, nereden gelirse gelsin başarı kazanamaz, dedik.”⁴³⁸ “Onlar iplerini ve değneklerini atınca, Musa: ‘Sizin getirdiğiniz şey büyüdür’ dedi. Allah onu mutlaka boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, bozguncuların işini düzeltmez.”⁴³⁹

Ayetlerde haber verilen bu sözlerinin ardından Hz. Musa (as) da asasını attı. Sonuç, büyücüler için dehşet vericiydi. Onlar bir şeyleri koşuyormuş gibi göstermeye çalışıp insanları kandırırken, Hz. Musa (as)'ın asası onların tüm büyülerini yutmuştu. Allah bu olayları ayetlerde şöyle haber vermektedir:

“Asanı at! diye Musa'ya vahy ettik. Bir de baktılar ki, bu, onların uydurduklarım yakalayıp yutuyor.”⁴⁴⁰ “Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların

---

⁴³⁴ Şu'ara 26/44

⁴³⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.289.

⁴³⁶ Ta'ha 20/67

⁴³⁷ Ta'ha 20/68

⁴³⁸ Ta'ha 20/69

⁴³⁹ Yunus 10/81

⁴⁴⁰ Araf 7/117

yapmakta oldukları yok olup gitti. İşte Firavun ve kavmi, orada yenildi ve küçük düşerek geri döndüler.”⁴⁴¹ “... Firavun’ un tuzağı tamamen boşa çıktı.”⁴⁴²

Peki, Yüce Allah bu olguyu bize niçin anlatmaktadır? Hz. Musa gelmeyeceğine ve bir asa mucizesi olmayacağına göre bu olayın anlatılması bize ne fayda temin edecektir? Hz. Musa’nın asası bir sembol olarak kullanılmaktadır. Sihirbazların ip ve değnekleri de semboldür. Hz. Musa’nın asası hak, onlarınki ise bâtıldır. A’râf suresinin 118. ayeti bu manayı vermektedir. Diğer taraftan bu olgu günümüze şu şekilde bir ışık tutmaktadır: Her yeni teknoloji eskisini ortadan kaldıracaktır; traktörün sabam yutması gibi. Daha kaliteli olanın kalitesizi, daha yeni olanın daha eskiyi, daha gelişmiş olan teknolojinin eski olanı ortadan kaldırması gibi. Bunun için çalışan, yeniye koşan ve bilgiyi eyleme dönüştüren toplumlar buna ayak uyduramayanları yutacaktır, belki de ortadan kaldıracaktır. Onun içindir ki "Büyücü nereye giderse gitsin, iflah olmaz"⁴⁴³ buyururken Yüce Allah, kalitesiz iş üretenlerin, eskinin peşinden koşanların zafere ulaşması ve iflah olması mümkün değildir, demek istemektedir. Modası geçmiş, işe yaramayan ve çağdışı teknolojilerin peşinde koşanlar, sihirbazların ip ve değneğin peşinde koşmalarına benzer, kaldı ki bunlar, başkalarının ürettiği teknolojiler tarafından yutulacaklardır.⁴⁴⁴

Hz. Musa'nın asası ile sihirbazların ip ve değnekleri bu şekilde yorumlanacağı gibi, düşünce açısından da yorumlanabilir: İnşam geleceğe taşıyan çağdaş sorunları çözenlerle, hurafelerin, sahte fikirlerin, dedikodunun peşinde koşanların durumuna benzetilebilir: Sorunlara çözüm üretenler, çağdışı düşüncelerin peşinde koşanları yutacaktır. Tıpkı Hz. Musa’nın asasının sihirbazların yaptıklarını yuttuğu gibi. Yüce Allah tevhide inananların ileri seviyede, insanlığın sorunlarını çözecek fikirler üretmesini ve sahte olanların ortadan kaldırılmasını istemektedir. Hz. Musa’nın, atıldığında ejderha haline gelen asasını nefse benzetebiliriz. Nefis, insanın kontrolünde olduğu zaman, değnek gibi faydalı işlere yarar. Ama onun kontrolünden çıkarsa, bir ejderha kesilir. Sihirbazların ip ve değnekleri de sahte, işe yaramayan, içi boş ve göz boyamadan ibaret olan fikirlere benzetilebilir. Böyle bir beyin, nefis

---

⁴⁴¹ Araf 7/118,119

⁴⁴² Mü’min 40/37

⁴⁴³ Ta’ha 20/69

⁴⁴⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.7, s.269.

denen ejderhaya karşı duramaz ve nefis tarafından yutulur. Böylece Yüce Allah, nefis denen ejderhanın önünde durabilecek fikirler üretilmesini istemektedir. Yüce Allah'ın bu deneyi ile Hz. Musa'nın mucizesinin iki amacı olduğunu gelecek ayetlerden anlıyoruz. A'râf suresinin 118. ayeti, bu neticeyi şöyle belirlemektedir: Gerçek ortaya çıktı ve onların yapmakta oldukları yok oldu gitti." Gerçek kendini göstermiş, ötekilerin yaptıklarının boş olduğu da anlaşılmış oldu. İsrâ suresinin 81. ayetinde bunun evrensel manada kanunu konmaktadır: "Hak geldi, bâtil yıkılıp gitti. Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur." O zaman bu ayetten şu neticeyi çıkarabiliriz: İnsanlar hakkı anlamalı, araştırmalı, ona yaklaşmalı ve onu takip etmelidirler. Onlar bunu yapınca, bâtil yaşayacak veya ayak diretecek alan bulamayacaktır.⁴⁴⁵ Bu şekilde kurulan bütün tuzaklar boşa çıkarılmış olacaktır.

7. Fesat Çıkarma İftirası

Firavun' un Hz. Musa'ya gösterdiği bir diğer olumsuz tepki, onu ülkesinde fesat çıkarmakla suçlamasıdır. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"Firavun: 'Bırakın beni, Mûsâ'yı öldüreyim; Rabbini çağırın!' dedi. Çünkü ben onun dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum."*⁴⁴⁶

Ayete baktığımız da Firavun, kendisi fesat çıkarmasına rağmen, kendisini Hz. Musa'nın vücut aynasında görerek Hz. Musa'nın fesat çıkarmasından korktuğunu ifade etmiştir. Bu şu demektir: Güçlüler, güçsüzlerin, davaları haklı bile olsa onu bozgunculuk olarak görürler. Ama her zaman da kaybetmeye mahkûm olmuşlardır. Burada siyaseti temsil eden ve hak dini temsil edenin karşı karşıya geldiğini görüyoruz. Siyasetin dine karşı verdiği amansız mücadele anlatılmaktadır. İşin ilginç tarafı, siyasetçi mücadelesinin haklılığını ve meşruluğunu yine bir dine sığınarak ispat etmektedir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.270.

⁴⁴⁶ Mü'min 40/26

⁴⁴⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.507,508.

Diğer taraftan bu direnişten ve bu saldırıdan şu sonucu da çıkarıyoruz: Firavun burada değişime karşı duran bir şahsiyet rolünü oynamaktadır. İyiden, tevhîd inancından ve haktan yana değişime karşı duran bir kimliği ifade etmektedir. İşte bu durumu, Yüce Allah bize niçin anlatıyor? Sorunun cevabı burada yatmaktadır. Tevhîd inancından, haktan, iyiden, güzelden, doğrudan yana değişimin önüne çıkan, engel olan ve işleyen çarka taş koyanlar da Firavun' dur. O zaman Firavun ölmedi, yaşamaya devam ediyor. Doğrudan yana değişim, gelişim demektir. Gelişimin önüne taş koyan, Firavun kadar zalimdir.⁴⁴⁸

8. Ölüm Tehdidi

İnsanlık tarihi boyunca gönderilen peygamberlerin öldürülme tehlikesi ile karşı karşıya kalması peygamberlerin ortak kaderidir. Hatta bazı kavimler ise peygamberlerini şehit de etmişlerdir. Hz. Musa'da Firavun ile olan mücadelesinde aynı tehlike ile karşılaşmıştır. Firavun' un Hz. Musa'yı öldürmek istediğini, bunun için şehirlere haberciler gönderdiği ve güneş doğarken İsrailoğullarının peşine düştüğünü; Yüce Allah, Kur'an'da bizlere haber vermektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

“Firavun: ‘Bırakın beni, Mûsâ’yı öldüreyim; Rabbini çağırın!’ dedi...”⁴⁴⁹
“Biz Mûsâ’ya: ‘Kullarımı geceleyin yola çıkar; elbette izleneceksiniz’ diye bildirdik.”⁴⁵⁰ *“Bu arada Firavun, şehirlere, ‘doğrusu bunları, bizi öfkeliendiren döküntü azınlıklardır; elbette hepimiz uyanık olmalıyız’ diyen haberciler gönderdi.”⁴⁵¹* *“...Ancak Firavun'un adamları, güneş doğarken İsrâiloğulları'nın ardına düştüler.”⁴⁵²*

Ayetlerden anlaşılacağı üzere, Firavun ve adamları Hz. Musa'yı öldürmek istemişlerdir. Bu nedenle hicret eden İsrailoğullarının güneş doğarken peşine düşmüşlerdir. Yüce Allah'ın “Hz. Musa'ya kullarımı geceleyin yola çıkar” emri bir

⁴⁴⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.508.

⁴⁴⁹ Mü'min 40/26

⁴⁵⁰ Şu'ara 26/52

⁴⁵¹ Şu'ara 26/53,56

⁴⁵² Şu'ara 26/60

anlamda Rasulullahın hicretinde olduğu gibi esaretten “devlet” e hicretti.⁴⁵³ Asırlar sonra Hz. Peygamber’in de Mekke’yi arkadaşları ile terk etmek zorunda kalması ve Medine’ye hicret etmesi aynı olgunun tekrarı durumundadır. Burada olgular arasında benzer bir determinizm, yani sebep sonuç ilişkisi vardır. Peygamber, kâfirler, baskı ve hicret.⁴⁵⁴

Bu ayetler özgürlüklerin ve hakların savunucusu din âlimi ve din görevlilerine başta ölüm olmak üzere her türlü tehdit karşısında hakkı anlatmaya devam etmeleri gerektiğinin mesajını vermektedir. Peygamberlerin teslim ettiği tevhid bayrağını onlar taşımaları ve bu bayrağı insanların beynine ve gönlüne dikmelidirler. İnsanları köleleştirmenin, hak ve özgürlüklerini ellerinden almanın ne denli günah olduğunu ve insan onurunu yaraladığını, sonuçta gayretullaha dokunduğu durmadan anlatmalıdırlar.⁴⁵⁵

E- FİRAVUN TİPOLOJİSİ BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİNİN ENGELLERİ

Eğitim sorunsuz bir eylem süreci değildir. Her şeyden önce bu süreç, taraflar arasında güçlü ve sağlam bir iletişim ağına bağlıdır. Gereklerine dikkat edilmediği durumlarda yanlış ve eksik anlamalar, çeşitli sıkıntılar ortaya çıkabilmektedir. İnsanın dikkatinin iletile odaklanmasını ve zihni melekelerinin mesaj üzerine yoğunlaşmasını engelleyen her an devreye girmeye hazır pek çok sebep vardır. Bunlar eğitim veya iletişim engelleri olarak karşımıza çıkar.⁴⁵⁶ Kur’an bu engellerin bazılarını Firavun ve kavmi üzerinden; şüursuz taklit, dengesiz korku, kibir ve şüphecilik olarak haber verir.

1. Taklit ve Geleneklere Aşırı Bağlılık

Öncelikle belirtelim ki, insan taklit ederek birçok şeyi öğrenebilir. Özellikle ailede, anne babanın çocuğa karşı olan tutumu ve davranışları, çocuğun kişiliğini biçimlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Çocuk; anne babasını gözleyerek, onları

⁴⁵³ İslamoğlu, a.g.e., s.63.

⁴⁵⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.14, s.57.

⁴⁵⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.14, s.59.

⁴⁵⁶ Tosun, Cemal, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul,2003, s.289.

model olarak ve taklit ederek gelişir.⁴⁵⁷ Dolayısıyla bir anlamda taklit ederek öğrenme insanın doğasında vardır. Fakat Kur'an'ın eleştirdiği taklit aklın tamamen devre dışı bırakılıp, iyiye ve doğruya engel olan gelenek, örf vs.dir. Yani değişim ve gelişim önündeki tüm engellerdir.

Allah, Kur'an'da birçok konunun anlatımında akli deliller kullanmakta ve düşünmeyi teşvik etmektedir. Kur'an bir bütün olarak incelendiğinde insanın dikkatini belli noktalara çektikten sonra onu özgür iradesi ile baş başa bıraktığı görülecektir. İnsanların düşünmesini ve akıllarını kullanmayı engelleyen tercih ve seçeneklerinin önünü kapatan her türlü dogmanın zararlı olduğunu ve bunun insan için aşağılayıcı bir durum meydana getirdiğini bizzat Kur'an belirtmektedir.⁴⁵⁸ İnsan kendi başına düşünebilme kabiliyetini kullanmıyorsa, onun taklit etme melekesinden başka bir gayrete ve yetiye ihtiyacı yoktur. Taklit ise insanı hiçbir yere götürmez. Kur'an'ın ifadesi ile taklit cehennemdir. Ayette şöyle buyrulur: "Hayır biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız.(onların yolundan gideriz) derler. Şeytan onları, alevli ateşin azabına çağırmış olsa da mı (babalarının izinden gidecekler?)" ⁴⁵⁹ Aklını kullanmayan düşünmeyen insanların sonun cehennem olacağı ayette bildirilmektedir.⁴⁶⁰

Geçmiş; bir anlamda, doğru ve iyinin önünde engel olarak duran örf ve gelenekleri, insanlığın şursuz bir şekilde taklit etme alışkanlığı insanın ve toplumların değişim ve gelişiminde daima bir engel olarak durmuştur. Değişimin önde gelen temsilcileri olan peygamberler her defasında geldikleri toplumlarda geçmişe olan şursuz bağlılıkla, doğru olmayan gelenek ve örf ile mücadele etmişlerdir. Özellikle İslam dini kendinden önceki alışkanlıkların, daha çok dini nitelikte olanlarını iptal etmiştir. Peygamberlerin bu mücadelesi gayet normaldir, zira her din, bir anlamda yeni bir reformdur.⁴⁶¹

---

⁴⁵⁷ Kaya, Mevlüt, "Ailede anne-Babanın Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü," a.g.e., s.193.

⁴⁵⁸ Furkan 25/43-44

⁴⁵⁹ Lokman 31/21

⁴⁶⁰ Er, Hamit, "Kur'an'a Göre Düşünen İnsan Yetiştirme", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2001, Sayı:8, s.178,179.

⁴⁶¹ Sezen, a.g.e., s.392.

Örneğin; atalarının dinine karşı çıkan Hz. İbrahim'in temel sıfatı "Hanif" tir. Kur'an'ın temel kavramlarından biri olan ve bu günkü kullanımıyla dürüstlük, isabetli ve samimi yöneliş anlamlarına gelen "haniflik" de esas bakımından "mevcuda karşı çıkışı" ifade etmektedir. İbranicede bu kelime mevcut kabullere karşı çıkan sapık, zındık gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an ise bunu, geleneksel atalar dinine karşı çıkan, vahyin prensiplerini öne çıkararak benliğin tavrını ifade için kullanıyor. O halde gerçek mü'min'in ilk alameti, ataların kabullerine karşı çıkıştır.⁴⁶²

Örf dini, insanı yüceltip saygınlığını arttıracığı yerde, onun hür iradesine ve benliğine baskı yapmaktadır. Bunu sağlamak içinde sürekli put imal etmektedir. Örf dininin "mezhep imamı, ulema, efendi vs." adlarıyla insan kaderine egemen kıldığı güçler birer puta dönüştürülmüştür. Bu durumun çözümü ise, örf ve hurafe dininden Allah'ın dinine geçiş ile mümkündür.⁴⁶³ Yüce Allah bu hususu farklı ayetlerde sıklıkla zikrederek, geçmiş şüursuz taklidin, ne gibi zararları olduğuna dikkat çekerek, değişim ve gelişim için taklidi bırakarak, tahkike yönelmemizi istemektedir. Firavun ve kavminin taklitçi olduğunu Kur'an bize şöyle haber vermektedir:

Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

"Musa onlara apaçık mucizelerimizle geldiği zaman" bu sadece uydurma bir sihirdir. Önceki atalarımızdan, böylesini işitmemiştik" dediler.⁴⁶⁴ "Onlara: 'Allah'ın indirdiğine uyun', dediği zaman onlar: 'Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız' derler" ⁴⁶⁵

Ayete baktığımız da "Babalarımızı üzerinde bulduğumuzdan bizi döndüresiniz." ifadesinden onların taklitçi olduğunu anlıyoruz.⁴⁶⁶ İnsanın, doğruyu yakalaması ve amellerini verimli bir şekilde üretebilmesi, ancak akıl, iman ve ilmi gerçeklerden hareket etmesine bağlıdır. Akıl, iman ve ilimden uzak benlikler, insan

---

⁴⁶² Öztürk, Yaşar Nuri, "Muhammed İkbali Tanıyabilmek", *Kur'an Mesajı ilmi Araştırmalar Dergisi*, 1997, C.1, Sayı:2, s.47.

⁴⁶³ Öztürk, a.g.e., s.44,45.

⁴⁶⁴ Kasas 28/36

⁴⁶⁵ Bakara 2/170

⁴⁶⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.48.

haysiyetine uygun bir hayat sürmeyi başaramazlar. Çünkü bu üçlü sistemi işletemeyenlerin bulunabilecekleri en iyi yer, edilgenlik ve taklit bataklığıdır. Kur'an, eskimişi, baba ve atadan miras olarak kalanları olduğu gibi benimsemek, kabullenmek ve kutsal ilan etmek şeklinde de tanımlanan taklidi, iyi, güzel, yaratıcı ve atılımcı ruhu engelleyen zihniyetin tahripkâr bir tavrı olarak kabul etmektedir.⁴⁶⁷ Şuursuz taklit öyle bir gaflettir ki, hem gelecek kuşakların önünü tıkar, hem de geçmişin üretken ve atılgan ruhlarını rahatsız eder.⁴⁶⁸ Şuursuzca yapılan taklidin eğitimi de etkisiz hale getiren ayrı bir yönü vardır. Zira İletişimin mesajı, alıcının daha önce sahip olduğu inanç ve hayat tarzı ile ters düşüyorsa, iletişimden ve buna bağlı olarak eğitim faaliyetinden verim alınamamakta, etkinlik sağlanamamaktadır.⁴⁶⁹

Bununla beraber, Hz. Musa, bu büyük dirençle karşılaştığı gibi günümüzde de iyiden yana yeniliğin ve değişimin aynı derinlikte dirençle karşılaştığına şahit oluyoruz. Yeniliğin ve değişerek gelişmenin karşısına çıkan bu taklit direnci, insanlığı kirletmekte, cehaletin kara dumanı içinde bırakmakta, yaşanan hayatımızı ve hatta geleceğimizi katletmektedir. Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun bu anlayışla mücadele vermiş, o direnci gösterenler yok olup gitmiş ve sonuçta toplumları geleceğe taşıyan dinamizm galip gelmiştir. Aslında Yüce Allah Hz. Musa'ya gönderdiği vahy ile o devrin insanlarına, beyinlerini ve gönüllerini değiştirmelerini yüksek sesle söylüyordu. O sese kulak vermeyenler, o taklitlerinin ve dirençlerinin denizinde boğuldular. Bize de, onların başından geçen bu olgudan ibret alıp, iyiden yana yeniliğe, değişime ve gelişime kucak açmak kalmıştır. İşte bu olgu, bizim eğitimimizin ve geleceğin eğitiminin temelini teşkil etmelidir. Daima ileriye giden, geriye sadece dönüp bakan nesiller yetiştirmek, geçmişin kültürünü eleyen, değerlendirip geleceğe akıtan nesiller yetiştirmek, geleceğin keyfi için geçmişine sövmeyen, ama geçmişini de tanrı edinmeyip geleceğine uzanan, beyin ve gönlüne

---

⁴⁶⁷ Başkurt, İrfan, "İman, Dayandığı Temel İlkeler ve Eğitim", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2001, Sayı:8, s.193.

⁴⁶⁸ Başkurt, "İman, Dayandığı Temel İlkeler ve Eğitim", a.g.e., s.193.

⁴⁶⁹ Bayraklı, *Din ve İletişim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul,2009, s.99.

zincir vurdurmayan nesiller yetiştirmek, temel hedefimiz olmalıdır. Bu ve buna benzer ayetler, hep bu eğitimin temellerini atıyordu ve gelecekte de atacaktır.⁴⁷⁰

Son olarak belirtelim ki; şuursuz taklitin olduğu yerde eleştiri ve sorgulama cesareti yoktur. Eleştiri ve sorgulama İslam'ın zorunlu özellikleri arasındadır. Bütün peygamberler eleştiri yenilik ve atılım geleneğinin ustasıdır. Müslümanların büyük bir kısmının peygamberlerin temel özellikleri olan doğruyu bulma ve eskimiş ortadan kaldırma özellikleri olan, eleştiri ve sorgulama cesaretlerini kaybetmiş olmalarının sebebi, hiç şüphesiz dini hayata bakış açısının iyi anlaşılmasını olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan İslam eğitimi, eleştiri ve sorgulama mekanizmasını işletmeye yöneliktir. Bu mekanizmayı işletmeyenler taklitçi ve statükocu olmaktan kurtulamazlar.⁴⁷¹

2. Korku

Korku, insan davranışlarında önemli bir güdüdür. Birey sürekli olarak korkularla iç içe bulunur. Hastalık, kaza, başarısızlık ve ölüm korkusu gibi. Aslında korku insanın kendisini zarar verici durumlardan koruması, bedensel, ruhsal, toplumsal durumunu, rolünü, yerini kollaması, denge ve düzen içinde sürdürmesi, uyumunu sağlaması için gerekli bir duygudur. Dolayısıyla yararlıdır.⁴⁷² Kur-an-ı Kerim'in bu konuda ki tutumu ve metodu incelendiğinde, insan psikolojisindeki mevcut sevgi ve korku potansiyeli çerçevesinde hareket edildiği, salt sevgi ya da korku merkezli bir din anlayışı yerine, sevgi-korku dengesinde bir din anlayışı sunulduğu tespit edilmektedir.⁴⁷³ Bu manada korkunun yararlı olmayanı ise aşırı olanıdır. Aşırı korku durumu tedavi gerektiren bir haldir. Korkunun aşırısı insanın denge ve düzenini bozarak, onu şahsiyetsiz bir hale getirebilir. Bu nedendir ki Yüce Allah; Hz. Musa'nın Firavun'a karşı tebliğ vazifesi ile görevlendirildiğinden de içinde hissettiği korku ve endişeleri onda derinleşmeden gidermiştir. Özellikle aşırı

---

⁴⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.50.

⁴⁷¹ Başkurt, "İslam Eğitimi Dâir Bazı Temel İlkeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2002, Sayı: 9, s.108.

⁴⁷² Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2003, s.81,82.

⁴⁷³ Arpaguş, Hatice Kelpetin, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2001, s.300; Geniş bilgi için Bkz. Arpaguş, Hatice Kelpetin, *İman Açısından Kur'an-ı Kerim'de Sevgi ve Korku* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi,1992.

korkunun giderilmesi dengeli bir hal almasının reçetesini; beraberlik, görme, işitme, tevekkül ve sabır kavramlarını dile getirerek sunmuştur.

İnsanda olması gereken en temel korku Allah korkusudur. Kur'an bizden Allah'tan korkmamızı ister. *"Kendi dostlarından korkmanızı telkin eden şeytandan başkası değildir. O halde onlardan korkmayın. Sadece benden korkun, gerçekten inanıyorsanız eğer."*⁴⁷⁴ Yine: *"Allah'ın mesajlarını tebliğ edenler, ondan korkanlar ve Allah'tan başkasından da asla korkmayanlardır. Zira Allah hesap görücü olarak yeter."*⁴⁷⁵ buyrulmaktadır. Allah'ın kendisinin dışında hiçbir şeyden korkmamamızı istemesinin sebebi açıktır; çünkü Allah'ın dışında kendisinden korktuğumuz her şey, korkumuzu istismar eder. İnsanın korkusunu bir tek Allah istismar edip insan aleyhine kullanmaz; çünkü Allah'ın insanı korkutarak elde edeceği hiçbir şey yoktur. O hiçbir şeye muhtaç değildir. İnsana yalnızca zatından korkmayı emretmesi, aslında insanı korkusuzlaştırmanın en emin yoludur. Zira yalnız Allah'tan korkan, korkunun efendisi olur. Ondan başkasından korkan ise korkunun esiri olur.⁴⁷⁶ Dolayısıyla din eğitiminin bir amacı da, insanda bulunan korku duygusunu terbiye ederek, mü'minde korku ile ümit dengesini geliştirmektir. Zira; korkunun ağır basması kulu ümitsizliğe sevk ederken ümidin ağır basması da dünya hayatında gevşekliğe sevk eder. Bu hal uçan bir kuşun kanatlarına benzetilmiştir. Kanatlar düz olduğunda kuşa düz olur ve rahat uçar. Kanatlardan biri baskın gelirse kuş dengesini kaybeder. İkisinin yok olması, kuşun düşmesi demektir ki, bu da ölümdür. İnsanın iman hayatı da böyledir. Kişi ne akıbetinden tamamen ümitsizliğe düşmeli ne de Allah'ın rahmetine olan güveni, taatları terk sonucunu doğurmalıdır. Kişide bu iki duygu da yoksa bu iman yokluğu demektir.⁴⁷⁷ Yüce Allah konu ile ilgili olarak; Hz. Musa'nın korku ve endişelerinden Kur'an'da: *"Mûsâ: 'Rabbim! Doğrusu, beni yalanlamalarından korkuyorum' dedi."*⁴⁷⁸ Bir başka ayette ise; *"Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize aşırı*

---

⁴⁷⁴ Al-i İmran 3/175

⁴⁷⁵ Ahzap33/39

⁴⁷⁶ İslamoğlu, *Âlemlerin Rabbi Allah(cc) Bilmek -Tanımak-Anlamak*, s.109,110.

⁴⁷⁷ Alper, a.g.e., s.60.

⁴⁷⁸ Şu'ara 26/12

derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz ”⁴⁷⁹ şeklinde bahseder.

Bu ayetler de; Hz. Musa ve Hz. Harun, her iki ayetin içeriğine göre Firavun ve kavminin, onları yalanlayarak tepki göstermelerinden korktuklarını açıklarken, aynı zamanda reddedilme ihtimalinin doğurduğu psikolojik endişeyi de gündeme getirmektedirler.⁴⁸⁰

İnsanların toplumda buldukları seviye ve statü, bazen onlara yaklaşmayı zorlaştırmaktadır. Hele onlara inançlarını değiştirmeyi teklif etmek eylemine girişmek, korkutucu bir durumdur. Kişinin inancı sapık bir inanç olsa bile, doğru inancı onlara anlatmak olumsuz ve ağır bir tepkiye neden olabilir. Onun içindir ki en zor oluşumlardan biri inançları değiştirmektir. İnançlar, insanın gönlünde derinlere inen, kökleri derinlere kadar işleyen niteliktedir. Onları söküp atmak, yerlerine tevhid inancını yerleştirmek beşer işi değildir, sadece Allah’ın hidayet denen şok etkisine bağlıdır. Hele, sarayında büyüdüğü bir zalim ve azgın bir insana bunu teklif etmek, işi daha da zorlaştırmakta ve insanın içine korku salmaktadır.⁴⁸¹

Hz. Musa’nın Firavun’a karşı hissettiği diğer bir korkusu ise, işlediği bir suçtan dolayı öldürülme korkusudur. Bu hususta ayette şöyle buyrulur: “*Onlar karşı benim bir suçum var. Beni öldürmelerinden korkuyorum.*”⁴⁸² Hz. Mûsâ’nın Firavun ve kavmine karşı olan suçu neydi? Sorunun cevabını Kasas-15 ile vermemiz mümkündür: “*Mûsâ, ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle dövüştür buldu. Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi. Mûsâ ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu. Bunun üzerine Mûsâ: ‘Bu şeytan işidir. O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşmandır’ dedi.*”

İşte Şu’arâ 14’te suç “zenb” dediği olay, işte bu öldürme hadisesidir. Öldürülen kişi Firavun’un kabilesinden olması nedeniyle doğal olarak kendisini

---

⁴⁷⁹ Ta’ha 20/45

⁴⁸⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.14, s.25.

⁴⁸¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.266.

⁴⁸² Şu’ara 26/14

onlara karşı suçlu hissediyordu.⁴⁸³ Hz. Musa'nın hissettiği bir diğer korku ise sihirbazların gösterdikleri sihirdir. Sihirbazların gösterdiği sihir, Hz. Musa'yı bir an için tedirgin etmiş, korkutmuştur. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *"...Birde baktiki, büyülenmiş değnekleri ve ipleri, sihirleri Musa'ya doğru sanki yürüyorlarmış gibi geldi. Bu yüzden Mûsâ, içinde bir korku hissetti."*⁴⁸⁴

Bunun üzerine; Yüce Allah, Hz. Musa'nın hissettiği bu korkulara cevap olarak, onunla beraber olduğunu, onu gördüğünü ve duyduğunu hatırlatmıştır. Özellikle Firavun'dan korkmamasını, Rabbine tevekkül etmesini istemiştir. Bu hususta ayette şöyle buyrulur: *"(Yüce Allah) buyurdu ki: Korkmayın, çünkü Ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm."*⁴⁸⁵ Bir başka ayette ise *"Hayır! Asla endişe etme! İkiniz mucizelerimizle gidiniz. Şüphesiz biz, sizinle beraberiz, işitmekteyiz."*⁴⁸⁶ *"Korkma, sen elbette daha üstünsün, dedik. Sağ elindeki at onların yaptıklarını yutsun..."*⁴⁸⁷

Hz. Musa ve kardeşi Harun'a söylenen bu ilâhî sözler, iyilerin ümitsizliğe kapıldığı, hakkın güneşinin söner gibi görüldüğü anlarda gönüllere can veren bir niteliğe de sahiptir.⁴⁸⁸ Yüce Allah Firavun ve etrafındakilerin neler söyleyeceğini ve neler yapacağını duyup göreceği için tepkilerinin şekline göre peygamberlerine yardım edeceğini onlara söylemektedir. Bu cümleden hareketle Allah (cc) onlarla beraberliğini ilân etmekle desteğini vermiş ve asa ve diğer mucizelerle onların korkusunu gidermiştir. Çünkü Allah'ın beraber olduğu kişi veya kişilere zarar vermek mümkün değildir ve onların zafere ulaşması da mukadderdir. Ayrıca Allah Teala bu vesile ile daima iyiyi anlatan, öğreten, tevhîd inancını yayan ve insanların özgürlüklerine sahip olmaları için emek sarf edenlerle beraber olduğunu, onlara yardım edeceğini ve bu güce sahip olduğunu ifade etmekte, tevhîd inancı, insan hak ve özgürlükleri uğruna mücadele verenlerle olan ilişkisi ile zalimlerle olan ilişkisini öğretmektedir. Kur'an'ın bu evrensel yaklaşımını din eğitimcileri halka öğretmeli,

---

⁴⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.28.

⁴⁸⁴ Ta'ha 20/66,67

⁴⁸⁵ Ta'ha 20/46

⁴⁸⁶ Şu'ara 26/15

⁴⁸⁷ Ta'ha 20/68,69

⁴⁸⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.268.

yansıtmalı ve onların beynine kazınmalıdır. Ümitsizliği ortadan kaldırmak için, Yüce Allah beraberlik, duymak ve görmek fiillerini gündeme getirerek her çağa ve zamana hitap etmekte, tevhid inancı uğruna çalışanlara manevi moral ve destek vermektedir.⁴⁸⁹

Bununla beraber, bu ayetlerde işaret edilen ve ilahi gücü temsil eden asanın bir sembol olarak seçilmesi gelişigüzel olmamıştır. Asa insanların kullandığı yaygın sembollerden birisi olarak, gücü ve otoriteyi temsil etmektedir. Yüce Allah kendi güç ve otoritesini temsil etmek üzere de, bu bilinen yaygın sembolü kullanmayı dilemiştir. Kendi kudretinin ve otoritesinin bir kanıtı olarak asaya Musa'nın elinde olağan üstü güç ve yetenek kazandırmıştır. Asa, Musa ve İsrailoğulları için güven kaynağı; düşmanları için ise korku ve yıkım vasıtası olmuştur.⁴⁹⁰ Hz. Musa'nın elinde ki asa mucizesi gibi, inanların başarıya ulaşması için, gerçek iman yanında düşmanın silahına denk bir silah üretmesi zorunludur. Onun içindir ki Yüce Allah, sihirbazların ip ve değneklerine denk düşen asa mucizesini Hz. Musa'ya vermiştir. Mucize silahı olmadan üstün gelmenin imkânsızlığı ortada idi. Yüce Allah, Hz. Musa'ya sadece "korkma" demekle kalmamış, ona verdiği mucize silahını kullanmasını da emretmiştir. Bu, şunu ifade ediyor: Müslümanlar iman ettik diyerek kendilerinin üstün geleceklerini sanmamalıdır, silah da kullanmalıdırlar. Hangi alanda mücadele veriyorlarsa, o alanın silahını yapmalıdırlar. Fikirse fikir, teknoloji ise teknoloji, siyasetse siyaset, ekonomi ise ekonomi, eğitimse eğitim, hâsılı her alanda onların karşısına öyle çıkmalıdırlar.⁴⁹¹

Bu ayetlerle Yüce Allah, Firavun ve çevresindekilerinden kaynaklanan Hz. Musa ve Hz. Harun'un yaşadıkları korkuyu gündeme getirerek, bu ayetler vasıtasıyla din âlimi ve görevlilerine şu mesajı vermektedir: İlahî vahyi, mesajı, öğretiyi hangi şartlar altında olursa olsunlar, mutlaka öğretecekler, tebliğ edeceklerdir. Dünya insanlığını kurtarmanın yollarının başında bu faaliyet gelmektedir. Karşıdaki insanların gücü, sosyal statüsü ve tepkileri bizi ilgilendirmemeli. Bizi ilgilendiren,

---

⁴⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.267,268.

⁴⁹⁰ Kasapoğlu, "Hz. Musa Kıssasında Korku Fenomeni", a.g.e., s.124.

⁴⁹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.12, s.292.

ilâhî mesajı tebliğ etme yükümlülüğümüzü yerine getirip getirmediğimiz olmalıdır.⁴⁹²

Din eğitiminde de durum bundan farklı değildir. Zira eğitim olgusu sonuç olarak bir süreç içerisinde gerçekleşecektir. Bundan dolayı hem eğitimci hem de eğitilen bu süreç içerisinde bir takım sıkıntılar yaşayacaklardır. Tebliğ vazifesinde olduğu gibi yaşanılacak sıkıntı ve engeller eğitimcide yılgınlık meydana getirmemeli, aksine Yüce Allah'ın "Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İştir ve görürüm." Ayetinin bilincinde olarak engellere takılmadan, zorluklar karşısında yılmadan eğitim faaliyetini sürdürerek bu süreçte daima sabır ve tevekkül içinde olmalıdırlar. Bilinmelidir ki sabır ve sebat İnsanlarda az bulunan, bütün işlerin üzerine bina edildiği büyük bir temeldir.⁴⁹³

3. Kibir ve Şüphecilik

Kibir; Sözlükte; büyüklenmek, ululuk ve büyüklük taslamak, böbürlenmek, kendini farklı ve ulaşılmaz görmek, insanları aşağı ve basit görüp kendisinde bir takım üstünlükler göyerek, aklın gerekli kıldığı ve Allah Teâlâ'nın yasalarının kabul ettiği hakları çiğnemektir. Kibir, şeytani bir anlayış ve özelliktir. Kibrin; zahiri ve batini olarak iki yönü vardır. Bâtuni kibir, nefiste yaratılmış bir ahlaktan ibarettir. Zahiri kibir ise; azalardan çıkan hareketlerdir.⁴⁹⁴ İlk defa Allah'a karşı kibirlenen ve onun emrine karşı gelen, itaat etmeyen şeytandır. Kibir hastalığının üç türü vardır: Birincisi Allah'a karşı olan kibirdir.⁴⁹⁵ Ki bu kibrin en aşırısı ve en çirkinidir. Firavun' un kibri buna örnek gösterilebilir. İkincisi peygamberlere (as) karşı kibirdir. Üçüncüsü insanlara karşı kibirdir.⁴⁹⁶ Kur'an-ı Kerim kendisini kibirli görenlerin durumunu şöyle anlatır:

"Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri ayetlerimden uzak tutacağım. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler, onu yol

⁴⁹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.26.

⁴⁹³ Yavuz, *Talimu'l Müteallim (İslam'da öğretmen öğrenci münasebetleri)*, s.90.

⁴⁹⁴ Gazali, Ebu Hamid, *İhyau Ulumi'd Din*, Tercm: Mehmed A. Müftüoğlu, C.6, s.327.

⁴⁹⁵ Bilgen, Mustafa, *Ahlaki Hastalıklar ve Kurtuluş Yolları*, İstanbul,2007, s.469,470.

⁴⁹⁶ Bilgen, a.g.e., s.471,472.

edinmezler. Âmâ azgınlık yolunu görsele, onu yol edinirler. Bu durum onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve ondan gafil olmalarından ileri gelmektedir.”⁴⁹⁷

Firavun ve çevresi de ortada dosdoğru yol varken onlar azgınlık yolunu seçiyor, hakkı inkâr ediyorlardı. Sahip oldukları kibir gerçeği görmelerini engellemekteydi. Kibir ve gurur insanın başkasından yardım istemesini engeller. Kendi kendisini her şeyi yapmak için yeterli görerek kimseye danışmaz, kimseden yararlanmaz da azar. Hatta görerek inandıkları ve yakinen bildiklerini zulüm ve kibirlerinden dolayı inkâr ederler. Böyle bir psikoloji insanı karanlığa götürür. İnsanın bu psikolojisi onda giderek kendi yaptıklarının en güzel ve en doğru olduğu yolunda bir kanaat uyandırır. Böylece onları en doğru ve en güzel davranışlar olarak görmeye başlar.⁴⁹⁸ İnsanın imanını engelleyen şüphe ile ilgili olarak ise Kur’an’da şöyle buyrulur:

"Andolsun ki, daha önce de Yûsuf size açık deliller getirmişti. Siz onun getirdiklerinde şüpheye düşmüştünüz. Yûsuf ölünce, 'Allah ondan sonra bize asla bir peygamber göndermeyecek' demiştiniz. Allah, aşırı giden, çok şüpheli olanları işte böyle saptırır."⁴⁹⁹

İmanlı kişinin konuşmasında Mısır halkının bir kısmının Hz. Yusuf’un getirdiği açık delillere şüphe ile bakmış olduğu anlaşılıyor. Demek ki Firavun ailesi, onun geldiği Kıpti halkı, Hz. Yusuf’u şüphe ile karşılamıştı. Aslında Hz. Yusuf’un kendisinden değil de, getirdiği apaçık delillerden şüphe etmişlerdi. Böylece bu halkın Hz. Musa’ya takındığı tavrın bir benzerini Hz. Yusuf’a takındığını bu konuşmadan anlıyoruz. Hz. Yusuf’tan bıkmış gibi, onun ölümünden sonra Allah’ın onlara asla peygamber göndermeyeceği iddiasını öne sürdüler. Bu ifade, aslında, onların ne denli peygamber istemediklerinin, ağızlarından dökülüşünden başka bir şey değildi. Demek ki Hz. Musa, böyle bir olumsuz tepkinin canlı olarak yaşandığı bir ortam ve zamanda gelmiştir.⁵⁰⁰

---

⁴⁹⁷ A’raf 7/146

⁴⁹⁸ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İFAV, İstanbul,1998, s.54.

⁴⁹⁹ Mü’min 40/34

⁵⁰⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.16, s.519.

Bununla beraber inanan kişinin bu sözünden anlıyoruz ki, Mısır halkı, Allah'ı biliyordu. Onun için Allah'ın peygamber göndermeyeceğini söylüyorlardı. Peygamberi gönderenin de Allah olduğunun farkında idiler. Hatta peygamberlik müessesesini de biliyorlardı. Bildikleri ve tanıdıkları halde peygamber istemiyorlardı. İnsanlar, genelde yaşadıkları hayata başkalarının karışmasını istemezler. Yaşadıkları hayata ters fikirler beyan eden ve o hayattan kendilerini koparmak isteyenlere tahammül edemezler. Hatta genç yaştaki delikanlılar ana-babalarına bile karşı koyarlar. Artık büyüdüklerini ve kendi yollarını tayin edebilecek yaşa veya çağa geldiklerini söyleyip onların kendi işlerine karışmamalarını dile getirirler. Aile içi çatışmaların bir nedeni de budur. Bu durumu peygamberlerle halk arasında da görebiliriz. Peygamberlerin getirdiği ilâhî mesaj, halkın yaşadığı kötü hayatı kökünden değiştirmek istediği için halk hem o mesaja hem de onu hayata uygulayacak olan peygambere tepki koymuşlardı. Demek ki, peygamberlere karşı koyan güç halkın kötü alışkanlıkları ve yaşadıkları hayatın kendisi olmaktadır. Bunun en ilginç kuralını, yani delilini şu ayette buluyoruz:⁵⁰¹

*"Onların milletini takip etmedikçe Yahudi ve Hıristiyanlar asla senden razı olmayacaklardır. De ki: Allah'ın kılavuzluğu biricik kılavuzluktur. Sana ulaşan bu bilgiden sonra onların arzularını takip edersen, Allah'tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır"*⁵⁰²

Âyette geçen millet kelimesi, "hayat tarzı, yaşam yolu, davranış şeklleri, tüm değer ve inançlar"ı kapsamına almaktadır. Ayetin sonuna bakarsak buradaki millet kelimesinin insanın hayatını yönlendiren "arzular" anlamına gelmekte olduğu da görülecektir. Demek bu ifade, Hz. Peygamber'e ve bizlere yönelik olarak "onların isteklerine uymadıkça senden asla razı olmayacaklardır" esasını koymaktadır. İnsanların arzularıyla, yaşamlarıyla çatışan bir mesaj ve onu tebliğ eden bir peygamber her zaman tepki görmüştür. İnsanlar yaşadıkları hayatı değiştirmek istemezler. Yaşam tarzını değiştirmek peygamberler için en zor işlerden biri olmuştur. Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib'in Müslüman olmasını da, yaşadığı hayat tarzı

⁵⁰¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.519.

⁵⁰² Bakara 2/120

engellemiştir. Öyle anlaşılıyor ki, insanların Allah'ın kendi hayatlarına karışmasını istememelerinin tarihçesi çok eskiye dayanmaktadır.⁵⁰³

Bunu hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan açıklayabiliriz. Aslında bu karşı koymanın kaynağı insanın içsel yapısındadır. Nefsin akla ve gönüle karşı koyup kafa kaldırmasıdır. Diğer taraftan kendi aralarında rahat bir hayat yaşayan iffetsizlerin içine bir namuslu girse rahatsız olurlar. Çünkü gelenin iffet anlayışı onların hayat tarzı ile çatışmaktadır. Allah, aşırı giden ve çok şüpheci olanların sapmasını tescil etmektedir. Demek ki, Allah kullarını saptırmıyor, kullar aşırı gidiyor, şüphe ediyor ve Allah da onların bu durumunu tescil ediyor. Onların aşırı gidişinin ve şüphe etmelerinin kaynağında Allah yoktur. İnsanlar kendi davranışlarının ve inançlarının doğru olup olmadığını sorgulamak için şüphe etmeleri gerekirken, peygamberden şüphe etmektedirler. Gerçekten ve hakikat olandan şüphe etmek sapıklıktır. Sapık olmak istemekte ısrar edene de, Yüce Allah sapıklık verir.⁵⁰⁴

Bu sebeptendir ki; kibir ve şüphecilik, din eğitiminin engellerinden bir diğeridir. Yüce Allah Firavun'un şahsında bu durumun örneğini bizlere vermektedir. Kibir ve gurur beraberinde kendine aşırı güveni getirir. Kendine aşırı güveni olan bir kimse, bu güveni sarsabilecek, kendi tutumuna ters düşen bir çağrıyla reddetme, görmezlikten gelme ya da uyutma eğilimi gösterir.⁵⁰⁵ Firavun'un kibir duygusu onun her şeye kendi kendisini yeterli görmesine, kimseye muhtaç olmadığı düşüncesine götürmüştür. Firavun'un içinde bulunduğu bu ruh hali onun Rablık iddiasında bulunmasının sebeplerinden biridir. Özellikle sahip olduğu yüksek mevki ve statü onun ilahi mesajı kabulünü engellemiştir. Zira kişinin grup içerisindeki saygınlığı ve statüsü ne kadar yüksekse, bu saygınlığı zedeleyecek mesaja karşı çıkmada o oranda yüksek olmaktadır.⁵⁰⁶ Kendisini Rab olarak gören kişinin durumu, Psikolojide, "teomani" (theomania) yani "kişinin tanrı olduğuna inandığı bir kuruntu hali" olarak tanımlanır.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.520.

⁵⁰⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.520.

⁵⁰⁵ Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul,2006, s.204.

⁵⁰⁶ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.205.

⁵⁰⁷ Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara,2005, s.738.

Yüce Allah bir başka ayette ise kibirli zorbalar kavramını zikrederek kibir ve kibirli insanların durumunu farklı bir boyuta taşımaktadır. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *"Onlar, kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadan Allah'ın ayetleri hakkında tartışırlar. Bu, Allah katında da inananlar katında da büyük nefrete sebep olur. Allah, kibirli her zorbanın kalbini böyle mühürlüyor."*⁵⁰⁸ Hiç bir delile dayanmadan Allah'ın ayetlerine karşı mücadele vermek büyük bir nefretin sebebi olmaktadır. Ayetin bu kısmında yer alan ve bizim de "delil" olarak manalandırdığımız sultan nedir? Sorunun cevabını verebilmemiz için Hacc 3. ve 8. ayetlerine gitmemiz gerekiyor. O ayetlerde ilgili kelime "bilgi, rehber ve aydınlatıcı kitap" olarak tespit edilmektedir. Bu üç şey olmadan Allah hakkında mücadele verenler, kovulmuş şeytana tabi olurlar açıklaması yapılmaktadır. Ayetin bu kısmından şu sonucu çıkarıyoruz: Şüphencilğin, haddi aşmanın ve sapkınlığın delili yoktur. Onun için dayanaksız kalmaktadırlar. Bu bakımdan şüphe, bir konuyu açıklamak için hareket noktası olamaz. Metodik şüphe gerekli olmasına rağmen, şüphencilik inkâra götüren bir yol olabilir. Meselâ: Bir insan kendi bilgilerinin ve inancının doğru olup olmadığını sorgulamak için "metodik şüphe"yi kullanabilir; ama gerçek olandan, doğrudan ve haktan şüphe etmek en tehlikeli iştir. İşte Kur'an, bu şüpheleri ortadan kaldırmak için bu ayetlere sahiptir. Şüphencilğin yer aldığı bir ortamda imanın gönüle girmesi imkânsızdır.⁵⁰⁹

Yüce Allah, delilsiz olarak Allah'ın ayetlerine karşı mücadele verenleri "kibirli zorbalar" olarak vasıflandırmaktadır. Delilsiz olarak Allah'ın ayetlerine karşı yapılan mücadele hem Allah'ın hem de iman etmiş kimselerin o insanlara karşı öfke duymasına sebep olmaktadır. Delilsiz mücadele sebep, Allah'ın ve iman edenlerin öfke duyması da sonuç olmaktadır. Demek ki, kulun psikolojisi ve davranışları kalbinin mühürlenmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü Allah, durup dururken kulunun kalbini mühürlemez. Hz. Mûsâ'yı savunan o imanlı kişinin, Firavun ve adamlarının davranış analizini yapmaktadır, diyebiliriz. Ama onun bu analizi evrensel nitelik taşımakta, Müslümanlığa ve Müslümanlara karşı delilsiz mücadele verip savaş

---

⁵⁰⁸ Mü'min 40/35

⁵⁰⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.521.

açanlara işaret edilmektedir. Delil olmadan, Kur'an'a şüphe ile bakarak, ileri gidip mücadele verenlerin davranışlarının analizi veya tahlili yapılmaktadır.⁵¹⁰

İslam eğitimcileri, kibrin insana verdiği bu zararları bildikleri için, hem öğretmen ve hem öğrencide bulunmaması gereken vasıflardan biri olarak kibri zikrederler. Öğrenci, kötü ahlaklar içinde özellikle kibirli olmaktan, yani kendini başkalarına karşı büyük görmekten sakınmalıdır. Zira ilim, başkalarının yaklaşabilmesi ve faydalanabilmesi için, alçak gönüllü olmayı ve halkın seviyesine inmeyi gerektirir. Kendini büyük görmekse buna engel olur. Böyle bir ilim sahibinden halkta, öğrencide faydalanamaz.⁵¹¹

Din eğitimcileri burada özellikle insanlara, ululuk ve büyüklenmenin; varlığı ve sıfatları kendiliğinden olanın, yani hiçbir konuda başkasına muhtaç olmayan Yüce Allah'ın hakkı olduğunu anlatmalıdırlar. İnsanlara Kulun varlığının kendisinden değil de, Yüce Allah'tan ona bir emanet olduğu bilincini kazandırmalıdırlar. Nefsini bilen rabbini bilir anlayışından yola çıkarak, kibir hastalığından kurtulmanın yollarını insanlara göstermelidirler. Zira insan, yaratıcı karşısında kendi acizliğini ve zayıflığını; cenabı hakkın ise büyüklüğünü ve azametini ayırt ederek, sürekli bunu düşünürse; şeytanın bir vasfı olan, gurur ve kibri vücut yurdundan kovabilir. İnsan düşünerek, aklederek kendi varlığının yaratılış serüvenini ve kâinatın yaratıcısını anlayıp, bulabilir ve böylece acizliğinin ve zayıflığının farkına varır. Bu onda alçak gönüllülük yani tevazu faziletinin oluşmasını sağlar.⁵¹²

Unutulmamalıdır ki kibirlenen insan yalnızca kendisini aldatır. Çünkü kendisine ait olmayan bir şeyi kendisinin zanneder. Rabbinin giysisi olan kibri giyen onun gazabına uğrar. Onun için insan bundan kesinlikle kaçınmalı Allah (cc) intikamına hedef olmaktan korunmalı, yani alçak gönüllü olmalıdır ki gerek Allah tarafından, gerekse insanlar tarafından sevilsin.⁵¹³

---

⁵¹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.521,522.

⁵¹¹ Yavuz, *Talimü'l Müteallim (İslam'da öğretmen öğrenci münasebetleri)*, s.108.

⁵¹² Bilgen, a.g.e., s.473,474.

⁵¹³ Bilgen, a.g.e., s.474.

4. Gaflet

Din eğitiminin engellerinden biride ayette geçen gafil kelimesinden yola çıkarak kişinin eğitim sürecindeki gaflet ve ilgisizliğidir diyebiliriz. el-ğâfil kelimesini "umursamaz; aklını kullanıp ibret almaz" anlamında almamız mümkündür.⁵¹⁴ Bu nedenle din eğitiminde ilgisizlik gaflet kelimesi ile karşılanmaktadır. Dolayısıyla eğitimci önce bunu aşmak zorundadır.⁵¹⁵ Biz bu kelimeyi eğitimde şu örnekle açıklayabiliriz: Öğretmen ders verirken öğrencilerin bazıları pür dikkat dinlerler. Bazıları da umursamaz bir tavırla, kendi bedenleri sınıfta, fakat ruhları dışarıda hayal âleminde gezinir. Halbuki din eğitiminde öğrenci derse daha fazla ilgi göstermelidir. Daha fazla bilgi elde edebilmek için bazı şeylerden fedakârlık yapmalı, boş ve faydasız şeyleri terk etmelidir.⁵¹⁶ İşte Yüce Allah, Firavun'un bedenini kurtarmakla bir ders vermektedir. Bu ders, bitmez tükenmez bir ders olarak devam etmektedir. Ama dersten netice çıkaranlar az, çıkarmayanlar çoktur.⁵¹⁷ "Andolsun onların kıssalarında, akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır"⁵¹⁸

Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *"Bugün senin bedenini kurtaracağız ki senden sonra gelenlere ibret olasın. Ama insanların çoğu bizim ayetlerimizden gâfildir."*⁵¹⁹ bir başka ayette ise; *"Bunun üzerine onların hepsini cezalandırdık., ayetlerimizi yalanladıkları ve onlardan gafil oldukları için denizde boğduk."*⁵²⁰

Kur'an bu engeli, Allah'ın kalplere ve kulaklara mühür, gözlere perde çekmiş olduğunu haber vererek anlatır.⁵²¹ Firavun ve kavminde de bu durum meydana gelmiş, mucize ve tebliğ sürecini anlayıp, kavrayamamış ve beklenen değişim kendilerinde meydana gelmemiştir. Gafil olmaları eğitilmelerine engellik teşkil etmiştir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *"Allah, kalplerini ve kulaklarını*

⁵¹⁴ Bayraktar, *İbn-İ Cemaadan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, s.62.

⁵¹⁵ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s.51

⁵¹⁶ Bayraktar, *İbn-i Cemaadan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, s.62.

⁵¹⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.74.

⁵¹⁸ Yusuf 12/111

⁵¹⁹ Yunus 10/92

⁵²⁰ Araf 7/136

⁵²¹ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s.51.

*mühürlemiş; gözlerine de bir perde inmiştir. Bunların hakkı pek büyük bir azaptır*⁵²²
Onun için onlar ne görürler ne anlarlar. Onları korkutsan da korkutmasan da fark etmez. Bunlarda hakikati bulma ve ondan yararlanma istidadı kalmamıştır. Asıllarındaki selameti kaybetmişler kötü alışkanlıkları ile ikinci bir tabiat elde etmişlerdir.⁵²³ Dolayısıyla din eğitimcileri ilk olarak bu gaflet psikolojisiyle mücadele edip, eğitim sürecinin başarıya ulaşması için öğrencide ilgi ve duyarlılık oluşturmalarıdır.

F- SİHIRBAZLARIN FİRAVUN İLE OLAN DİYALOĞU

Sihirbazların, Firavun ile olan diyalogu, iman etmeleri ve bunun sonucunda yaşadıkları olaylar, beşeriyet tarihinde eşine az rastlanan kesin ve kati durumlardandır. Bu hadise, daha önceleri sihirbazken mucize karşısında iman edenlerin, Firavun ve erkânı karşısında, akidenin hayata hâkim olduğunu, azmin acılara üstün geldiğini ve insanın şeytanı mağlup ettiğini gösteren kesin delillerden biridir.⁵²⁴

Kur'an, sihirbazların Firavun karşısında ki değişimini şöyle anlatır: Hz. Musa ile Firavun için yarışan sihirbazlar arasında ki mücadelede, Hz. Musa galip gelmiş, Firavun ve sihirbazları mağlup olmuştu. Hz. Musa'nın gösterdiği mucizelerin sihir olmadığını anlayan sihirbazlar, derhal secdeye kapanarak iman ettiler. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *"Sihirbazlar derhal secdeye kapanarak, Biz âlemlerin rabbine inandık, dediler. Musa'nın ve Hârûn'un Rabbine"*⁵²⁵ ayetten de anlaşılacağı üzere "hak" kendini gerçekleştirdi, Firavun ve taraftarları küçüklük hissedecekleri mağlûbiyeti tattılar. Bunlar mucizelerin yakın hedefleri idi. Esas amaç Firavun ve taraftarlarının iman etmesi idi; ancak değişim, Firavun ve taraftarlarında olması gerekirken, bizzat yarışmada rol alan ve taraf olanlarda gerçekleşmiş oldu.⁵²⁶

Değişim başka taraftan beklenirken, neden sihirbazlarda gerçekleşti? Şöyle ki sihirbazlar, Hz. Musa'nın mucizesinin gücünü takdir edebilecek durumdaydı. Sihir

---

⁵²² Bakara 2/7

⁵²³ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s.51.

⁵²⁴ Kutub, a.g.e., C.6, s.212.

⁵²⁵ Şu'ara 26/46,48

⁵²⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.271.

yapacak seviyede olanlar, bu tip mucizelerin ne anlama geldiğini rahatlıkla idrak edebiliyor ve yapılması gereken davranışları gösterebiliyorlardı. Orada da öyle oldu. Bu durum hakkın karşısında boyun eğmek, aczini kabullenmek ve neticede saygı secdesinde bulunmaktır. Acziyet ve saygı, sihirbazların ağzından şu ifadelerin dökülmesine sebep oldu:⁵²⁷ *"Biz âlemlerin rabbine inandık" dediler. Musa'nın ve Hârûn'un Rabbîne*⁵²⁸

Bu ayet, ilmin fazileti hakkında en önemli delillerdendir. Çünkü diğerleri bilgisizliklerinden dolayı bu bir sihirdir denilince şüpheye düştüler, hâlbuki sihirbazlar, sihrin ne demek olduğunu biliyorlardı ve konuya vakıf bulunmaları sayesinde, Hz. Musa'nın asası ile meydana gelen olayın sihirden bambaşka bir şey olduğunu, bunun insanlar tarafından, insan gücüyle olabilecek bir şey olmadığını hemen anlayıp, bunun ilahi bir mucize olması lazım geldiğini anında fark ettiler.⁵²⁹ Eğer onlar sihir ilminde ileri derecede kimseler olmasalardı, bu istidlali yapamazlardı. Çünkü o zaman şöyle diyebilirdi: "Belki de o sihir ilminde bizden ileridir ve bizim yapamadığımız bir sihir yaptı." Binaenaleyh onların sihir ilminin zirvesinde oldukları, bu ifadeyi kullanmayıp, iman etmelerinden anlaşılmaktadır. Onlar sihir ilminde zirvede oldukları için küfürden imana geçebilmişlerdi. İlim olarak sihrin bile durumu böyle olunca, tevhid ilminde mükemmel olan bir kimsenin halini artık siz düşünün. Ayrıca, değişimin, Firavun ve taraftarlarının dışında sadece sihirbazlarda olması, mucizenin herkese aynı derecede, aynı nitelikte ve aynı derinlikte etkide bulunmayabileceğini de göstermektedir.⁵³⁰

Din eğitimi açısından Hz. Musa mucizesinden sonra sihirbazlarda meydana gelen değişimden çıkarılacak ilke şudur: Din âlimi ve görevlileri, dini tebliğ ederken genel olarak herkese hitap ederler, ama bu tebliğin etkinliğinin nerede gerçekleşeceğini bilmezler, bunun için bir ön tahmin yürütemezler ve yürütmemelidirler. Yaptıkları tebliğden diğer insanlar kendi bilgi, tavır ve tutumlarına göre istifade edeceklerdir. Bu durumun evrensel kanunu, İsrâ Suresi'nin 82. ayetinde konmaktadır: "Biz Kur'an'dan, mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler

⁵²⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.272.

⁵²⁸ Şu'ara 26/46,48

⁵²⁹ Yazır, a.g.e., C.4, s.96.

⁵³⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.272.

indiriyoruz. Ama Kur'ân zalimlere ziyan artırmaktan başka bir katkıda bulunmaz."⁵³¹ Yüce Allah bu ayetler vasıtasıyla bir anlamda özgür iradenin tercihine baskı yapanları eleştirmekte, bu tip davranış ve hareketlerin insanı içinden çıkılamayacak bir hale soktuğunu, ziyanlarını arttırdığını vurgulamaktadır. Bununla beraber, iman eden sihirbazlara yönelik Firavun'un cevabı ayette şöyle anlatılır:

"Size izin vermeden (ona iman ettiniz ha!)" "Bu, hiç şüphesiz şehirde, halkını oradan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır. Ama yakında göreceksiniz."⁵³² "dönegliğinizden dolayı Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim, sonrada hepinizi asacağım."⁵³³

Ayette geçen Firavun' un ifadelerinden; otoritesinin sarsıldığını görüyoruz. Büyük bir kalabalığın önünde Firavun' un artık insanların gönlüne hâkim olamadığını anlaması, iktidarının çatırdamaya başladığının göstergesi idi. Bu durum Firavun'dan sonra gelecek devlet başkanlarına, zorla insanların gönlüne hükmedilemeyeceğini, gönüllerdeki değişimin, siyasî iktidarın değişimine bağlı olduğu kuralını öğretmektedir. Firavun, aslında ayette geçen "kurduğunuz bir tuzaktır" ifadesiyle endişesini ortaya koymaktadır. Sihirbazların tevhîd inancına geçmelerini tuzak olarak nitelendirmesi, onun ne kadar şaşkın olduğunu da göstermektedir. Halkın gözündeki otoritesini kaybetmemek için iftiradan ibaret olan umulmadık yollara başvurdu. Onlara yapacağı zulme zemin arıyordu. Benzer şekilde günümüzde toplumları idare edenler, siyasî rakiplerinden korkmaya başlayınca, onları saf dışı bırakabilmek için aynı tarzda umulmadık iftiralar atarlar. Ayrıca Firavun "(Başınıza gelecekleri) yakında göreceksiniz" demesi ile de tevhîdi kabul edenlere tehditler savurdu. Kendi inanç sisteminin dışına çıkıp halkın ilgisini çekenleri, iktidarı için tehlikeli görüp tehdit etmek, sanki insanlığın siyasî tarihinin değişmez bir kanunudur. Bu tip değişimler halka zulmetmek için birer bahane olmuştur.⁵³⁴

---

⁵³¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.272,273.

⁵³² Araf 7/123

⁵³³ Araf 7/124

⁵³⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.274,275.

Ayette geçen, Firavun'un, el ve ayakları keseceğine dair tehdidini tefsircilerin ekseriyeti "min hılaf" kelimesinden yola çıkarak, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi şeklinde ifade etmişlerdir. Ancak ayetteki "min hılaf" kelimesi çaprazlama kesmeyi ifade etmekten ziyade, "dönecliğiniz yüzünden" şeklinde açıklamak daha doğrudur. Zira "min hılaf" deyiminin öncelikli anlamı "döneklikleri" veya "sapkınlıkları yüzünden"dir, şeklindedir.⁵³⁵ Ayrıca Firavun' un bu asma tehdidinden öyle anlaşılıyor ki asma şeklinde verilen ceza, insanlık tarihine çok eskiden girmiştir. Bir hayata son vermek, ancak bir hayata karşılık olması gerekirken, bunun, inançlarını tevhide yöneltenlere uygulanması, Firavun'un zulmünün ne dereceye ulaştığını göstermektedir. İnanç özgürlüğü meselesinde insanlığın neler çektiğini anlatan bu ayetler, inanç özgürlüğüne saygının ne derece zor bir durum olduğunu da göstermektedir. "İnanç özgürlüğü" ifadesinin insanlık tarihine girmesi, belki de en büyük devrimi teşkil etmiştir. Hukuku olmayan Firavun' un idaresinde inancını özgürce değiştirenlere "idam cezası" verilmiştir.⁵³⁶

Firavun' un bütün bu zulmüne ve adaletsizliğine karşı inanlar nasıl bir tavır takınmalıdır? Yüce Allah bu sorunun cevabını olumsuz bir model olan Firavunun işkencelerini ve halkına yaptığı zulmünü anlattıktan sonra, iman eden sihirbazlar üzerinden, Firavun tiplemesine sahip zalimlere karşı bir mü'minin nasıl bir tavır takınacağını ve hangi duygular içersinde olacağını örnek modelini vermektedir. Konu ile ilgili olarak ayetlerde şöyle buyrulur:

“Onlar “Biz zaten rabbimize döneceğiz. Sen sadece Rabbimizin ayetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey rabbimiz! Bize bol bol sabır ver, Müslüman olarak canımızı al dediler.”⁵³⁷ Bir başka ayette ise; “İnanan sihirbazlar “zararı yok, biz elbette rabbimize döneceğiz, inananların ilki olmamızdan dolayı rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını umuyoruz” dediler.⁵³⁸

Sihirbazların ayetlerdeki ifadeleri, iman nurunun kalbe yerleşmesiyle beraber insan ruhunda nasıl bir değişimin meydana geldiğini açıkça göstermektedir. Zira

---

⁵³⁵ Esed, Muhammed, a.g.e., s.195.

⁵³⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.276.

⁵³⁷ Araf 7/125-126

⁵³⁸ Şu'ara 26/50-51

insan; ruhunda gerçek iman işaretleri açıkça belirlediği vakit, kendisini, yeryüzünün bütün kuvvetlerinden üstün sayar ve zalimlerin, diktatörlerin bütün azaplarını küçümser, böyle bir ruhta inanç, hayattan daha üstün gelir. İnanan ruh; ebedi olan Allah'a yaklaşmayı, geçici olan fena âleminden üstün görür ve bu dünyayı önemsemez. İnanan kimse neyi alıp, neyi bırakacağını, neyi kazanıp ne kaybedeceğini, yürüyeceği yolda ne gibi fedakârlıklara ve dikenlere maruz kalacağını, ne ile karşılaşacağını sormak için dikilip durmaz. Çünkü kalpteki iman nuru, yolun üstündeki hiçbir şeye bakmaz, hiçbir engeli görmez.⁵³⁹

Yüce Allah, bu ayetler vasıtasıyla Müslümanlığı tercih eden sihirbazların bu ifadelerini bize naklederek, ölümün Allah'a bir dönüş olduğunu, tevhîd inancının önemini ve bu konuda yapılan değişimin yüceliğini anlatmakta ve ondan fedakârlık yapılamayacağını vurgulamaktadır. "*Biz Rabbimize döneceğiz*" ifadesiyle sihirbazlar, tevhîd inancı uğruna hayatlarını feda edebileceklerini açıklamaktadırlar. Ölümüne aldırış etmediklerini, çünkü bir gün zaten öleceklerini vurgulayıp, Firavun' un onları ölümle tehdit etmesinin yersiz olduğuna işaret edilmektedir. Tevhîd inancı uğruna ölmenin şehitlik olduğunu biliyor ve bunu Firavun' un huzurunda ifade ediyorlardı.⁵⁴⁰

Araf 125. ayet Hz. Musa'nın Firavun ve taraftarlarına gösterdiği sabrın bir benzerini de; iman eden sihirbazların Firavun'a karşı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak sabretmek iman edenlerin bir vasfı olmalıdır açıklamasını yapabiliriz. Özellikle ayette yapılan duadan şunu anlıyoruz: sabretmek, belâlara göğüs germek Allah'ın yardımını beklemek ve bunun için dua etmek bir zorunluluktur. Bazen öyle meseleler olur ki, onları çözmek ancak ilâhî yardımla mümkün olur. Müslüman bunun farkında olmalıdır.⁵⁴¹ Sihirbazların imanı burada Firavun'un zulmü ile test edilmiş olmaktadır. Sihirbazlar "and olsun ki sizi korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme gibi şeylerle deneriz; sabredenleri müjdele"⁵⁴² ayetinde açıkça belirtildiği gibi, başlarına gelenlerin bir imtihan olduğunun bilincindedirler. Bu nedenle, sabrın ruhen belalar ve acılar karşısında

---

⁵³⁹ Kutub, a.g.e., C.6, s.211

⁵⁴⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.277.

⁵⁴¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.280.

⁵⁴² Bakara 2/155

itidali muhafaza ve her türlü zorluğun orta yerinde kişinin, davasının bayraktarlığını yapmakta sebat etmesi için gerekli güce sahip olması anlamını da taşıdığını söyleyebiliriz.⁵⁴³ Ayrıca, sihirbazların yaşanan sıkıntı ve çilelere gösterdikleri sabır, onların imanlarının değerini ortaya koymuştur.

Allah'a bütün kalbiyle inanan ve güvenen bir kişinin bu imanı sayesinde, kendisine olan güveni, dayanma, direnme gücü artmakta, başkalarına bağımlılıktan kurtulmakta ve hayattaki problemlerle baş etme gücünü kendinde bulabilmektedir. Özellikle dini inanç ve değerlerin başta gelen fonksiyonu insanın hayatına bir anlam kazandırmak olduğu için dini inanç ve tecrübeye sahip olan insan, hayatın yapısından kaynaklanan boşluk, anlamsızlık ve ölüm gibi insanı umutsuzluğa sürükleyen bir takım kaygıların üstesinden rahatlıkla gelebilmektedir.⁵⁴⁴ İman eden sihirbazlarda, hayatın anlamının farkına varmış, iman ile içlerindeki boşluğu doldurmuşlardır. Bu durum hayatın içinde ki, başta ölüm olmak üzere birtakım kaygıların üstesinden gelmede kendilerine yardımcı olmuştur. Zira Allah'a, kadere, kâinattaki düzene ve ahirete olan inanç, insana karşılaşılabilecek en kötü tecrübelerin bile, bir anlamının olduğunu öğreterek umutsuzluğa düşmesine engel olabilmektedir. Çünkü umut en zor durumlarda insanın harekete geçebilmesini sağlayan psikolojik güç kaynağı olmaktadır.⁵⁴⁵ Sihirbazların "...rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını umuyoruz."⁵⁴⁶ İfadesi, bir umudu ifade etmekte ve bu durum sihirbazlar için psikolojik bir güç olmaktadır.

Mâide Suresi'nin 56. Ayetinde, sihirbazlara gösterilen intikam hırsının bir benzerinin, Müslümanlara gösterildiğine şahit oluyoruz. Kitap ehlinin sadece Allah'ın indirdiğine inandıkları için Müslümanlardan hoşlanmadıklarını ve onlara intikam hırsıyla yaklaştıklarını görüyoruz. Bir zamanlar ateşle dolu hendeğe atılıp öldürülenlerin, sadece Allah'a inandıklarından dolayı bu işkenceye maruz kaldıkları, Bürûc Suresi'nin 4-8. ayetlerinde anlatılmaktadır. Ateistlerin ya da müşriklerin tevhîd inancına sahip olanlara böyle davrandıklarını anlatırken Yüce Allah, dünyanın nasıl kirletildiğine de dikkat çekmekte, hırs ve inkârın insanlığın yücelmesine büyük

⁵⁴³ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar Yayınları, İstanbul,1997, s.147.

⁵⁴⁴ Hökelekli, Hayati, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Dem Yayınları, Mart-2006, s.223,224.

⁵⁴⁵ Hökelekli, a.g.e., s.224.

⁵⁴⁶ Şu'ara 26/51

bir engel teşkil ettiğini vurgulamaktadır.⁵⁴⁷ Bununla beraber, Kur'an'da intikam, kin ve nefret gibi benzer duyguların aynı zamanda münafıklar tarafından da müslümanlara gösterildiği ifade edilmektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *“Onlar sizinle buluştukları zaman inandık derler. Aralarında baş başa kaldıklarında ise size olan kinlerinden dolayı parmak uçlarını ısırırlar. De ki: Kininizle geberin! Allah onların sinelerindeki hakkıyla bilendir.”*⁵⁴⁸ Ayette geçen “parmaklarını ısırma” deyimini kin ve nefretin en ileri seviyesini ifade etmek için kullanılmıştır. Firavun ve taraftarlarının iman eden sihirbazlara ya da daha genel olarak, kâfir, müşrik ve münafıkların Müslümanlara beslediği ve nevrotik bir dengesizlik olarak kabul edilen kin ve nefret duyguları, düşmanca bir tavır takınmış olan insanlarda sık rastlanan bir özelliktir.⁵⁴⁹ Yüce Allah bu ayetler vasıtasıyla iman eden sihirbazlara gösterilen kin, nefret ve intikam duygularına dikkat çekerek, bu duygulara karşı inananları eğitmektedir.

Sihirbazların Firavun'a verdiği bir diğer cevabı, Kur'an şöyle haber verir: *“Büyücüler: Seni, bize gelen delilere ve bizi yaratana asla tercih etmeyeceğiz. Yapacağını yap senin hükmün ancak bu dünya hayatında geçerlidir. Biz, kuşkusuz kendi hatalarımızı ve bize zorla yaptırdığın büyüü bağışlaması için Rabb'imize iman ettik. En iyi kalıcı olan Allah'tır, dediler.”*⁵⁵⁰

Ayetlere baktığımızda sihirbazlar, Firavun'u tercih etmeyip âlemlerin Rabbi olan Allah'ı tercih etmelerini kendilerine gelen gerçeğin apaçık belirtilerine, mucizelere ve delillere dayandırmışlardır. Tercihlerinden Firavun'u çıkartmalarını, bundan dolayı yaptıklarını ifade etmişlerdir. Büyücülerin bu “tercih” kelimesini kullanmalarından anlıyoruz ki, tevhi'd inancı, bir tercih meselesidir. İnsanın tercihini kimden yana kullanacağı meselesinden ona bir bilinç vermektedir. Tercihle yanılma, tanrıya yanılmaya, tercihte isabet ise gerçek imana getirmektedir. Böylece iman ile tercih arasındaki ilişki bu ayetle gündeme getirilmektedir. Yüce Allah'ın Hz. Musa'nın olgusunu anlatmadaki gayelerinden biri, bu olsa gerek. Din âlimi ve

---

⁵⁴⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.278.

⁵⁴⁸ Al-i İmran 3/119

⁵⁴⁹ Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da “Münafıklık Kavramı”*, s.68,69.

⁵⁵⁰ Ta'ha 20/72,73

eğitimcilerinin, inanç konusunda tercihin oynadığı rolü, imandaki yerini iyi anlatmalarının zorunluluğunu ortaya koymaktadır.⁵⁵¹

Bu kişiler, “bu, dünya hayatında geçerlidir” derken, Bir beşerin koyduğu hükmün geçerliliği bu dünyayı ilgilendirir. Onun için beşerî düşüncelerin, sistemlerin ve felsefelerin ahiret inancı olmadığından bunlar din de olamazlar. Dinin din olabilmesi için ahiret hayatını inancına sokmalı, cennet ve cehennemi olmalıdır. Büyücüler kendisi tanrı olarak takdim eden Firavun’un tanrı olamayacağını bu şekilde ona ispat etmişlerdir. Sihirbazlar ayrıca, Firavun’un onları sihre zorlamasını mazeret olarak göstermemektedirler. Onun zorlamasına rağmen günahı kendi üzerlerine kalmaktadırlar. “Sen, bizi zorladığından dolayı günah sana aittir” mantığını bir kenara atmışlardır. Çünkü akli başına olan kişi başkasının zoru ile hareket etmez. Adeta onlar da Firavun’un zorlamasına çanak tutmuşlardır. Bundan dolayı günahı kendi üzerlerine almaktadırlar. Diğer taraftan “iman” ile “af” arasında da bir ilişki kurmaktadırlar. İman etmeyen insanın, Allah’a yalvarıp günahlarının affını isteme imkânı yoktur. İman etmek, “af dileme” imkânını da vermektedir. Böylece “iman” ile “inkârın” etkinlikleri de ortaya çıkmaktadır.⁵⁵²

Sihirbazlar ayetin devamında, daha iyi ve daha kalıcı olana iman ettiklerini ifade etmişlerdir. Firavun’un hükmü dünya hayatında geçerlidir. Dünya hayatı daha iyi olamaz ve kalıcı da değildir. Halbuki Allah’ın hükmü hem bu dünyada hem de ahirette geçerli olduğundan, onun ödülü daha iyi ve daha kalıcıdır. Bu özelliklere sahip olan Allah’a inanmak da en iyi ve kalıcı hareket olacaktır. İnkârdan imana geçişteki köklü değişim, geçmişin günahlarını sildirmektedir. Bu değişimin ödülü geçmişin günahlarını temizlemektir. Sihirbazların bunu bilmiş olmaları, onların geniş bir din kültürüne sahip olduklarını da ifade etmektedir.⁵⁵³

Kısaca diyebiliriz ki, Müslüman olarak ölmek her dinin özünde var olan, çok önemli bir ilkedir. Müslüman olarak ölmek için de iman etmek şarttır. Ancak Allah’ın düşmanlarından korkmak, imanda bir zaafın olduğuna işaret eder. Sağlam iman bu konuda korkusuzluğu getirmelidir. Sihirbazların imanı bu konuda bizlere

⁵⁵¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.297.

⁵⁵² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.297,298.

⁵⁵³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.12, s.299.

örnektir. İman arttıkça korku azalır; iman zayıfladıkça korku artar. Korku ile iman arasında bu alanda ters bir orantı vardır. Kısaca diyebiliriz ki, Yüce Allah, sihirbazların Firavun ile olan bu durumunu bize anlatmakla, inanç özgürlüğünü baskılar nedeniyle yaşamayanlara bir örnek vermektedir.⁵⁵⁴ İnananlar bu örnekten gereken dersleri alıp, iman etmenin ve Allah'a teslim olmanın zorlukları aşamada ne kadar büyük bir önem arz ettiğinin farkında olmalıdırlar.

G- MÜ'MİN KİŞİNİN KAVMİNE YÖNELİK DİN EĞİTİMİ FAALİYETİ

Yüce Allah, Firavun'un ailesinden imanını gizleyen bir adamı, Hz. Musa'ya destek olması için göndermiş ve bu Mü'min kişi, Firavun'un zulmüne itiraz etmiştir. Mümin kişinin, Ey kavmim! Şeklinde başlayarak kavmine bir takım nasihatler de bulunmaktadır. Bize göre bu şekilde hitap etmesi, toplumunun doğru yola gitmesini çok önemsemesi ve açıkladığı konularda ısrarcı olmasını ifade etmektedir. Bu durum bizlere din öğretimin de kullanılabilir olan takrir(Anlatma)Yöntemini⁵⁵⁵ hatırlatmaktadır. Kur'an Mümin kişinin bu nasihatlerine yer vererek, din eğitimi icra edilirken hangi metotların kullanılabilirliğinin işaretini ve din eğitiminde nasihatini⁵⁵⁶ bir metot olduğunu bizlere öğretmektedir. Anlatma yöntemi de denilen, takrir yöntemi, bir konunun öğretmen ya da onun yerinde olan birisi tarafından belli bir sıra ve düzen içerisinde öğrencilere sunulmasıdır.⁵⁵⁷

Peki, kimdi bu Firavun'un kavminden olup, imanını gizleyen kimse? Bu soruya verilecek cevap Kasas 20. ayettir. Şehrin imanlı, en kültürlü ve en bilgin kişisi koşarak geldi ve Hz. Musa'ya şöyle dedi: *“İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal çık! Ben senin iyiliğini isteyenlerdenim”* diyen kişidir. Kasas 20. ayetin mealini verip, yorumunu yaparken: aksa kelimesine “en uzak” değil de, “en bilgili, en kültürlü ve inanmış kişi” demiştik. Çünkü Hz. Musa'yı öldürme müzakeresini yaparlarken, bu kişi onların yanındaydı. Şehrin en uzağında olan ve oradan gelen kişi bunu nereden bilecekti. Hz. Musa'ya tehlikeyi haber veren bu kişi,

⁵⁵⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.54.

⁵⁵⁵ Aydın, a.g.e., s.119.

⁵⁵⁶ Koç, a.g.e., s.196.

⁵⁵⁷ Aydın, a.g.e., s.119.

Mü'min 28'de geçen ve imanını gizleyen, ileri gelen kişidir. Bu noktada şu soruyu soruyoruz: Açıklama ve nasihatleriyle Hz. Musa'ya destek çıkan bu kişinin ismi niçin verilmiyor? Bize göre, nice bu tip inanmış kişiler çıkacak ve tevhid inancını savunacaktır. Evrensel kimlikte şahsiyetleri ifade etmesi için, söz konusu şahsın ismi özellikle verilmemiştir.⁵⁵⁸ Şimdi bu kişinin orada neler söylediğinin ve hangi konulara dikkat çektiğinin açıklamasına geçebiliriz.

1. Din ve İnanç Özgürlüğünün önemi

Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

“Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir mü'min adam şöyle dedi. Siz bir adamı, ‘Rabbim Allah’tır’ diyor diye öldürecek misiniz? Hâlbuki o, Rabbinizden size apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise, yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği azabın bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez.”⁵⁵⁹

O zamana kadar imanını gizleyen bu kişi, o anda kendini bu sözlerle ortaya koymuş oldu. Fikrini soru olarak yöneltmiş ve tevhîd inancını savunan kişinin öldürülemeyeceğini ifade etmiştir. Biz bu soru şekline “inkâr eden, reddeden soru” şekli diyoruz. Rabbim Allah’tır diyen kişinin bu inancından dolayı öldürülemeyeceği hükmünü de buradan çıkarabiliriz. Onun için, iki Mü'minin bir birini öldürmemesi gerekiyor. Rabbim Allah’tır diyeni öldürmek, inanç özgürlüğünü de katletmektir. İşte bu kişi bu açıklamalarıyla inanç özgürlüğünü savunmaktadır.⁵⁶⁰ Mü'min kişinin inanç özgürlüğüne yaptığı vurguya baktığımızda, inanç özgürlüğünü savunmanın kökleri çok eskilere dayanmaktadır açıklamasını yapabiliriz.

Bu inanmış kişi, hem dini konuları biliyordu, hem de çok kültürlüydü. Diğer taraftan da mantık yürütme yeteneği çok güçlü biri idi. Hz. Musa'nın söyledikleri yalan ise, bunun kendi aleyhine olacağını, ama doğru söylüyor da, siz inanmazsanız azabı siz çekersiniz mesajını veriyordu. Ayrıca bu kişi şu gerçeğe de işaret ediyordu:

⁵⁵⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.518.

⁵⁵⁹ Mü'min 40/28

⁵⁶⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.509,510.

Öyle gerçekler vardır ki, inkâr edilmesinin cezası hemen başa gelebilir. O inkâr veya ağır bir şekilde karşı koyma, ilâhî cezaya dönüşüp bu dünyada başa gelebilir. Yüce Allah, onun cezasını ahirete ertelemeyebilir. Ayette geçen “cezanın bir kısmı” ifadesi dünyevî cezaların, verilecek cezayı tam olarak karşılamayacağına işarettir. O zaman dünyevî ceza, o suçun bir kısmına denk olacaktır ve gerçek ceza ahirette onları bulacaktır. Kısaca şu mantığı yürütmüş oldu: Yalan söylüyorsa size ceza yoktur, ama doğru söylüyor da siz inanmazsanız size ceza vardır. Bu mantığı din görevlileri, dini anlatırken kullanmalıdırlar. Zaten Allah bize, bu olayı işte söz konusu bu amaçla anlatmaktadır. Mantık, saldırıyı durdurucu niteliktedir.⁵⁶¹

Bununla beraber, Mü'min kişinin "Eğer o yalancı ise, yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği azabın bir kısmı olsun gelip size çatar." İfadesiyle, Firavun ve taraftarlarının fevri davranarak Musa'yı öldürmelerini önlemeyi, onun tebliği hakkında soğukkanlı ve sağlıklı olarak düşündükten sonra karar vermelerini sağlamayı amaçlamıştır. Bu ifade aynı zamanda din eğitiminde farklı bir düşünce ve inanç ortaya koyanlar karşısında ölçülü, soğukkanlı davranmak, sağduyuyla hareket etmek; bunların doğruluğu ve yanlışlığı üzerinde düşünüp taşındıktan sonra bir karara varmak ve tavır belirlemek gerektiği yönünde genel bir ders ve uyarı anlamı taşımaktadır.⁵⁶²

Yüce Allah Mü'min Suresi 28. Ayet vasıtasıyla İslam eğitim metotlarından soru sorma yöntemi ile düşünceyi harekete getirerek eğitime metotlarına bir kez daha işaret ederek, bu metotların eğitim sürecinde ki önemine dikkat çekmektedir. Mümin kişi bir insanı Rabbim Allah'tır dediği için mi öldüreceksiniz sorusunu sorarak, Firavun ve ileri gelenlerini bir an için düşünmeye davet etmektedir. Bu ifadeler bir anlamda, düşününce bir insanın Allah benim rabbimdir dediği için öldürülmesinin ne kadar yanlış olduğunu anlayacaksınız demektir. Mümin kişi önce soru sorarak muhataplarının dikkatini kendisine çekmekte, onların zihinlerini bu şekil de harekete geçirip, ardından sorunun cevabını mantıksal bir açıklama ile vererek muhataplarını din eğitimine tabi tutmaktadır.

⁵⁶¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.510,511.

⁵⁶² Karaman ve dğr. a.g.e., C.4, s. 657.

İslam, insana bilgiyi soru sorma yolu ile de verebilir. Yüce Allah hakkın bilgisini insanlara vermek, gittikleri yolun yanlışlığını anlatmak için, gerçek ve yanlışın özelliklerini soru sorma ile insan zihnine vermektedir.⁵⁶³ Ayette geçen Mümin kişi de inanç özgürlüğünün önemini ve doğru ile yanlışın bilgisini soru sorarak muhataplarına vermektedir.

Bu inanmış kimse “hidayet” kavramını da biliyordu. Açıklamalarıyla bu kişi, iman, bilgi ve mantığı bir araya getirmişti. “Haddi aşma” ifadesiyle Firavun ve yakınındakilere, “yalan söylemekle” de Hz. Musa’ya hitap etmekteydi. Yüce Allah’ın bu tip insanlara doğru yolu göstermeyeceğini söyleyerek, Allah’ın hidayetini neyin engelleyeceği meselesine de ışık tutmaktadır. Yalanın ve haddi aşmanın olduğu yerde ilâhî hidayetin işi yoktur. Kısaca bu öğretiyi zamanımıza getirirsek şöyle diyebiliriz: Din eğitimcileri toplumu yalan ve haddi aşmaktan uzak tutmalıdırlar. Aksi takdirde hidayet yolu kapanmış olacaktır. Din eğitimi, yalanın ve inanç özgürlüğüne baskının ne denli toplumu Allah’tan uzaklaştırdığı bilincini insana vermelidirler.⁵⁶⁴

2. İktidar Zulme Dönüşmemelidir

Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

“Ey kavmim! Bugün, yeryüzüne hâkim kimseler olarak hükümranlık sizindir. Ama Allah’ın azabı bize gelip çatarsa kim bize yardım edebilir? Firavun: ‘Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum’ dedi.”⁵⁶⁵

Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bu bilgin kişi, konuşmasına devam ederek toplumuna seslenmekte ve siyasi erk ile inanç özgürlüğüne müdahale arasında bağlantı kurmaktadır. Bu bağlantının yanı sıra, Allah’ın neler yapabileceğine de dikkat çekmektedir. Bu imanını gizleyen kişi, kavm kelimesini kullanırken, Firavun ve etrafındaki ileri gelenleri kastetmektedir. “Mısır ülkesinde üstün gelerek siyasi erki ellerine geçirmelerinin amacı, inancından dolayı insanları öldürmek olmamalıdır” görüşünü savunmakta, “siyasi gücü ele geçirmek, Allah’ın azabının

⁵⁶³ Bayraklı, *İslam’da eğitim*, s.233.

⁵⁶⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.16, s.511.

⁵⁶⁵ Mü’min 40/29

gelmesine sebep olacak işler yapmak anlamına gelmemelidir” öğüdünü vermektedir. Üstünlük, bir çeşit zulme dönüşmemelidir. Zulmün olduğu yere Allah’ın azabından başkası gelmez.⁵⁶⁶ Devlet yöneticileri makam ve mevki bakımından yükseldikçe sorumlulukları artmaktadır. Hatta ahirette bunlar daha fazla sorumludurlar ve sorgu suale muhataplardır. Yöneticilik sorumluluk isteyen önemli bir emanettir.⁵⁶⁷ Bu nedenle Mü’min kişi, kavmine siyasi erki elinde bulunduranların idarede sorumlu olduklarını hatırlatmakta, Allah’ın azabından bahsederek onları uyarmaktadır.

Konuşmasının içeriğine biraz daha derinden bakılırsa, siyasetin peygamberlik, yani dini alana müdahale etmesini önlemek istediği ve dini alanının özgürlüğe sahip olması ilkesini öne sürdüğünü görüyoruz. Bu kişi hem siyaseti, hem dini meseleleri iyi bilen yetişmiş biri idi. Siyasetin dini alana girip müdahale etmesi ve o dini savunanlara baskı yapıp öldürme eylemine varmasının doğru olmayacağını ve ilâhî azabın gelmesine sebep olacağını vurgulamaktadır. İnce bir mantıkla “siz Hz. Musa’yı öldürürseniz, Allah’ta sizin hayatınıza son verecektir” savunmasını yaparak öğüt vermek ve uyarıda bulunmaktadır.⁵⁶⁸ Mü’min kişinin öğüt vererek yaptığı uyarı Kur’an’da insanları eğitmek için kullanılan teşvik ve sakındırma (terğib ve terhib) yolu ile eğitime örneklik teşkil etmektedir. Mü’min kişi gibi, eğitmcilerin en iyisi, insanlara güzel bir şekilde nasihat eden, onları Allah’a davet edip, onun rızasına kavuşma yollarını gösteren, gazabından sakındırıp, rahmetinden ümidini kestirmeyerek, Allah Teâla’nın fazlını ortaya koyan kimsedir.⁵⁶⁹

Bu Mü’min ve çok kültürlü kişinin bu şekilde konuşmasının ardından sözü Firavun almış, Hz. Musa’yı öldürme fikrini ortaya atmasının nedenini savunmuştur. Öncelikle kendi fikrini söylediğini ifade etmiştir. Ama bu fikrin onlar doğru yolu gösterme amacına yönelik olduğu iddiasını da öne sürmüştür. Firavun, doğru yol “sebîle’r-reşâd” kavramını biliyordu. Orada “doğru yol” kavramını kullanması, şuur altının harekete geçip şuur alanına çıktığını göstermektedir. Hayatı boyunca “doğru yol” anlayışını şuur altına itmiş, ona baskı uygulamış, böyle bir konuşmada o anlayış ortaya, yani bilinç alanına çıkarken, onu çok kötü bir davranış için kullanmıştır. Hz.

⁵⁶⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.16, S.512.

⁵⁶⁷ Sezen, *İslam’ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yayıncılık, İstanbul,2004, s.308.

⁵⁶⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.16, s.512.

⁵⁶⁹ Koç, a.g.e., s.200.

Musa'yı olumsuz manada din değiştirmek ve fesat çıkarmakla suçlayıp, öldürmek eylemi ile tanımlamıştır. Ona göre doğru yol bu oluyordu. Demek ki “iyi kavramlar” Şuur altına itilince, zamanla Şuur alanına çıkarken kılık değiştirmekte ve kötü eylemleri niteler hale bürünmektedir.⁵⁷⁰

Firavun'un “kötü yol”a, “doğru yol” demesi, görüşünün ve eyleminin kendisine Şeytan tarafından süslü gösterildiğini de ifade etmektedir. “*Ve Şeytan da onlara yaptıklarını cazip gösterdi*”,⁵⁷¹ “*De ki: Size yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? Bunlar, iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir*”⁵⁷² Bu ve benzeri ayetler, insanın kötü ameller kendisine süslendiğinden dolayı o amelleri yaptığı ifade edilmektedir. İşte Firavun'a da, kötü yol iyi gösterilmiş, çirkin iş, güzel gösterilmiş, o da Allah'ın peygamberini öldürme eylemini “doğru yol” olarak tanımlamıştır. Yanlış, sapık ve zulmün yolunu, doğru yol olarak tanımlaması, onun ne denli Şeytanın ve nefsinin etkisinde kaldığını göstermektedir. Önce kendi görüşü olduğunu söylemiş, ardından o görüşün doğru yol olduğunu iddia etmiştir. Şeytan, ona kendi görüş ve eylemini süslemiş, o da halka süslü olarak gösterme teşebbüsünde bulunmuştur. Aksi takdirde Firavun' un ağızından “doğru yol” kavramının dökülmesi mümkün olmayacaktı. Demek ki, Firavun' un siyaseti ve bu konudaki uygulamaları, çirkinini güzel, yanlışı doğru, bätılı hak, kötüyü iyi gösteren bir uygulama ve bir siyaset idi. Bu değerlerin yer değiştirmesine sebep olmak da büyük bir zulüm olmuştur.⁵⁷³ Bir anlamda Firavun'un doğru yolu, Nisa Suresi 169. ayette tarik kavramıyla ifade edilen cehenneme çıkan yol olmaktadır.⁵⁷⁴

Yüce Allah, Firavun'un bu sözünü bize niçin nakletmektedir? Öncelikle geçmişteki iyi ile kötünün mücadelesinin örneğini vererek, günümüze ışık tutmaktadır. Günümüzde ve gelecekte bu tip idarecilerin çıkabileceğini, “yanlış yol”u “doğru yol” diyecek kadar halkı kandırma yoluna gidebileceklerini öğütlemekte ve

---

⁵⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.512,513.

⁵⁷¹ En'âm 6/43

⁵⁷² Kehf 18/103,104

⁵⁷³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.514,515.

⁵⁷⁴ Başkurt, “Kur'an'da Eğitim Açısından Tarik Kavramı”, a.g.e., s.353., Detaylı bilgi için bkz. *Kur'an Açısından Din Eğitiminde Adalet, Ölçü, Denge, İşaret* yayınları, İstanbul,2000.

bu konuda bizi bilinçlendirmektedir. Bu tip idarecilerin, inanç özgürlüğünün var olmasının gerekliliğini söyledikleri halde, uygulamalarında dini alana olumsuz manada müdahale edip, o alandaki özgürlüğü katledeceklerine işaret etmektedir.⁵⁷⁵

Onun için günümüzden Hz. Musa'ya baktığımızda onu, insanları kölelikten kurtaran, özgürlüklerine kavuşturan, tevhid inancını savunan bir şahsiyet olarak görmek gerekiyor. Biz, onun gibi peygamber olamayız ama özgürlükleri savunan ve tevhid inancını, inanç özgürlüğünün bayraktarlığını savunanlar olarak onun yolundan gidebiliriz. İnanç özgürlüklerine mâni olanları tanıyabilir, onların “yanlış yol”u nasıl “doğru yol” olarak gösterdiklerinin farkına varacak bilinci insanlara kazandırabiliriz. Günümüz de, “Benim inancımı paylaşmazsan, benim hayat tarzımı benimsemezsen bile en azından bana boyun eğeceksin, benim müsaade verdiğimiz ölçüde hayatını sürdüreceksin, aksi takdirde sana hayat hakkı tanımam” diyen toplum ve toplumlar hangi role soyunmuşlardır? Firavun döneminde kendi yönetim çevresinden olan inançlı bir kişi çıkmış ve Hz. Musa'yı savunmuştu, ama günümüzde maalesef zulmeden, emperyalist bir eda ile davranan toplumlara içlerinden böyle bir ses çıkmamaktadır. İşte bunları anlayıp analizini yapmak için, Yüce Allah bu olguyu anlatarak bizi bilinçlendirmekte ve aklımızın sosyal olguların içine veya arasına sızmasını temin etmektedir.⁵⁷⁶

3. Geçmişin Olgularından Ders Almak

Mü'min kişi konuşmasına devam ederek, geçmiş kavimlerin inkârda diretmeleri sonucunda başlarına gelenleri anlatarak bu hususta kavmini uyarmakta, geçmişin olgularından ders almalarını istemektedir. İslam eğitiminde Kıssa ile terbiye olarak da ifade edilen, geçmişin olgularından ders almak, İslam eğitiminin önemli metotlarından biridir.

Bu metot ile geçmişteki hadiseler bir ahenk içerisinde ortaya konur. İnsan yakın ve uzak tarihi bilmek zorundadır. Zira tarih geçmişten günümüze akan bir nehirdir. İnsan tabiatı kıssa ile eğitime ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacı bilen Yüce Allah, onların dünyada imtihanı kaybetmelerini istememekte, onları kötü akıbetten, bir

⁵⁷⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.514.

⁵⁷⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.515.

başka şekilde daha ikaz etmektedir. Bu imtihanı kazanan veya kaybeden geçmiş milletlerin ibretlik kıssalarından kısaca bahsetmekte, böylece Kur'an'a muhatap olanların aynı hatalara düşmemesini istemektedir.⁵⁷⁷ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"İman etmiş olan kişi dedi ki: Ey kavmim! Doğrusu ben sizin için, Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi toplulukların başlarına gelen bir sonuçtan korkuyorum. Allah, kullarına bir zulüm dileyecek değildir."*⁵⁷⁸

Bu ayetlerden çıkaracağımız neticeler olacaktır:

Bu kişi, geçmişin olgularını ve toplumlarını iyi biliyordu. Sahip olduğu kültür, ona geçmiş toplumların helak olma sebeplerini bilmeyi temin ediyordu. Geçmiş toplumların helak olma sebeplerini bilmeden öte, yaşadığı andaki durumla da bir bağlantı kurabilmektedir. İşte geçmişi, yaşanmakta olan hayata ışık tutacak şekilde kullanmak, ondan ışık almak ve çözüm üretmek buna denir. Geçmiş toplumların başına gelenlerin onların da başına geleceğinden korkmasından anlıyoruz ki, değerlendirmesinden ve analizinden emin olduğu için endişe etmektedir. Bu şu demektir: İman eden kültürlü bir Müslüman, toplumunun kötüye gidişiyle korku duymaya başlamalıdır. Hem onlara doğru yolu gösterecek, hem korktuğunu bildirecektir. Başkası adına korkmak, bu kişinin aynı zamanda egoist olmadığını da ifade etmektedir. Yoldan çıkan topluma hem bilgisi hem de duygusuyla yaklaşmaya çalışacaktır. Bu imanlı kişi, dinin ana ilkelerinden birini gündeme getirmektedir: "Allah, kullarına bir zulüm dileyecek de değildir." İşte bu, gerçek dinin, Allah ile kul arasındaki ilişkiyi belirleyen temel kuralı olmaktadır. Söz konusu ifade, "Yüce Allah kullarına zulmetmez, onlara zulüm dilemez ve kötülük yapmalarını istemiz" demektir. "Geçmiş toplumların başına ne geldi ise, kendi yaptıklarından geldi, sizin bu yaptıklarınız da başınıza felaketler getirebilir. Bu gelen felaketleri Allah'a mal edemezsiniz" demek istiyor. Kötünün arkasından Allah'ın muradı, isteği veya rızası yoktur. Kötüyü kul ister, Allah yaratır. Demek ki tarihi

⁵⁷⁷ Bayraktar, *İslam Eğitiminde, Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s.48.

⁵⁷⁸ Mü'min 40/30,31

olguların arkasında insanın iradesi veya isteği olduğunu görüp, ona göre değerlendirmek gerekiyor.⁵⁷⁹

4. Kıyamet Gününden Korkmak

Mü'min kişi geçmişin olgularına halkının dikkatini çektikten sonra, konuşmasının devamında bu sefer onlara kıyamet günü yaşanacakları önceden anlatarak kavmini inkârı bırakmaları için caydırmak istemektedir. Bir anlamda onları sakındırarak eğitmek istemektedir.⁵⁸⁰

Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

“Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, arkanıza dönüp kaçacağınız günden korkuyorum. Sizi Allah’tan kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur.”⁵⁸¹

İmanlı kişi bu sefer de kıyamet gününden onların adına korktuğunu ifade etmektedir. Mü'min 30'da “dünyada onların başına gelecek olan azap'tan korkarken, 33. âyette “kıyamet günü'nden korkmaktadır. Bu ayetlerde iki boyutlu korkunun gündeme getirildiğine şahit oluyoruz. Demek ki, iman etmiş ve kültürlü olan kişiler toplumları için hem bu dünya hem de âhret için endişe içinde olmalıydılar. Bu imanlı kişinin durumu, bize bundan dolayı anlatılmaktadır. İşte o bağrışma ve kaçma gününde Firavun'u Allah'ın azabından kurtaracak kimse bulunamayacaktır. Böylece bu imanlı kişi, kurtuluşun bu dünyada tevhid inancına sahip olmak ve iyi ameller yapmaktan geçtiğine işaret etmektedir. Ayrıca hesap gününde Allah'ın azabından kurtaracak kimsenin bulunamayacağını söyleyerek, insanları şirkten ve inkârdan caydırmak istemektedir.⁵⁸²

Bu imanlı kişi, âyetteki sözünü şöyle bitirmektedir: “Allah, kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur.” Yüce Allah kimseyi saptırmaz, ama sapanların sapışını onaylar. Sapışını onayladığı kimseleri de hiç kimse doğru yola

⁵⁷⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.515,516.

⁵⁸⁰ Koç, a.g.e., s.200.

⁵⁸¹ Mü'min 40/32,33

⁵⁸² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.517.

iletemez. Mü'min kişi, bu şekilde, toplumuna, onlara kendilerini kimsenin doğru yola getiremeyeceği hale gelmemelerini öğütlemektedir. Hz. Musa'nın tebliğinin ardından gerekli olan köklü değişimi göstermelerini, aksi taktirde Allah katında sapıklar olarak tescil edileceklerinin uyarısını da bu şekilde yapmaktadır.⁵⁸³

5. Rehberlik Etmek ve İnsanın Tercih Hakkı

Mü'min kişi, konuşmasının devamında; insan iradesinin özgürlüğü ve tercih hakkını gündeme getirerek, din eğitiminin rehberlik boyutuna dikkat çekmekte ve bu şekilde kavmine yönelik din eğitimi faaliyetini sürdürmektedir.

İnsan iradelidir ve serbest davranma yeteneğine sahiptir. Bundan dolayı çelişik, değişik, çapraşık ya da yanlış işler yapabilir. Onu doğru yola koymak ya da ona doğruyu yaptırmak için baskı yapılamaz. Zira zor kullanılıp baskı yapıldığında iradesi alınmış, iradesiz yaratık durumuna düşürülmüş olur. Bu yüzden insan zorlanamaz, ama ona yol gösterilebilir, öğüt verilebilir ve istenilen işi yapmağa teşvik edilebilir.⁵⁸⁴Bu hususta Yüce Allah; Mü'min kişinin konuşmasını örnek vererek insan iradesinin özgürlüğüne vurgu yapmakta, ona tercih hakkı bırakılması gerektiğini söylemektedir.

Bu hususta ayette şöyle buyrulur: *"O iman eden şahıs: 'Ey kavmim! Siz bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim' dedi."*⁵⁸⁵ *"Kim bir kötülük işlerse', ona denk bir ceza görür. Kadın veya erkeklerden kim mü'min olarak yararlı bir iş yaparsa, işte onlar cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir."*⁵⁸⁶

Ayette geçen rüşd, "doğru yol" demektir. "Doğru yol" denen şey nedir?" Doğru yol" doğruluğun, dürüstlüğün, iyinin, güzelin, aklın ve hakkın yolu" dur; Yüce Allah'ın benimsediği ve beğendiği yoldur. İşte bu imana ermiş kişi, bu yolun ne olduğunu biliyordu ve halkına o yola girmeleri için kılavuzluk yapabilecekti. Bunun anlamı şudur: Bu kişi toplumun manevî sorumluluğunu üzerine alıyordu. Sonuç

⁵⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.518.

⁵⁸⁴ Atay, Hüseyin, "İslam'da Olgun İnsan", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1967, C.15, s.155,156.

⁵⁸⁵ Mü'min 40/38

⁵⁸⁶ Mü'min 40/40

olarak; imana ermiş olan bu kişi toplumunu kendi halkı olarak görmekte, dertleriyle dertlenmekte, onları doğruya, güzele, iyiye, güzele ve hakka götürmek için can atmaktadır. Bu işi becerebilmesi için toplumunun yapması gereken eylemi de onlara hatırlatmakta ve "kendine uyulmasını" istemektedir. Ona uymak ve söylediklerine alaka duymak da, ona yönelmek ve kulak vermek demektir. Kendisine uydukları taktirde, onları doğru yola götüreceğini söylemiştir.⁵⁸⁷

Bununla beraber insanın tercih hakkı ve hür iradesiyle ilgili olarak ayette "Allah dileyeni hidayete erdirir..."⁵⁸⁸ buyrulmaktadır. Bu ayet, Hz. Peygamber ölmek üzere olan amcası Ebu Talib'e İslam dinini telkin etmiş, ancak Ebu Talib kabul etmemiş, bundan dolayı son derece üzülen Hz. Peygamber'i teselli etmek üzere inmiştir. Bu ayeti genel manada değerlendirirsek, bir kimseyi kendi istek ve eğilimi olmadıkça doğru yola getirmeye çalışmanın bir noktadan sonra yararsız olduğunu söyleyebiliriz. Allah Teâlâ peygamber ve kitap gönderdikten sonra tercihini ısrarla inkâr yönünde kullananları zorla doğru yola iletmez; bilakis onları kendi irade ve tercihleriyle baş başa bırakır; gerçeği araştırıp tercihini o yönde kullanmaya çalışanlara yardım ederek onları doğru yola iletir.⁵⁸⁹

Bu ayetler; insan iradesinin özgürlüğüne ve yaptığı tercihlerin sorumlusu olduğuna işaret etmektedir. İnsan yaptığı tercihlerin durumuna ve sonucuna göre mükâfat ya da ceza görecektir. Bu ayetler din eğitiminin görevlerinden birinin sadece doğru yola rehberlik etmek, öğüt vermek olduğunu, tercih hakkının ise insanın özgür iradesine bırakıldığını göstermektedir. Zira din eğitiminde hür irade esastır. Çünkü Kur'an kendi isteğiyle kendisine yönelenler için hidayet kaynağı olarak gösterilmiştir. Bu da günümüzde ki genel manadaki rehberliğin önemli bir ilkesi olan, hür ve demokratik bir ortamda zorlamadan yapılır, ilkesiyle uyuşmaktadır.⁵⁹⁰ Din eğitimcileri, eğitimin bir rehberlik boyutunun da olduğunun farkında olup, insan iradesini özgürleştirmek için çalışmalıdırlar. İnsanların özgür tercihlerini hak

---

⁵⁸⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.529.

⁵⁸⁸ Kasas 28/56

⁵⁸⁹ Karaman ve dğr. a.g.e., C.4, s.236,237.

⁵⁹⁰ Bulut, Aytekin, *Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.49.

istikametinden yana kullanmalarını sağlamak için rehberlik görevini yerine getirmelidirler.

6. Geçici ve Kalıcı Olan Değerler Arasındaki Fark

Mü'min kişi, bu sefer konuşmasında, kalıcı olan değerlerle, geçici olan değerlere dikkat çekmektedir. Yani dünya hayatı ile ahiret hayatını kıyaslamaktadır. Bunu yaparken de kavmine; insanın dünya ve ahireti dengede tutan, biri için diğerini unutmayan ve ihmal etmeyen bir tavır ve davranış içinde olmalarını önermektedir. Dünya hayatı ahirete; ahiret hayatı ise dünyaya engel olmamalıdır. Bunlar birbirine rakip olarak gösterilmemelidir. Zira ahiret mutluluğu dünya hayatında kazanılmaktadır.⁵⁹¹ Mü'min kişi; bu dengeyi sağlayamayan ve tevhid inancından uzaklaşan kavmini uyararak, dünya ile ahiret hayatı arasında ki dengeyi kurmalarını onlardan isteyerek, kalıcı olan değeri vurgulamaktadır. Bu hususta ayette Şöyle buyrulur:

*"Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir. Ama ahiret, gerçekten kalınacak yurttur."*⁵⁹²

Ayete bakacak olursak, Mü'min kişi, özellikle dünya hayatının geçiciliği ile âhiret yurdunun sürekliliğini gündeme getirip, farklarını fark ettirme gayretini göstermektedir. Dünya ile âhiretin farkını bu derece bilen bir kişinin daha önceden bu kültürü aldığına ve ona sahip olduğuna inanıyoruz. Bu kişi, Hz. Yusuf' un din öğretilerinden, İlâhî vahyin bilgisini edinmişti; dolayısıyla edindiği bilgiyi kendi toplumuna aktarmaktadır.⁵⁹³

Mü'minler ile inkârcılar arasındaki inanç dışında temel farklardan biride dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmemektir. Dünyayı ahirete tercih etmek, Allah'ın yolunu engellemektedir. İlâhi eğitime kulak tıkayanların daha önce de değindiğimiz gibi temel hastalığı dünya sevgisidir diyebiliriz. Çünkü bu tür insanlar genellikle ahireti tamamen unutup, dünyalığı, heva ve heveslerini, nefsani arzularını

⁵⁹¹ Bayraklı, *Ayetlerin Işığında İman ibadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, s.71.

⁵⁹² Mü'min 40/39

⁵⁹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.529.

her şeyin üzerinde tutan bir ruh yapısına sahiptirler. Bu ruh yapıları sebebiyledir ki ilahi davet karşısında var güçleriyle direnirler. Bu sebeptendir ki; Mü'min kişi konuşmasında, dünya hayatının bir eğlence olduğuna dikkat çekmekte, hedeflenmesi gerekenin ve gerçek kalınacak yurdun ahiret olduğuna vurgu yaparak aradaki farkı ortaya koymaktadır. Bu vesileyle şimdiki ve gelecekteki inanların aynı hataya düşmemelerini temin etmek istemekte, kötüyü anlatarak iyinin nerede olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁹⁴

İnsanın bazı davranışlarının arkasında onun azma sıfatı yatar. "Doğru insan azgınlık eder."⁵⁹⁵ Azgınlık insana yaratılıştan gelen bir özelliktir. İnsanın dünya hayatını tercih etmesi bu sıfatının bir tezahürüdür. "Artık kim kâfir olup, dünya hayatını tercih etmişse..."⁵⁹⁶ Ayetleri bu durumu açıklamaktadır.⁵⁹⁷ Dolayısıyla bu azma sıfatı, din eğitiminin rehberlik boyutu ile kontrol altına alınarak, insanın manevi yapısına vermesinin önüne geçilmelidir.

Mü'min kişinin, Dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki farka vurgu yapan bu nasihati, ilim yolunda ilerleyen öğrenciler için de özel bir anlam ifade etmektedir. Zira ilim yolcusu, geçici dünya hayatının lezzetlerinden, nefsin arzuladığı şehvetlerden ve dünya hayatına ait aldatıcı bazı refahlardan uzak kalmalı, şuurlu bir şekilde nefsanî arzularına karşı göğüs germesini bilmelidir. Aksi halde ilim yolunda ilerlemek zorlaşır. İlim yolunda ilerlemek için, sade ve basit bir hayata razı olmak, dünya varlığına meyiletmemek şarttır. Her türlü arzusuna kulak veren öğrenci başarılı olamaz. Bu sebeptendir ki, zengin ailelerin çocukları ilim yoluna koyulamamakta, başarı bakımından noksan kalmaktadırlar.⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁴ Koçak, a.g.e., s.65, 66.

⁵⁹⁵ Alak 96/7

⁵⁹⁶ Naziat 79/37,38

⁵⁹⁷ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s.125.

⁵⁹⁸ Yavuz, a.g.e., s.93.

7. Mükâfat ve Ceza

Mü'min kişi, konuşmasına devam ederek, iyilik ile kötülük arasında ki farkı ortaya koymakta, kavmini iyi olmaya ve iyi amellerde bulunmaya çağırmaktadır. İnsanın amelleri sonucunda ceza veya mükâfat alacağına değinerek, ceza ve mükâfat kavramlarından bahsetmektedir.

Allah Kur'an'da kullarına yaptıkları iyi amellerine karşılık hak ettikleri mükâfatın, kat katını, vereceğini, kötü amellerine karşılık ise ancak hak ettiklerinin, onun da dilediği kadarını affederek kalanının cezasını ya dünya da ya da ahirette vereceğini vaad etmiştir.⁵⁹⁹ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"Kim bir kötülük işlerse', ona denk bir ceza görür. Kadın veya erkeklerden kim Mü'min olarak yararlı bir iş yaparsa, işte onlar cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir."*⁶⁰⁰

Ayetin, "Kim bir kötülük işlerse, ona denk bir ceza görür" kısmı, modern hukukun temellerini atan bir ilke durumundadır. Suçlara keyfi cezaların tatbik edilmemesi gerektiği esasını veya zorunluluğunu getirerek, hukuk alanında bir devrim yapmaktadır. Bu kişinin söylediği sözün veya ilâhî vahyin Hz. Peygamber'den önce nasıl hukukî bir, devrimi gerçekleştirdiğine delil teşkil ettiği görülmektedir. Çünkü Kur'an'da Şûrâ 40. ayette aynı ilke şu şekilde belirlenmiştir: "Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. "Ceza ile suç arasında bir denklik kurmak, hukuk biliminin en zor işlerinden biridir."⁶⁰¹ Bununla birlikte, bazı günahlara kat kat ceza verileceği bildirilmişse de bu durum cezada denklik esasını ile çelişmemektedir. Zira konu ile ilgili ayetler incelendiğinde, kendilerine kat kat ceza verilecek kimselerin Firavun ve ileri gelenleri gibi, inkara veya günahlara ön ayak oldukları, bu konuda liderlik yaptıkları, yahut mevkileri itibariyle güzel davranışlarda

⁵⁹⁹ Aköz, Hidayet, *Kur'an'da Allah-Kul İlişkisi*, Seriyne Yayınevi, İstanbul,2000, s.289.

⁶⁰⁰ Mü'min 40/40

⁶⁰¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.530

bulunmaları gerekirken, bunu yapmayı fiilleriyle diğer insanlara kötü örnek teşkil ettikleri görülür.⁶⁰²

Ayetin devamında yer alan "Kadın veya erkeklerden kim Mü'min olarak yararlı bir iş yaparsa, işte onlar cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir." kısmından anlıyoruz ki, o dönemde bile kadının dinde özgürce ibadet yapabileceği' ve Allah'ın ona amelinin karşılığını vereceği esası yer almakta idi. Kadın ve erkeğin amel konusunda ayrı ayrı ve bağımsız olarak anılması ilginçtir. Böylece erkek ve kadının eşitliği konusundaki Kur'ân devriminin köklerinin eski peygamberlerin vahiylerine kadar indiği görülmektedir. Ayette geçen, cennette hesapsız rızık onlar için söz konusu olacaktır da ki "hesapsız" ifadesi, ödülün kat kat verileceğine işaret etmektedir.⁶⁰³

Mü'min kişinin mükâfat ve cezaya dair açıklamaları, eğitim ve öğretim de mükâfat ve cezanın sonuç almak için takip edilmesi gereken metotlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak mükâfat veya ceza durumunda öğrenci karşılığın ne olduğunu önceden bilmelidir. Mükâfat veya cezanın ne olduğunu bilen öğrenci davranışını ona göre ayarlayacaktır. Ayrıca ceza sadece eğitmek amacıyla verilmelidir.⁶⁰⁴ Özellikle eğitim ve öğretimde cezanın miktarı şiddeti ve şekli ile ilgili olarak farklı şeyler söylenmiştir. Cezaların bir kısmı azarlama ve kınama olabileceği gibi maddi olarak dayak ve hapis gibi cezalarda İslam öğretim tarihinde zikredilmiş ve fiziki cezalar tartışılmıştır. Mükâfat ise çocuğun ödüllendirilmesi, taltif ve takdir edilmesini ifade eder. Öğrenci davranışını bozar veya ödevlerini ihmal ederse cezalandırılır, durumunu güzelleştirir ve düzeltirse ya da çalışmalarında üstün başarı gösterirse, bu sefer mükâfatla taltif edilir.⁶⁰⁵ Bu hususlarda eğitimciler dengeli ve adaletli olmalıdırlar. Yüce Allah ayette "denk ceza ve hesapsız rızık" kavramlarını gündeme getirerek eğitimcileri, mükâfat ve ceza konusunda dengeli olmaya çağırmakta; ceza ve mükâfatın ölçüsünü Mü'min 40.ayetle koymaktadır.

---

⁶⁰² Aköz,a.g.e.,s.290.

⁶⁰³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.531.

⁶⁰⁴ Dodurgalı, *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, s.176, 177.

⁶⁰⁵ Çelebi Ahmet, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Tercüme: Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul, 1998, s.221.

8. Şirk Kavramını Anlatarak Tevhid İncasına Çağırarak

Mü'min kişi neyin ateşe ve neyinde kurtuluşa insanı getireceği bilgisini vererek; şirkin ateş, tevhid incasına girmenin ise kurtuluş olduğunu, kavmine nasihat etmektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum; siz beni ateşe çağırıyorsunuz."*⁶⁰⁶*"Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hiç bilmediğim nesnelere O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi her şeye gücü yeten ve çok bağışlayan Allah'a çağırıyorum."*⁶⁰⁷

Bu imanlı kişi, kurtuluşu ateşin karşılığı ya da ateşi kurtuluşun karşılığı olarak sunmaktadır. Belli ki söz konusu kişi, neyin kurtuluşa, neyin de ateşe götüreceği kültürüne sahipti. Bu durum onun, daha önce güçlü bir din eğitimi aldığı ifade etmektedir. Bir sonraki ayette ise kurtuluşun ve ateşin ne olduğunu açıklamaktadır. Önce genel kavramları koymakta, ardından o kavramların içeriğini doldurmaktadır. Bu imanlı kişi, bir önceki ayette geçen "ateş" kavramının içeriğini doldurmakta ve onun, Allah'ı inkâr ve ona eş koşmak anlamına geldiğini söylemektedir. İnkâr ve şirk ateştir ve bu ateş, dünyada kâfir ve müşriklerin gönlünde yanmaya başlayıp, âhirete intikal etmektedir. İnkâra veya şirke çağırılmayı ateşe çağırılmak olarak manalandırıp değerlendirmesi, onun ne denli derin bir din bilgisine sahip olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰⁸

Kendisinin "her şeye gücü yeten ve çok affedici olan Allah'a çağırması" nı da kurtuluşa çağırarak manalandırıp, değerlendirmekte olduğu görülmektedir. Tevhîd incasına gelmek ve ona inanmak kurtuluştur. İnkâr ve şirk ateş olunca, tevhîd incası kurtuluş olmaktadır. Çünkü inkâr ve şirk, şeytan ve nefsin insan gönlüne karşı hâkim etkinliğini bir tarafa iterek elde ettiği zafer olurken, tevhîd incası, aklın, şeytan ve nefse karşı kazandığı bir zaferdir. İşte bu zaferin adı da kurtuluş olmaktadır. Şeytanın ve nefsin zaferi, insan gönlü için ateş, yani cehennem, aklın zaferi de gönül için kurtuluş, yani cennet olmaktadır. Toplumu ile kendisi arasında

⁶⁰⁶ Mü'min 40/41

⁶⁰⁷ Mü'min 40/42

⁶⁰⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.531.

geçen konuşmada, toplumun kendisine söyledikleri burada anılmamaktadır; ama ayet, olayın inkâr ve şirke çağırma şeklinde cereyan ettiğini söylemektedir. Bize göre bu imana ermiş kişinin, "Ey kavmim!" diye hitap ettiği ve tartıştığı muhataplar toplumun bütünü değil, o toplumu temsil eden Firavun ve çevresindekilerdir. "Bütünü anarak parça kastedilmiş" olmaktadır. Bir bakıma parçayı anarak bütünü kastetme kaidesinin tersi işlemektedir. Bu mü'min kişinin Yüce Allah'ı Aziz ve Ğaffâr sıfatları ile anması, Firavun ve kavmi için, tevhîd inancına dönmeleri halinde Allah'ın affedici sıfatı ile muamele göreceklerini hatırlatmakta ve onun için karamsar olacak bir durumun olmadığını göstermektedir.⁶⁰⁹

Yüce Allah af kavramını gündeme getirerek, insanlarında kendi aralarında affedici olmalarını istemektedir. İnsanlar doğal olarak yaptıkları davranışların uygunluğunu ayırt etme hususunda zorluklar yaşarlar. İnsanlar yaptıkları yanlışları hemen fark etmezler. Onlara yaptıkları yanlışları fark etmeleri için zaman tanımak gerekir. Gerek eğitimde gerekse insan ilişkilerinde bu fırsat kişilere tanınmalıdır.⁶¹⁰ Din eğitiminde öğretmende bulunması gereken vasıflardan biri olarak affedici olması gerektiği zikredilmiştir. Öğretmen öğrenciye hatasından dolayı kin bağlamak yerine konuşarak ona hatasını anlatmaya ve onu hatasından vazgeçirmeye çalışmalı; olumlu gelişme neticesinde ise onu affetme yolunu tercih etmelidir. Allah'ın sıfatlarından biri affedici olmasıdır. O affedici olduğu gibi peygamberde affedicidir.⁶¹¹

9. İfrattan Uzak Durma Bilinci Oluşturmak

İslam insan şahsiyetindeki unsurların arasında bir denge bulunmasını ister ve eğitimde de bunu gaye edinir. Kâinatta bile denge vardır. Her şey ölçülüdür. Aşırı fazla olan hiçbir şey yoktur. Tabiat olaylarının kaderi bu denge üzerine cereyan eder. Bu denge bozulursa evrenin düzeni bozulur. Bu nedenle her işte ve davranışta aşırılıktan ziyade aranan şey dengedir. Her şeyin hayırlısı ortasıdır. İfrat ve tefrit uygun görülmemiştir.⁶¹² İnsan şehvet ve heva mücadelesiyle maddi âlemle

⁶⁰⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.532.

⁶¹⁰ Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, s.141.

⁶¹¹ Bayraktar, *İslam'da Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, s.136.

⁶¹² Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s.167,168.

bağlantısını azaltıp dengeledikçe, ulvi âlemlerle alakasını kuvvetlendirecektir.⁶¹³ Eğitimde de benzer bir durum söz konusudur. Çünkü insan denen yaratıkta bir dengeler manzumesidir. Bir maddi, bir manevi yönü vardır. Bir zihin dünyasının yanı sıra bir duygu dünyası ve onun ötesinde bir davranış dünyası mevcuttur. İnsan bazen korkar, bazen ümid eder, bazen sever, bazen de nefret eder. Bu nedendir ki insanın bu özelliğini dikkate almayan bir eğitim başarılı olamaz.⁶¹⁴ İnsanı bir bütün olarak, dengeli şekilde ele alan bir eğitim anlayışının başarılı olma ihtimali yüksektir. Dengeyi dikkate almayan, aşırı olan her şey eğitimde dâhil atıştır ve o her şeyi yakar, yok eder. Bu sebeptendir ki mü'min kişi kavmini şirkte ve isyanda aşırı gidip, değerlerini tamamen yitirmemeleri konusunda uyarmakta, aşırılığın ateş olduğunu nasihat etmektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"Gerçek şu ki, sizin beni çağırdığınız şeyin, dünya ve âhirette çağırma değer bir tarafı yoktur. Dönüşümüz Allah'adır; aşın gidenler de ateş ehlinin kendileridir."*⁶¹⁵

Ayete baktığımız da, toplumun yani Firavun ve etrafındakilerin çağırdığı inkâr ve şirkin dünya ve âhirette hiçbir değeri, faydası veya getirisi yoktur. Böylece bu imana ermiş kişi, inancın insana bir değer ve fayda getirmesinin önemi üzerinde durmaktadır. İnkârın ve şirkin insana ne fayda temin ettiğinin veya edeceğinin üzerinde düşünmelerini toplumundan istemekte, onların davet ettiği sahte tanrıların ne bu dünyada ne de âhirette onlara bir fayda temin edemeyeceği ilkesi üzerinde durmaktadır.⁶¹⁶

Ayette geçen müsrif kavramını; gerçeklik, adalet ve dürüstlük ölçülerini aşan her türlü inanç, düşünce ve eylemin sahibini ifade etmekte olup, Kur'an'da bu kelime yoğun olarak, peygamberler ve onların ortaya koydukları ilahi hakikatler karşısında sağduyulu, adaletli ve gerçekçi davranış ölçüsünden sapan; çıkar kaygılarının veya öfke ve şiddet duygularının etkisine kapılıp tepkisel davranışlar sergileyen, taşkınlık

⁶¹³ Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İFAV, İstanbul, 1994, s.15.

⁶¹⁴ Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, s.620,621.

⁶¹⁵ Mü'min 40/43

⁶¹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.532,533.

yapan putperest ve inkârcılar için kullanılmaktadır.⁶¹⁷ Bu nedenle ayetteki "Aşın gidenler" den kasıt, inkâr ederek ve şirk koşarak, Allah katındaki değerlerini tamamen yitiren, harcayan ve eritenlerdir. Mü'min kişi, bunların cehennem ehli olduğunu söylemektedir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: "İnkârcı ve şirk koşan" anlamlarını verdiğimiz müsrif insanlar, kendi değerlerini tüketirken cehennem ateşini de alevlendirmektedirler. Mum gibi kendisi eriyor, ama ateşe devamlılık sağlıyor. Bunlar Allah katındaki değerlerini, şahsiyetlerini, kimliklerini ve kişiliklerini eritip kaybederken cehennem ateşine yakıt olmaktadır. İşte ayette geçen müsrifi böyle anlamak gerekiyor. Eriyen manevî şahsiyetinin küllerinden cehennem ateşini yakan inkârcı ve şirk koşanlardır müsrifler.⁶¹⁸

Din eğitimcileri bu kavramı iyi anlamalı ve bu müsrifliğin insanı götüreceği sona karşı muhataplarını uyanık olmaya çağırmalıdır. Aşırı olan şeylerin insan için zarar olduğunu bilmeli, orta yola muhataplarını çağırmalıdır.

10. Tevekkül Bilinci

Mü'min kişi yapmış olduğu din eğitimi faaliyeti sonucunda kavmi ona olumsuz tepki vermiştir. Bu durum karşısında mü'min kişi, "Ben işimi Allah'a bırakıyorum" diyerek konuşmasını tamamlamış, Allah'a tevekkül etmiştir. Tevekkül, ihtiyaç anında başkasını vekil tayin etmek, güvenip dayanmak ve ona boyun eğmek,⁶¹⁹ sığınmaktır.⁶²⁰ Bir mücadelenin Allah ile olan irtibatıdır, bağıdır ve ondan güç ve destek alma çabasıdır. Eğer bu bağ güçlü değilse, başa geleceklerin belirsizliği ve bilinmezliği, eğitimciyi devamlı korkutacak ve davranışlarını olumsuz etkileyecektir. Mü'min kişinin konuşmasından bu bilince sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁶²¹ Bu bilince sahip olduğu için herhangi bir korku duymadan, doğruları halkına korkmadan çekinmeden anlatmıştır. Din eğitimcileri bu bilince sahip olmalı ve inananlarda tevekkül bilinci oluşturmalarıdır. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

⁶¹⁷ Karaman ve dğr. a.g.e., C.4, s.659.

⁶¹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.533.

⁶¹⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l Arap*, "vkl", Mad.

⁶²⁰ Koç, *İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi*, s.148.

⁶²¹ Koçak, a.g.e., s.62.

*"Size söylediklerimin doğruluğunu öğreneceksiniz. Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Şüphesiz Allah, kullarının yaptığı her şeyi görmektedir."*⁶²²

Bu ifadeden anlıyoruz ki, söz konusu mü'min kişinin hitap ettiği toplum, onun çağırdığı tevhîd inancını kabul etmemişti ve o, bu söylevi ile konuşmasını tamamlar durumda idi. Hitap ettiği toplumun, bu kişinin ölümüne karar vermiş ve ona tuzak kurmuş⁶²³ olmaları nedeniyle olacak ki, işini Allah'a havale ederek tevekkül etmiştir. Zaten bir sonraki ayette de onların, bu imana ermiş kişiye tuzak kurdukları gündeme getirilmektedir.⁶²⁴ Yüce Allah bu ayetle şu mesajı vermektedir: Bir insan, bir iş konusunda karar verince, bu kararından sonra işi Allah'a havale etmelidir. Yani Allah'ın yardımını istemelidir. Ancak, burada şunu da belirtmekte fayda vardır, hiç çalışmadan, emek sarf etmeden ve alın teri dökmeden işi Allah'a havale etmek de doğru değildir.⁶²⁵ Dikkat edilirse mü'min kişi; kavmine yönelik tebliğ mücadelesi vermiş, onlara nasihatlerde bulunmuş ve ondan sonra Allah'a tevekkül etmiştir. Zira, bir işin sonunda Allah'a dayanmak, harcanan emeği kutsallaştırmaktadır.

Bununla beraber, mü'min kişi tevekkül ederek, ilahi mesajı tebliğde nasıl bir tavır takınılacağına örneğini de bizlere göstermektedir. Bu tavrı ile nihai başarının kazanılması hususunda Allah'ı vekil tanımak ve ona güvenip dayanmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.⁶²⁶

Mü'min kişinin Allah'a tevekkül etmesi, onun Allah'a ne denli teslim olduğunu da ifade etmektedir. İşini Allah'a havale etmek, aslında bütün benliğini O'na teslim etmek ve tamamen O'na yönelmek demektir. Ayrıca Yüce Allah'ın, kullarının yaptığı her şeyi görmekte olduğunu söylemekle, onların kuracakları tuzakları Allah'ın gördüğüne işaret etmektedir. Yüce Allah'ın, yapılanları görmesi de gerekeni yapacağı anlamına gelmektedir. İmana ermiş olan bu kişi, işini Allah'a havale edecek kadar teslimiyetini gösterince, Allah da onu Firavun ailesinin kurduğu tuzakların kötülüklerinden korumuş oldu. Yüce Allah, onu korurken, Firavun ailesini

---

⁶²² Mü'min 40/44

⁶²³ Mü'min 40/45

⁶²⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.533.

⁶²⁵ Bayraklı, *Kadın sevgi ve Temel Haklar*, s.120.

⁶²⁶ Alper, a.g.e., s.108.

de kötü azapla kuşatıverdi. Yaptıkları amel, tevhîd inancına gösterdikleri olumsuz tepki ve imana ermiş kişiye kurdukları tuzak, canlı bir varlık gibi kendilerini kuşatıverdi. Bir eylem, kurtuluşu getirirken başka bir eylem de azabı getirmektedir. Demek ki neyin geleceğini belirleyen unsur, insanın amelleri ve inançları olmaktadır.⁶²⁷ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"Nihayet Allah bu zâtı, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu. Firavun'un ailesini ise kötü azap kuşatıverdi."*⁶²⁸

Din eğitimcileri, tevekkül kavramını kendi ruhlarına yerleştirerek, bu kavramın insan ruhunu ve bedenini rahatlatıcı etkisinden faydalanmalıdırlar. Bu şekilde, din eğitimi faaliyetinin başarılı bir şekilde sonuçlanması için Allah'tan yardım istemeli ve ona dayanmalıdırlar.

H- MODEL EŞ OLARAK FİRAVUN'UN HANIMI VE DUASI

Yüce Allah, Kur'an'da Firavun'un hanımı ve duasını zikrederek; hanımı Mü'min ama kocası kâfir olan aileye örnek vermektedir. Firavun'un hanımı duasıyla, dünyaya yönelik tüm hırslardan sıyrılmış, gerçek yaşamın ahiret olduğunu anlamıştır. Dünya nimetlerini ahirete tercih etmemiş, Allah'a kendisine cennette bir barınma yeri vermesi için dua etmiştir. Elbette bu samimi dua ve gönülden ahirete yönelmiş karakter, her Müslüman'ın sahip olması gereken bir anlayıştır. Kur'an'ı Kerim'de onun adı verilmeksizin "Firavun'un hanımı" diye zikredilmektedir⁶²⁹ ancak, Hz. Peygamber "Firavun'un eşi asiye" diyerek onun ismini açıkça belirtmiştir.⁶³⁰ Bu hususta ayette şöyle buyrulur:

*"Allah inananlara Firavun'un hanımını örnek gösterdi. O şöyle demişti: Ey Rabbim! Bana katında cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun kötü işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar!"*⁶³¹

⁶²⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.534.

⁶²⁸ Mü'min 40/45

⁶²⁹ Kasas 28/9

⁶³⁰ Harman, Ömer Faruk, "Asiye" Md. *DİA*, C.3, s.487.

⁶³¹ Tahrir 66/11

Yüce Allah, özelde bu hanımı Tahrim Suresi'nde anlatılan peygamberin hanımlarına, bütün nesillerin içinde hanımı hidayete gelen, kocası kâfir kalanlara, Müslüman kocasına eziyet eden, Mü'min hanımlara örnek olarak vermektedir. Çünkü bu hanım sabır göstermenin doruk noktasındaydı. Mümin bir hanım olarak Firavun gibi zalim bir adama kadınlık yapmak manen ve maddeten kim bilir ne kadar zor olsa gerek.⁶³²

Yüce Allah Firavun'un hanımı Asiye'nin duasını bize ayet olarak gönderdi. Duanın içeriği önemli olduğu için, Yüce Allah, duanın nasıl yapılacağına dair bir örnek olarak sunmaktadır. Firavun'un hanımı Asiye'nin Yüce Allah'tan bir ev yapmasını dilemesi onun ne denli ahirete inandığını, cennet kavramını bildiğini ve cennette evin olacağına farkında olduğunu ifade etmektedir. Duasını uzun vadeli bir istek ve beklenti üzerine kurmaktadır. Ahirete yönelik bir istekte bulunması, sonrada dünyaya yönelmesi onun ne denli bir dini kültüre sahip olduğuna delil teşkil etmektedir. Firavun ve onun ameli, yani onun zulmü, onun şirk koşması ve kendini tanrı olarak göstermesi demektir. Asiye annemiz bunlardan kurtulmak için yalvardı. Ahiretten bu dünyaya dönmüş oldu. Bizde ahiret için isteyip, ardından dünya için dilekte bulunma metodunu kullanmalıyız. Asiye hanım zalim toplum derken onların hem ilişkiler bakımından zalim olduklarını, hem de şirk koştuklarını ifade etmektedir.⁶³³

Yüce Allah, Firavun hanımının ahirete yönelik yaptığı bu duayı örnek vermesi, din eğitiminde uzun vadeli plan ve program yapmanın önemine işaret etmektedir. Zira varılacak son yer ahiret hayatıdır. Öbür dünya hayatı inancı, insanın kalbine, hayatın devam ettiğini ve ona göre davranışlar sergilenmesi gerektiği inancını yerleştirmektedir. Bu nedenle din eğitimi sadece bilgi paketçiklerini öğrencilere vermekle yetinmemeli, ahiret hayatına göre plan ve program yaparak, kalplerin eğitimine de önem vermelidir.⁶³⁴

Bununla beraber, Yüce Allah Kur'an'da Firavun hanımını örnek vererek aile içi inanç çatışmasını ve inanç farklılıklarına dikkat çekerek, insanın kadın olsun

⁶³² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.19, s.431.

⁶³³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.19, s.431.

⁶³⁴ Başkurt, "Kur'an'da Eğitim Açısından Tarik Kavramı", a.g.e., s.369.

erkek olsun tercih hakkına vurgu yapmaktadır. Bir kadının kocası peygamber dahi olsa onu kurtaramaz. Kocasını Firavun gibi zalim olsa, hanımını tevhid inancını tercih edebilir. Dünya kadınları için bu tercih bir örnek olmalıdır. İşte bu örnek gönüle tevhid inancından yana hiçbir baskının yapılamayacağını göstermektedir.⁶³⁵

---

⁶³⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.19, s.432.

III. BÖLÜM

DÜNYA VE AHİRETTE FİRAVUN'A VERİLEN VE VERİLECEK OLAN CEZALAR

A- FİRAVUN TİPOLOJİSİ VE NANKÖRLÜK

1. Firavun ve Nankörlük Kavramı

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Firavun ve kavmini bizlere anlatırken Firavun'un bir diğer vasfı olan nankörlük kavramına dikkat çekmektedir. Nankörlüğü, kendisine verilen nimetin kıymetini bilmemek, önceki nimete şükretmemek, sanki kendisine hiç nimet verilmemiş gibi, davranmak şeklinde tanımlayabiliriz.⁶³⁶ Yüce Allah kitabında nankörlük vasfının Firavun şahsiyetinin bir özelliği olduğunu anlatarak, nankörlüğün insan ruhun da ne gibi yaralar açabileceğine dikkat çekerek insanoğlunu eğitmektedir.

Konu ile ilgili olarak ayetlerde şöyle buyrulur:

*"Bunun üzerine dediler ki: Ey Sihirbaz! Seninle yaptığın sözleşmenin hatırına bizim için Rabbine dua et. Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz. "biz onları azaptan kurtarır kurtarmaz, bir de bakarsın ki sözlerinden döniivermişlerdir."*⁶³⁷

Ayet-i Kerimeler, insan fitratında bulunan, yeri geldiğinde tezahür eden nankörlük kavramına örneklik teşkil etmektedir. Ayetten de anlaşılacağı üzere insan her başı sıkıştığı ve üzüldüğü zaman bir ilaha sığınır, dua eder ve ondan niyazda bulunur. Korktuğu anda acziyetini görüp bütün yalanlama, fitne, fücür ve ortak koştuklarını unutan insan, hemen Allah'a dua etmektedir. Bu durum İnsanın fitratında ve ruhunda mevcut olan Allah'a sığınma duygusundan kaynaklanmakta olup, insanın darlık ve zorluk karşısındaki psikolojisini ortaya koymaktadır.⁶³⁸ Nankörlük; insan fitratının bir tezahürüdür. İnsanın yaratılışı hakka müspet yöndedir. Ancak biz biliyoruz ki, insan müspet ve menfi duygularla birlikte yaratılmış olup, birbirine zıt eğilimleri mevcuttur. Fitrat denilince bu nedenledir ki fitratın iki yanı da akla gelmelidir.⁶³⁹ Yüce Allah, bu ayette nankörlüğü zikrederek insanın menfi yönüne dikkat çekmekte ve bu hususta Kur'an-ı Kerim'in farklı yerlerinde, benzer

⁶³⁶ Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'a Göre "Münafıklık" Kavramı*, s.95.

⁶³⁷ Zuhuruf 43/49,50

⁶³⁸ Kutub, a.g.e, C.6, s.229.

⁶³⁹ Öztürk; Yener, "İnsan ve Fitrat", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.V, Şanlıurfa 1998, s.322,323.

örnekleri vererek insanları uyarmaktadır. Din eğitimcileri fitratın aslı olan insanın müspet yönünün gelişmesi için mücadele etmelidirler. Zira doğuşuyla beraber insan, kalıplara dökülmeyi bekleyen bir maden gibidir.

Bununla beraber Kur'an-ı Kerim, Firavun ve taraftarlarının bir vasfı olan nankörlüğün aynı zamanda münafıklara da ait bir vasf olduğuna dikkat çekmektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *“Onlar için ister af dile ister dileme, onlar için yetmiş defa af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu onların Allah'a ve peygamberine karşı nankör olmalarından dolayıdır...”*⁶⁴⁰

Yukarı da bahsettiğimiz, Firavun ve taraftarlarının nankörlüğünü ifade eden Zuhuruf 49 ve 50. ayetleri inceleyecek olursak; bu ayetlerden iki zamana bağlı açıklama yapmamız mümkündür: Birisi olmuş, diğeri de olacak kipi ile açıklanabilir. Yüce Allah, Hz. Musa dua yaptıktan sonra onun duasını kabul etmiş ve onlardan azabı kaldırmıştır. Bu azap da kuraklık nedeniyle ekinlerin olmaması olabilir. Yüce Allah azabı kaldırınca, iman edeceklerine dair verdikleri sözde durmadılar. Bu açıklamayı gelecek zaman kipi ile de yapabiliriz. Biz onlardan azabı kaldıracak olsaydık, ya da kaldırırsak onlar sözlerinde durup iman etmeyeceklerdi. Hangi zaman kipi ile açıklanırsa açıklansın, bu insanların psikolojisi konusunda bir analizin yapıldığını ve onların dönek olduğunu anlıyoruz.

Konu ile ilgili olarak benzer bir başka ayette: *“Azap üzerlerine çökünce, Ey Musa! Sana verdiği söz hümetine, bizim için Rabbinde dua et!”* *“Biz ulaşacakları bir süreye kadar kendilerinden azabı kaldırdığımızda, hemen sözlerinden dönüverdiler.”*⁶⁴¹ şeklinde buyrulur.

Firavun ve ileri gelenlerinin kendileri için Hz. Musa'ya dua ettirmelerinden anlıyoruz ki, onların iman etme ihtimali yoktu. Eğer kendileri inansalardı, Allah'a yalvarırlardı. Diğer taraftan bir kimsenin başkaları için Allah'a dua etme imkânının olduğu, bu ayetle hükme bağlanmaktadır.⁶⁴²

---

⁶⁴⁰ Tevbe 9/80

⁶⁴¹ Araf 7/134,135

⁶⁴² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefisiri*, C.7, s.294.

Pişmanlık psikolojisinden dolayı verdikleri sözü yerine getirip getirmeyeceklerini tespit etmek için Yüce Allah, azabı bir müddet durdurdu. Sözlerini yerine getirmedikleri takdirde azap devam edecekti. Biz buna "cezayı erteleme" şeklindeki uygulama diyoruz. Modern hukukta da aynı uygulama yapılmaktadır. Belki de Yüce Allah bu tatbikatı ile modern hukukun temellerini atmıştı. Ama biz bundan şunu anlıyoruz: Pişmanlık yasası şeklindeki uygulamalar doğru uygulamalardır. Bu ayetten anlıyoruz ki, Mısır halkının pişmanlığını ve bu pişmanlıkları gereği verdikleri sözleri Yüce Allah dikkate almış ve takdirini, cezayı erteleme şeklinde kullanmıştır. "Azabı kaldırınca hemen sözlerinden dönüverdiler" şeklindeki davranış, onların münafıklık denen tutarsızlık psikolojisi içinde olduklarını ve şahsiyet parçalanması denen hastalığa sahip olduklarını göstermektedir. Yüce Allah, onlara sözlerini yerine getirinceye kadar mühlet vermesine rağmen, onlar azap kalkar kalkmaz hemen sözlerinden caydılar. Verdiği sözden caymak ve yeminini tutmamak, hem hukukî, hem de ahlâkî tutarsızlığın işareti olmaktadır.⁶⁴³

Firavun'un halkı Hz. Musa'ya "Azabı üzerimizden kaldırırsa, sana inanacağız ve İsrailoğularını seninle göndereceğiz" demeleri, "ipi bükme" anlamında bir sözleşme yapmaktır. Azap kalkınca sözlerinden dönmeleri, o ipi çözmeleri anlamına gelmektedir ki, bu da sözlerinden vazgeçmeleri demektir. Aynı zamanda sözünde duran insanlar, o ip gibi bir şahsiyet bütünlüğüne sahiptirler. İpin liflerini çözmek de, şahsiyet parçalanması anlamına gelmektedir. Bu davranış tarzı aynı zaman da "Münafık Kalb" in bir özelliğidir. Nitekim Tevbe Suresi'nde Yüce Allah, "Münafık Kalpten" bahsetmektedir. İkiyüzlü davranışın altında veya arkasında bu kalp şekli vardır. Bu durum, kalbe sonradan gelen ve oluşan bir özelliktir. Bunun dinamikleri, Allah'a verilen sözden dönmek ve yalan söylemektir.⁶⁴⁴ Ayette: "Nihayet Allah'a verdikleri sözlerden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine ikiyüzlülük soktu."⁶⁴⁵ şeklinde buyrulur.

⁶⁴³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.295.

⁶⁴⁴ Bayraklı, *Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramı*, İFAV, İstanbul, 1999, s.108.109.

⁶⁴⁵ Tevbe 9/77

Kur'an-ı Kerim Firavun ve kavminin nankörlüğünden bahsederken, başka ayetlerde insanın yapısında nankörlüğün olduğunu anlatır. Nankörlük sadece Firavun'a has bir vasıf değildir. Her insanda nankörlük bulunabilir. Yüce Allah, nankörlüğün, Firavun örneğinde olduğu gibi insanı helake götüren kötü bir sıfat olduğunu zikrederek, bu kavrama dikkat çekmektedir. İnsanın nankörlüğü ile ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulur:

"İnsanın başına bir sıkıntı gelince rabbine yönelerek ona yalvarır, sonra Allah ona kendisinden bir nimet verince önceden yalvarmış olduğunu unuttur. Allah'ın yolundan saptırmak için ona eşler koşar..."⁶⁴⁶ Bir başka ayette ise, "İnsanlara bir sıkıntı dokunduğunda, Rablerine yönelerek yalnız ona yalvarırlar. Fakat katından onlara bir rahmet tattırınca bir de bakarsın ki onlardan bir grup yine rablerine ortak koşuyorlar."⁶⁴⁷

Yüce Allah Kur'an'da insanın dikkatini çektiği nankörlük hastalığının tedavisini yine Kur'an'da farklı ayetlerle açıklamaktadır. Bu hususta ayette şöyle buyrulur:

"Yoksa o, gece saatlerinde secde ederek ayakta durarak ibadet eden ahiretten korkan ve rabbinden rahmetini uman gibi midir? Deki bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür."⁶⁴⁸

Yüce Allah ayette, gece namazı, ahiretten korkma, Allah'ın rahmetini umma, bilgiye ve akla dikkat çekerek, insan ruhunda dengeyi sağlayacak ve nankörlük gibi hastalıkları tedavi edecek temel unsurları açıklamaktadır. Özellikle ayette ifade edilen ilim ve bilgi, insanı diğer varlıklardan ayıran ve üstün kılan bir değerdir. İlim sayesinde Cenabı Allah meleklerle, Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmiştir. Ayetteki "bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ifadeleri ilmin ve ona sahip olmanın değerini ve farkını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Din eğitimcileri bu ayetleri muhataplarına anlatarak, nankörlük kavramının insan ruhunda ne gibi zararlar açtığı hususunda bilinçlendirmelidirler.

---

⁶⁴⁶ Zümer 39/8

⁶⁴⁷ Rum 30/33

⁶⁴⁸ Zümer 39/9

2. Din Eğitimi Açısından Firavun ve Kavminin Allah Tarafından Cezalandırılması

Cezanın eğitimde çok önemli bir yeri vardır. Bu yerin müspet veya menfi olduğu yolunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş, münakaşalar yapılmış, halende kesin bir sonuca ulaşılmamıştır. Modern pedagojide her ne kadar cezanın özellikle insanın fiziksel yapısına yönelik cezaların, eğitim değeri olmadığı yolunda çok kuvvetli cereyanlar olsa da, bunun yanında cezayı savunanlarda vardır.⁶⁴⁹

Kur'an'da çeşitli ayetlerde yer alan ceza kelimesi, mükâfat, karşılık, ceza ve cezalandırmak anlamlarını taşımaktadır. Kur'an'da yer alan bir diğer kelime "ecr" de mükâfat anlamına gelmektedir. Ceza anlamına gelen bir diğer kelime ise "ikab" kelimesidir. Burada şunu belirtmekte fayda vardır ki oda; ceza kelimesine karşılık mükâfat kelimesi, Kur'an'da daha fazla geçmektedir. Bu sebeptir ki Kur'an-ı Kerim cezalandırmaktan ziyade mükâfatlandırmayı öngören bir mesaja sahiptir. Ayrıca Kur'ani eğitimde cezalandırmadan önce bilgilendirme prensibi vardır. Ve bu durum pek çok ayette müşahede edilmektedir. *“Allah bir kavmi hidayete ulaştırdıktan sonra nelerden sakınacaklarını kendilerine açıklamadıkça, onları sapıklıkla sorumlu tutacak değildir...”*⁶⁵⁰ Kur'an'da Allah Teâlâ'nın insanları cezalandırmadan önce uyarıp peygamberler göndererek, mutlaka sakınmaları gerektiği hususunda bilgi verdiği ve uyardığı gerçeği sıklıkla vurgulanmaktadır.⁶⁵¹ Eğer bunu yapmamış olsa ve insanların yanlış yolda gitmelerinden dolayı gerek dünyada gerekse ahirette başlarına sıkıntılar gelseydi, o zaman Allah'a karşı doğru yolu göstermediği şeklinde bir mazeret ileri sürülebilirdi.⁶⁵² Hz. Musa'da bu prensibe bağlı olarak Firavun'a gönderilmiştir. Firavun'a yumuşak söz söylenmesi emredilmiş, ondan yapılacak bilgilendirme ve tebliğ sonucunda saygı duyup, iman etmesi umulmuştur. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur.

⁶⁴⁹ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s.66.

⁶⁵⁰ Tevbe 9/115

⁶⁵¹ Ay, Mehmet Emin, “Kur'an'ı Kerim'de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Sayı:4, C.4, 1992, s.253,254.

⁶⁵² Karaman ve dğr. a.g.e., C.4, s.233.

“Rabb’in Mûsâ’ya: ‘O zalimler topluluğuna, Firavun’un kavmine git. Hâlâ sakınmayacaklar mı onlar?’ diye seslenmişti.”⁶⁵³ Bir başka ayette ise “...Firavun’a git, çünkü o gerçekten azmıştır. Ona deki: “Arınmak istemez misin? Sana Rabbine giden yolu göstereceğim, böylece saygı duyarsın.”⁶⁵⁴ “Firavun’a gidin; doğrusu o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin; belki düşünür veya saygı duyar.”⁶⁵⁵

Bilgilendirme prensibi gereği, bilgisizlikten doğan suçlarla, bilindiği halde işlenen suçlara aynı ceza uygulanmaz.⁶⁵⁶ Kur’an’a göre cezalandırma fiili için aşağıdaki bağlantının tamamlanması şarttır. Bilgi+Sorumluluk=Ceza⁶⁵⁷ Özellikle ceza verirken çocuğun yaşı, bedensel ve psikolojik durumu, cezanın şekli, miktarı ve özellikle gayesini dikkate almak gerekir. Verilecek cezanın ölçüsü işlenen suçla orantılı olmalı. Cezanın işlenen suçta deng gelmesi adalet icabıdır.⁶⁵⁸

Yapılan tebliğ, bilgilendirme ve uyarılara rağmen inkârda direten Firavun ve kavmini Yüce Allah peş peşe çeşitli belalarla cezalandırmıştır. Bu cezalandırmalarda tedrici bir yol izlenerek⁶⁵⁹ cezanın etkisini gösterip, değişimin Firavun ve kavminde olması beklenmiştir. Şimdi sırasıyla bu cezaları açıklayalım.

2.1. Gıdadan Mahrum Bırakma

Mısırlılar tarım sistemlerini Nil nehrine dayandırmışlardı ve bu sayede doğal şartların değişimi onları etkilemiyordu. Mısır topraklarına yağmur yağmasa da Nil nehri Afrika'nın içlerinden gelerek en sıcak mevsimlerde bile bol su getiriyordu. Ancak Firavun ve yakın çevresinin Allah'a karşı büyüklenmesi ve Allah'ın peygamberini tanımaması sebebiyle kendilerine beklenmedik bir felaket olarak kuraklık geldi. Dolayısıyla elde edilen tüm tarım ürünlerinde büyük bir azalma ve kıtlık baş gösterdi. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

---

⁶⁵³ Şu'ara 26/10-11

⁶⁵⁴ Naziat 79/16-19

⁶⁵⁵ Ta'ha 20/43-44

⁶⁵⁶ Ay, Mehmet Emin, “Kur’an’ı Kerim’de Disiplin, Mükafat Ve Ceza Kavramları”, a.g.e., s.255.

⁶⁵⁷ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s.67.

⁶⁵⁸ Topçu, *Sosyoloji*, Dergâh Yayınları,2013, s.132.

⁶⁵⁹ Bayraktar, *İbn-i Cemaadan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, s.48.

“Andolsun ki Firavun’un halkını, ders alsınlar diye yıllarca kuraklık ve ürün kıtlığı ile kısıktırak yakaladık.”⁶⁶⁰Yüce Allah tabiat olayları vasıtasıyla Firavun ve halkına ders vermektedir. Kuraklık ve sonucunda meydana gelen kıtlık; Mısır’ın verimli ve bol ürün veren topraklarında hemen dikkatleri üzerine çeken, kalpleri korkuyla ürperten, insanı tedirgin eden, uyanış ve düşünmeye sevk eden bir olaydır. Ancak Firavun ve ileri gelenleri bu yaşananlardan ibret almadılar. Yerin kuraklaşması ve ürünlerin azalmasının arkasındaki ilahi kudret elini görmeyi arzu etmiyorlardı. Ne zaman gayb alemine ait bir şeyle karşılaşsalar, Allah’ın sonsuz iradesine uygun olarak cereyan etmekte olan yasalarını düşünmeyip, aksine onu gelip geçici olan ve varlık kanunlarıyla hiçbir ilişkisi bulunmayan rastlantılara bağlarlar.⁶⁶¹

Allah Teâla, yukarıdaki ayet vasıtasıyla, manevî hayattaki düzensizliğin ve işlenen zulmün ekonomik hayatı etkileyeceğini vurgulamaktadır. İnsanların manevi bakımdan beyin ve gönüllerinde meydana gelen kıtlığın ekonomik hayatlarına sıçrayacağına işaret edilmekte ve bunun bir kanun olduğuna dikkat çekilmektedir. Manevi hayatın, maddî hayatı etkilediği anlatılmaktadır. Aynı zamanda manevi hayattaki düzelmeyi, ekonomik hayattaki düzelmeyi temin edeceği de gündeme getirilmektedir. İnsanların yanlış inançları ve eylemlerinin, tabiatın düzenini bozacak nitelikte olduğu ve bozulan tabiat düzeninin onlara belâ getireceği anlatılarak ders verilmektedir. Bu şekildeki değişimlerin boşa gitmemesi için "ders alma"yı amaçlaması, insanın beyin ve gönlünde gerekli olan değişimi meydana getirmesi gerekir. Ekonomik düzenin bozulması, isyana değil tam tersine ders almaya götürmelidir.⁶⁶²

Bu durumu; eğitim açısından değerlendirirsek, "gıdadan mahrum bırakma, katıksız yemek" cezası diyebiliriz. Devletlerarası hukuk için de "ambargo" denebilir. Bu ceza şeklinin eğitici olması bakımından, bollukla kıtlık durumlarını mukayese edip ders almaları amaçlanmaktadır. Ayetin sonunda yer alan: ‘Umulur ki ders alırlar’ ifadesi, cezanın helakî değil, ders almayı hedeflediğini göstermektedir. Bu durum, zulümlerinden vazgeçip tevbe etme fırsatını veren bir ambargo

---

⁶⁶⁰ Araf 7/130

⁶⁶¹ Kutub, a.g.e., C.6, s.223,224.

⁶⁶² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.7, s.288.

uygulamasından ibarettir. Çünkü kuraklık, kıtlık ve ürün noksanlığı gibi tabiat olaylarını aşmak ve onları düzeltmek, insan iradesini aşmaktadır.⁶⁶³ Suçun farkına varılarak pişmanlık duyulması ve af dilenmesi durumunda, Allah'ın tevbe kapısı daima açıktır. Bu durum Kur'an eğitiminin başka bir boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Amaç insanın ders almasıdır. Ders alındığı ve tevbe edildiği takdirde ceza kalkacaktır. Bu mantıktan yola çıkarak, eğitimde de cezada af ve bağışlama yolu prensip olarak tercih edilmelidir diyebiliriz.⁶⁶⁴

Nimet bolluğu ve refah içinde yaşayan ve kendi üstünde hiçbir kuvvet tanımayan, tanımak istemeyen, hakka karşı savaş açmak isteyen mağrur bir kavmin iktisadî hayatına vurulan bu gibi semavî darbeler, henüz cürümlerinin cezası olmamakla beraber, kendilerine hadlerini bildiren ve bu davranışlarına devam ettikleri takdirde başlarına gelecek sonucu ihtar eden birer ilâhî uyandır. Âyet, bu uyarıyı yapan Allah'ın onları helâk edebileceğini, bu sebeple yanlıştan vazgeçmelerini ilân etmektedir. "Bir musibetin bin nasihatten daha etkili olacağı" esasından hareket ederek, eğitici bir boyutunun olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.⁶⁶⁵ Bu nedenle benzer şekilde eğitim sürecinin de, öğrenciden bir takım davranışları yapmaması veya onda bulunan bir takım kötü davranış ve alışkanlıkları ortadan kaldırmak için cezaya başvurulabilir.

Din eğitiminde öğretmen derse karşı tembelliği sebebiyle muhataplarını cezalandırabilir. Ancak öfke ile ceza vermemelidir. Zira öfke ile verilen hiçbir ceza eğitici olamaz. Çünkü öfke yanlış harekete, nefsi tatmine ve dolayısıyla adaletten ayrılmaya yol açar. Aynı zamanda daha öncede değindiğimiz gibi cezanın suç miktarı olması yanında suça uygun ve suçla orantılı olması da günümüz eğitimcileri tarafından savunulan önemli bir prensiptir.⁶⁶⁶ Ceza konusunda öğretmen dikkatli davranmalıdır. Ceza da şiddet ve sert davranmadan kaçınmalıdır. Özellikle eğitim ve öğretim işlerinde öğrencilere ve bilhassa küçük yaştaki çocuklara sert davranmak son derece zararlıdır. Zira zulüm ve şiddetle yapılan terbiye; öğrencilerin neş'esini

⁶⁶³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.288.

⁶⁶⁴ Bayraktar, *İbn-i Cemaat'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, s.48.

⁶⁶⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.288.

⁶⁶⁶ İbn-i Sahnun, *Adabu'l-Muallimin (Eğitim ve Öğretim Esasları)*, Tercüm: M. Faruk Bayraktar, İFAV, İstanbul, 2006, s.52,56.

giderir, onları tembelliğe ve yalana söylemeye sevk eder ve kızgın ellerin kendilerine uzanmasından korkarak, kalplerinde sakladıklarının ve düşündüklerinin tersini söylemeye sürükler. Zamanla bu haller onlar için bir adet ve karakter hüviyetine bürünür. Böylece onlardaki insani meziyetler bozulur; güzel huy ve üstün meziyetler kazanma melekesini kaybeder. Zira zulüm ve şiddet korkusu ile dürüstlük kazandırılmaya alıştıran kimse, günün birinde şiddet havasından kurtulunca, fazilet havasından uzaklaşır ve çoğu kere rezilet yolunu tutar.⁶⁶⁷ Bu nedenledir ki, din eğitimcileri ceza da aşırı gitmemelidirler, adaleti gözeterek suç ve ceza dengesini iyi sağlamalıdır.

2.2. Tufan, Çekirge, Haşere, Kurbağa ve Kan Gönderilmesi

Firavun ve kavmi ayette belirtildiği gibi, "öğüt alıp düşünmeleri" gerekirken çok büyük bir cehalet ve çok büyük bir akılsızlıkla, bu olanları Hz. Musa (as)'ın ve İsrailoğulları'nın getirdiği bir uğursuzluk olarak kabul ettiler. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

"Onlara bir iyilik bolluk gelince, "bu bizim hakkımızdır" derler; eğer kendilerine bir fenalık gelirse, Musa ve onunla beraber olanların uğursuzluğuna sayarlardı..."⁶⁶⁸

Ayetten de anlaşılacağı üzere; batıl inançları ve atalarının sapkın dini sebebiyle böyle akılsız bir düşünceye saplanmışlardı. Yüce Allah, bu ayetle hurafeye dayanan düşünce tarzını kökünden yıkmaktadır. Ayette geçen "daira" kelimesi bize, arap dilinde cahiliyet devrindeki insanların putperest ve müşrik inançlarına göre Allah'ın kanunlarını ve takdirini anlayabilmek için, önceden başvurdukları bir metodu hatırlatmaktadır. Bir cahiliyet devri arabı, herhangi bir mevzuda hareket etmek istediği zaman, bir kuş yuvasına gelir ve kuşları ürkütürdü. Yuvadaki kalkan kuş eğer sağ tarafından uçarsa, bunu kendisi için mutluluk sayar ve yapmak istediği

---

⁶⁶⁷ Çelebi, a.g.e., s.217,218.

⁶⁶⁸ Araf 7/131

şeyi yapardı, şayet kuş sol tarafından uçarsa bunu kendisi için uğursuzluk sayardı ve o işi yapmaktan vazgeçerdi.⁶⁶⁹

Bu yapılanlar nasıl mantık dışı ise, insan veya toplumların, kendi başlarına gelen felaketleri, gerçeği ve hakkı görmeyip; yaşanan sıkıntıları, o toplumda yer alan bir veya birkaç kişinin uğursuzluğuna sayıp, onları sorumlu tutmaları da benzer şekilde, hurafe ve batıl inançtan başka bir şey değildir. Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah tarafından ders almaları ve iman etmeleri için gönderilen felaketleri, Hz. Musa ve beraberindekilere bağlayan Firavun ve kavminin sapkın düşünce yapılarını ortaya koymakta ve onların hurafeye dayanan düşünce tarzını eleştirmektedir. Allah Teala bu ayet vasıtasıyla Peygamberimizin gönderildiği cahiliye toplumundaki hurafeye dayanan düşünce tarzını ve davranış şekillerini ortadan kaldırmayı amaçlayarak, inananları her türlü hurafeden sapkın düşünce yapısından uzak durmayı öğütlemektedir.

Yüce Allah, Firavun ve kavmini, eleştirdiği bu sapkın düşünce ve çirkin tutumlarını değiştirmedikleri için, onların üzerlerine bir seri felaket gönderdi. Özellikle *"Bizi kandırmak, yani etkilemek için ne mucize getirirsen getir, sana inanmayacağız"*⁶⁷⁰ sözü, ilâhî âlemi sarsan ve tabiatın dayanamadığı ağır bir ifade olmuştu. Bunun üzerine Yüce Allah, çeşitli mucizelerle onları ağır bir şekilde cezalandırdı.⁶⁷¹ Bu hususta ayette şöyle buyrulur:

*"Bizde ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşere, kurbağa ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular."*⁶⁷²

Ayette sıralanan işaret, delil veya mucizeler, bir anda değil farklı dönemlerde ve zamanlarda gerçekleşmiştir. Önce su baskınına uğradılar. Allah onlara tufanı musallat etti. Tahammül edilemeyen su baskınından dolayı, iman ettiklerini ya da edeceklerini belirterek Hz. Musa'dan yardım istediler. Tûfan kesilince, tekrar küfre

---

⁶⁶⁹ Kutup, a.g.e., C.6, s.226.

⁶⁷⁰ Araf 7/132

⁶⁷¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.291.

⁶⁷² Araf 7/133

döndüler. Bu sefer de Yüce Allah çekirgelerle onların topraklarını, istilâ ettirdi. Yine iman edeceklerini ya da ettiklerini belirterek Hz. Musa'dan yardım istediler, bu yardımı da alınca tekrar küfre döndüler. Bu sefer de Allah onları haşere istilâsına uğrattı. Yine yardım istediler ve iman edeceklerini belirttiler, ama yardımı alınca inkâra döndüler. Yüce Allah onların yaşadıkları yerleri kurbağalarla istilâ etti. İman ettiklerini söyleyerek tekrar Hz. Musa'dan yardım istediler. Yardımı alınca inkâra döndüler. Bu sefer de Allah onların her şeyini, özellikle sularını kana çevirdi. Tekrar yardım istediler, Hz. Musa dua edip bu durumun düzelmesini istedi ve ilâhî yardım aldılar.⁶⁷³

Sonunda imanda değil, inkârda karar kıldılar, inkârda karar kılmalarının sebebini Yüce Allah büyüklük taslamalarına bağlamaktadır. " (Bütün bu mucizelere rağmen sonunda) kibirlenip suçlulardan oldular? "

Sebeup-sonuç ilişkisi içerisinde onların durumunu analiz eden Allah, ana sebebini kibir olduğunu söylemektedir. Buradaki sebeup-sonuç ilişkisi şöyle formüle edilebilir: Kibir+İnkâr = Mücrimlik. Onların bu durumuna "istikrarsızlık" denebilir. Ani değişimler, imanda karar kılmalarını engellemiştir. İmandan inkâra, inkârdan imana, tekrar imandan inkâra intikal etmek, münafıklık alâmetidir. Bu şekildeki istikrarsızlığın adını Yüce Allah mücrimlik, yani suçluluk ve günahkârlık olarak koymaktadır. Bu ayetten günümüze ve geleceğe nasıl bir ışık tutulabilir? Bir delille ikna olmayan insanlara çeşitli deliller getirilebilir. Gönül gözü kapalı olanlar, iman ve inkâr arasında âni değişimler göstererek münafıkça davranacaklardır. Bu tip insanlar peygamberler döneminde olduğuna göre, her dönemde de olacaktır. Hz. Musa'nın huzurunda dört defa değiştiklerine göre, zamanın her diliminde, her nesilde, bu insanlara rastlayan din bilginleri sabırlı olacaklardır.⁶⁷⁴

2.3. Firavun ve Askerlerinin Suda Boğulması

Allah Teâlâ, Firavun ve kavmini doğru yola gelirler diye defalarca uyarılmış, delil mahiyetinde pek çok mucize göstermiştir. Çeşitli bela ve musibetlerle ders almalarını amaçlamıştır. Fakat hiçbirini geçmişe ait yanlış inanç ve bağılıklarını

⁶⁷³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.291.

⁶⁷⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.292.

bırakıp, kendilerini yaratan gerçek Rabb, Allah'a dönmemişlerdir. Allah kitapları ve elçileri vasıtasıyla veya mü'min kullarını vesile kılarak insanlara öğüt verir. İnsanları Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeye, Allah'a itaat etmeye davet eder. Bu tebliğ süreci yıllarca sürebilir. Ama Allah katında tebliğin de belirlenmiş bir sonu vardır. İnkârda diretenlere bu sonla beraber artık azap gelir. Dünya azabıyla başlayan bu azap, asıl olarak cehennemde devam eder. Allah'a isyan edip peygamberi yalancılıkla suçlamaları, sözlerinde durmamaları ve tebliğ faaliyetine duyarsız kalmaları, Allah'ın Firavun ve kavmini denizde boğarak intikam almasına sebep olmuştur.⁶⁷⁵ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: *"Artık bizde bunca ayetlerimizi yalanladıkları, onları umursamadıkları için kendilerinden intikam aldık ve hepsini suda boğduk."*⁶⁷⁶

Allah Teâlâ, bu azabın başlangıcından önce, Hz. Musa (as)'a geceleyin İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmasını, Firavun ve askerlerinin kendilerine yetişmesinden korkup endişeye kapılmamalarını emretmiştir.⁶⁷⁷ Bunun üzerine Firavun ve askerleri, Hz. Musa ile beraber iman edenlerin peşine düşerek, onları takip etmişlerdir.⁶⁷⁸ İki topluluk birbirini gördüğü zaman, Hz. Musa ile beraber olanlar, "yakalandık" diyerek korkuya kapılmıştır. Ancak Yüce Allah bu korkuyu, iman edenlerle beraber olduğunu ve onlara yardım edeceğini haber vererek gidermiştir.⁶⁷⁹ Hz. Musa'ya denize asasını vurmasını emretmesi ve böylece deniz ortadan yarılarak, her parçası yüce bir dağ gibi olması,⁶⁸⁰ İsrailoğulları için bir kurtuluş olurken, denizin ortasına yaklaşan Firavun ve askerleri için boğularak helak olmalarına sebep olmuştur.⁶⁸¹

Yüce Allah, bu ayetleri bize anlatırken şu gerçekleri yakalamamızı istemektedir: Yüce Allah, daima iman edip iyi olanlardan yanadır; onlara yardım eder, onları destekler, eder, yeter ki onlar bu konuda inançlı ve bilinçli olsunlar. Yüce Allah'a tevekkül etmenin anlamında bu inanç ve bilinç de vardır. Hz. Mûsâ'nın

---

⁶⁷⁵ Razi, a.g.e., C.11, s.35.

⁶⁷⁶ Araf 7/136

⁶⁷⁷ Ta'ha 20/77

⁶⁷⁸ Ta'ha 20/78

⁶⁷⁹ Şu'ara 26/61,62

⁶⁸⁰ Şu'ara 26/63

⁶⁸¹ Şu'ara 26/64,65,66

söylediğini Hz. Peygamberimiz de mağarada aynen Hz. Ebu Bekir'e söylemiştir. "Üzülme, Allah bizimle beraberdir"⁶⁸² Bu iki peygamber bizim için örnek olmalı, her sıkıntıda Allah Teâlâ'yı yanımızda hissetmeliyiz ve buna sinemizin derinliklerinden gelen bir bilinç ve imanla inanmalıyız.⁶⁸³ demek ki; bilhassa sıkıntılı anlarda Allah'a teslim olmak, kurtuluşun ilk ve son yolu olmaktadır.⁶⁸⁴

Hz. Mûsâ'nın asası, yani değneği önce bir yılan olup sihirbazların yaptıkları ip ve değnek sihirlerini yuttu. Bu sefer de denize vurulduğunda denizi yaran bir güç halini aldı. Asa, Hz. Mûsâ'nın çıkış yolunu ve kurtuluşunu temin eden mucize şekline büründü. O zaman Hz. Musa'nın asası bizim için ne ifade edebilir? Hz. Mûsâ'nın asasının bu ayetteki işlevi, bizim için bilgi ve teknolojiyi ifade etmektedir, diyebiliriz. Arkadan gelen Firavun' un adamları düşmanı, öndeki deniz de sosyal sorunları ifade etmektedir. Günümüzde de İnsanlığın sorunları deniz gibi insanı boğacak hale gelmiştir. Arkada şeytan ve nefis düşmanları devamlı bir şekilde insanın üstüne gelmektedir. İşte Hz. Mûsâ'nın asası, bizim için akıl, bilgiyi ve teknolojiyi ifade etmektedir. Akıl, bilgi ve teknoloji asası ile sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlara vurup, bu sorunlar denizinden karşıya geçmemiz gerekiyor.⁶⁸⁵ Din eğitimcileri bu çıkarımları çoğaltıp ileri götürerek muhataplarına anlatmalıdırlar.

2.4. İbret Amacıyla Firavun'un Bedeninin Kurtarılması

Yüce Allah Firavun'u boğarak helak ettikten sonra bedenini sonraki nesillere ibret olması için bırakmıştır. Bu durum da Firavun için ayrı bir ceza olmaktadır. Bu hususta ayette şöyle buyrulur:

*"Bugün senin bedenini kurtaracağız ki senden sonra gelenlere ibret olasın. Ama insanların çoğu bizim ayetlerimizden gâfildir."*⁶⁸⁶

Muhammed Esed'in dediği gibi, eski Mısırlılarda, meşhur krallarının cesedini mumyalayıp sonraki nesillere bırakma geleneği vardı. Yüce Allah firavun' un cesedini kurtarıncı, onlar da onu alıp mumyaladılar. Bu geleneğe işaret ettikten

⁶⁸² Tevbe 9/40

⁶⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.62.

⁶⁸⁴ Yıldırım, a.g.e., C.1, s.184.

⁶⁸⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.63.

⁶⁸⁶ Yunus 10/92

sonra, Firavun' un bedeninin kurtarılmasının amacının ayette şu şekilde açıklanmakta olduğunu tekrar hatırlatmakta yarar vardır: "Senden sonra gelenlere ibret olası diye." Ayette geçen ayet kelimesi, "delil, ibret, uyarıcı bir işaret" anlamına gelmektedir. Yüce Allah sonraki nesillere, onun bedeni ile deneysel bir ders vermektedir. Bizim bundan çıkaracağımız dersler neler olabilir? Bu derslerden biri, gelecek nesillerin, iman etmeyip Allah'a isyan eden, halka zulmedip bozgunculuk yapan idarecilerine deneysel bir öğüt niteliği taşıması olabilir. Diğer de, ölmüş insanın bedeni kıyamete kadar kalacak, çürüse de çürümese de bedende bulunan "kara kutu" kıyamet gününün ardından bedenin dirilmesini temin edecektir. O zamana kadar bedene herhangi bir muamele yapılmayacaktır. Eğer herhangi bir muamele yapılsaydı, mumyalanmış ya da ateşte eriyip giden bedenlerin o muamele ile değişmeleri gerekirdi. Bu noktadan hareketle kabir azabının olup olmadığına karar verilebilir.⁶⁸⁷ Biz bu noktada çalışmamızın sınırlarını aşmamak için, kabir azabı ile ilgili tartışmalara girmek istemiyoruz.

Sonuç olarak din eğitimcileri, gelecek nesillere örneklik teşkil etmesi bakımından Firavun bedeninin kurtarılması olayını sebep ve sonuçlarıyla muhataplarına anlatarak, bazı analizler yapmalıdırlar.

2.5. İsrailoğullarının Mısır Mülküne Mirasçı Kılınması

Firavun için diğer bir ceza ise Allah'ın Firavun'un yapıp yükselttiği her şeyi yok edip, hor görülüp ezilen toplumu yani İsrailoğullarını Mısır ülkesine mirasçı kılmasıdır. Hz. Musa ve iman edenler için bu durum mükâfat olmaktadır. Bir toplumun olumsuz manada elinden siyasi erkin alınıp başka bir millete verilmesinin dinamiğini zulüm, yani hakları çiğnemek teşkil etmektedir. Siyasi erki aline alanlar zulümden uzak durdukları takdir de iktidar değişimini engelleyebilirler.⁶⁸⁸ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

"Hor görülüp ezilen topluluğu da içini bereketlerle doldurduğumuz ülkenin doğu ve batısına mirasçı kıldık. Allah'ın İsrailoğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri yüzünden yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını,

⁶⁸⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.74.

⁶⁸⁸ Bayraklı, *Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, s.240.

yapıp yükselttiklerini yerle bir ettik.”⁶⁸⁹ Bir başka ayette ise, “*Bunun üzerine Biz, Firavun’ un adamlarını bahçelerden, pınar başlarından, hazinelerden ve şerefli makamlardan çıkardık. Böylece onlara İsrâiloğullarını mirasçı kıldık.*”⁶⁹⁰

İsrâiloğulları Hz. Yusuf’tan sonra birkaç nesil, Mısır’da refah içinde yaşadı. Ama daha sonra gelen Firavun hanedanı onları köleleştirdi. Ellerinden bütün servetlerini ve o güzel sosyal hayatlarını ve mutluluklarını aldı. İşte Hz. Musa’nın gelmesi ile Yüce Allah, eski durumlarına onları kavuşturmak için mücadeleyi başlatmıştı. Mücadele sonunda, Firavun hanedanı onlara nasıl yaptı ise, onlara da aynısı yapıldı. Yüce Allah, onları bahçelerinden, pınar başlarından, hazinelerinden ve şerefli makamlarından, yani nüfuz ve sosyal statülerinden çıkardı. Yüce Allah bu ayetler vasıtasıyla tevhid inancı, hak ve özgürlükler mücadelesinin sonucunu açıklamaktadır. Kasas Sûresi’nin 5. ayetinde de bu iradesini önceden de ortaya koymaktadır.⁶⁹¹ “*Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları vâris kılmak istiyorduk.*” Allah’ın bu vaadi bir başka ayette ise şöyle ifade edilir: “*Yeryüzünde veya kendiniz de meydana gelen bir tek olay oktur ki, onu yaratmamızdan evvel bir deftere yazılmış olmasın. Bu Allah’a göre kolaydır.*”⁶⁹² İsrailoğullarının Mısır mülküne varis kılınma olayının olması, bir kararın uygulanması gibidir. Mesela mahkemenin yazılı kararı olmadan bir ceza infaz edilemeyeceği gibi, Allah’ın yazılı kararı olmadan da bir olay meydana gelmez.⁶⁹³ İsrailoğullarının Mısır mülküne varis kılınması, Allah’ın bir vadi olup, bilgisi evvelden kitaba yazılmıştır.

Peki, bu değişimin İsrâiloğulları açısından sebebi nedir? Ayetin devamı bu sebebi belirlemektedir: Sabırlarına karşılık Rabbinin İsrailoğulları’na verdiği güzel söz yerine geldi.” Daha önce A’râf suresinin 128. ayetinde Hz. Musa kendi toplumuna, Allah’a sığınarak yardım dileyip sabretmelerini söylemişti. Hz. Musa’nın bu öğüdünü tutup sabrettiler. Onların bu sabrı, iktidar değişimini gerçekleştirmiş

---

⁶⁸⁹ Araf 7/137

⁶⁹⁰ Şu’ara 26/57,58,59

⁶⁹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.14, s.59.

⁶⁹² Hadid 57/22

⁶⁹³ Bayındır, Abdulaziz, *Kur’an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlıklar*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul,2006, s.128.

oldu. Demek ki bu değişimin sebebi sabırdır.⁶⁹⁴ Buradaki sabır, "Allah için dayanmak, gayret göstermek ve ilâhî müdahaleyi beklemek" anlamına gelmektedir. Allah'ın verdiği güzel söz de yine A'râf suresinin 128. Ayetindeki iyi kullarını vâris kılacağını ve şanlı neticenin muttakilere ait olacağını buyurmuş olmasındır,

Allah Teâlâ bunları bize anlatırken, aynı toplumdaki gruplar ya da toplumlar arası ilişkilerde, insanların birbirlerine karşı davranışlarının analizini yaparak, geleceğin siyasîlerine ışık tutmaktadır. Bir siyaset dersi mahiyetinde olan bu açıklamalar, bizleri değişmeyen kurallara götürmektedir. Çökmek üzere olan bir toplumun siyasî erkini elinde bulunduranların çöküşün sebeplerini nerede arayacaklarına dair rehberlik etmektedir. Diğer taraftan yükselişin zirvesinde olan toplumun idarecilerin, toplumun çökmemesi için neleri yapmaları gerektiğine de ışık tutmaktadır. Yüce Allah bu dersi verirken, siyasetin bir kuralını daha ortaya koymaktadır. Devleti idare edenler, halkı gruplara ayırarak birini tutup diğerini horlamamalıdır. Bu kurala uymayan idareciler toplumun temeline dinamit koymaktadırlar. Diğer taraftan siyasî erki elinde bulunduranlar, halkı inanç gruplarına ayırmamalı, ayırmışlarsa onların birbirlerine düşmanca davranmalarını önlemelidirler. İnanç özgürlüğüne kısıtlama getirilmemelidirler. Meseleye başka bir açıdan bakarsak, şöyle formüle edebiliriz: Gruplara eşit davranmak, objektif hukuku işletmek, inanç özgürlüğüne saygı duymak ve insan haklarını yüceltmek, siyasetin temel kurallarından birini teşkil etmektedir.⁶⁹⁵

B- FİRAVUN'UN AHİRETTEKİ DURUMU

Kur'an-ı Kerim, Firavun' un ahiretteki durumu ile ilgili olarak; onun ölmeden az önce iman ettiğini; fakat Yüce Allah tarafından imanının kabul görmediğini haber vermektedir. Firavun imanının kabul görmemesi, onun ahiretteki durumunu da derinden, olumsuz manada etkilemiştir.

Bu arada Firavun' un ölüm anında ya da ölmeden az önce iman etmesi, ye's halinde imanın kabul edilip, edilmeyeceği konusunda, İslam âlimleri arasında çeşitli tartışmaların yaşanmasına vesile olmuştur. İman, İslam âlimleri tarafından, insanın

⁶⁹⁴ Razi, a.g.e., C.11, s.38.

⁶⁹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.7, s.298.

hür iradesi ile benimsenmesi gereken bir tercih olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle insanın iradesini devre dışı bırakan her hangi harici bir tesirden dolayı ikrar edilen imanın geçerliliği, Firavun örneğinden yola çıkılarak tartışılmıştır.⁶⁹⁶ Biz bu konu ile ilgili tartışmalara girerek çalışmamızın sınırlarını aşmak istemiyoruz. Ancak Firavun imanının kabul olup olmaması ile ilgili olarak, özetle şunları söyleyebiliriz:

Firavun' un imanı, iman için gereken unsurları taşımamaktadır. Zahire göre hareket edecek olursak, zahiren onun imanına kail olmak için yeterli delil mevcut değildir. İman, Allah ile kul arasında bir hadise olduğundan ona tam olarak nüfuz etmek imkânsızdır. Ancak nasların doğrultusunda ve kulun zahiri tavrına bakarak birkanaate varmak mümkündür. Buna göre naslar Firavun'un imanını kabul etmemize imkân vermemektedir.⁶⁹⁷ Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"Nihayet boğulma kendisini yakalayınca, Firavun: 'Gerçekten İsrailoğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım, ben de Müslümanlardanım' dedi." "Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuşsun." "Bugün senin bedenini kurtaracağız ki, senden sonra gelenlere ibret olasın."*⁶⁹⁸

Firavun' un ölmeden önce son anda iman edip tövbe etmek istemesi ve bunu Allah'ın kabul etmeyişi, tüm insanlara ders olması gereken çok önemli bir konudur. Allah'ın cezası gelip, Firavun boğulma ile yüz yüze kalınca akli başına geldi ve hemen imana sarıldı. Bu boğulma şekli, Hz. Nuh tufanının küçük bir örneğini teşkil etmektedir. Her ikisinde de suyun kullanıldığına şahit oluyoruz. Her ikisinde de boğulma söz konusu edilmektedir. Suda boğulmaya yüz tutma, Firavun' un şuur altındaki tevhîd inancını şuur alanına çıkardı. Bezm-i Elest'te Yüce Allah'ın insanın doğasına yerleştirdiği Allah'ı bulma, yani inanç duygusu harekete geçmiş, tam ortamını bulunca kendisini göstermiştir. Aklın önünü kesen bütün engeller ortadan kalkınca, akıl Allah ile bağı hemen kurmuştur. Tek tanrıyı hatırlayıp kendisinin Müslüman olduğunu itiraf etmiştir. Boğulma anında iman etmek ve Müslüman

⁶⁹⁶ Çınar, Mahmut, "Ye's ve Be's Halinde İmanın Hükümü: Firavun' un İman Örneği", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:41, 2011, s.121.

⁶⁹⁷ Çınar, "Ye's ve Be's Halinde İmanın Hükümü: Firavun' un İman Örneği", a.g.e., s.142.

⁶⁹⁸ Yunus 10/90,91,92

olduğunu söylemek geçerli midir? Bu sorunun cevabını bir sonraki ayet vermektedir. *"Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştun."* Bu ayetten anlıyoruz ki, can boğaza gelince yapılan iman geçerli değildir. Yüce Allah, "şimdi mi iman ediyorsun?" sorusuyla onun imanının kabul etmediğini vurgulamıştır.⁶⁹⁹

Bu konudaki görüşümüze şu farklı ayetler delil olmaktadır: *"Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda" vermeyecektir. Allah'ın kullan hakkında süregelen âdeti budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaktır."*⁷⁰⁰ *"Rabbinin bazı alametleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir fayda kazanmamış olan kimseye artık iman bir fayda sağlamaz."*⁷⁰¹

Demek ki hayata dönüş ihtimali olmayan, ama bilinçli olarak ölüm döşeğinde iman eden adamın imanı kabul edilmeyecek ve iman ona fayda vermeyecektir. Firavun da, tam boğulma anında iman etti, ama Yüce Allah onun imanını kabul etmedi. Genelde İslâm âleminde şu gelenek vardır: Ölmekte olan adama Kur'ân okunur ve kelime-i şehâdet getirilir. İşte daha önce o insan gerçek imana sahipse, imanını tekrarlamış olmasının ona faydası vardır, fakat daha önceden iman etmemiş ise o anda kelime-i şehadetin ona faydası olmayacaktır. Yüce Allah üç bakımdan Firavun' un imanını reddetmektedir: İmanı zamansız yapmış olması, yani ölüm anında yapmış olması, daha önceden Allah'a âsi olması, başka bir ifade ile isyan etmesi, bozgunculardan olması.⁷⁰² Bu üç olumsuzluk bir araya gelince onun yapmış olduğu iman geçersiz kılınmıştır. Artık bu ilâhî ilkenin evrensel olduğunu kabul ederek, günümüze ve geleceğe taşınması gerekiyor.

Firavun'un imanın kabul edilmemesi onun ahiretteki durumunu da derinden etkilemiştir. İmanın kabul edilmemesi onun cehenneme gitmesi sonucunu doğurmuştur. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

---

⁶⁹⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.71.

⁷⁰⁰ Mü'min 40/85

⁷⁰¹ En'am 6/158

⁷⁰² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.72.

*"Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı günde kendilerine, Firavun ailesini en çetinine sokunuz denilecektir."*⁷⁰³

Âyetteki, sabah-akşam "ğüdüvvve 'aşıyy"ifadesi, yirmi dört saatlik günün tamamı demektir. Sabah, gündüzü; akşam; da geceyi temsil etmektedir. Parça anılarak bütün kastedilmektedir. Burada ifade edilen husus, onların dünyada çektikleri azaptır. Dünyada ateşe sokulmaları ne anlama gelmektedir? Bize göre bunun cevabı şudur: Tevhîd inancını benimseyenlerin çoğalması, kendi içlerinden bir ileri gelen şahsiyetin tevhîd inancını benimseyip, ilan etmesi onlar için psikolojik ve sosyolojik bir azap olmuş, her an onu iliklerinde hissetmişlerdi. Bazı âlimler buradaki azabı başka anlamda yorumlamışlardır, ama biz o yorumlara katılmıyor ve o görüşleri burada nakletmiyoruz. Biz, bu azabın dünya azabı olduğunu söylüyoruz. Çünkü sabah-akşam kavramları bu dünya ile alakalıdır. Firavun ailesinin bu dünyada çektiği azap yeterli görülmeyecek, ahirette daha şiddetlisine çarptırılacaklardır. Yüce Allah, "sokun" emrini mahşerde meleklerle verecektir. Zaten bu dünyada da insanları akşam-sabah kötü azaba da melekler arz etmektedir.⁷⁰⁴

Yüce Allah başka bir ayette ise, Firavun' un ahiretteki yerinin cehennem olduğunu bildirdikten sonra, kavmini de peşinden suya götürür gibi ateşe götüreceği bilgisini bizlere vermektedir. Kur'an'ın verdiği bu haber Firavun' un ahiretteki durumunu daha da açıklamaktadır. Bu hususta ayette şöyle buyrulur:

*"Kıyamet günü kavminin önüne geçecek ve onları suya götürür gibi ateşe götürecektir. Ne kötü varış yeridir o götürüldükleri yer." Bir başka ayette ise, "Hem burada hem kıyamet gününde peşlerine lanet takılmıştır. Ne kötü destektir o arkalarına takılmış olan."*⁷⁰⁵ buyrulmaktadır.

Sonuç olarak, Allah insanlara ömürleri boyunca dünyada bulunuş amaçlarını düşünmeleri, kulluk etmeleri gerektiğini anlamaları ve nasıl kulluk edeceklerini öğrenmeleri için yeterince zaman ve imkân verir. Bu amaçlar için elçiler ve hak kitaplar gönderir. Bu öğütleri dinlemek ve tövbe etmek için de yeterince zaman

---

⁷⁰³ Mü'min 40/46

⁷⁰⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.534,535.

⁷⁰⁵ Hud 11/98,99

vardır. Ancak eğer insan tüm bu fırsatları değerlendirmez ve ölümle yüz yüze geldiği anda tövbe etmeye kalkarsa, bu tövbenin -Allah'ın dilemesi dışında- artık bir kıymeti olmayacaktır. Çünkü ölüm anında, insan ahiretin varlığını ve yakınlığını hissetmekte, ölüm meleklerini karşısında görerek bu mutlak gerçeğe şahit olmaktadır. Bu noktada hiç kimsenin artık inkâr etmesi mümkün değildir.

Kıymetli olan, daha önceden dünya hayatının içinde iken, yani imtihan ortamı sürmekte iken, insanın kendi vicdan ve samimiyeti ile iman etmesidir. Firavun kendisine yapılan din eğitimi faaliyeti boyunca sürekli kibirli ve azgın bir karakter sergilemiş, Allah'a karşı büyüklenmeye kalkışmış ve dolayısıyla ölüm anındaki korkunun etkisiyle yaptığı imanda ona bir fayda sağlamamıştır. Bu nedenle gençlik yılları boyunca gününü gün etmeye çalışan dini bir takım sorumluluklarını yaşlılık yıllarına erteleyen insanlar için büyük bir uyarı niteliğindedir. Kendisine ölüm çattığında "ben şimdi tövbe ettim" diyen Firavun'un, bu tövbeyle ne kendisine ne de kendisiyle birlikte saptırdığı çevresine hiçbir fayda sağlayamamıştır. Kur'an'ı Kerim'de bu duruma şöyle dikkat çekilir:

"Allah'ın kabul edeceği tövbe ancak bilmeden kötülük edip de, sonra tez elden tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah bunların tövbesini kabul eder; Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir."⁷⁰⁶ "Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatanca "ben şimdi tövbe ettim" diyenlerle kâfir olarak ölenler için, kabul edilecek tövbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırladık."⁷⁰⁷

Bu nedenle, Din eğitimcileri, dini yaşantının ve dinin hiçbir şekilde ertelenmesi olmayacağını muhataplarına anlatarak, ölüm geldiğinde tövbe için çok geç olacağı bilincini akıllara yerleştirmelidirler.

---

⁷⁰⁶ Nisa 4/17

⁷⁰⁷ Nisa 4/18

SONUÇ

Din eğitimi bakış açısıyla; “Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur’an’da Firavun Tipolojisi” konusunu ele aldığımız bu çalışmamızda, Kur’an ayetlerinden yola çıkarak, Firavun tipolojisi örneğiyle insanlığa verilen mesajlar hakkında incelemelerde bulunarak, önemli bilgiler elde ettik. Sonuç bölümünde ise bütün konular üzerinde genel değerlendirmeler yaparak, ulaştığımız sonuçları Din eğitimi bakış açısıyla ortaya koymaya çalışacağız. Öncelikle belirtelim ki, Firavun kavramı, Kur’an’da örnek bir kimliği temsil etmektedir. Bunun nedeni ise her çağda ve zamanda Firavun gibi nice zorbalar gelmiş, geliyor ve gelecek olması ihtimalinden kaynaklanmaktadır.

Kur’an’ı Kerim; Firavun’u azgın, zorba ve kibirli bir insan olarak tarif etmektedir. Firavun ismi "büyük ev" anlamına gelmekte olup, eski Mısır krallarına verilen bir unvandır.⁷⁰⁸ Şahsiyetindeki bu kötü vasıflar onun hal hareket ve davranışlarına da yansımış, ülkesinde siyasetini ve halkı ile ilişkilerini bu çerçevede belirlemiştir.

Kur’an’ı Kerim, Firavun’u birçok açıdan ele almış, ona ait pek çok özellikten bahsetmiştir. Onun kişilik yapısını, ülkesinde uyguladığı siyaseti ve siyasetinin özelliklerini, şahsiyet yapısının halkı ile ilişkilerine yansımaları, zulmünü ve fesat çıkarmasını açıklayarak insanlığın önüne olumsuz bir model olarak koymaktadır.

Firavun siyasetini anlayabilmek için öncelikli olarak, Kur’an’ın ana hatlarıyla ortaya koyduğu Firavun tipolojisini açıklamakta fayda vardır. Firavun tipolojisinin en belirgin özelliği, onun kuvvete ve kudrete⁷⁰⁹ olan düşkünlüğüdür. Onun için servet⁷¹⁰ ve iktidar vazgeçilmez olup,⁷¹¹ zihniyet yapısını; dünya benimdir ve her şey bana kalacak anlayışı oluşturur. Firavun tipolojisi, bütün bu sahip olduklarını korumak için, tevhid inancı da dahil olmak üzere, önüne çıkan her şeyi ezip geçmeye çalışır ve ihtiraslarının da sonu-sınırı olmayan, kendisini ilah yerine koyacak kadar⁷¹²

⁷⁰⁸ Harman, Ömer Faruk, “Firavun” Md., *DİA*, C.13, s.118.

⁷⁰⁹ Fecr 89/10, Zuhuruf 43/51

⁷¹⁰ Duhan 44/25,27

⁷¹¹ Yunus 10/78

⁷¹² Kasas 28/38

ileri giden, sapkın⁷¹³ bir şahsiyettir. Bu nedenle, Firavun tipolojisi ve bu tipolojideki insanlar; gamsız, bencil, benmerkezci ve ukaladır; ona akıl veren, onu yönlendiren çevresindeki mele' ise; çıkarıcıdır⁷¹⁴ ve kendine göre bilgiçtir.⁷¹⁵ Firavun'un bu şahsiyet yapısı, onun siyasetine dair önemli ipuçlarını da bizlere vermektedir. Çünkü bir insanın tipolojisini ya da şahsiyet yapısını, onun siyaset anlayışından bağımsız olarak düşünemeyiz. Dolayısıyla, Firavun'un düşünce yapısı, inançları, hayata bakışı ve değerlendirişi, onun siyasetinde bir özeti durumundadır.

Bununla beraber, Kur'an, Firavun siyasetini anlatırken, siyasi bir model ve yönetim biçimi önermekten ziyade, hayatın diğer alanlarında olduğu gibi, siyasetle uğraşan insanlara ahlaki değerler sunar ve bu değerler çerçevesinde aklederek ve ictihadi çabalarda bulunarak bir model geliştirmelerini ister; ama ortaya konan modelin İslam'ın önerdiği mutlak model olduğu iddia edilemez. Çünkü siyasi model ya da yönetim biçimi; zamana, mekân tarihsel ve toplumsal alana ilişkin olarak düzenlenen ve şekillenen bir yapıdır.⁷¹⁶ Bu nedenle Kur'an'ın Firavun örneğiyle yaptığı eleştiri siyasi modelle ilgili değil, siyasi modelin başındaki kişinin sahip olduğu değerler, mevcut siyasi modelin idare edilişi, devlet idaresindeki yöneticilerin adalet, eşitlik ve inanç özgürlüğü çerçevesinde, halka karşı tutumları ve davranışlarıdır. Zira İslam'ın ilk dönemlerinde, hilafet, sonraları saltanat, modernleşme süreciyle birlikte meşrutiyet, cumhuriyet ve demokrasi gibi yönetim biçimlerinin İslam'la özdeşleştirilmesi⁷¹⁷ Kur'an'ın siyasi model konusundaki serbestliğini bizlere göstermektedir.

Bu noktada Firavun siyasetinin yürütülmesi sürecinde, Mele' denen, ileri gelenler veya seçkin kimseler olarak tarif edilen topluluğun büyük bir etkisi olduğunu söylemekte de fayda vardır. Bu danışma meclisi, Firavun siyasetinin uygulayıcısı ve destekleyicisi olmuş, Firavun siyasetini ve yönetimini ideal olarak değerlendirip, Hz. Musa'yı fesat çıkarmakla suçlamışlardır.

---

⁷¹³ Ta'ha 20/79

⁷¹⁴ Şu'ara 26/41

⁷¹⁵ Ta'ha 20/63

⁷¹⁶ Akyüz, Niyazi, Çapçioğlu İhsan, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, s.352.

⁷¹⁷ Akyüz, Niyazi, Çapçioğlu İhsan, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, s.354.

Firavun'un, ülkesinde uyguladığı siyaseti Kur'an ayetleri çerçevesinde incelendiğinde, onun siyaseti için şunları söyleyebiliriz: Firavun, ülkesinde iktidarını sürdürmek için baskı ve tehdidi bir araç olarak kullanmıştır. Aynı zamanda halkı sınıflara ayırmış ve bunların bir kısmına karşı katliamlar yürüterek, azınlık durumunda ki İsrailoğullarını köleleştirip, kendisini ilah olarak göstermiştir. Bu noktada Firavun'un kendisini ilah olarak göstermesinin ana sebeplerinden biri olarak; bu tür baskıcı düzenlerin en büyük özelliği; iktidarlarının devamı ve halkın kayıtsız şartsız itaat etmesi için; lider konumundaki kişinin kutsallaştırılması anlayışıdır diyebiliriz. Firavun siyasetinin dikkat çeken bir diğer politikası ise; sahip olduğu askeri gücü kendi ülkesinde, azınlık durumundaki İsrailoğullarına karşı kullanmasıdır. Kur'an, Firavun döneminin askerlerinden farklı ayetlerde bahsetmektedir.

Kur'an'ın ortaya koyduğu Firavun siyaseti vasıtasıyla bir anlamda devleti ve toplumu çöküşe götüren temel nedenleri ayetler ışığında tespit ederek, bu çöküşte siyasi erki elinde bulunduranların etkisini öğrenmiş bulunuyoruz. "*Firavun kavmini küçümsedi ve kavmi de ona boyun eğdi, ona itaat etti.*"⁷¹⁸ ayeti toplumun çöküşünün devleti idare edenlerden başladığını ortaya koymaktadır.

Bununla beraber, Yüce Allah o toplumun neden aldandığını ve Firavun'a boyun eğdiğini "... *Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavimdi*"⁷¹⁹ ayetiyle açıklayarak, bir anlamda onların aldatılmış, ayartılmış, şahsiyetleri olmayan, aklını kullanamayan ve sürü niteliğinde bir topluluk olduğunu haber vermektedir. Allah Teâla inananlara bu ayetler vasıtasıyla; Firavun siyasetine uyan ve bu siyaseti benimseyen insanların çoğunlukla haklıdan değil de, güçlüden yana tavır koyan, kuvvet karşısında kolayca boyun eğen, otorite karşısında haksızlıklara ses çıkarmayan kişisiz bir yapıda olduklarını haber vererek, her çağda ve zamanda şahsiyet parçalanması yaşayan toplumların olabileceği mesajını vermektedir. Bu ayetlerden yola çıkarak din eğitiminin öncelikli görevlerinden biri, şahsiyet parçalanmasına karşı bireyleri koruyarak onlarda şahsiyet bütünlüğünü, Kur'an'ın ortaya koyduğu değerler çerçevesinde sağlamak olmalıdır.

---

⁷¹⁸ Zuhruf 43/54

⁷¹⁹ Zuhruf 43/54

Allah Teala, Kur'an'da ara ara yer verdiği, Firavun siyaseti örneğiyle günümüzde ve gelecekte siyasetin nasıl olması gerektiğinin ölçüsünü de koymaktadır. Firavun tipolojisi bağlamında devleti idare edenlerde bulunmaması gereken vasıfları açıklayarak, idarecilerin halkı yönetirken adaleti ayakta tutmalarını, halkı guruplara ayırarak sınıf farkı gözetmemelerini, haksız yere cana kıymaktan uzak durarak, inanç özgürlüğüne engel olmamalarını istemektedir. Firavun tipolojisine sahip devlet başkanlarının neler yapabileceklerine ve bu tip idarecilerle nasıl mücadele edileceğinin metodunu, Hz. Musa örneğiyle göstermektedir. Bununla beraber, Firavunluk vasıfları bir idarecide, bir toplum da olabileceği gibi, bir bireyde ya da iman eden Mü'min bir kimsede de bulunabilir. Bu nedenle; Müminler Firavuni düşüncelerden ve Firavuni hareketlerden uzak durmalıdırlar. Hakka ve doğruya engel olmak, Allah adına yalan uydurmak, tevhid inancının önünde durmak, Firavun tipolojisine ait davranışlar olduğunu ve bu davranış şekillerinden uzak durmaları gerektiğini bilmelidirler.

Bütün yanlış uygulama ve davranışlar sebebiyle Allah Teâlâ; siyasi, sosyal ve inanç bakımından çökmüş durumda olan Mısır halkına gerçekleri göstermek, Firavun ve kavmini doğru yola çağırması için, bir elçi olarak, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'u göndermiştir. Konu ile ilgili ayetler incelendiğinde, Hz. Musa'nın tebliğ vazifesinde öne çıkan iki temel amacı vardır: İsrailoğullarını, Firavun' un zulmünden kurtarmak, İsrailoğullarına zulmeden azgın Mısır Firavun' unu ve halkını İslam'a davet etmektir.

Din eğitimi metotları açısından Hz. Musa'nın yukarıdaki amaçlar doğrultusunda Firavun'a ve kavmine yönelik tebliğ süreci önemli eğitim uygulamalarını da içermektedir. Ayetler İncelendiğinde Yüce Allah, Hz. Musa'yı, bu görevi yerine getirirken, nasıl hareket edeceğini ve hangi yöntemleri kullanacağı noktasında bilgilendirmekte, Hz. Musa'nın Firavunla olan mücadelesini örnek vererek, inananların dini tebliğ etmede nasıl hareket edeceklerine dair bir yol haritası çizmektedir. Eğitim metotları açısından kıssa ile terbiye ve örnek olay metodu, aklını kullanma ve tedricilik metodu, yakından uzağa, yumuşak söz kullanma ve Allah'ı zikir metodu, deney ve gösteri metodu, soru-cevap ve dua metodu gibi birçoğu

modern eğitimde kullanılan metotlarla ilgili, Hz. Musa'nın uygulamalarını din eğitimi açısından tespit edip, açıklamak mümkündür. Bu vesile ile, genel eğitim ve öğretim için kullanılan metotları, din eğitimi içinde kullanmalıyız. Zira din eğitimi, genel eğitim ve öğretimden ayrı düşünemeyiz.

Bununla beraber Kur'an'ı Kerim, bir eğitimci olarak Hz. Musa'nın tebliğ faaliyeti sürecinde birçok olumsuz tepki ile karşılaştığını da haber verir. Bu olumsuz tepkileri, “mecnunluk ve sihirbazlık iftirasında bulunmak, yalancılıkla suçlamak, tehdit etmek, nankörlükle suçlamak, fesat çıkarmakla suçlamak, tuzak kurmak ve öldürmek istemek” şeklinde sıralayabiliriz. Bütün bu olumsuz tepkilere rağmen Hz. Musa, inanılmaz bir sabır göstermektedir. Hz. Musa'nın bu davranış şekli, bize eğitimde şu ilkeyi hatırlatmaktadır: Öğretmenler mutlaka sabırlı olacaklardır. Eğitim ve öğretim faaliyeti sihirli bir değnek olmadığı için, istenilen değişim anında gerçekleşmeyebilir. Değişim için beklenti gerekir; beklenti için de sabırlı olmak şarttır.⁷²⁰

Bu nokta da, Hz. Musa'nın tebliği sonucunda Firavun ve ileri gelenlerinin akıllarını kullanarak, iman etmemesi ve helak olmaları; bir diğer taraftan da halkın içinden bir grup gencin ve sihirbazların iman etmesi, eğitim sürecinin iki farklı sonucunu bize göstermektedir. Firavun ve ileri gelenleri yapılan tebliğ ve gösterilen mucizeler sonucunda istenilen değişim konusunda başarısız olup helak olurken; bir grup genç ve iman eden sihirbazlar, değişim sürecini başarıyla bitirmiş ve istenilen değişim kendilerinde meydana gelmiştir. Bu nedenle din eğitimcileri tebliğ kavramını iyi anlamalı, bu kavramın bir eğitim ve öğretim, bir rehberlik boyutunun da olduğunu idrak ederek, bu sürecin farklı sonuçlar ortaya koyabileceği gerçeğinin bilincinde olarak hareket etmelidirler.

Bununla beraber Yüce Allah, Hz. Musa'nın tevhid inancı doğrultusunda ki davetine, Firavun ve kavminin olumsuz geri bildirimde bulunmasının sebeplerini ayetlerde açıklamaktadır. Bu açıklamalar aynı zamanda din eğitiminin de engellerini teşkil etmektedir. Kur'an'ın Firavun tipolojisi bağlamında ortaya koyduğu din eğitimi engellerini şöyle sıralayabiliriz:

---

⁷²⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.14, s.42.

Firavun ve ileri gelenlerinin baskısı ve işkenceden dolayı insanların kalplerine yerleşen korku,⁷²¹ Firavun ve ileri gelenlerin kibirlenmesi ve içlerindeki büyüklük duygusu,⁷²² yanlış olan geleneğe bağlılık, şuursuz taklit⁷²³ ve gafil olmaları,⁷²⁴ Firavun Tipolojisi bağlamında din eğitiminin engellerini teşkil etmektedir. Bu nokta da şunu söyleyebiliriz ki, tebliğ faaliyeti uzun soluklu bir süreçtir ve bu süreç içerisinde yapılaşmış davranışları değiştirebilmek için, değişimin önündeki engelleri tanımak gerekir. Bu nedenle Yüce Allah, Firavun tipolojisi bağlamında din eğitimi faaliyetinin başarılı bitmesini engelleyen unsurları bizlere açıklamaktadır.

Yüce Allah, Hz. Musa'yı karşılaştığı olumsuz tepkiler ve din eğitimi engelleri karşısında yalnız bırakmamış, Firavunun ailesinden imanını gizleyen bir adamı, Hz. Musa'ya destek olması için göndermiştir. Mü'min kişi kavmine uyguladığı eğitim faaliyetinde bazı konulara öncelik vermekte olup, bu yönüyle din eğitimcilerine kılavuzluk yapmaktadır. Ayrıca Mü'min kişi, sahip olduğu değerler ve ahlak yapısıyla din eğitiminde örnek bir kimliği temsil etmekte ve halkını doğru yola sevk etmek için verdiği mücadele ile de idealist bir şahsiyet yapısına sahiptir.

Mü'min kişi, Ey kavmim! Şeklinde hitap ederek sözlerine başlamış ve tevhid inancını savunan kişinin öldürülemeyeceğini söylemiştir. Rabbim Allah'tır diyen kişiyi öldürmek inanç özgürlüğünü de katletmektir. O, kavmine, siyasi gücü ele geçirmenin, inancından dolayı insanları öldürmek olmamalıdır görüşünü söyleyerek, bir anlamda siyasi hükümlerle zulme dönüşmemelidir, nasihatini yapmaktadır.

Mü'min kişi, konuşmasının devamında; insan iradesinin özgürlüğü ve tercih hakkını gündeme getirerek, din eğitiminin rehberlik boyutuna dikkat çekmekte ve bu şekilde kavmine yönelik din eğitimi faaliyetini sürdürmektedir. Kavmini doğru yola davet ederek, onları güzele ve hakka götürmek için can atmaktadır. Mü'min kişi konuşmasını dünya ile ahiret yurdunu tanıtmakla sürdürmekte, dünya hayatının geçiciliğine karşın ahiret yurdunun sürekliliğine vurgu yaparak, ikisi arasındaki farkı

---

⁷²¹ Yunus10/83

⁷²² Zuhuruf 43/51

⁷²³ Bakara 2/170

⁷²⁴ A'raf 7/146

ortaya koymakta, kalıcı olan değerlerle, geçici olan değerler üzerinde durmaktadır. Dünya ile ahiret hayatı arasındaki dengeyi sağlayamayan ve tevhid inancından uzaklaşan kavmini uyararak, dünya ile ahiret hayatı arasında ki dengeyi kurmalarını onlardan istemektedir. Benzer şekilde din eğitimcileri de kalıcı olan değerlerle geçici olan değerleri halka öğretmelidirler. Değerler arasındaki farkı, fark etme yeteneğini onlara kazandırmalıdır.

Mü'min kişi, konuşmasına devam ederek; iyilik ile kötülük arasındaki farkı ortaya koymakta, kavmini iyi olmaya ve iyi amellerde bulunmaya çağırır. İnsanın amelleri sonucunda ceza veya mükâfat alacağına değinerek, ceza ve mükâfat kavramlarından bahsetmektedir. Ayrıca ayette geçen "kim bir kötülük işlerse, ona denk bir ceza görür" kısmı modern hukukun temellerini atan bir ilke durumundadır. Bu ayet suçun ferdi oluşu ve suçlara keyfi cezaların tatbik edilmemesi gerektiği esasını ve zorunluluğunu getirerek, hukuk alanında bir devrim yapmaktadır.

Mü'min kişi, neyin ateşe ve neyin de insanı kurtuluşa getireceği bilgisini vererek; şirkin ateş, tevhid inancına girmenin ise kurtuluş olduğunu, kavmine nasihat ederek, kavmine tevhid inancına dönmeleri halinde, Allah'ın affedici sıfatı ile muamele göreceklarını hatırlatmakta ve onlar için karamsar olacak bir durum olmadığını ifade etmektedir.

Mü'min kişi, devam eden konuşmasında, inancın, insana, bir değer ve fayda getirmesinin önemi üzerinde durmaktadır. İnkârın ve şirkin insana ne fayda temin ettiğinin veya edeceğinin üzerinde düşünmelerini toplumundan istemektedir. Kavmine, Firavun ve etrafındakilerin çağırıldığı inkâr ve şirkin dünya ve âhirette hiçbir değeri, faydası veya getirisi olmadığını hatırlatarak, onların davet ettiği sahte tanrıların ne bu dünyada ne de âhirette onlara bir fayda temin edemeyeceği ilkesi üzerinde durmaktadır. Ayrıca, kavmini şirkte ve isyanda aşırı gidip değerlerini tamamen yitirmemeleri konusunda uyarmakta, onlara, aşırılığın ateş olduğunu nasihat etmektedir. Zira dengeyi dikkate almayan, aşırı olan her şey ateştir ve o her şeyi yakar, yok eder.

Mü'min kişi, konuşmasını "ben işimi Allah'a bırakıyorum" diyerek sonlandırmaktadır. Onun bu ifadesinden hitap ettiği toplumun onun davetini kabul etmediği anlaşılmaktadır. O, işini Allah'a havale ederek, tevekkül etmiştir. Bu ifade aynı zamanda iman eden kişinin, Allah'a ne denli teslim olduğunu da ifade etmektedir.

Yüce Allah, tevhîd inancının nasıl savunulacağı, hangi konuların gündeme getirileceği, tarihten hangi örneklerin verileceği, inkârın nelere sebep olacağı, iman ve iyi amellerin getirilerinin neler olacağı, dünya ve âhiret hayatının farkını yakalamanın önemi gibi konuların gündeme getirilmesi ve halktan birinin dinî meseleleri ne denli öğrenmesi gerektiğinin delili olarak bu bilge adamı, insanlığa örnek olarak sunmaktadır. Bu örnek, bize ve halkımıza, İslâm dininin iyi bilinmesi ve iyi anlatılması bakımından, din eğitiminin önemini anlatmaktadır. İnkâr ve şirk ile tevhîd inancının mücadelesinde; bilgi, ihlâs, iman ve teslimiyetin ne denli gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. İnkâr ve şirkin insanın tüm değerini yakıp kül ettiğini ve o küllerden cehennem ateşinin doğduğuna işaret ederek, kötüden caydırma metodunu kullanmaktadır.⁷²⁵

Kur'an-ı Kerim'de; mü'min kişinin kavmine yönelik yaptığı din eğitimi faaliyeti yanında, onun bağlı kaldığı değerler ve ahlaki özelliklere de işaret vardır. "akıl, adalet, sabır, doğruluk, cesaret, güven, sevgi, tevekkül " gibi değerler, Mü'min kişinin şahsında verilmektedir. Savunduğu bu değerlere bağlı olarak, Mü'min kişinin ahlakı: Muhlis olma, kararlı ve bilinçli olma, cesur olma, şefkat ve merhamet sahibi olma, kavmi için içli ve gamlı olma, şükredici olma, aşırılıktan uzak durarak, Allah'a yönelen ve ona tevekkül eden bir kul olma" şeklindedir. Yüce Allah, Mü'min kişiyi bu güzel ahlaki yönleriyle de tanıtarak, onu bütün insanlığa model olarak göstermiş, muhataplarına, onun yolundan giderek, onun ahlakını kazanmaya davet etmiştir.

Yüce Allah, Mü'min kişinin şahsı ve din eğitimi faaliyeti vasıtasıyla inananlara vermek istediği en önemli mesajlardan biri, din eğitiminde, ahlaki alt yapısı güçlü, ilmi gerçeklerle donanımlı, imanlı ve idealist bir nesil yetiştirilmesi

---

⁷²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.16, s.535.

hedefidir.⁷²⁶ Bu hedef gerçekleştirildiği takdirde, İslam medeniyeti tarihe adını altın harflerle yazdıracaktır.

Bununla beraber, Allah Teâlâ, Kur'an'da Firavun'u anlatırken onun eşinden de bahsetmektedir. Firavun inkâr ederken, eşi, onun aksine Allah'a teslim olmuş, Allah'tan kendisine cennette bir ev yapmasını ve eşinin zulmünden kendisini kurtarmasını istemiştir. Firavun zalim eşin modeli olurken, Firavun'un hanımı yaptığı dua ile iman eden eşin modeli olmaktadır. Kur'an'da verilen bu örnek, insanların tevhid inancı uğruna tercihte bulunabilme özgürlüklerine vurgu yapılmaktadır. Karı kocanın iman noktasında farklı tercihleri olabilir. Herkes kendi amelinin karşılığını görecektir. İnkâr eden eşine karşı kadın veya erkek; Firavun'un hanımı gibi dua etmeli, karşılaşılan zorluklar karşısında Allah'tan yardım istemelidir. Yüce Allah bu vesile ile özelde Firavun hanımını, Tahrim Suresi'nde anlatılan peygamberin hanımlarına, bütün nesillerin içinde hanımı hidayete gelen, kocası kâfir kalanlara ve Müslüman kocasına eziyet eden mü'min hanımlara örnek olarak vermekte ve onları din eğitime tabi tutmaktadır.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Firavun ve kavmini bizlere anlatırken Nankörlük vasfının Firavun şahsiyetinin bir özelliği olduğunu zikrederek, nankörlüğün insanın ruhun da, ne gibi yaralar açabileceğine dikkat çekmekte ve bu vesile ile insanoğlunu eğitmektedir. "Azabı kaldırınca hemen sözlerinden dönüverdiler" şeklindeki davranış, Firavun ve kavminin münafıklık denen tutarsızlık psikolojisi içinde olduklarını ve şahsiyet parçalanması denen hastalığa sahip olduklarını göstermektedir. Nitekim Tevbe Suresi'nde Yüce Allah "münafık kalpten" bahsetmektedir. İkiyüzlü davranışın altında veya arkasında bu kalp şekli vardır. Bu durum, kalbe sonradan gelen ve oluşan bir özelliktir. Bunun dinamikleri, Allah'a verilen sözden dönmek ve yalan söylemektir.⁷²⁷ Dolayısıyla din eğitimi nankörlük kavramını muhataplarına anlatmalı, doğru sözün önemine vurgu yapmalıdır. Ayrıca Firavuni bir özellik olan nankörlük ve yalandan, mü'minler uzak durmalıdırlar. Zira verilen sözde durmak mü'minlerin ayrıcı bir özelliğidir. Yalan ve nankörlük ise insanı, Firavun'un helak olması gibi, helaka sürükleyen kötülüklerdendir.

⁷²⁶ Başkurt, "Kur'an'da Eğitim Açısından Tarik Kavramı", a.g.e., s.371.

⁷²⁷ Bayraklı, *Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramı*, İFAV, İstanbul, 1999, s.108,109.

Çalışmamız da üzerinde durduğumuz bir diğer nokta ise Firavun ve toplumunun Allah tarafından cezalandırılmasıdır. Bu şekilde tedricen uygulanan farklı cezalar aracılığıyla, Firavun ve kavminin ders alması istenmiştir. Yüce Allah, Firavun ve toplumunu ilk etapta gıdadan mahrum bırakma, tufan, çekirge, haşere kurbağa ve kan göndererek, yanlış yoldan dönmelerini sağlamak istemiştir. Fakat Firavun ve kavmi istenen değişimi gösteremediler. Verilen cezalardan gerekli dersleri almadılar. Bunu üzerine Firavun ve askerleri suda boğularak helak olmuş, gelecek nesillere ibret olması amacıyla Firavun' un bedeni kurtarılmıştır. Bu şekilde İsrailoğulları Mısır mülküne mirasçı kılınmıştır. Burada İsrailoğullarının Mısır mülküne mirasçı kılınması çok anlamlı bir cezadır. Zira bir zamanlar ezilen, zulme uğrayan İsrailoğulları, kendilerine zulmedenlerin yerine iktidara gelmiş, helak olan zalimlerin mülküne sahip olmuşlardır. Bu ceza, inan mazlumlara, sabredip dua ettikleri takdirde başarıya ulaşacakları mesajını verirken, zalim idareci ve baskıcı rejimlere, zulmün olduğu yerde, değişimin mazlumlar lehine olacağı mesajını vererek, onları halkı yönetmede adaletli olmaya çağırmaktadır.

Çalışmamızın son başlığını Firavun' un ahirette ki durumu oluşturmaktadır. Zira Firavun boğularak öleceğini anlayınca iman ettiğini ifade etmiştir. Fakat Yüce Allah, onun son anda yaptığı imanı kabul etmemiştir. Firavun' un ölmeden önce son anda iman edip tövbe etmek istemesi ve bunu Allah'ın kabul etmeyişi, tüm insanlara ders olması gereken çok önemli bir konudur. Burada ayrıca şu hususu da belirtelim ki, Firavun'un son anda iman etmesinden yola çıkarak, ölüm anında yapılan imanın geçerliliği ile ilgili İslam alimleri tarafından geçmişten bu güne kadar bir çok tartışma yapılmıştır ve hala da yapılmaktadır. Biz bu çalışmamızda tezimizin sınırlarını aşmamak için, bu nokta üzerinde fazla durmadığımızı ayrıca belirtmek istiyoruz.

Konumuza dönecek olursak, Firavun' un imanının kabul görmemesi doğal olarak onun ahiretini de derinden olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Firavun'un imanının kabul edilmemesi, onun ahirette cehenneme gitmesi sonucunu doğurmuştur. Firavun ve ailesi için, sabah-akşam onları ateşe sokun denilmiştir. Ve bu ceza sadece dünya ile ilgilidir. Ahirette ise daha şiddetlisine çarptırılacaklardır.

Yüce Allah Firavun' un ahiretteki yerinin cehennem olduğunu bildirdikten sonra ayrıca kavmini de peşinden suya götürür gibi ateşe götüreceği bilgisini bizlere vermektedir.

Yüce Allah bu şekilde, Firavun modeli ile gelecek nesillere öğüt vermektedir. Kötüye engel olup, halk kitlelerini yanlışa götürenlerin kötü durumu ahirette de devam edecektir. Bir nevi insanlığa "düşüncelerinizi, iradelerinizi ve davranışlarınızı kime teslim ederseniz, ahirette de onun peşine takılıp, gereken yere gideceksiniz" mesajı verilmektedir. Ancak ne yazık ki günümüzde insan bir şekilde aklını bir başkasının eline bırakmaktadır. Bir biçimde birilerinin peşine takılıp gitmektedir. İnsanın peşine takıldığı şey bir mezhep, bir fikir akımı ya da tarikat olabilir. Hâlbuki ilahi vahyin önderliğinin olmadığı oluşumlar insanlığı bu dünyada karanlığa, ahirette ise cehenneme götüreceğine dair öğüt, Firavunla ilgili olan ayetlerle verilmektedir.⁷²⁸ Özellikle İbrahim suresi 21.ayet Firavun gibi zalimlere uyan ve dünyada onların peşinden giden kişilerin ahiretteki durumunu en iyi şekilde özetlemektedir. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur:

*"Onların tümü-toplanıp (kıyamette) Allah'ın huzuruna çıktılar da zayıflar büyüklük taslayanlara dedi ki: "Şüphesiz, biz size tabi idik; şimdi siz, bizden Allah'ın azabından herhangi bir şeyi önleyebiliyor musunuz?" Dediler ki: "Eğer Allah bize doğru yolu gösterseydi, biz de sizlere doğru yolu gösterirdik. Şimdi yakınsak da, sabretsek de fark etmez, bizim için kaçacak bir yer yoktur."*⁷²⁹

Bu vesile ile Allah Teâlâ, insandan kendi aklını kullanmasını, kendi kendine karar verip, özgürce düşünmesini isteyerek, kendi ayakları üstüne durmasını öğretmekte ve bunun önemini göstermek için de Firavun'u model olarak insanlığın önüne koymaktadır.

Bununla beraber Kur'an'ı Kerim'de yer alan kıssaların, gerek örgün gerekse yaygın eğitimde daha etkin bir şekilde kullanılması, Kur'an'ın kıssalar vasıtasıyla hedeflediği amaca da uygun düşmektedir. Zira Kur'an'da yer alan kıssalar en etkili anlatım biçimlerindedir. Bu teknik sayesinde en zor konular, kolayca anlatılır,

⁷²⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C.9, s.294.

⁷²⁹ İbrahim 14/21

birden fazla mesaj muhataplara verilerek, hatırd kalması kolayca sağlanır. Özellikle kıssaların kutsal metinlerde yer alması ve kaynağını ilahi vahiyden alması, onu çok daha yüksek bir etkiye sahip kılmaktadır. Kıssalar insanlığın ortak mirasıdır. Her çağda ve zamanda kıssaları okuyanlar veya dinleyenler, kıssalarda kendileri için bir şeyler bulmuşlardır. Ayrıca Firavun ve onunla irtibatlı ayetlerde anlatılan hadiseler, şahıslar ve motifler gerçek hayatla iç içe bir nitelik arz etmektedir.⁷³⁰

Bu nedenle Yüce Allah, Kur'an'da Firavun kıssasına geçmişin olgularından ders almamız ve önümüzü aydınlatmamız için yer vermektedir. Yaygın ve örgün eğitimde, Firavun kıssasının, kıssada kullanılan yöntemlerden, verilen misallerden, yapılan uyarılardan, ümitlendirme ve korkutmalardan etkilenecek okunması, bireyde davranış değiştirme ve geliştirme sürecinde büyük kolaylık sağlayacaktır.⁷³¹ Örgün eğitimde, Mü'min kişinin konuşması ya da Hz. Musa'nın Firavunla olan mücadelesi "bir örnek olay" incelemesi olarak ele alınıp, çeşitli yönleriyle incelemek mümkün olabilir. Bu şekilde elde edilen sonuçlar vasıtasıyla muhataplara, etkili bir din eğitimi faaliyeti sağlanmış olacaktır.

Yaygın eğitimde ise, din eğitimcileri önemli bilgiler içeren kıssaları etkin bir şekilde kullanırken; eğitim teknolojisinin iletişim yöntem ve araçlarından, göze ve kulağa hitap eden ürünlerinin kullanılması, din eğitimi ve öğretiminde etkinliği ve kaliteyi arttıran faktörlerden biri olduğunun farkında olmalıdırlar. Hz. Musa'nın elindeki asasını bir ders aracı olarak kullanması örneğinde olduğu gibi, günümüzde de din eğitimcileri, kitle iletişim araçlarını ve özellikle medyayı aktif bir şekilde kullanabilmelidirler. Özellikle zamanımızda TV, internet, radyo ve basın, yaygın eğitim aracı olmanın yanında; zaman ve mekan sınırlarını aşan bir özellik taşıyıp, geniş kitlelere ulaşmada büyük kolaylık sağlamaktadır.

Çağımızda yaygın din eğitiminde iletişim araçları davranış değiştirme ve geliştirme sürecinde iki ana fonksiyonu icra etmektedirler. Birincil işlevi, dini

---

⁷³⁰ Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (as)*, s.218. Daha detaylı bilgi için bkz. Bilgin, "Ahlak Terbiyesinde Dini Hikayeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul,1994, Sayı:1.

⁷³¹ Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (as)*, s.219. "Daha detaylı bilgi için bkz. Bilgin, Kur'an'ın Anlatım Teknikleri Üzerine", *I.Kur'an Sempozyumu*, (1-3 Nisan,1994), Ankara,1994, Bilgi Vakfı.

bilgilerin aktarımıdır ki medya aracılığıyla geniş kitlelere dini kültürü tanıtıcı ve benimsetici faaliyetler yapılabilmektedir. İkincil işlevi ise; rol model olarak sunulan karakterler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Filimler, müzik, tartışma ve haber programları gibi görsel ve işitsel yayınlar aracılığıyla karakterler, bireylerin taklit etmeye çalıştığı, sonuçta da dini tutum ve davranışlarını ona göre düzenlediği rol model olarak işlev görebilmektedir. Rol modeller, özellikle çocuklar ve gençler üzerinde etkili olmaktadır.⁷³²

Örneğin, TV ekranlarında Kur'an'da Firavun siyaseti bir tartışma ortamında işlenebilir ve bu vesile ile günümüz de siyasetin nasıl olması gerektiğine dair bir takım genel ilke ve kaidelere ulaşılabilir ya da Hz. Musa'nın Firavunla mücadelesi filme çevrilerek, verilmek istenen bir çok mesaj geniş kitlelere ulaştırılabilir veya Mü'min kişinin konuşmasındaki temel mesajlar, şahsiyet yapısı ve sahip olduğu değerler, bir rol model olacak şekilde, çocuklara kısa bir çizgi film içerisinde sunulurken, etkin bir eğitim ve öğretim faaliyeti yürütülebilir. Ancak bütün bu faaliyetler yürütülürken dikkat edilmesi gereken bir nokta olduğunu belirtmemizde büyük fayda vardır. O da, kitle iletişim araçları vasıtasıyla kıssalar yolu ile eğitim ve öğretim faaliyeti yapılırken eldeki bilgilerin Kur'an süzgecinden geçirilip, hurafelerden temizlenmesi ve doğru bilgilerden yola çıkarak, Hz. Musa'nın Firavun'a yönelik din eğitimi faaliyetinde dikkat çektiğimiz gibi, belirli bir plan ve metot çerçevesinde muhataplarına sunulmasıdır.

---

⁷³² Arslan Mustafa, "Dindarlık Algısını Şekillendirmede Kitle İletişim Araçları", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 12-16 Ekim 2009, Ankara, C.1, s.364.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

- Akdeniz, Sabri,** *Eğitim sosyolojisi*, MÜİFAV, İstanbul,1994.
- Akyüz, Vecdi** *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*, Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Aköz, Hidayet,** *Kur'an'da Allah-Kul İlişkisi*, Seriyeye Yayınevi, İstanbul,2000.
- Akyüz, Niyazi ve dgr.** *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Alper, Hülya,** *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.
- Arslan, Mustafa,** "Dindarlık Algısını Şekillendirmede Kitle İletişim Araçları", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 12-16 Ekim, Ankara,2009.
- Arslantürk, Zeki,** *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2004.
- Arslantürk, Zeki ve dgr.** *Sosyoloji*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2008.
- Armağan, Servet,** *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB Yayınları, Ankara,2006.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin,** *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2001.
- *İman Açısından Kur'an-ı Kerim'de Sevgi ve Korku* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 1992.

- Atay, Hüseyin,** "İslam'da Olgun İnsan", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.15,1967.
- "Kur'an'da İnsan Problemi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:6,1995.
- Aydın, S. Mehmet,** *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir,2001.
- Ayhan, Halis ve dğr,** *Din ve Ahlak Eğitime Yeni Yaklaşımlar*, Dem Yayınları, İstanbul,2004.
- Aydın, M. Zeki,** *Din Öğretiminde Yöntemler*, Nobel Yayın Dağıtım, Mart,2009.
- Ay, Mehmet Emin,** "Kur'an'ı Kerim'de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Sayı:4,1992.
- Din Eğitime Mükâfat ve Ceza*, Gülyurdu Yayınları, İzmir, 2012.
- Bahadır, Abdulkerim,** "Günümüz Kitle İletişim Araçlarının, Ruhsal ve Toplumsal Hayatımız Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Korunma Yolları", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, Sayı:7.
- Bayraklı, Bayraktar,** *Kur'an'a Göre Müslüman Şahsiyeti*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. I-XXI, Bayraklı Yayınları, İstanbul,2008.
- Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, İşaret Yayınları. İstanbul,2000.

-*Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, Sidre Yayıncılık, İstanbul,2002.

- *Din ve İletişim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2009.

-*İslam'da Eğitim*, İstanbul,2002.

-*Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramı*, İFAV, İstanbul,1999.

-*Ayetlerin Işığında İman ibadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, İşaret Yayınları, İstanbul,2000.

-*Farabi'de Devlet Felsefesi*, Doğuş Yayınları, İstanbul,1983.

Bayraktar, M. Faruk,

Türkiye'de Vaizlik, İFAV, İstanbul,2009.

-*İslam Eğitimi'nde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İFAV, İstanbul,2010.

-*İbn-i Cemaat'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, İFAV, İstanbul,2006.

-*İbn-i Sahnun, Adabu'l-Muallimin (Eğitim Ve Öğretim Esasları)* Tercm: M. Faruk Bayraktar, İFAV, İstanbul,2006.

Bayındır, Abdulaziz,

Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul,2006.

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı,

Talim ve Terbiyede İnkılap, MEB Yayınevi, İstanbul,1995.

Başkurt, İrfan,

"İslam Eğitimine Dair Bazı Temel İlkeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2002, Sayı:9.

-*Kur'an Açısından Din Eğitiminde Adalet, Ölçü, Denge*, İşaret yayınları, İstanbul, 2000.

- "İman, Dayandığı Temel İlkeler ve Eğitim", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2001, Sayı:8.

- "Kur'an'da Eğitim Açısından Tarik Kavramı", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2000, Sayı:7.

Başaran, İbrahim Ethem,

Eğitim Psikolojisi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,1974.

Bilgin, Beyza,

"Eğitimin İmkânı ve Sınırları Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Yayınları*, Ankara,1980, Sayı:4.

- "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.24, Ankara,1981.

- "Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, İstanbul, 1994.

- "Kur'an'ın Anlatım Teknikleri Üzerine", *I. Kur'an Sempozyumu*, (1-3 Nisan, 1994) Ankara, 1994, Bilgi Vakfı.

Bilgen, Mustafa,

Ahlaki Hastalıklar ve Kurtuluş Yolları, İstanbul, 2007.

Bilgiseven, Amiran Kurktan,

Sosyal İlimler Metodolojisi, Fakülteler Matbaası, İstanbul,1978.

- Bulut, Aytekin,** *Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,2004.
- Budak, Selçuk,** *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara,2005.
- Canan, İbrahim,** *Hız. Peygamberin sünnetinde Terbiye*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,1979.
- Cebeci, Suat,** *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara,2005.
- Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul,2003.
- Coşkun, Ali,** *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, Dem Yayınları, İstanbul,2005.
- Cüceloğlu, Doğan,** *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Çamdibi, Mahmut,** "Mevlana'da Öğüt Sevgi ve İletişim", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:18, İstanbul,2007.
- Din Eğitimi'nde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2003.
- Din Eğitimi'nin Temel Meseleleri*, İFAV, İstanbul,1994.
- Çelebi, Ahmet,** *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Tercüme: Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul,1998.

- Çınar, Mahmut,** "Ye's ve Be's Halinde İmanın Hükümü: Firavun'un İman Örneği", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:41, 2011.
- Dodurgalı, Abdurrahman** *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, İFAV, İstanbul, 1995.
- Din Eğitim ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İstanbul,1999.
- Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İFAV, İstanbul, 1998.
- Ebu Gudde, Abdulfettah,** *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (SAV) ve Öğretim Metodu*, Tercm: Enbiya Yıldırım, Yasin Yayınevi, İstanbul,2001.
- Gazali, Ebu Hamid,** *İhyau Ulumi'd Din*, C.I-IV, Tercm: Mehmed A. Müftüoğlu. Tuğra Neşriyat, 1989.
- İsfehani, Rağıp,** *Kur'an Istılahları Sözlüğü*, C. I-II, Tercm: Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ergin, Hatice ve dğr.** *Gelişim Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,2010.
- Er, Hamit,** "Kur'an'a Göre Düşünen İnsan Yetiştirme", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:8, 2001,
- Erkan, Arif,** *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, Huzur Yayınları, İstanbul,2006.
- Esed, Muhammed,** *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, İstanbul,1999.

- Fersahoğlu, Yaşar,** *İslam Eğitime Giriş*, Marifet Yayınları, İstanbul,2003.
- "Din Eğitimi ve Öğretiminde İnsanı Tanımanın Önemi", *İlam Araştırma Dergisi*, Sayı:2, Temmuz-Aralık,1997.
- Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul,1998.
- Fedayi, Cemal,** *Siyaset Bilimi*, Kadim Yayınları, Kasım,2011.
- Furat, Ayşe Zişan,** "Yaygın Din Eğitimi Kitle İletişimi Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:19,2009.
- Gürses, İbrahim,** "Din Eğitimi Kişilik ilişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, Sayı: 2, 2007.
- Gürer, Banu,** "İnsan Davranışlarını Yönlendirmede Ödüllandirme Motivleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12.
- Gürel, Ramazan,** *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2013.
- *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da "Münafıklık" Kavramı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul,2014.
- Harman, Ömer Faruk,** "Asiye" *DİA*, İstanbul,2000.
- "Firavun" *DİA*, İstanbul,2000.
- "Haman" *DİA*, İstanbul,2000.

-“ *Karun*” DİA, İstanbul,2000.

-*Tanrı ile İnsan Arasındaki İlişki Konulu Sempozyum*, 7-9 Ekim 2004, Yeşilköy-İstanbul.

Hökelekli, Hayati,

Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, Dem Yayınları, Mart-2006.

Hornung, Erik,

Mısır Tarihi, Zehra, Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul,2004.

İbn Manzur,

Ebü'l Fazl Muhammed B. Mükerrrem, *Lisanü'l Arap*, C. I-XV, Bulak 1299-1308'den ofset, Beyrut ts. (Daru Sadır).

İbn-i Sahnun,

Adabu'l-Muallimin (Eğitim ve Öğretim Esasları)
Tercm: M. Faruk Bayraktar, İFAV, İstanbul, 2006.

İkbal, Muhammed,

İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü,
Tercm: Sofi Huri, Çeltüt Mtb, İstanbul,1994.

İnan, Afet,

Eski Mısır ve Medeniyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1992.

İslamoğlu, Mustafa,

Yahudileşme Temayülü, Denge Yayınları,1998.

-*Eğitim Yazıları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010.

-*İmamlar ve Sultanlar*, Denge Yayınları, İstanbul, 2006

-*Âlemlerin Rabbi Allah (cc) Bilmek-Tanımak-Anlamak*, Denge Yayınları, İstanbul,2006.

- İzutsu, Toshihiko,** *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar Yayınları, İstanbul,1997.
- Karaman, Hayrettin ve dğr.,** *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. I-V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,2008.
- Kasapoğlu, Abdurrahman,** "Hz. Musa Kıssasında Korku Fenomeni", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.VIII, Sayı:1,2008.
- Karacelil, Süleyman,** "Ashab-ı Kehf Kıssası Bağlamın da Gençlik ve Değerler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:21.
- Karaman, Fikret,** *Din ve Sosyal Hayat*, D.İ.B Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kaya, Mevlüt,** "Ailede Anne-Babanın Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:9, Samsun,1997.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem,** *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Kaçar, Galip,** *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa ve Firavun*, (Yüksek lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi, 1992.
- Kayadibi, Fahri,** *Din Eğitimi Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul,2006.
- Kırca, Celal,** "Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Metotları", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:5, Kayseri,1988.

- Koçak, Süleyman,** "İbrahim Suresinde Eğitim ve Davet Motifleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.X, Sayı:2, Diyarbakır,2008.
- Komisyon,** *El-Muncid, et-Tullab*, Beyrut, Daru'l Meşrik, 2008.
- Koç, Ahmet,** *İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, İFAV*, İstanbul, 1999.
- Köylü, Mustafa,** "Dini İletişimde Hedef Kitle Sorunu", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Sayı:1.
- Psiko-Sosyal Açıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu, Ankara,2011.
- Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yayınları, Samsun,2000.
- Kutub, Seyyid,** *Fi Zilali'l- Kur'an (Kur'an'ın Gölgesinde)*, C. I- XVI, Tercm: Emin Saraç ve dğr. Hikmet Yayınları, İstanbul,1973.
- Küçükahmet, Leyla,** *Öğretim 'de Planlama ve Değerlendirme*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,2006.
- Mevdudi, Ebu'l Al'a,** *Tefhimu'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, C. I-VII, Tercm: Muhammed Han Kayani ve dğr., İnsan Yayınları, İstanbul,1995.
- Mustafa, Nevin Abdulhalık,** *İslam Düşüncesinde Muhalefet*, Tercm: Vecdi Akyüz, Ayışığı Kitapları, İstanbul,2001.
- Neill, William H. Mc,** *Dünya Tarihi*, Tercm: Alaeddin Şenel, İmge Kitapevi Yayınları, İstanbul,2004.

- Okumuşlar, Muhiddin,** *Fıtrattan Dine*, Yediveren Kitap,2002.
- Öcal, Mustafa,** *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, T.D.V Yayınları, Ankara,2007.
- Önder, N. Kemal,** *Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, İstanbul, 1992.
- Öztürk, Yaşar Nuri,** "Muhammed İkbali Tanıyabilmek", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, C.1, Sayı: 2, 1997.
- Öztürk, Yener,** "İnsan ve Fıtrat", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.V, Şanlıurfa,1998.
- Özoğlu, Süleyman Çetin,** *Eğitimde Rehberlik*, Ankara,1973.
- Pazarlı, Osman,** *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metotlar*, İrfan Yayınevi, İstanbul,1967.
- Peker, Hüseyin,** *Din psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul,2003.
- Razi, Fahrüddin,** *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*, C. I-XXIII, Tercm: Suat Yıldırım ve dğr. Huzur Yayınevi, İstanbul,2008.
- Sabuni, Muhammed Ali,** *Safvetü't Tefasir -Tefsirlerin Özü-* C. I-VIII, Tercm: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul,1995.
- Sayı, Ali,** *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, İz Yayıncılık, İstanbul,1992.
- Sezen, Yumni,** *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yayıncılık, İstanbul,2004.
- Şeriati, Ali,** *İslam Bilim 1*, Nehir Yayınları, İstanbul,1992.

- Şulul, Cevher,** *İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi*, İnsan Yayınları, 2009.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir,** *Tarihu'l-Ümem ve'l-müluk, Tarih-i Taberi*, C. I-VI, Tercm: M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınlar, İstanbul.
- Topçu, Nurettin,** *İslam ve İnsan Mevlana Ve Tasavvuf*, Dergâh Yayınları, Temmuz,2013.
- Sosyoloji*, Dergâh Yayınları,2013.
- Turam, Emir,** *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul,1994.
- Uludağ, Süleyman,** *İbn-i Haldun Üzerine Araştırmalar*, Dergâh Yayınları, İstanbul,2001.
- Usta, Mustafa,** *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları*, MÜİFAV, İstanbul,2001.
- Divan-ı Kebir`de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*, İFAV, İstanbul,1995.
- Yazır, M. Hamdi,** *Hak Dini Kur'an Dili*, C. I-X, Tercm: İsmail Karaçam ve dğr. Azim Dağıtım.
- Yavuz, Yunus Vehbi,** *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Yıldırım, Celal,** *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, C. I-XIV, İstanbul,1991.
- Zernuci, İmam Burhaneddin,** *Talimü'l Müteallim (İslam'da Eğitim-Öğretim Metodu)*, Tercm: Yunus Vehbi Yavuz, Feyiz Yayınları, İstanbul,2010.

Zılhoğlu, Z. Merih,

"Sinematografik Bilim-Kurgu Yayınlarının Çocukların Dünya Görüşünün Oluşumu Üzerindeki Etkileri", *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları*,1986.